

Ladislav Hofreiter, Zuzana Zvaková

TEÓRIA BEZPEČNOSTI

EAS
Kraków 2019

Ladislav HOFREITER, Zuzana ZVAKOVÁ

TEÓRIA BEZPEČNOSTI

EAS, Kraków, 2019

Podręcznik dla studentów kierunków studiów zorientowanych na problematykę bezpieczeństwa.

Vysokoškolská učebnica pre študentov odborov orientovaných na bezpečnosť.

Recenzje:

prof.zw.dr.hab.Sławomir Mazur

doc.Dr. Samuel Uhrin, CSc.

prof.nadzw. dr.hab. Leszek F. Korzeniowski

© Copyright by :

Prof.zw. dr.hab. Ladislav Ladislav Hofreiter,

Ing. Zuzana Zvaková, PhD.

ISBN 978-83-61645-35-1

Obsah

Zoznam použitých skratiek a symbolov	9
Zoznam obrázkov a tabuliek	11
Predhovor	13
1 TEÓRIA BEZPEČNOSTI	21
1.1 Všeobecné požiadavky na teóriu bezpečnosti	22
1.2 Funkcie teórie bezpečnosti	24
1.3 Postuláty teórie bezpečnosti	25
1.4 Princípy teórie bezpečnosti	28
1.5 Paradigma teórie bezpečnosti	31
1.5.1 Paradigma všeobecne	32
1.5.2 Paradigma securitológie	33
Súhrn	36
Otázky	36
Literatúra použitá v kapitole	37
2 KATEGÓRIE A ZÁKONY TEÓRIE BEZPEČNOSTI	39
2.1 Kategórie teórie bezpečnosti	39
2.1.1 Bezpečnosť, nie bezpečnosť a nebezpečnosť	39
2.1.2 Príčina a následok	39
2.1.3 Možnosť, skutočnosť a nemožnosť	41
2.1.4 Nevyhnutnosť a náhodnosť	42
2.1.5 Istota a neistota	43
2.1.6 Určitosť a neurčitosť	43
2.2 Zákony teórie bezpečnosti	44
2.2.1 Zákon jednoty a boja protikladov	44
2.2.2 Zákon prechodu kvantitatívnych zmien na kvalitatívne zmeny a naopak	46
2.2.3 Kauzálny zákon	50
Súhrn	55
Otázky	56
Literatúra použitá v kapitole	56
3 FILOZOFIA BEZPEČNOSTI	59
3.1 O filozofii bezpečnosti	59

3.2	Filozofia bezpečnosti obdobia staroveku.....	60
3.3	Filozofia bezpečnosti obdobia stredoveku.....	63
3.4	Filozofia bezpečnosti obdobia novoveku.....	65
3.5	Koncepcie Pacifizmu.....	69
	Súhrn.....	72
	Otázky.....	73
	Literatúra použitá v kapitole.....	73
4	NOVODOBÉ PRÍSTUPY K BEZPEČNOSTI.....	75
4.1	Geopolitika.....	75
4.1.1	Geografický determinizmus.....	76
4.1.2	Sociálny darwinizmus.....	78
4.2	Strategické štúdie.....	80
4.3	Mierové štúdie a teória riešenia konfliktov.....	81
4.4	Bezpečnostné štúdie.....	82
4.5	Kritické bezpečnostné štúdie.....	82
4.6	Koncept „Human Security“.....	83
4.7	Securitológia.....	85
4.7.1	Objekt, predmet a subjekt Securitológie.....	86
4.7.2	Funkcie Securitológie.....	88
	Súhrn.....	89
	Otázky.....	91
	Literatúra použitá v kapitole.....	91
5	BEZPEČNOSŤ.....	93
5.1	Definovanie pojmu bezpečnosť.....	94
5.2	Atribúty bezpečnosti.....	95
5.2.1	Bezpečnosť ako kategória.....	97
5.2.2	Bezpečnosť ako odbor vedy.....	98
5.2.3	Bezpečnosť ako hodnota.....	99
5.2.4	Bezpečnosť ako pocit.....	101
5.2.5	Bezpečnosť ako proces.....	102
5.2.6	Bezpečnosť ako stav systému.....	103
5.2.7	Bezpečnosť ako potreba.....	104
5.2.8	Bezpečnosť ako inštitúcia.....	106

5.2.9	Bezpečnosť ako funkcia.....	108
5.2.10	Bezpečnosť ako vlastnosť	110
	Súhrn	110
	Otázky.....	111
	Literatúra použitá v kapitole	111
6	DIMENZIE ANALÝZY BEZPEČNOSTI.....	115
6.1	Medzinárodná rovina analýzy bezpečnosti.....	115
6.2	Národná rovina analýzy bezpečnosti.....	116
6.2.1	Región ako rovina analýzy bezpečnosti	117
6.2.2	Lokálna rovina analýzy bezpečnosti.....	120
6.2.3	Skupinová rovina analýzy bezpečnosti.....	121
6.2.4	Rovina analýzy bezpečnosti na úrovni podniku, organizácie.....	122
6.2.5	Individuálna rovina analýzy bezpečnosti	123
6.3	Sektory analýzy bezpečnosti	124
6.3.1	Sektory v rovine národnej bezpečnosti.....	125
6.3.2	Sektory v dimenzii regionálnej bezpečnosti	126
6.3.3	Sektory v dimenzii lokálnej bezpečnosti.....	126
6.3.4	Sektory v dimenzii bezpečnosti organizácie, podniku.....	127
6.3.5	Sektory v dimenzii individuálnej bezpečnosti	128
	Súhrn	129
	Otázky.....	130
	Literatúra použitá v kapitole	130
7	ČINITELE BEZPEČNOSTI.....	133
7.1	Bezpečnostné prostredie	134
7.1.1	Priestor	134
7.1.2	Prostredie	136
7.1.3	Bezpečnostné prostredie	137
7.1.4	Bezpečnostná situácia	139
7.2	Činitele bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie	140
7.2.1	Bezpečnostné výzvy a ohrozenia	142
7.2.2	Zraniteľnosť	143
7.2.3	Odolnosť.....	144
7.3	Hodnotenie bezpečnosti objektu.....	146

Súhrn	147
Otázky.....	148
Literatúra použitá v kapitole	148
8 METODOLOGICKÉ ASPEKTY TEÓRIE BEZPEČNOSTI	151
8.1 Štruktúra a klasifikácia metód.....	151
8.1.1 Kvalitatívne metódy.....	152
8.1.2 Kvantitatívne metódy.....	153
8.1.3 Semikvantitatívne metódy.....	153
8.2 Empirické metódy.....	153
8.2.2 Observačné, pozorovacie metódy	154
8.2.3 Experiment	155
8.2.4 Historická metóda	156
8.2.5 Prípadová štúdia – Case Study	156
8.2.1 Exploratívne metódy	157
8.3 Logické metódy	160
8.3.1 Logické uvažovanie.....	160
8.3.2 Výroková logika	165
8.4 Deskripcia logických metód	167
8.4.1 Analýza a syntéza	167
8.4.2 Metódy deduktívne.....	169
8.4.3 Metódy induktívne	169
8.4.4 Porovnávacie metódy.....	170
8.4.5 Metóda analógie.....	171
Súhrn	172
Otázky.....	172
Literatúra použitá v kapitole	173
9 ETICKÉ ASPEKTY BEZPEČNOSTI.....	175
9.1 Morálka a morálne zásady.....	175
9.1.1 Morálne konanie.....	177
9.1.2 Morálne normy	179
9.1.3 Morálne hodnoty	179
9.1.4 Morálne zásady.....	180
9.2 Etika.....	181

9.3 Etické teórie.....	183
9.3.1 Motivistická teória.....	183
9.3.2 Konzekvenčná teória.....	183
9.3.3 Nominalistické teórie.....	184
9.4 Kategórie etiky.....	184
9.4.1 Dobro a zlo.....	185
9.4.2 Zodpovednosť a povinnosť.....	185
9.4.3 Zmysel života.....	185
9.4.4 Spravodlivosť.....	186
9.4.5 Svedomitosť.....	186
9.4.6 Čestnosť.....	187
9.4.7 Sloboda.....	187
9.4.8 Šťastie.....	188
9.5 Etický problém.....	188
9.6 Etická dilema.....	188
9.7 Etika čnosti.....	189
9.8 Etika povinnosti.....	190
9.8 Etika úžitku.....	191
9.9 Etika zodpovednosti.....	192
9.10 Etické problémy bezpečnosti.....	192
9.10.1 Asymetria bezpečnosti ako etický problém.....	193
Súhrn.....	194
Otázky.....	195
Literatúra použitá v kapitole.....	195
10 TEÓRIA A RIEŠENIE KONFLIKTOV.....	199
10.1 Definícia konfliktu.....	199
10.2 Násilie a nátlak.....	203
10.2.1 Násilie.....	203
10.2.2 Nátlak.....	207
10.3 Štruktúra konfliktu.....	208
10.3.1 Objekt konfliktu.....	209
10.3.2 Predmet konfliktu.....	210
10.3.3 Aktéri konfliktu.....	210

10.3.4	Prostredie konfliktu.....	211
10.4	Príčiny konfliktov	212
10.5	Typológia konfliktov.....	213
10.6	Metódy riešenia konfliktov.....	214
10.6.1	Vyhnutie sa, alebo únik z konfliktu	214
10.6.2	Násilné potlačenie konfliktu (metóda násilia)	215
10.6.3	Nekooperatívne prístupy k riešeniu konfliktov.....	216
10.6.4	Kooperatívne prístupy k riešeniu konfliktov	217
10.7	Riešenie konfliktu v bezpečnostnom manažmente	220
	Súhrn	223
	Otázky.....	224
	Literatúra použitá v kapitole	224
11	PROGNÓZOVANIE A PROGNÓZOVANIE BEZPEČNOSTI.....	227
11.1	Prognózované a prognostika	227
11.2	Prognózovanie bezpečnosti.....	230
11.3	Metódy prognózovania budúcnosti.....	232
11.3.1	Kvalitatívne metódy.....	234
11.3.2	Kvantitatívne metódy prognózovania	242
11.4	Využitie indikátorov na prognózovanie bezpečnosti	244
11.4.1	Indikátory v sektore sociálnej bezpečnosti	246
11.4.2	Indikátory v sektore bezpečnosti a verejného poriadku	247
	Súhrn	248
	Otázky.....	249
	Literatúra použitá v kapitole	249
	Záver.....	253
	Streszczenie	255
	Nota o autorach.....	257

Zoznam použitých skratiek a symbolov

BCM	Business Continuity Management, Manažment kontinuity činností organizácie
BOZP	Bezpečnosť a ochrana zdravia pri práci
CCTV	Closed Circuit Television, uzavretý televízny okruh
DDI	Disaster Deficit Index, index deficitov (strát) vplyvom negatívnej udalosti
EPS	Elektrická požiarňa signalizácia
ERG	Existence-relatedness-growth, existencia – vzťahy – rast
EÚ	Európska únia
EZS	Elektrický zabezpečovací systém
HDP	Hrubý domáci produkt
KSSJ	Krátky slovník slovenského jazyka
N	Následok
NATO	North Atlantic Treaty Organization, Organizácia Severoatlantickej zmluvy
NUTS	Nomenclature des Unités territoriales Statistiques
MOO	Manažment ochrany objektov
P	Príčina
P _D	Dostupné (dispozičné) finančné prostriedky na obnovu funkčnosti a vyriešenie následkov negatívnej udalosti
P _P	Množstvo prostriedkov potrebných na pokrytie strát a škôd
PSO	Peace Support Operations, operácie na podporu mieru
R _c	Recoverability, obnoviteľnosť
Re	Resistibility, odolnosť
S	Security, bezpečnosť
t	Čas
T	Threat, ohrozenie
THINK	Thruth, Helpful, Inspiration, Necessary, Kindness, pravda, užitočnosť, inšpirácia, potreba, láskavosť
U	Udalosť
USA	United States of America, Spojené štáty americké
V	Vulnerability, zraniteľnosť
VÚC	Vyšší územný celok

Zoznam obrázkov a tabuliek

Obrázok 1.1 Príčinný mechanizmus paradigmy bezpečnosti	34
Obrázok 2.1 Konjunkturálna kauzalita	52
Obrázok 2.2 Viacnásobná kauzalita	53
Obrázok 2.3 Kauzálny mechanizmus	55
Obrázok 5.1 Mapa atribútov bezpečnosti	97
Obrázok 5.2 Vzťah vnímania ohrozenia a pocitu bezpečnosti	101
Obrázok 6.1 Vyjadrenie regiónu ako systému	118
Obrázok 7.1 Model hodnotenie bezpečnosti	146
Obrázok 8.1 Štruktúra vedeckej metódy	151
Obrázok 8.2 Logické matice konjunkcie a disjunkcie	166
Obrázok 8.3 Logické matice implikácie a ekvivalencie	167
Obrázok 9.1 Vzťah morálky a etiky	182
Obrázok 9.2 Príklad etickej dilemy	189
Obrázok 10.1 Štruktúra konfliktu	209
Obrázok 10.2 Ziskový vektor pri nekooperatívnom prístupe k riešeniu konfliktu.	217
Obrázok 10.3 Ziskový vektor pri riešení konfliktu prijatím ústupkov.	218
Obrázok 10.4 Ziskový vektor pri kooperatívnom prístupe k riešeniu konfliktu.	219
Obrázok 10.5 Oblasť možných kompromisov pre riešenie konfliktu	220
Obrázok 10.6 Ziskové vektory stratégií riešenia konfliktov	221
Obrázok 11.1 Model prognózy dôsledkov	236
Obrázok 11.2 Model identifikovania primárnych, sekundárnych a terciárnych dôsledkov trendu, udalostí.	236
Obrázok 11.3 Model identifikovania dôsledkov podľa sektorov	237
Obrázok 11.4 Model prognózovania na základe vzájomných vzťahov minulých trendov a udalostí a ich dôsledkov v súčasnosti a v budúcnosti	237
Obrázok 11.5 Model nenormatívneho prediktívneho scenára	239
Obrázok 11.6 Model normatívneho prediktívneho scenára	240
Obrázok 11.7 Štruktúra tvorby a využitia normatívnych postdiktívnych scenárov	240
Obrázok 11.8 Extrapoláčne krivky podľa funkcií.	243
Tabuľka 6.1 Kategorizácia územia Slovenska podľa systému NUTS	119
Tabuľka 7.1 Varianty interakcií činiteľov bezpečnostného prostredia	139
Tabuľka 7.2 Matica hodnotenia bezpečnosti objektu	147
Tabuľka 9.1 Krajnosti čností	190

Tí, ktorí sa zaoberajú prácou (praxou) bez vedenia, sú ako námorníci nastupujúci na loď bez kotvy a bez kompasu, ktorí nikdy nevedia, kam sa plavia.

Leonardo da Vinci

Predhovor

Pri prieskumoch názorov našich študentov na obsah študovaného odboru sa často stretávame s názorom, preferujúcim praktické zručnosti pred teoretickými poznatkami. V podstate žiadajú viacej praxe a menej teórie. Dá sa takýto prístup považovať za opodstatnený? Stačí človeka naučiť čo má robiť a neposkytnúť mu znalosti o tom, prečo to robí, aký je význam a prínos jeho činnosti?

V nemeckom jazykovom prostredí je známy tento aforizmus: *Theorie ist wenn nichts klappt und jeder weiß warum. Praxis ist wenn alles klappt und keiner weiß warum.* (Teória je, keď nič nefunguje a každý vie prečo. Prax je, keď všetko funguje a nikto nevie prečo).

Určite nie je cieľom nášho snaženia dosiahnuť, aby naši študenti získavali len praktické zručnosti a návyky, aby vedeli, čo robiť bez zvládnutia potrebnej teórie, bez toho, aby vedeli prečo to treba robiť. Platí to aj pre oblasť riešenia bezpečnosti.

Vychádzajúc z poznania, že bezpečnosť, rovnako ako aj problém zaistovania bezpečnosti referenčných objektov na najrôznejších úrovniach, má multidisciplinárny charakter, objavila sa aj potreba jej multidisciplinárneho skúmania s využitím metodologických postupov a teoretických poznatkov mnohých vied: politológie, filozofie, psychológie, sociológie, dejín, konfliktológie, ekonomických, právnych, vojenských, prírodných, technických, pedagogických, dokonca aj teologických a umeleckých vied. Tento multidisciplinárny prístup sa stal východiskom pre formulovanie požiadavky na kreovanie teórie bezpečnosti.

Prvé impulzy pre vytvorenie teórie bezpečnosti vychádzali z medzinárodnej vedeckej konferencie *Bezpečnostná veda a bezpečnostné vzdelávanie* (Liptovský Mikuláš, 2006), počas ktorej odznela požiadavka na etablovanie bezpečnostnej vedy – securitológie ako vedy, ktorá skúma zákonitosti a mechanizmy ochrany človeka, sociálnych skupín, spoločenského a prírodného prostredia (Hofreiter, 2006). **F.Škvrnda** na spomínanej

konferencii prezentoval názor, že „úsilie o vytvorenie securitológie preto nie je akademickým samoučelom, ale reakciou na súčasný stav a perspektívy rozvoja bezpečnosti ako sociálneho fenoménu prelínajúceho sa všetkými oblasťami a prvkami spoločenského života s cieľom podrobnejšie a dôkladnejšie poznať problémy, ktoré v nej existujú a môžu vzniknúť“ (Škvrnda, 2006, s. 8). Ďalším významným počínom F. Škvrndu pre rozvoj bezpečnostnej vedy a teórie bezpečnosti bol jeho príspevok, orientovaný na sociologické aspekty vytvárania teórie bezpečnosti (Škvrnda, 2009).

Prvou syntetizujúcou prácou bolo spracovanie monografie *Securitológia*¹. Cieľom monografie bolo, pri akceptovaní rôznych pohľadov na bezpečnosť, zdôvodniť potrebu komplexného a systémového prístupu k bezpečnosti a ukázať, že bezpečnosť ovplyvňuje množstvo činiteľov, ktoré sa navzájom podmieňujú a ktoré sú v neustálom vývoji. V logickej postupnosti je v monografii prezentovaný obsah, objekt a predmet skúmania, princípy a funkcie securitológie.

Reakciou na spomínanú monografiu boli nielen negatívne stanoviská zástancov výhradnej pozície bezpečnostných štúdií (Kříž, Mareš, Suchý, 2007), ale najmä spracovanie a publikovanie ďalších monografií a vedeckých článkov s rovnakým, alebo podobným zameraním a názvom. Treba spomenúť monografie **L. F. Korzeniowského** „*Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*“ (2008)² a „*Podstawy Nauk o Bezpieczeństwie*“ (2012) ale i monografiu *Sevitológia* (Севитология), kolektívu autorov z Ukrajiny³. Autorský kolektív okolo **M. O. Gerasimčuka** prezentuje Sevitológiu ako akýsi ekvivalent securitológie s tým, že Sevitológia by mala predstavovať základ pre komplexnú biotechnohumanitárnu vedu o bezpečnosti (*safety*) ľudskej existencie či činnosti ľudí (*безпеки життєдіяльності*).

Z poľského prostredia treba ešte reflektovať monografiu **Lecha Chojnowskiego** „*Bezpieczeństwo. Zarys teorii*“ (2015). Autor obsírne objasňuje teoretické aspekty tých znalostí, ktoré umožňujú správne definovať a porozumieť problematike bezpečnosti. Postupne prezentuje základné pojmy, termíny a ďalšie aspekty bezpečnosti ako výskumného problému. Charakterizuje bezpečnosť z objektového i subjektového

¹ Hofreiter, L., *Securitológia*, 2006.

² Korzeniowski, L.F. *Securitologia*...2008, Korzeniowski, L.F. *Podstawy Nauk o Bezpieczeństwie*, 2012

³ Gerasimčuk, M.O. a kol. *Sevitológia*. (Севитология), Kiev, 2006

hľadiska, aby ďalej uplatnil prístup analytických rovín a sektorov analýzy bezpečnosti. V tomto ohľade je jeho prístup poplatný metodológii tzv. Kodanskej školy.

V českom prostredí obohatil rozvoj teórie bezpečnosti **J. Janošec** (1951-2012) najmä svojou koncepciou teórie bezpečnosti a nebezpečnosti⁴. Významným počinom je spracovanie monografie *Teorie bezpečnosti*⁵, ktorú pod vedením **L. Lukáša** spracovali na Ústavu bezpečnostního inženýrství Univerzity Tomáše Bati v Zlíně. Ich výskumná aktivita vyústila do formulácie postulátov teórie bezpečnosti a ich rozpracovanie do klasifikácie bezpečnostných metód, spôsobov (modelov) zaistenia bezpečnosti a typológie spôsobov narušenia bezpečnosti v nimi identifikovaných 10 druhoch bezpečnosti.

Významným doterajším prínosom pre formovanie teórie bezpečnosti sú práce vedeckých tímov pod vedením profesora **Viktora Poradu** a profesora **Květoňa Holcra**. Ich názory a prístupy k otázkam teórie bezpečnosti sú ucelene prezentované najmä v prácach *Policajné vedy. Úvod do teórie a metodológie*⁶ a *Bezpečnostní vědy. Potřeba a transfer vědeckých poznatků*⁷ (Plzeň, 2017). Monumentálnym príspevkom do teórie bezpečnosti bolo spracovanie kolektívnej monografie „*Bezpečnostní vědy. Úvod do teorie, metodologie a bezpečnostní terminologie*“⁸, ktorú pod vedením prof. **Viktora Poradu** spracoval kolektív českých a slovenských osobností bezpečnostnej komunity. **Petr Sak** prispel ku kreovaniu teórie bezpečnosti monografiou „*Úvod do teorie bezpečnosti*“ (2018). V publikácii sa sústredil najmä na otvorenie nových otázok a tém, ktoré by mali byť súčasťou teórie bezpečnosti a bezpečnostnej vedy. Ťažiskom jeho monografie je exkurz do histórie vývoja bezpečnostnej vedy, vymedzenie predmetu bezpečnostnej vedy, pričom sa pridŕža prístupov z pozície policajných vied. Značná časť jeho monografie je venovaná sociálnym aspektom bezpečnosti a informačnej a kybernetickej bezpečnosti.

⁴ Janošec, J. Securitologie- nauka o bezpečnosti a nebezpečnosti, 2007, Vojenské Rozhledy 3/2007

⁵ Lukáš, L. a kol. Teorie bezpečnosti, 2017.

⁶ Holcr, K., Porada, V. a kol. Policajné vedy. Úvod do teórie a metodológie , A. Čeněk, Plzeň, 2011

⁷ Porada, V. a kol. Bezpečnostní vědy. Potřeba a transfer vědeckých poznatků , A. Čeněk, Plzeň, 2017.

⁸ Porada.V. a kol. Bezpečnostní vědy. Úvod do teorie, metodologie a bezpečnostní terminologie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň, 2019. ISBN978-80-7380-758-0, 780 s.

Učebnicu venovanú teórii bezpečnosti spracovali autori **M. Mesároš, M. Kelemen a S. Križovský**⁹. V učebnici sa okrem objasnenia Bezpečnostnej stratégie SR zameriavajú najmä na východiská teórie bezpečnosti, avšak bez objasnenia tohto termínu a jeho obsahu. Podstatná časť učebnice je zameraná na transfer výstupov poznania do praxe a bezpečnostného vzdelávania.

Druhá práca z dielne VŠBM, ktorá mala byť príspevkom do rozvoja teórie bezpečnosti je monografia **M. Kelelena** „*Teória bezpečnosti: vybrané problémy ochrany osôb a majetku a ďalších chránených záujmov v sektoroch bezpečnosti*“¹⁰. V jej obsahu sú prezentované vybrané aspekty výskumu a vzdelávania v oblasti ochrany osôb a majetku. Okrem toho sa autor pokúsil o štruktúrovanie a systemizáciu metodológie bezpečnostných vied.

Významný je aj prínos pedagógov z FPVMV UMB Banská Bystrica. Autori **J. Lasicová a J. Ušiak** v monografii *Bezpečnosť ako kategória*¹¹ berúc do úvahy komplikovanosť objasnenia problému a akceptácie existencie bezpečnostnej vedy (bezpečnostných vied) si kladú za cieľ čo najexplicitnejšie vymedziť pojem bezpečnosť. S vedeckou precíznosťou objasňujú prístupy k vymedzeniu bezpečnosti, vymedzenie paradigiem jednotlivých škôl bezpečnostných štúdií a rovnako aj alternatívne prístupy k skúmaniu bezpečnosti. Ich prínos je zrejmý najmä v rozšírení poznatkov pre oblasť bezpečnostných štúdií.

Okrem spomínaných prác možno k prínosom pre teóriu bezpečnosti spomenúť prácu **J. Buzalku** *Teória bezpečnostných rizík*, v ktorej definuje predmet teórie rizík, zameriava sa na explanáciu a deskripciu procesov a metód manažérstva bezpečnostných rizík, čím táto práca napĺňa aspekt plnenia praxeologickej funkcie vedeckých poznatkov.

Napriek tomu, že sa objavili aj ďalšie práce s ambíciou byť považované za teóriu bezpečnosti, možno ich považovať za sumarizáciu niekedy účelovo pospájaných poznatkov, ktoré ale svojou štruktúrou ani obsahom nie vždy spĺňajú požiadavky na teóriu bezpečnosti. Z obsahu prác je zrejmé, že

⁹ Mesároš, M., Kelemen, M., Križovský, S. Teória bezpečnosti, VŠBM Košice, 2011

¹⁰ Kelemen, M. Teória bezpečnosti: vybrané problémy OOM a ďalších chránených záujmov v sektoroch bezpečnosti. VŠBM Košice, 2015

¹¹ J. Lasicová a J. Ušiak : Bezpečnosť ako kategória ,VEDA, Bratislava, 2012.

neplnia tie funkcie, ktoré sú na vedeckú teóriu kladené, predovšetkým funkciu explanačnú, systemizačnú a prognostickú. Niektoré práce, napr. **Stanisław Koziej** *Wstęp do teorii i historii bezpieczeństwa* (2010), alebo **Witold Pokruszyński** *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka* (2017) sú vo svojej podstate orientované len na problém národnej bezpečnosti a nevybočujú z rámca bezpečnostných štúdií.

Uvedomujúc si absenciu skutočnej a ucelenej teórie bezpečnosti, ako predmetu záujmu širokej vedeckej bezpečnostnej komunity, hlavným cieľom tejto vysokoškolskej učebnice je sústrediť a dopracovať doterajšie vedecké poznatky o bezpečnosti do podoby, ktorá by spĺňala všetky požiadavky na teóriu bezpečnosti.

Použitím monografickej a syntetizujúcej metódy sú v učebnici zhromaždené doterajšie výsledky vedeckého skúmania, či už vo forme postulátov, tvrdení alebo poznatkov vzťahujúcich sa k problematike bezpečnosti tak, aby tieto umožnili deskripciu a explanáciu predmetu skúmania, ich využite pre prognózovanie vývoja bezpečnosti a bezpečnostnej situácie, ako aj ich praktické využitie pre riadenie procesov zaisťovania bezpečnosti rôznych referenčných objektov, nielen štátu.

Realizáciu hlavného cieľa budeme postupne naplňovať v 11. kapitolách. V prvom rade považujeme za potrebné precizovať pojem, obsah a funkcie teórie všeobecne, ako aj vo vzťahu k predmetu skúmania – k bezpečnosti. Obsahom prvej a druhej kapitoly sledujeme cieľ dať jasnú odpoveď na otázku, čím by mala teória bezpečnosti byť, čo by mala plniť a zároveň uvádzame základné kategórie a zákony teórie bezpečnosti.

Vývoj myslenia o bezpečnosti je prezentovaný v tretej a štvrtej kapitole. Základom je vývoj filozofického prístupu k otázkam bezpečnosti jeho odraz v prácach filozofov od najstarších čias do novoveku. V učebnici sme v týchto kapitolách dali priestor aj na objasnenie novodobých koncepcií a teórií viažucich sa k otázkam predovšetkým bezpečnosti na úrovni štátu.

Objasnenie kategórie bezpečnosť, jej atribútov, dimenzií, sektorov a činiteľov je obsahom piatej, šiestej a siedmej kapitoly. Ich rozsah je adekvátny významu a potrebe poskytnúť ucelený názor na bezpečnosť, hoci by sa mohlo zdať, že tento problém je už dávno vyriešený v doterajších publikačných výstupoch. Ich analýza a komparácia to však nepotvrďuje. Názory na to, čo je bezpečnosť sa vyvíjajú nielen v čase, ale aj

v jednotlivých komunitách a oblastiach skúmania. Naším zámerom je podať zjednocujúci výklad o tom, čo je bezpečnosť, ako ju analyzovať a hodnotiť.

Výskum bezpečnosti vyžaduje relevantné nástroje, postupy a metódy. Potrebujeme vedieť, ako skúmať problémy bezpečnosti. Metodologický aspekt teórie bezpečnosti je náplňou ôsmej kapitoly, v ktorej okrem všeobecnej klasifikácie metód, detailne objasňujeme empirické a logické metódy, použiteľné pri skúmaní v oblasti bezpečnosti.

Deviata kapitola je venovaná objasneniu morálnych a etických zásad, ktoré súvisia s požiadavkami na konanie subjektov bezpečnosti. Ide o to, aby budúci alebo aj súčasní bezpečnostní pracovníci akceptovali a rešpektovali aj tie, ktoré nie sú explicitne vyjadrené v zákonoch a právnych predpisoch. Sú to morálne a etické požiadavky.

V desiatej kapitole je na relatívne malej ploche objasnená teória a zásady riešenie konfliktov. Túto kapitolu sme do učebnice zaradili preto, že konflikty, či už interpersonálne, medziskupinové alebo medzištátne predstavujú jedno z vážnych ohrození bezpečnosti, majú potenciál dramaticky zmeniť bezpečnostnú situáciu v sociálnom prostredí. Odborník bezpečnostného sektora by tieto otázky mal poznať a mal by mať základný prehľad o možných spôsoboch a metódach riešenia konfliktov.

Poslednou, jedenástou, kapitolou naplňame predikčnú funkciu teórie bezpečnosti. Teória bezpečnosti plní predikčnú funkciu rôznymi metódami prognózovania budúcich stavov bezpečnosti skúmaných javov a procesov, objektov skúmania. V kapitole poskytujeme informácie o tradičných metódach predikcie, ale poskytujeme aj návod, ako využiť indikátory bezpečnostnej situácie a ich prahové hodnoty pre predikciu bezpečnosti.

V učebnici neriešime praxeologickú funkciu teórie bezpečnosti. Tento aspekt je samostatne spracovaný vo vysokoškolských učebniciach: *Manažment ochrany objektov* (Hofreiter, L., 2015), *Ochrana objektov* (Hofreiter, L., Križovský, S., 2017) *Bezpečnostný manažment. Manažérstvo bezpečnosti* (Belan, L., 2015), ako aj *Bezpečnostný manažment. Manažérstvo rizika* (Belan, L., 2015).

Spracovaním tejto učebnice je doplnený významný stavebný prvok do štruktúry predmetov v odboroch orientovaných na bezpečnosť. Touto učebnicou získajú študenti, ale aj široká odborná verejnosť bezpečnostnej

komunity, komplexný a ucelený súbor vedeckých poznatkov, tvrdení o týchto poznatkoch usporiadaných takým spôsobom, ktorý umožňuje ich použitie pri explanácii a predikcii javov a udalostí, majúciich rozhodujúci vplyv na vývoj v danej sfére reality. Z hľadiska objektu nášho záujmu je tou realitou bezpečnosť.

Autori vyjadrujú poďakovanie recenzentom za cenné pripomienky, ktorými prispeli k vyššej kvalite spracovanej učebnice.

Poďakovanie patrí aj vydavateľstvu **European Association for Security**¹² so sídlom v Krakove za poskytnutie možnosti vydať učebnicu a sprístupniť tak výsledky našej výskumnej práce širokému okruhu medzinárodnej bezpečnostnej komunity, ktorá je v tejto organizácii združená.

¹² Európska asociácia pre bezpečnosť - **European Association for Security Science , EAS** - je medzinárodné združenie odborníkov z oblasti bezpečnostných vied (sekuritológie). EAS bola založená na konferencii v Krakove 12. mája 2000 a má právnu subjektivitu. Cieľom združenia je výskum a vzdelávanie pre bezpečnosť ľudí a spoločností v spoločnej Európe.

Nie je nič praktickejšie, ako dobrá teória

Kurt Lewin (1890-1947)

1 TEÓRIA BEZPEČNOSTI

Hlavné ciele kapitoly:

- ***Objasniť pojem teória, jej funkcie a postuláty.***
- ***Objasniť princípy teórie bezpečnosti.***
- ***Objasniť paradigmu securitológie.***

Súčasná etapa rozvoja ľudskej spoločnosti je charakterizovaná tendenciami, výzvami a ohrozeniami, ktoré vyžadujú od sociálnych aktérov zmeniť svoj vzťah k bezpečnosti, k zaisteniu priaznivých podmienok pre rozvoj a zachovanie ľudstva. V opačnom prípade nevratné zmeny v prírodnom, prostredí a iné neriešené sociálno-demografické výzvy prerastú do stavu vyvolávajúceho dramatické sociálne a environmentálne katastrofy.

Štatistické údaje o nehodách, prírodných katastrofách, priemyslových haváriách, ozbrojených konfliktoch, kriminalite a iných tragických udalostiach svedčia o tom, že ľudstvo nedostatočne zdieľa hodnoty, požiadavky a zásady kultúry bezpečnosti. Okrem toho, súčasné prejavy ľudského správania sa v sociálnom, politickom, ekonomickom, technickom, technologickom, environmentálnom a vojenskom sektore bezpečnosti ohrozuje pretrvanie človeka ako biologického druhu.

Z uvedených dôvodov je požiadavka na zaistenie bezpečnosti prvoradou úlohou. Človek a ľudstvo ako celok musí uvažovať nad možnými dôsledkami svojej činnosti, svojich aktivít na prírodné prostredie a iné sociálne skupiny, národy či etniká. To si vyžaduje chápať bezpečnosť ako mnohofaktorový fenomén, ktorý je logicky a kauzálne spojený so všetkými oblasťami i sférami ľudského bytia.

V procesoch zaisťovania bezpečnosti človek vystupuje v role subjektu. Táto rola vyžaduje zvládnutie širokého spektra poznatkov, zákonov, požiadaviek, metód riešenia problémov bezpečnosti. Človek, ako hlavný subjekt bezpečnosti potrebuje na plnenie svojej roly poznatky, znalosti, metodické a iné nástroje. Potrebuje teóriu.

1.1 Všeobecné požiadavky na teóriu bezpečnosti

Požiadavky na vypracovanie všeobecnej teórie bezpečnosti, okrem už uvedeného, vyplynuli najmä z týchto skutočností:

- potreba ľudí, spoločností, štátov, svetového spoločenstva na zachovanie a rozvoj seba, ako aj rôznych systémov nevyhnutných na prežitie ľudstva,
- globálna a komplexná povaha rôznych hrozieb s masívnym deštruktívnym potenciálom,
- rôznorodosť prístupov k objasňovaniu podstaty a obsahu pojmu bezpečnosť, jej činiteľov a spôsobu hodnotenia,
- rozdielne výklady a používanie pojmov v oblasti bezpečnostného výskumu,
- doposiaľ neboli ucelene a komplexne definované základné zákony, kategórie bezpečnosti ako predmetu skúmania,
- absentuje zovšeobecnenie doterajších skúseností z bezpečnostnej praxe.

Teóriu bezpečnosti by v kontexte týchto požiadaviek mal tvoriť súhrn moderných, interdisciplinárnych vedecky zdôvodnených názorov a poznatkov, zásad a pravidiel vzťahujúcich sa k ochrane životne dôležitých záujmov človeka, spoločnosti, štátu, ľudstva ako aj prírodných a technogénnych systémov, nevyhnutných pre existenciu človeka.

Keď rešpektujeme požiadavky na teóriu môžeme teóriu bezpečnosti definovať ako systém vedeckých poznatkov, zákonnosti, princípov a metód výskumu, termíny a definície z oblasti bezpečnosti, umožňujúci kvantitatívnu a kvalitatívnu analýzu činiteľov bezpečnosti, stanovenie a určenie ukazovateľov a kritérií na ohodnotenie bezpečnosti referenčných objektov a predikciu vývoja bezpečnostnej situácie.

Teóriu bezpečnosti je možné považovať za systém zostavený z poznatkov, konceptov, myšlienkových konštruktov, výrokov preto, lebo jej prvky (poznatky, koncepty, konštrukty, nástroje skúmania, ap.) sú prepojené logickými väzbami v rámci toho istého predmetu skúmania.

Teóriu bezpečnosti budeme klasifikovať ako teóriu „stredného dosahu“, ktorej predmetom je explanácia javov a procesov súvisiacich s problémami

bezpečnosti, pričom tieto prezentuje z kauzálneho hľadiska ako deriváty vývoja, zmien a vplyvov činiteľov bezpečnosti.

Teóriu bezpečnosti môžeme tiež definovať ako súbor vedecky odôvodnených poznatkov a tvrdení o **faktoch**, súvisiacich s bezpečnosťou, ako objektom skúmania. Pričom za fakty budeme považovať (Olejár, M., s.30) :

- **udalosti**, ktoré už existujú (nastali a pretrvávajú) alebo môžu nastať v relevantnom prostredí referenčného objektu,
- **procesy**, súvisiace so zmenou bezpečnosti a bezpečnostnej situácie referenčného objektu,
- **jav**, ako súhrn vonkajších premenlivých, zmyslami vnímaných vlastností, znakov procesov, ktoré prebiehajú v bezpečnostnom prostredí referenčného objektu,
- **konkrétne systémy** (spoločenské, prírodné, technogénne), ktoré existujú v bezpečnostnom prostredí referenčného objektu, súvisia s jeho bezpečnosťou alebo sú na zaistenie jeho bezpečnosti vytvorené (systém ochrany objektu, bezpečnostný systém).

Medzi hlavné úlohy teórie bezpečnosti patria:

- odhalenie zákonitostí zmeny bezpečnosti sociálnych systémov, prírodných systémov a technosféry,
- kvalitatívny a kvantitatívny opis mechanizmov interakcie týchto systémov a zariadení v rôznych štádiách vzniku a vývoja nebezpečných situácií a ich následkov,
- vytvorenie vedeckých základov pre identifikovanie, diagnostiku, monitorovanie vzniku nebezpečných javov, udalostí a procesov, ich predikciu, včasné varovanie a prevenciu.

Predmetom teórie bezpečnosti je generovanie a integrovanie tvrdení a poznatkov o činiteľoch a podmienkach zaistenia bezpečnosti referenčných objektov ktorými sa zaoberá, vzhľadom na rôznorodosť negatívnych vplyvov v rozličných situáciách, časových a priestorových podmienkach. Poznatková základňa teórie bezpečnosti je tvorená poznatkami spoločenských, humanitných, prírodných, technických vied. V primeranom rozsahu sú aplikované i zákony, metódy, kritériá a zásady prírodných, technických a spoločenských vied.

Na tomto základe je možné vytvárať scenáre vzniku a vývoja bezpečnostnej situácie v zložitých technických systémoch, v životnom prostredí a v ľudskej

spoločnosti a projektovať opatrenia na predchádzanie a adekvátnu reakciu na možné nebezpečné situácie.

Subjektom poznávacej i praktickej činnosti v teórii bezpečnosti je človek, sociálna skupina, manažment organizácie, vysokoškolské pracoviská, štátne inštitúcie, zložky bezpečnostného sektora ap. – vo všeobecnosti **subjekt bezpečnosti**. Subjekt vystupuje ako aktívny činiteľ, ktorého aktivity sú zamerané na poznávanie a pretváranie podmienok vo vonkajšom i vnútornom prostredí referenčného objektu, pričom sleduje dosiahnutie svojich cieľov, resp. uspokojenie svojich záujmov a potrieb v oblasti svojej bezpečnosti a bezpečnosti svojich aktív.

1.2 Funkcie teórie bezpečnosti

Funkcia vedeckej teórie vyjadruje *vzťah medzi potrebou a vlastnosťami teórie*. Ide o obojstranne orientovaný vzťah, ktorý jednak vyjadruje to, čo sa od teórie požaduje, ako je potreba získania nových poznatkov uspokojená, (čo má byť urobené), a jednak to, čo teória skutočne dokáže, čo vykonáva čo poskytuje, aká jej rola v procese získavania alebo verifikovania poznatkov.

V súvislosti s vedeckými teóriami budeme funkcie teórie bezpečnosti členiť nasledujúcim spôsobom (Holcr, Porada a kol., 2011):

- podľa toho, na čo slúžia pri vedeckom skúmaní, hovoríme o autonómnej teórii,
- podľa toho, čo umožňujú, na čo slúžia mimo vedeckého skúmania, hovoríme o inštrumentálnej teórii.

Autonómna funkcia vedeckej teórie umožňuje:

- zistiť medzery, nedostatky v doterajšom poznaní a odhaliť doteraz neidentifikované väzby a závislosti systému poznatkov,
- verifikovať, potvrdiť alebo falzifikovať doterajšie poznanie v kontexte doposiaľ potvrdených teórií,
- iniciovanie nových smerov vedeckého skúmania tým, že formuluje nové vedecké problémy.

Inštrumentálne funkcie vedeckej teórie umožňujú (Holcr, Porada a kol., 2011, s. 58-59):

- *Explanáciu*, vedecké objasnenie fenoménov doposiaľ vo vede neznámych, alebo vypracovanie vysvetlení, ktoré sú neuspokojivé.

Explanáciu nemožno stotožniť s prostou deskripciou, opisom problému, javu.

- **Systemizáciu**, spočívajúcu v rozlíšení systému poznatkov podľa ich významnosti, pôvodnosti, či všeobecnosti. Využíva sa pritom najmä formálno-logický vzťah vyplývania, ktorého hlavným cieľom je preukázať, vyplývanie odvodených poznatkov z poznatkov základných. Systemizácia využíva:
 - deduktívnu systemizáciu, keď jedny poznatky logicky, nevyhnutne vyplývajú z iných poznatkov,
 - nededuktívnu systemizáciu, keď jedny poznatky nevyplývajú logicky, nevyhnutne z iných poznatkov, ale pravdepodobnostne.
- **Predikciu** budúceho vývoja skúmaných javov a procesov. Vedecká teória plní predikčnú funkciu formou prognózovania budúcnosti stavov reality, skúmaných javov a procesov, objektu skúmania.

Okrem klasifikovania hlavných funkcií vedeckej teórie, zameraných na proces skúmania objektu, môžeme klasifikovať aj funkcie výsledkov výskumu. **R. Szarfenberg** (Szarfenberg, R., 2009) podľa toho, na aké otázky odpovedajú, definoval štyri funkcie poznatkov:

- Funkcia deskriptívna, keď poznatky dávajú odpoveď na otázku „Čo to je?“, resp. „Ako to je?“, pričom sa bude vždy jednať o objekt skúmania.
- Funkcia explanačná, keď poznatky umožňujú odpovedať na otázky typu „Prečo?“, „Ako je to možné?“, „Z akého dôvodu?“.
- Funkcia prognostická, ak poznatky poskytujú odpoveď na otázku „Ako bude?“.
- Funkcia praxeologická, ak poznatky poskytujú návod na to, čo treba urobiť, aby bol dosiahnutý zámer, resp. splnený cieľ.

1.3 Postuláty teórie bezpečnosti

Postulát je vo všeobecnosti východiskový predpoklad, ktorý je v danej teórii prijímaný ako pravdivý. Vo Filozofickom slovníku (Svoboda, 1972, s. 366) je postulát definovaný ako princíp, požiadavka alebo tvrdenie určitej vedeckej teórie, ktoré je v jej rámci prijaté bez dôkazov a tvorí jej východisko.

V modernej logike a metodológii sa termín postulát obvykle používa ako synonymum pojmu axióma¹³. Podľa **Ondrejoviča** (2007, s.72) sa postuláty

¹³ **Axióma** je základná veta, z ktorej sa pomocou pravidiel odlúčenia dokazujú ostatné vety či teorémy daného systému. Pojmy zavedené v axiómach sa nazývajú základné alebo

významovo približujú axiómam, ale nie sú s nimi totožné a nemali by sa vzájomne zamieňať. Postulát charakterizuje ako súd¹⁴, z ktorého sa vychádza pri dokazovaní, hoci jeho správnosť ešte nie je samozrejma. **Lukáš** uvádza, že postulát je také tvrdenie, ktoré sa v nejakej teórii prijíma bez dôkazu, ale ktoré je predpokladom (premisou) pre dôkazy (Lukáš, 2017, s.44).

Postuláty sú formulované a vyberané tak, aby sa boli pravdivé pre čo najviac prípadov, ale zároveň sa nepredpokladá, že budú vždy pravdivé. Postuláty primárne slúžia k explanácii, vedeckému vysvetleniu skúmaného problému. Ich pravdivosť je determinovaná stupňom dosiahnutého poznania. S rozvojom poznania a empirického overovania postulátov je možné ich obsah i rozsah korigovať.

Špecifiká postulátov charakteristických pre teóriu bezpečnosti sú tieto:

- Sú to výpovede o rôznych aspektoch bezpečnosti.
- Vypovedajú o spôsoboch hodnotenie bezpečnosti, o činiteľoch bezpečnosti, vzťahmi, interakciami medzi nimi.
- Majú pravdepodobnostný charakter, pravdivosť a potvrditeľnosť postulátov ovplyvňujú činitele, ktoré majú dynamický charakter.
- Majú vysokú mieru všeobecnosti.
- Obsahujú pojmy a termíny, ktoré nie sú vždy jednoznačne definované.

Dosiahnutá úroveň nášho vedeckého poznania v oblasti bezpečnosti nám umožňuje formulovať tieto postuláty teórie bezpečnosti :

1. Bezpečnosť je „neurčitý“, mnohovýznamový pojem, ktorý si vyžaduje explikáciu.

Máloktorému pojmu je prisudzovaných toľko atribútov, významov ako pojmu bezpečnosť. Jeho jednoznačné objasnenie je spojené so značnými ťažkosťami, v každom odbore je vysvetľovaný podľa objektu a predmetu skúmania a zamerania praktickej činnosti. Jeho definície nachádzame v

primitívne pojmy. Podľa Aristotela axiómu nemožno a netreba dokazovať, lebo neexistujú nijaké hlbšie a principiálnejšie výroky. (Filozofický slovník, s.38)

¹⁴ **Súd** je myšlienka vyjadrená oznamovacou vetou, v ktorej sa niečo tvrdí o predmete poznávania a ktorá je objektívne pravdivá alebo nepravdivá. (Filozofický slovník, s.436). Hamaj uvádza, že **súd** je termín tradičnej logiky, v logike klasickej bol nahradený termínom „výrok“. Je tiež výrokom, je však aj emocionálny, vôľový. Klasická logika však od týchto znakov abstrahuje a výroky v nej majú iba hodnoty „pravdivosť“ a „nepravdivosť“. Dôslednejšie povedané – vo vedomí ľudí existujú iba súdy ktoré sú vždy prinajmenšom emocionálne zafarbené, zatiaľ čo v klasickej logike majú byť súdy, ktoré úplne od emócií abstrahujú, ktoré „nestripia“ akýkoľvek „subjektívny doplnok“. (Hamaj, 2009, s.11).

monografiách, slovníkoch, vedeckých a odborných článkoch, zákonoch, technických normách ap. Pojem bezpečnosť inak vysvetľujú sociológovia, inak ekonómovia, právnici, politológovia, ekológovia, vojaci či technici. Mnohoznačnosť pojmu bezpečnosť vyžaduje, aby mu bol daný význam, zrozumiteľný pre celú bezpečnostnú komunitu.

2. Bezpečnosť je jednou zo základných ľudských potrieb.

Nadobúda formu vnútornej hodnoty a realizuje sa v individuálnom i v spoločenskom vedomí. Charakteristické je, že táto hodnota má univerzálny charakter a je vo svojej podstate uznávaná všetkými ľuďmi, nezávisle od ich rasy, národnosti, pohlavia, veku či sociálneho statusu. Hodnota bezpečnosti sa však mení tak, ako sa mení bezpečnostná situácia. Potreba bezpečnosti je významným motivujúcim, mobilizujúcim faktorom, ktorý sa významne prejaví najmä v mimoriadnych a krízových situáciách, v čase ohrozenia bezpečnosti človeka a iných referenčných objektov.

3. Bezpečnosť je inherentná vlastnosť každého systému (sociálneho, prírodného alebo technogénneho), ktorú posudzuje alebo vníma človek (sociálny jednotka).

Aj keď bezpečnosť má prírodnú, technickú a technogénnu dimenziu, je prísne zviazaná s existenciou ľudí, sociálnych skupín, so sociálnymi vzťahmi, ale aj s vplyvom prírodných a technogénnych činiteľov na sociálne referenčné objekty. Len človek, sociálne jednotky majú schopnosť vnímať nebezpečenstvá, hodnotiť ich a reagovať na ne. Konštatovanie bezpečnosti alebo nie bezpečnosti, resp. nebezpečnosti je vždy výsledkom percepcie bezpečnostnej situácie sociálnym aktérom.

4. Bezpečnosť je vždy spojená s konkrétnym referenčným objektom, procesom alebo subjektom bezpečnosti.

Analyzovanie a precízne definovanie bezpečnosti vyžaduje určiť predmet, teda o koho bezpečnosť sa jedná, kto alebo čo je objektom analýzy bezpečnosti (jedinec, sociálna skupina, štát, ľudstvo, urbanistická jednotka, prírodné prostredie, organizácia (výrobná, nevýrobná), či ide o bezpečnosť osôb, majetku, informačného systému, cestnej premávky, výrobného procesu ap.

5. Hodnota bezpečnosti nie je veličinou trvalou, ale sa mení jednak v priestore, ale najmä v čase.

Hodnota (miera) bezpečnosti človeka, sociálnej skupiny, štátu a ďalších referenčných objektov bude vždy výsledkom interakcie vonkajších a

vnútorných činiteľov a ochranných (obranných) vlastností, schopností a možností referenčného objektu. Vplyvom vonkajších i vnútorných činiteľov, ktoré môžu byť najrôznejšej povahy, má hodnota bezpečnosti kolísavú úroveň – buď sa bezpečnosť zvyšuje, buď klesá, alebo zostáva bez zmien.

6. Reálna bezpečnosť referenčného objektu je výsledkom vôle a racionálnej činnosti subjektu bezpečnosti.

Zaistenie bezpečnosti treba chápať ako cieľavedomý, trvalý, cyklický a nepretržitý proces reagovania na ohrozenia vyplývajúce z okolia (z bezpečnostného prostredia) objektu alebo z objektu samého. Je to proces, v ktorom subjekt bezpečnosti identifikuje bezpečnostné výzvy, ohrozenia a riziká a realizuje opatrenia na zaistenie ochrany objektu v ľubovoľných podmienkach a situáciách. Cieľom uvedomelého a cieľavedomého konania subjektu bezpečnosti je zabrániť, predchádzať vzniku ohrozenia a/alebo chrániť referenčný objekt (chránený záujem) pred možným poškodením, zničením, narušením integrity alebo stratou funkčnosti. Bezpečnosť je v tomto zmysle konštruovaná podmienka uspokojenia bezpečnostných potrieb a záujmov subjektu bezpečnosti.

7. Bezpečnosť je dosiahnuteľná.

Aj keď nie je možné zaistiť absolútnu bezpečnosť, zvolením adekvátneho spôsobu ovplyvňovania exogénnych a endogénnych činiteľov bezpečnosti (bezpečnostné výzvy, ohrozenia, zraniteľnosti, odolnosti) je možné dosiahnuť aj požadovanú (potrebnú) mieru bezpečnosti referenčného objektu.

8. Bezpečnosť je kvantifikovateľná a merateľná.

Stav alebo mieru bezpečnosti referenčného objektu, resp. posudzovaných systémov môžeme korektne hodnotiť ako funkciu identifikovaných činiteľov a ich interakcií (vzájomného pôsobenia). Využívame pritom škálu kvantitatívnych, kvalitatívnych a semikvantitatívnych metód.

1.4 Princípy teórie bezpečnosti

V dejinách filozofie, najmä v antickej filozofii sa pojem princíp používal na označenie pralátky alebo živlu, v ktorých spočíva všetko bytie. Aristoteles napr. pod princípmi (zdrojmi) chápal niečo prvé, z čoho niečo buď je alebo vzniká alebo je poznávané (*Filozofický slovník.*, 1985).

V súčasnosti sa pod pojmom princíp (lat. *principium*) rozumie vedúca, základná myšlienka, pravidlo, zákon pre poznanie a konanie. Princípom sa spravidla označuje to, z čoho sa vychádza pri interpretácii alebo budovaní určitého systému, začiatok, východiskový bod, základ, zdroj. Princípy najvšeobecnejšie vyjadrujú základné elementy činnosti a sú zároveň aj koncentrovaným výrazom základných myšlienok daného systému činností (Kábrt, J. et al., 1957).

Základným princípom teórie bezpečnosti je **princíp systémového prístupu**. Systémový prístup k problematike bezpečnosti spočíva v tom, že všetka spoločenská činnosť pri zaisťovaní bezpečnosti je posudzovaná ako otvorený dynamický systém so sústavou vnútorných a vonkajších väzieb. Je to dané najmä tým, že:

- referenčný objekt, posudzovaný ako systém, obsahuje v sebe celý rad podsystémov a vzťahov (väzieb) medzi nimi, ktoré si vyžadujú samostatné skúmanie,
- referenčný objekt, definovaný ako systém, je v trvalej interakcii so svojim okolím (bezpečnostným prostredím), ktoré je tiež charakterizované systémovým usporiadaním,
- každý referenčný objekt i jeho okolie sa rozvíjajú a menia v čase, aj keď časový interval vzniku a priebehu zmien môže byť rôzny od sekúnd až po desiatky či stovky rokov,
- referenčný objekt i jeho okolie sú zdrojom i objektom bezpečnostných ohrození; na objekt môžu negatívne pôsobiť ohrozenia z jeho okolia, zároveň môže objekt predstavovať ohrozenie pre seba i pre svoje okolie.

Základom systémového prístupu je vzťah **celku a častí**. Celok podľa svojich základných charakteristík, významu a rolí vo vzťahu na jeho obsah a možnosti neznamena len sumu častí, resp. prvkov. vo svojej štruktúre predstavuje novú kvalitu, ktorá nie je vlastná, ktorou sa nevyznačujú jeho jednotlivé časti. Táto nová kvalita, ktorá je vlastná danému systému vznikla ako výsledok spolupôsobenia jeho častí. **Ak uplatňujeme systémový prístup k posudzovaniu bezpečnosti ľubovoľného objektu, výsledná bezpečnosť daného objektu nie je daná prostou sumou úrovní bezpečnosti jeho prvkov, ale stupeň jeho bezpečnosti je daný najnižšou úrovňou bezpečnosti prvku časti objektu (prvku systému)**. Napr. pri posudzovaní bezpečnosti referenčného objektu musíme analyzovať úroveň všetkých relevantných dimenzií a sektorov bezpečnosti.

Výsledná bezpečnosť bude závisieť podľa najnižšie hodnotenej roviny a sektora bezpečnosti.

Časť (prvok systému) sa vyznačuje určitou samostatnosťou, ktorá závisí od jej kvalitatívnych charakteristík a môže sa posudzovať ako celok so svojimi časťami, ale na nižšej úrovni. Tak napr. informačnú bezpečnosť, ako prvok či časť celkovej bezpečnosti organizácie môžeme posudzovať ako celok s jeho časťami (napr. ochrana technických zariadení; ochrana programového vybavenia; ochrana dátových štruktúr).

Každá časť má vplyv na podstatu, kvalitu a rozvoj celku. Preto každý jav, skúmaný vo sfére bezpečnosti môžeme posudzovať ako celok, existujúci samostatne, obsahujúci rad javov na nižšej úrovni. Na druhej strane, každý celok je časťou vyššieho celku, vyššieho javu, je objektom i subjektom pôsobenia vo vzťahu k tomuto vyššieho celku.

Uplatňovanie princípu systémového prístupu spočíva v tom, že všetky prvky a procesy v systéme bezpečnosti sú tak tesne spojené a tak spolu súvisia, že ich nie je možné posudzovať samostatne, separátne. Zmena parametra ktoréhokoľvek prvku, tvoriaceho celok bezpečnosti, vyvolá (buď okamžite, alebo za určitý časový okamih) zmenu ostatných parametrov, resp. ovplyvní výslednú úroveň bezpečnosti objektu. Tak napr., ak na ohodnotenie úrovne bezpečnosti objektu použijeme parametre ako sú veľkosť hrozby, zraniteľnosť objektu, kvalita bezpečnostných opatrení, potom zmena veľkosti hrozby (ak nechceme dopustiť zvýšenie ohrozenia objektu) sa prejaví v opatreniach, smerujúcich k zvýšeniu ochranných opatrení a zníženiu zraniteľnosti objektu.

Ďalší princíp teórie bezpečnosti je princíp **vzájomnej súvislosti a prepojenosti**. Spočíva v tom, že celý svet predstavuje jeden celok. Všetky jeho časti sú navzájom tesne a nerozborne späté. Ani v prírode, ani spoločenskom živote neexistujú absolútne izolované javy a procesy, ale je zreteľný systém vertikálnych a horizontálnych, funkčných či organizačných väzieb a prepojení, prostredníctvom ktorých je zabezpečované vzájomné pôsobenie (interakcia) a tým aj stav systému ako celku. Z pohľadu teórie bezpečnosti je preto žiaduce posudzovať každý referenčný objekt ako z hľadiska jeho vnútornej štruktúry, tak aj v nadväznosti na jeho okolie, na prostredie, v ktorom sa nachádza a analyzovať interakciu objektu s jeho prostredím (okolím).

Pri rešpektovaní uvedeného prístupu môžeme prijať záver, že k ohrozeniu objektu, k narušeniu jeho bezpečnosti môže dôjsť pri splnení nasledujúcich podmienok:

- dôjde k takým zmenám v štruktúre a vlastnostiach objektu, ktoré výrazne znížia jeho odolnosť a zvýšia jeho zraniteľnosť, pričom vývoj v prostredí zostane nezmenený,
- ak v prostredí (okolí) objektu dôjde k zmenám, ktorých výsledkom bude pôsobenie ohrozenia takej intenzity, ktorá bude vyššia ako odolnosť referenčného objektu a jeho systému ochrany.

Princíp príčinnosti je východisková zásada teórie bezpečnosti, podľa ktorej každá udalosť, každá zmena bezpečnostnej situácie je zapríčinená. Podľa princípu príčinnosti (kauzality) jav nazývaný príčinou vyvoláva nevyhnutne alebo zákonite za určitých podmienok iný jav, následok, ktorým je v teórii bezpečnosti zmena bezpečnostnej situácie referenčného objektu. Podrobne objasňujeme pôsobenie príčinnosti (kauzality) v podkapitole „zákony teórie bezpečnosti“.

Princíp rozhodujúcich činiteľov spočíva v identifikovaní a definovaní podstatných väzieb a vzťahov, ktoré majú rozhodujúci vplyv na stav bezpečnosti referenčného objektu. Tento princíp umožňuje abstrahovať nepodstatné, vedľajšie javy a procesy, ktoré nemajú významnejší vplyv na bezpečnosť objektu. Uplatnenie tohto princípu si vyžaduje vysokú úroveň znalostí o podmienkach a činiteľoch, ovplyvňujúcich bezpečnosť objektu a analytické schopnosti.

1.5 Paradigma teórie bezpečnosti

Riešenie problémov bezpečnosti je dnes súčasťou riadiacich procesov na všetkých úrovniach a vo všetkých oblastiach spoločenského života. Akceptácia bezpečnostnej oblasti ako neoddeliteľnej súčasti spoločenského života naráža na problémy, ktoré vyvolávajú diskusiu o teoretických a metodologických aspektoch chápania bezpečnosti. Skúmanie bezpečnosti v súčasnej spoločnosti sa rozvíja viacerými smermi a spôsobmi. Spočiatku išlo len o skúmanie fenoménu bezpečnosti v pôsobnosti Bezpečnostných štúdií podľa štátocentrickej paradigmy, najmä v teórii medzinárodných vzťahov, neskôr aj v iných oblastiach, ktoré boli spravidla spojené so širším spektrom sektorov bezpečnosti (sociálnej politickej, environmentálnej, informačnej, ochrany osôb a majetku, ľudskej bezpečnosti ap.).

V každej z oblastí skúmania bezpečnosti si výskumníci vytvárali vlastný kategoriálny aparát, vlastné axiómy, vlastnú metodológiu skúmania. Situácia vo vedeckej bezpečnostnej komunite dospela do štádia, kedy existuje veľa „paradigiem“ a reprezentanti jednotlivých smerov musia viesť polemiky a obhajovať svoje pozície voči oponentom, stúpencom iného chápania problémov bezpečnosti.

V tejto časti chceme prezentovať platformu, umožňujúcu dopracovať sa k paradigme v pravom slova zmysle, umožňujúcej zjednotenie bezpečnostnej komunity z akademického prostredia i zo širšieho bezpečnostného sektora. Je to platforma, vychádzajúca z **Kuhnovej**¹⁵ prezentácie paradigmy a aplikovaná do oblasti bezpečnostného výskumu.

1.5.1 Paradigma všeobecne

Pojem paradigma (z gr. *παράδειγμα*- príklad, model, vzor), používaný vo vedeckej komunite, má viacero významov.

V teórii vied sa paradigmatou označujú zásadné predstavy a teórie, ktoré charakterizujú vedecké epochy a tvoria ich základ, alebo istý systém prijatých teórií v danom odbore a danej dobe. Týmto pojmom sa označuje súbor názorov, metód a postupov, ktoré uznávajú členovia vedeckého spoločenstva. Je chápaný aj ako podstatné výsledky vedeckého výskumu, ktoré sa používajú ako modely problémov a ich riešení.

Paradigma vo svojom metafyzickom význame vyjadruje základný pohľad, akým vedec vidí svet. Podľa spôsobu nazerania na realitu a videnie sveta je možné charakterizovať konkrétnu komunitu výskumníkov.

Paradigma sa týka spôsobu, akým vedec vidí problém, je to celá znalosť predmetu výskumu a vhodných vedeckých postupov, ktoré vedec zvládol a uplatňuje vo svojej vedeckej práci. Paradigma, ako model alebo najvšeobecnejší model, ako vzorový príklad pre výskum v konkrétnej vedeckej oblasti je tiež to, čo spája členov vedeckej spoločnosti.

Paradigma sa tiež chápe ako spoločný pohľad danej vedeckej komunity na konkrétne modely a spoločné hodnoty. Tieto spoločné predpoklady sú základom komunikácie medzi vedcami a poskytujú relatívnu jednomyselnosť vo vedeckých úvahách.

¹⁵ **Thomas Samuel Kuhn**, (1922-1996), americký filozof, fyzik, teoretik vedy a vedeckého poznania, bol jedným z najplyvnejších mysliteľov druhej polovice 20. storočia V diele *The Structure of Scientific Revolutions* (1962) prestavil nový prístup k chápaniu pojmu paradigma.

Paradigma je chápaná aj ako konštrukt, ako celok poznatkov a vedeckých postupov a nástrojov, ktoré si vedec osvojil a ktoré uplatňuje vo vedeckej praxi.

Nadväzujúc na uvedené charakteristiky pojmu paradigma môžeme uviesť tieto zložky paradigmy:

- pohľad vedca na predmet danej vedy,
- výklad názorov na predmet vedy, teda teória,
- používaná terminológia, jazyk danej vedy,
- používaná metodológia danej vedy,
- definovaný okruh problémov, otázok danej vedy,
- vedecká komunita, ktorá sa zaoberá riešením problémov danej vedy.

Paradigma teda vo svojom najvšeobecnejšom poňatí plní tri základné funkcie:

- Orientačnú (vymedzuje predmet skúmania).
- Metodologickú (určuje pravidlá a postupy riešenia problémov).
- Normatívnu (formuje ustálené vzory riešenia).

1.5.2 Paradigma securitológie

Bezpečnostná veda – securitológia - je komplexná veda, ktorá vzniká na styku prírodných, spoločenských a technických vied, je to veda, ktorá skúma zákonitosti a mechanizmy zaistenia bezpečnosti a ochrany človeka, sociálnych skupín, štátov a prírodného prostredia. Bezpečnostná veda nie je autonómna veda, je to veda, ktorá je otvorená voči prostrediu, v ktorom sa nachádza, ktoré ovplyvňuje a ktorým je ovplyvňovaná. Securitológia ako veda pojednáva predovšetkým o ľudskej činnosti a o dôsledkoch tejto činnosti na ľudstvo a prírodné prostredie.

Objektom skúmania securitológie môže byť ľubovoľný prvok resp. systém sociálnej, prírodnej, výrobnjej, technickej alebo inej povahy (ľudský jedinec, sociálna skupina, štát, planéta, trh, výrobné objekty, dopravné systémy, ekosystém, biosféra ap.), ktoré sú nevyhnutné a nenahraditeľné z hľadiska zaistenia podmienok existencie človeka v tom najširšom zmysle slova a ktoré môžu byť vystavené pôsobeniu negatívnych faktorov najrôznejšej povahy.

Z pozície securitológie pristupujeme k analýze bezpečnosti ako dynamickému, komplexnému, multifaktorovému fenoménu s horizontálnou

a vertikálnou štruktúrou Z pohľadu komplexného prístupu je bezpečnosť považovaná za celok, ktorého výsledná hodnota nie je len súhrnom hodnôt jeho jednotlivých činiteľov, ale vzniká v dôsledku ich vzťahu (Hofreiter, 2006). V securitologii, každý činiteľ bezpečnosti, každá jeho dimenzia je analyzovaná ako súhrn vzájomne ovplyvňujúcich čiastkových faktorov a subdimenzií, ktoré sú charakterizované spoločnými vzťahmi podmienovania, interakcií a kauzality.

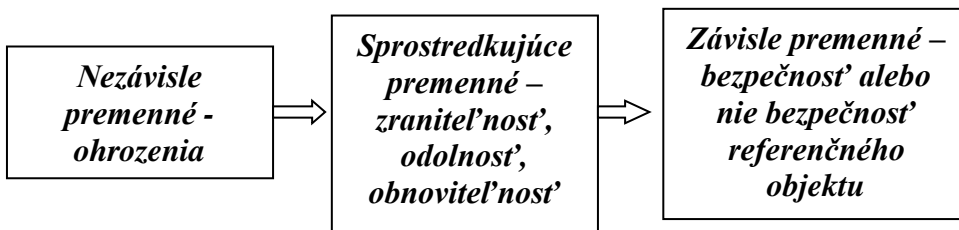
Bezpečnosť ľudí, sociálnych skupín, štátu (referenčných objektov), bude vždy výsledkom interakcie vnútorných a vonkajších bezpečnostných ohrození a ich ochranných (obránných) možností, ktoré sú klasifikované pomocou zraniteľnosti, odolnosti a obnoviteľnosti.

Podstatou paradigmy securitológie je uznanie bezpečnosti (*Security - S*) ako kategórie, z kauzálneho hľadiska sekundárnej, ktorá je výsledkom pôsobenia primárnych príčin, vyvolávajúcich vznik/zánik ohrozenia (*Threat - T*) alebo zníženie/zvýšenie zraniteľnosti (*Vulnerability - V*), odolnosti (*Resistibility - Re*) a obnoviteľnosti (*Recoverability - Rc*) referenčného objektu v danom čase (*t*). Symbolické vyjadrenie tejto paradigmy je v tvare:

$$S(t) = f \{T(t), V(t), R_e(t), R_c(t)\} \quad (1.1.)$$

Na základe vyššie prezentovanej paradigmy môžeme analyzovať bezpečnosť akéhokoľvek referenčného objektu použitím modelu založeného na mechanizme príčinnej súvislosti, v ktorom:

- reálne hrozby predstavujú nezávislú premennú, spôsobujú zmenu stavu alebo situácie referenčného objektu,
- bezpečnosť referenčného objektu je závislou premennou,
- zraniteľnosť, odolnosť a obnoviteľnosť referenčného objektu sú sprostredkujúce premenné (podmienky), ktoré ovplyvňujú citlivosť objektu na pôsobiace ohrozenia .

Obrázok 1.1 Príčinný mechanizmus paradigmy bezpečnosti

Ak je citlivosť referenčného objektu alebo systému vo vzťahu k ohrozeniam nízka, čo znamená, že:

- zraniteľnosť je malá,
- odolnosť je vysoká,
- obnoviteľnosť je vysoká,

potom zásadná zmena stavu bezpečnosti referenčného objektu nenastane a to aj v prípade, že úroveň ohrozenia môže byť vysoká.

Ak odolnosť referenčného objektu – systému je vysoká, jeho schopnosť rýchlo odstrániť škodu a straty a obnoviť normálne podmienky jeho existencie a plniť požadované funkcie je vysoká, potom bude zaručená požadovaná úroveň bezpečnosti referenčného objektu alebo systému.

Z uvedeného vyplýva, že zmena stavu bezpečnosti referenčného objektu nastane, keď:

- dôjde k takým zmenám v štruktúre alebo charakteristikách objektu (jeho systému ochrany), ktoré výrazne zmenia jeho zraniteľnosť a odolnosť, aj keď vývoj v prostredí zostáva nezmenený, potenciál ohrozenia sa nezvyšuje,
- v prostredí (bezpečnostnom prostredí) referenčného objektu sa prejavujú také nebezpečenstvá a ohrozenia, voči ktorým má referenčný objekt, jeho systém ochrany vysokú citlivosť (zraniteľnosť) a miera jeho odolnosti je nízka. V takom prípade bude miera jeho bezpečnosti malá.

Súhrn

Termínom teória sa vo všeobecnosti označuje súbor tvrdení, definícií, axiómov, postulátov o predmete skúmania, ktoré sú v danej etape poznania považované za pravdivé. Vyžaduje sa, aby tento súbor nebol v rozpore s doterajšími skúsenosťami a výsledkami experimentov a bol vnútorne konzistentný.

Teória predstavuje formu syntetických znalostí, v medziach ktorých strácajú jednotlivé pojmy, hypotézy a axiómy svoju autonómnosť a stávajú sa prvkami celostného systému vedy.

Teóriu bezpečnosti možno chápať aj ako koncentrovanú množinu názorov, myšlienok, poznatkov zameraných na interpretáciu, vysvetlenie a porozumenie fenoménu bezpečnosti, kriticky ho hodnotiť a/alebo predikovať jeho vývoj.

Z hľadiska štruktúry predstavuje teória bezpečnosti vnútorne diferencovaný, ale integrálny systém poznatkov, ktorý je charakterizovaný logickou závislosťou jedných prvkov na iných, kreovaním obsahu teórie z určitého súboru výrokov a pojmov z danej oblasti skúmania.

Teória bezpečnosti predstavuje základ pre uvažovanie o otázkach bezpečnosti a vytvára:

- podnety pre uvažovanie o doposiaľ neznámom,
- rámec pre kritické porozumenie javom, procesom a udalostiam, spojených s bezpečnosťou,
- základ pre uvažovanie o usporiadaní poznatkov o bezpečnosti,
- hnaciu silu pre výskum v oblasti bezpečnosti.

V kontexte s uvedeným môžeme termínom teória bezpečnosti označovať **súbor vedecky odôvodnených poznatkov a postulátov o bezpečnosti, ktoré sú v danej etape poznania považované za pravdivé.**

Otázky

1. Čo je teória a aký jej význam pre skúmanie bezpečnosti?
2. Čo považujeme v teórii bezpečnosti za fakty?
3. Aké sú funkcie teórie bezpečnosti?
4. Na čo slúžia a aký význam majú postuláty teórie bezpečnosti?

5. Aké sú hlavné princípy teórie bezpečnosti?
6. Aká je podstata paradigmy securitológie?

Literatúra použitá v kapitole

Filozofický slovník. O. Z. Svoboda, Praha, 1985

Filozofický slovník. Svoboda, Praha, 1972

HAMAJ,P. Logika, etika, filozofia. Liptovský Mikuláš, 2009. ISBN 978-80-8040-382-9

HOFREITER,L. *Securitológia*. Liptovský Mikuláš, 2006. ISBN 978-80-8040-310-2

HOLCR, K., PORADA, V. a kol. *Policajné vedy. Úvod do teórie a metodológie*. Vydavateľství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2011. ISBN 978.80-7380-329-2

KÁBRT, J. et al.: *Latinsko-český slovník*. SPN, Praha, 1957

LUKÁŠ,L. a kol. *Teorie bezpečnosti*. VeRBuM, Zlín, 2017. ISBN 978-80-87500-89-7

OLEJÁR, M. a kol. *Štruktúra vedy*. Vydavateľstvo Young Scinetist. ISBN 978-80-88792-24-6

ONDREJKOVIČ, P. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*. VEDA, Bratislava, 2007. ISBN 978-80-224-0970-4

SZARFENBERG, R. *Teoria polityki społecznej. Wprowadzenie, czyli o teorii i jej zastosowaniach*. 2009. Dostupné z <http://rszarf.ips.uw.edu.pl>

2 KATEGÓRIE A ZÁKONY TEÓRIE BEZPEČNOSTI

Hlavné ciele kapitoly:

- **Objasniť kategórie teórie bezpečnosti a ich význam pre skúmanie bezpečnosti.**
- **Objasniť a vysvetliť zákony teórie bezpečnosti.**

2.1 Kategórie teórie bezpečnosti

Kategórie sú základné pojmy, ktoré odrážajú najvšeobecnejšie a najpodstatnejšie vlastnosti, stránky a vzťahy javov, procesov a poznania. Sú to do sústavy usporiadané pojmy, ktoré môžeme prisudzovať veciam.

Kategórie teórie bezpečnosti do určitej miery súvisia a tvoria systém, v ktorom nie sú len ľubovoľne poskladané vedľa seba, ale sú jedna z druhej odvodzované v súlade s objektívnymi zákonmi skutočnosti a vývoja poznania.

Základné kategória teórie bezpečnosti sú:

- bezpečnosť a nebezpečnosť,
- príčina a následok,
- možnosť a nemožnosť,
- nutnosť a náhodilosť,
- istota a neistota
- určitosť a neurčitosť.

2.1.1 Bezpečnosť, nie bezpečnosť a nebezpečnosť

2.1.2 Príčina a následok Pre bezpečnosť, podobne ako pre veľa iných kategórií, neexistuje jediná, určujúca a nespochybniteľná definícia. Bezpečnosť sama o sebe je zložitý, vnútorne štruktúrovaný, multifaktorový a hierarchizovaný fenomén, ktorého obsah, štruktúra i funkcie presahujú hranice nielen jedného vedného odboru (napr. vojenská veda, policajná veda), ale dokonca i celých vedných oblastí (spoločenských, prírodných, technických, a i.) (Hofreiter, 2004).

Z hľadiska reálneho (a realistického) hodnotenia bezpečnosti môžeme bezpečnosť definovať ako taký stav bezpečnostnej situácie, činiteľov a procesov tento stav ovplyvňujúcich, ktorý zaisťuje priaznivé podmienky pre

existenciu, pretrvanie, plnenie požadovaných funkcií a rozvoj každého referenčného objektu (Hofreiter, 2006).

Bezpečnosť je párová kategória: jej protikladom je nie- bezpečnosť, teda taký stav, kedy bezpečnostná situácia v prostredí nevytvára primerané podmienky pre existenciu, pretrvanie, plnenie požadovaných funkcií a rozvoj referenčného objektu. Je to stav, kedy existuje nerovnováha v prospech prevahy potenciálu ohrozenia nad možnosťami systému ochrany referenčného objektu odvrátiť hroziace nebezpečenstvo.

Kategória nebezpečnosť vyjadruje vnútornú vlastnosť spoločenského, prírodného alebo technogénneho systému alebo jeho prvkov ohroziť, narušiť bezpečnosť iných systémov alebo prvkov vo svojom okolí.

Bezpečnosť (ale i nie-bezpečnosť) z kauzálneho hľadiska vzniká ako následok pôsobenia príčin, vyvolávajúcich vznik/zánik ohrozenia alebo zníženie/zvýšenie odolnosti (zraniteľnosti) referenčného objektu alebo jeho systému ochrany.

Príčina a následok sú filozofické kategórie na označenie genetickej súvislosti javov, z ktorých jeden (príčina) podmieňuje iný (účinnok, následok). Podstata tejto súvislosti spočíva v tom, že výskyt určitého javu zákonite závisí na výskyte iného javu. Jav, ktorý vyvoláva iný jav, sa nazýva príčina, jav spôsobený príčinou sa nazýva následkom.

Za možnú príčinu možno považovať len taký jav, ktorý má schopnosť pôsobenia a vyvolať istý účinnok, následok (Schenk, J., 2013). Rozlišujeme:

- príčinu nevyhnutnú,
- príčinu dostatočnú.

Príčiny nevyhnutné sú také príčiny, ktoré musia nevyhnutne existovať, aby nastal určitý jav. Ak je P nevyhnutnou príčinou N, potom nastúpenie (výskyt) N nutne znamená predchádzajúci výskyt P. Prítomnosť P však neznamená, že N nastane vždy a bezpodmienečne.

Príčiny dostatočné, sú také príčiny, ktorých existencia produkuje výskyt následku (javu). Platí, že ak P je dostatočnou príčinou N, potom prítomnosť P nutne znamená následný výskyt N. Ale výskyt N môže alternatívne spôsobiť aj iná príčina ($P_i, P_j \dots P_n$). Z výskytu (nastúpenia) N teda nevyhnutne nevyplýva predchádzajúci výskyt len tejto príčiny P.

Príčiny môžeme ďalej klasifikovať a konkretizovať na (Ochrana, 2013, s.82-83):

- príčiny spúšťacie, iniciačné, ktoré stoja na začiatku procesu, plnia funkciu iniciácie vzniku ďalších príčin a ich následku (následkov),
- príčiny dynamizujúce, ktoré pôsobia ako hnací činiteľ vývoja javu alebo procesu,
- deštrukčné príčiny, ktoré môžu spôsobiť destabilizáciu, deštrukciu až celkový rozpad a zánik skúmaného javu.

Následok (účinnok) je to, čo vzniká pôsobením nejakej príčiny. Následok vždy časovo nasleduje po pôsobení príčiny, môže mať aj tieto vlastnosti:

- následok sa môže stať príčinou iného javu, udalosti,
- následok môže spätne pôsobiť na príčinu.

2.1.3 Možnosť, skutočnosť a nemožnosť

V reálnom prostredí neustále vznikajú a zanikajú rôzne javy, udalosti. Skôr, ako dôjde k zmenám, k vývoju alebo zániku, musia existovať určité predpoklady, ktoré nazývame možnosti. V tomto kontexte možnosť vyjadruje okolnosti, situácie, v ktorých je niečo možné, resp. podmienky, v ktorých sa dá niečo uskutočniť.

Kategória možnosť označuje moment predchádzajúci vzniku niečoho, objavenia sa nejakého javu, podmienky vzniku nejakej udalosti. Vyjadruje aj schopnosť, vnútornú vlastnosť niečoho ku zmene, realizovať sa, objaviť sa. Je to vlastne potenciálny jav alebo udalosť.

Klasifikujeme reálne, logické možnosti, abstraktné, imaginatívne možnosti, alebo ontické možnosti.

Reálne, **logické možnosti** sú také, ktoré vyplývajú z vnútornej podstaty existujúcich javov, procesov alebo predmetov. Napr. môžeme akceptovať, že v danom prostredí existuje možnosť vzniku havárie, katastrofy, alebo kriminálneho činu ap. Reálne možnosti vychádzajú z neprotirečivosti, možné je to, čo nie je protirečivé, nemožnosť je analyticky vylúčená.

Ontická možnosť je opakom logickej možnosti, nie je determinovaná neprotirečivosťou. Onticky možné je to, čo skutočne trvá dlhšiu dobu, to čo reálne existuje a trvá (Kováč, L., 2018).

Abstraktná, **imaginatívna možnosť** je založená na náhodnej zhode udalostí, podmienok. Väčšinou sa opiera o mýty, sny, túžby, predstavy. Abstraktná možnosť neprotirečí objektívnym zákonom, len pre ňu v danom čase neexistujú vhodné podmienky.

Kategória **skutočnosť** označuje realizovanú možnosť, to čo je skutočné, čo objektívne existuje, čo sa reálne stalo. V prírodných procesoch sa možnosť mení na skutočnosť živelne, aj keď niektoré podmienky môžu byť ovplyvnené činnosťou ľudí. Napr. záplavy v určitej oblasti môžu byť podmienené aj úpravou terénu alebo korýt vodných tokov. V sociálnom prostredí je nevyhnutnou podmienkou premeny možnosti na skutočnosť aktívna činnosť ľudí. Ľudia môžu svojimi aktivitami pôsobiť buď akceleračne, urýchľovať proces premeny možnosti na skutočnosť, alebo retardačne, zabrániť premene možnosti na skutočnosť (napr. prijímaním preventívnych opatrení, manažérstvom bezpečnostných rizík a pod.).

Kategóriou **nemožnosť** označujeme to, čo nemôže vôbec vzniknúť, čo by odporovalo zákonom reálneho sveta.

2.1.4 Nevyhnutnosť a náhodnosť

Nevyhnutné je to, čo je určené vnútornou povahou daného predmetu, objektu a procesmi, ktoré v ňom prebehajú. Nevyhnutné sú javy, udalosti, procesy, ktoré nastanú vždy, ak existujú príčiny a sú splnené podmienky, teda nastávajú v súlade s prírodnými, fyzikálnymi či spoločenskými zákonmi a zákonitosťami. Tak napr. ak vyhodím kameň do výšky, nevyhnutne bude padať k zemi. Rovnako tak je nevyhnutnosťou, aby za úmyselný trestný čin bol uložený trest.

Náhoda je to, čo je podmienené zhodou okolností, čoho príčina nie je istá, čo sa nestane vždy, zo zásady, ani v určitých podmienkach. Môže nastať, ale tiež nemusí, môže prebehnúť jedným spôsobom, ale aj iným spôsobom.

Nevyhnutnosť nevylučuje náhodu. Daný jav nemusí nevyhnutne nastať. Ale ak náhodne budú vytvorené podmienky, jeho nastúpenie je nevyhnutné. Napr. ak sa zvýši tlak plynu v zásobníku nad kritickú hodnotu a zlyhá poistný ventil, nevyhnutne dôjde k výbuchu. Zlyhanie ventilu považujeme za náhodu, ktoré ale podmieni nevyhnutný jav - výbuch kotla.

2.1.5 Istota a neistota

Problém istoty a neistoty je spojený s aktivitami sociálnych činiteľov, s vyjadrením podmienok plnenia cieľov alebo dosiahnutia očakávaných výsledkov.

O istote môžeme hovoriť len v podmienkach, ktoré sa riadia deterministickými zákonmi, majúcimi charakter lineárnych procesov smerujúcich do rovnováhy. V newtonovskom, deterministickom systéme platí, že po výskyte javu, udalosti či procesu vždy nasleduje jeho príslušný následok. Takýto systém funguje podľa pravidiel, ktoré sú známe alebo sú zistiteľné, pomocou nich je možné identifikovať stavy systému v časových následnostiach. Potom by stačilo poznať východiskové podmienky, aby sme mohli určiť stav skúmaného problému v ľubovoľnom momente v budúcnosti, ale i v minulosti.

Procesy v reálnom svete a jeho bezpečnostnom prostredí neprebiehajú podľa deterministických modelov. Prevažná časť procesov sa odohráva v podmienkach neistoty. **Neistota** sa prejavuje v tom, že aj keď dokážeme popísať počiatočné podmienky v danom bezpečnostnom prostredí, v ľubovoľnom čase jeho vývoja môžu sa objaviť nepredvídateľné, neočakávané javy a procesy (nazývané aj strategické šoky), nezamýšľané dôsledky ľudského konania či faktor náhody, ktoré ovplyvnia dosiahnutie alebo mieru splnenia očakávaných cieľov, resp. nejednoznačnosť výsledkov procesov alebo stavov prostredia.

Neistota teda vyjadruje stav, keď nie je možné presne popísať budúci výsledok alebo môže nastať viac ako jeden možný výsledok. Budúce stavy je možné popísať určitou mierou pravdepodobnosti. O neistote hovoríme ako o „nepoznanom známom“.

2.1.6 Určitosť a neurčitosť

Určitosť je pojem, ktorým obsahovo presne a úplne vyjadrujeme stav vecí, javov a procesov a to nielen v súčasnosti, ale aj ich budúce stavy a výsledky.

Neurčitosť vyplýva z náhodného, stochastického správania sa spoločenských, prírodných a technogénnych systémov a ich prvkov, kedy nevieme alebo nedokážeme z dôvodu neúplných informácií predpokladať ich

vznik (nastúpenie), vývoj, budúce stavy a výsledky možných udalostí. V prípade neurčitosti hovoríme o „nepoznaní neznámeho“.

Neurčitosť (ale i neistota) môžu mať charakter:

- objektívny, budúce stavy sú dané náhodným, stochastickým chovaním systémov,
- subjektívny, ovplyvnený schopnosťou a úrovňou myslenia.

2.2 Zákony teórie bezpečnosti

Pojem zákon je najčastejšie používaný v súvislosti s pomenovaním ustanovení, noriem upravujúcich konanie a vzťahy ľudí, inštitúcií vnútri nejakého spoločenstva (najmä štátu), formulované písomne a vydané zákonodarným zborom alebo ako súhrn takýchto noriem.

Z filozofického hľadiska je zákon pojem, ktorý označuje všeobecne platné, podstatné a nevyhnutné súvislosti javov objektívneho sveta. Zákon vyjadruje určitú, príčinnú a nevyhnutnú a trvalú súvislosť medzi javmi alebo vlastnosťami materiálnych objektov, ako aj opakujúce sa podstatné vzťahy, pri ktorých zmena jedných javov vyvolá celkom určitú zmenu iného (iných) javov.

2.2.1 Zákon jednoty a boja protikladov

Podstatu zákona jednoty a boja protikladov vyjadrujú dve myšlienky:

1. Všetkým predmetom a javom reálneho sveta sú vlastné určité protiklady charakteristické tým, že sa v nejakom znaku od seba podstatne odlišujú a zároveň sa vzájomne predpokladajú a nemôžu jeden bez druhého existovať.
2. Boj, vzájomné vylučovanie a nesúlad protikladov je podnetom pre zmeny a vývoj predmetov a javov.

Filozofický zákon o jednote a boji protikladov, tiež zákon rozporu, objavuje príčiny vývoja, vyjadruje zdroj pohybu a vývoja (samopohybu a samovývoja) prírody a spoločnosti, je aj všeobecným zákonom poznania. Vychádza z poznania, že všetko v prírode, spoločnosti i v myslení je vlastne rozporné, protichodné, vzájomne proti sebe stojace a bojujúce. Každá vec a jav je jednotou protikladnosti a protirečivosti. Neustále striedanie sa (boj protikladov) je hybnou silou, dynamikou vývoja.

Rozpor

Rozpor je jedna zo základných kategórií, ktorá vyjadruje vzájomné pôsobenie dvoch existujúcich protikladov, ktoré sa navzájom podmieňujú, ale zároveň sa vylučujú. Rozpor je výrazom jednoty a boja protikladov. Rozlišujú sa dialektické a logické rozpory. Logický rozpor existuje vo sfére myslenia, dialektický rozpor je vlastný všetkým veciam, procesom, systémom objektívnej reality, predstavuje zdroj všetkého pohybu.

Skúmaním každodenných javov dochádzame k záveru, že podstatou zmien a pohybu v akejkoľvek sfére je protiklad, protirečenie. Protiklad, či protiklady, nájdeme v každom systéme, v každej sfére, v biológii, fyziológii, v sociálnej sfére, v duchovnej a morálnej sfére ap. K takým protikladom patria život - smrť, bezpečie – nie bezpečie, dobro – zlo, chudoba – bohatstvo, láska - nenávisť, priateľ – nepriateľ, vojna - mier, biela – nie biela ap.

Protiklad

Protikladmi môžeme nazvať i vlastnosti predmetov, javov a procesov, ktoré sa v škále hodnotenia nachádzajú na hraničných alebo krajných (extrémnych) pozíciách, napr.: hore - dole, napravo - naľavo, sucho - mokro, dlhý – krátky, plus - mínus, blízko - ďaleko ap. Všetky uvádzané protiklady sú v jednote a vzájomnej závislosti, navzájom sa podmieňujú, dopĺňajú, prelínajú sa a spolupôsobia. Nemôžu existovať jeden bez druhého. Všetko okolo nás, celý vesmír a teda i náš svet a my, je tvorené dvoma dynamickými silami, ktoré sa neustále premieňajú a sú v protiklade.

Vzťahy medzi dialektickými protikladmi vždy majú dynamický, antagonistický charakter, ktorého dôsledkom môže byť kvalitatívna zmena predmetu, ktorého sú súčasťou. Protiklady, protirečivosti nie je možné skúmať mimo ich jednoty, žiadny jav neexistuje bez svojho protikladu. To znamená, že ak chceme skúmať bezpečnosť, musíme brať do úvahy druhú stránku – nebezpečenstvá, ohrozenia, ktoré predstavujú protiklad k bezpečiu, istote, stabilite a existujú v jednote s nimi.

V konflikte protikladných, protistojacich antagonistických síl či tendencií, zohrávajú významnú rolu procesy, zmeny rozvoja ako v spoločnosti, tak aj v neživej prírode. Preto treba brať do úvahy, že v spoločenskom prostredí, v spoločenskom živote súperenie protikladov môže byť príčinou boja

sociálnych skupín, zrážky ich reálnych záujmov, konfliktov medzi nimi. Môže sa teda stať zdrojom ohrozenia.

V záujme zachovania priaznivých podmienok pre život treba zabrániť tomu, aby dochádzalo k ostrým konfliktom a zrážkam protikladov. Preto treba znižovať rozdiely medzi bohatými a chudobnými, slabými a silnými, ap. Uvedený postup sa týka aj problémov zaistenia bezpečnosti, ako najvyššej potreby človeka.

2.2.2 Zákon prechodu kvantitatívnych zmien na kvalitatívne zmeny a naopak.

Tento zákon je veľmi tesne spätý so zákonom jednoty a boja protikladov. Svojou podstatou determinuje povahu samovývoja a rozmanitosť javov a procesov v bezpečnostnom prostredí. Pre pochopenie mechanizmu pôsobenia tohto zákona však musíme najprv objasniť kategórie kvalita, kvantita a miera.

Kvalita

Kvalita vo všeobecnosti vyjadruje mieru, s akou súbor vlastných charakteristík nejakého produktu alebo služby spĺňa požiadavky zákazníkov a ďalších zainteresovaných strán. Kvalita je údaj o vlastnosti nejakej veci, vyjadruje odpoveď na otázku „Aké to je?“.

Z filozofického hľadiska pojem kvalita vyjadruje vnútornú určenosť vecí a javov, je to celostná charakteristika predmetu alebo javu, ktorá daný predmet alebo jav odlišuje od iných. Kvalita predmetu, javu, veci je jeho totožnosť so sebou samým, pri zmene kvality prestáva byť sám sebou a stáva sa niečím iným, inou kvalitou (Németh, L., 2007).

Kvalitu nie je možné stotožňovať s akosťou predmetu, nie je to iba jednoduchý súhrn vlastností. Vlastnosť je všetko, čo predmet má, a má aspekt kvalitatívny, kvantitatívny, javový a podstavový. Potom môžeme prijať záver, že kvalita je tým, čo zjednocuje mnohotvárne vlastnosti javov a predmetov do určitého celostného systému a čo pretrváva v procese ich zmien (Németh, L., 2007).

Transformáciou tejto kategórie do bezpečnostnej praxe môžeme hovoriť o kvalite ako súhrne vlastností činiteľov bezpečnosti, štruktúry procesov a predmetov integrovaných do systémov, ako aj funkcií činností a predmetov. V tomto kontexte môžeme za kvalitu považovať napr. úroveň

bezpečnosti alebo nebezpečnosti v lokalite, bezpečnosť alebo nebezpečnosť sociálnych jednotiek, bezpečnosť alebo nebezpečnosť referenčného objektu, vlastnosť systému ochrany ap.

Kvantita

Kategória kvantita vyjadruje jeden z ďalších aspektov jednoty rozdielneho. Kvantita vyjadruje určenosť predmetov a javov, ktorá vyjadruje počet vlastností, ktoré im prislúchajú, sumu častí, ktoré ich vytvárajú, veľkosť, stupeň intenzity, rozsah vývoja ap. Okrem toho vyjadruje aj časopriestorové stránky javu, jeho intenzitu, frekvenciu, rýchlosť zmien, prípadne iné aspekty. Najčastejším kvantitatívnym určením je číslo.

Kvantita má v porovnaní s kvalitou tú zvláštnosť, že vystupuje ako vonkajší prejav, vyjadruje množstvo a dáva odpoveď na otázky: „*Koľko? Kedy? Ako často?*“.

V kategórii kvantita môžeme v bezpečnostnej praxi vyjadriť počet a početnosť bezpečnostných udalostí, incidentov v danom prostredí, môžeme kvantifikovať – číselne vyjadriť vlastnosti činiteľov bezpečnosti, interval či rýchlosť zmeny vlastností činiteľov bezpečnostného prostredia ap.

Miera

Javy a procesy v reálnom svete nie sú statické, ale dynamické. Ich stavy sú výsledkom pôsobenia protikladov v nich samotných. Jedným z prejavov jednoty protikladov je aj jednota kvality a kvantity v určenosti každého javu, procesu či predmetu. Vzťah kvality a kvantity je premenlivý, obe sa navzájom ovplyvňujú a navzájom do seba prechádzajú. Dialektiku vzťahu kvality a kvantity vyjadruje kategória miera.

Miera predstavuje taký rozsah kvantitatívnych zmien javu alebo procesu, počas ktorých sa kvalita nemení, vec, jav alebo proces zostáva sám sebou, nemení sa jeho forma, štruktúra, vlastnosti ap. Miera sa môže vyjadriť formou hranice, v ktorej je zachovaná pôvodná kvalita javu, procesu alebo veci.

Kritické prahy ako miera zmeny

Prahová (kritická) hodnota kvantitatívneho alebo kvalitatívneho parametra javu je medzná hodnota parametra, prekonanie ktorej „signalizuje“ možnosť zmeny, resp. povahy javov a procesov.

Dosiahnutie kritických prahov parametrov však neznamená automaticky zmenu, prechod z jednej povahy javu či procesu do inej. Existuje určitý časový posun medzi dosiahnutím kritických hodnôt parametrov a prechodom do nového stavu.

Metóda určovania kritických hodnôt (kritických prahov) činiteľov a parametrov skúmaných javov je využívaná v rôznych oblastiach vedy, výskumu a v riadení prevádzky rôznych systémov.

Podľa Prochádzkovej (2012, s. 31) prahová hodnota popisuje situáciu, v ktorej sa systém vyskytuje medzi alternatívnymi stavmi rovnováhy, ktoré môžu, ale aj nemusia byť vratné. Prahová hodnota je vlastne hraničná, medzná hodnota, ktorá oddeľuje stabilný stav od nestabilného, rovnovážny od nerovnovážneho, rozvoj od stagnácie, bezpečnosť od nie bezpečnosti. Dosiahnutie, alebo približovanie sa parametrov k týmto kritickým hodnotám zvyšuje pravdepodobnosť degradácie systému alebo jeho prechod do nového stavu.

V technických vedách, v technických a technologických systémoch sú kritické hodnoty pre prevádzku alebo spoľahlivosť striktné dané. V týchto prípadoch sa kritické hodnoty parametrov prvkov alebo celých systémov vyjadrujú ako číslo, číselná hodnota sledovaného parametru, prekročenie alebo pokles ktorého znamená prechod systému zo stavu poruchy, príp. do oblasti rizika havárie či katastrofy, teda do zmeny kvality systému.

Kritické hodnoty, kritické prahy, sa v technogénnom prostredí používajú na vyjadrenie spoľahlivosti technických prvkov alebo systémov, na bezpečnú prevádzku tlakových zariadení, na vyjadrenie maximálnej nosnosti konštrukcií ap. V prostredí ochrany životného prostredia sa kritické hodnoty využívajú napr. pri posudzovaní kvality ovzdušia, prítomnosti škodlivých látok v ovzduší, vo vode či v pôde, ekologickej únosnosti prostredia (krajiny) ap.

Formy prechodu

Kvantitatívne zmeny prechádzajú v zmeny kvalitatívne a naopak, kvalitatívne zmeny vytvárajú podmienky na kvantitatívne zmeny. Tento proces zmien, prechodov je cyklický, opakujúci sa v rôznej podobe. Prejavuje sa to predovšetkým v tom, že každé nové kvalitatívne určenie predmetu alebo javu, ktoré vzniká v dôsledku kvantitatívnych zmien, podmieňuje ďalšie kvantitatívne zmeny.

Prechod kvantitatívnych zmien v kvalitatívne a naopak sa uskutočňuje formou **skoku**. Skoky sa líšia formou svojho prejavu. Môžu prebiehať rýchlo a prudko, alebo pomaly a postupne, evolučne.

V reálnom prostredí bude vplyvom pôsobenia protirečení a protikladov vždy dochádzať k takým zmenám, k takým formám prechodu spoločenského systému, ktoré menia jeho kvalitu.

Vývoj vzťahov dominantných protirečení, protikladov, narušenie miery jednoty kvantity a kvality môže vyvolať udalosti prekvapivého charakteru, ktoré môžu prudko, skokovo vyvolať chaos, napáchať škody a mať potenciálne obrovský dopad na ľudský život. Tieto „extrémne udalosti“ nazýva **John Casti** „udalosti X“ (Casti, 2012, s.7), a samotná udalosť X je výsledkom zložitosti, ktorá sa vymkla kontrole (Casti, 2012, s. 62).

Politológ **Thomas Homer-Dixon** v knihe *The Upside of Down* (Svetlá stránka pádu) (Homer-Dixon, 2006) na margo súčasného sveta píše, že dôsledkom rastu kvantity väzieb jeho subsystémov vzniká taká tesná prepojenosť, že porucha v jednej časti otrásie celým systémom. Identifikuje päť „tektonických stresov“, ktoré môžu zvýšiť riziko kaskádového zrútenia životne dôležitých systémov a zmenu kvality celého systému. Jav, ktorý nazýva "synchronne zlyhanie", môže spôsobiť:

- energetický stres z narastajúceho nedostatku konvenčnej ropy,
- ekonomický stres z narastajúcej globálnej ekonomickej nestability a prehlbujúcej sa príjmovej nerovnosti medzi bohatými a chudobnými,
- demografický stres z nerovnomerného rastu populácie v bohatých a chudobných krajinách, z rastu počtu mestskej populácie a populácie v chudobných krajinách,
- stres zo zhoršovania životného prostredia, znečisťovania pôdy, vody, lesov a zhoršovania podmienok rybolovu,
- klimatický stres zo zmien v zložení zemskej atmosféry.

Aj tu sa jedná o skokovú zmenu kvality systému, ale tieto zmeny, tieto skoky prebiehajú postupne, napr. narastaním počtu obyvateľov v mestských sídlach postupne mení kvalitu života v nich, resp. vplyvom klimatických zmien a prehlbujúcim sa vodným stresom dochádza k znižovaniu počtu obyvateľov v postihnutých oblastiach a k narastaniu migračných vln do oblastí s priaznivejšími podmienkami pre život.

2.2.3 Kauzálny zákon

Zákon kauzality stanovuje, že každá udalosť, jav má nevyhnutne aspoň jednu príčinu, pričom udalosť ako následok pôsobenia príčiny sa stáva príčinou ďalšej, resp. ďalších udalostí, následkov. To umožňuje prijať tvrdenie o determinujúcej súvislosti medzi javmi, udalosťami, nielen v minulosti či v prítomnosti, ale aj v budúcnosti. Znamená to, že môžeme hovoriť o postdiktívnom i prediktívnom pôsobení zákona kauzality.

Východisková podmienka pre skúmanie javov a udalostí v reálnom svete teda spočíva v uznaní príčinnosti. Príčinná súvislosť je genetické prepojenie javov, prostredníctvom ktorých jedna vec (príčina) za určitých podmienok dáva vzniknúť, spôsobuje niečo iné (následok). Podstatou kauzality je vytvorenie a určenie jedného fenoménu druhým. V tomto ohľade kauzalita sa líši od rôznych iných druhov spojenia, napríklad jednoduchá časová sekvencia javov, pravidelnosť sprievodných procesov ap. Kauzalita je aktívny vzťah, vzťah, ktorý prináša do života niečo nové, čo mení možnosť na skutočnosť. Príčina je aktívna a primárna vo vzťahu k následku, z hľadiska časovej následnosti následok sa nemôže prejaviť skôr ako príčina (príčina sa nemôže objaviť neskôr ako následok)¹⁶. Z hľadiska kontiguitu sa predpokladá, že posudzované javy - príčina a následok - sa musia vyskytnúť v spoločnom referenčnom priestore, aby mohlo dôjsť k ich interakcii.

Príčinná súvislosť je univerzálna. Nikde na svete nemôžu existovať javy, ktoré nevedú k určitým následkom a neboli spôsobené inými javmi. Náš svet je neustálym reťazením príčin a účinkov. Kedykoľvek sa snažíme zopakovať postupnosť príčin a následkov a nájdeme prvú príčinu, zmizne do nekonečných vzdialeností univerzálnej interakcie. Ale koncept príčiny nie je obmedzený na interakciu. Príčinná súvislosť je len súčasťou univerzálneho spojenia. Univerzálnosť kauzality je často odmietaná z dôvodu obmedzenej povahy skúseností človeka, čo nám bráni v posúdení charakteru spojení nad rámec vedomostí a praxe.

Charakteristika príčin

Príčina a následok sú filozofické kategórie na označenie genetickej súvislosti javov, z ktorých jeden (príčina) podmieňuje iný (účinnok, následok).

¹⁶ Popretie tohto pravidla nemôžeme zdôvodniť tým, že najskôr registrujeme negatívne udalosti, až potom dedukujeme, zisťujeme ich príčiny.

Príčina je jav, ktorý za určitých podmienok nevyhnutne vyvolá iný jav, alebo vyvolá v ňom zmeny. Ochrana (2013, s.82-83) charakterizuje v kontexte explanácie „**relevantné príčiny**“, ktoré sú kľúčové pre skúmanie kauzálneho vzťahu. Tieto ďalej klasifikuje na príčiny spúšťacie, dynamizujúce (hnacie) a deštruktívne.

Z hľadiska pôsobenia zákona kauzality rozlišujeme:

- príčiny nevyhnutné,
- príčiny dostatočné.

Príčiny nevyhnutné sú také príčiny, ktoré musia nevyhnutne existovať, aby nastal určitý jav. Platí, že ak sa objavil jav (následok), existuje i príčina, alebo príčina je definovaná ako nevyhnutná, ak musí byť prítomná aby nastal určitý výstup. O nevyhnutnosti teda hovoríme vtedy, ak vždy, keď je prítomný výstup, je prítomná aj podmienka. Môžu existovať prípady vykazujúce prítomnosť nevyhnutnej príčiny, ale nie prítomnosť výstupu. Podľa produkčného pravidla platí, že ak existuje príčina P, nutne nastane následok N, čo môžeme vyjadriť zápisom:

$$P \rightarrow N \quad (2.1.)$$

Avšak existencia (prítomnosť) príčiny nevyvoláva vždy následok. Aby príčina vyvolala následok, musia existovať vhodné podmienky, ktoré umožnia realizáciu príčiny.

V reálnych podmienkach sa často uplatňuje **konjunktúrna kauzalita**, ktorá znamená kombináciu kauzálne relevantných príčin – teda nastúpenie či objavenie sa následku vyvolávajú nevyhnutné príčiny plus ďalšie príčiny, ktoré produkujú jav, následok .Túto podmienku môžeme zapísať:

$$P1 \wedge (P2 \vee P3 \vee \dots \vee Pn) \rightarrow N \quad (2.2.)$$

$$(P1 \wedge P2) \vee (P1 \wedge P3) \vee \dots \vee (P1 \wedge Pn) \rightarrow N \quad (2.3.)$$

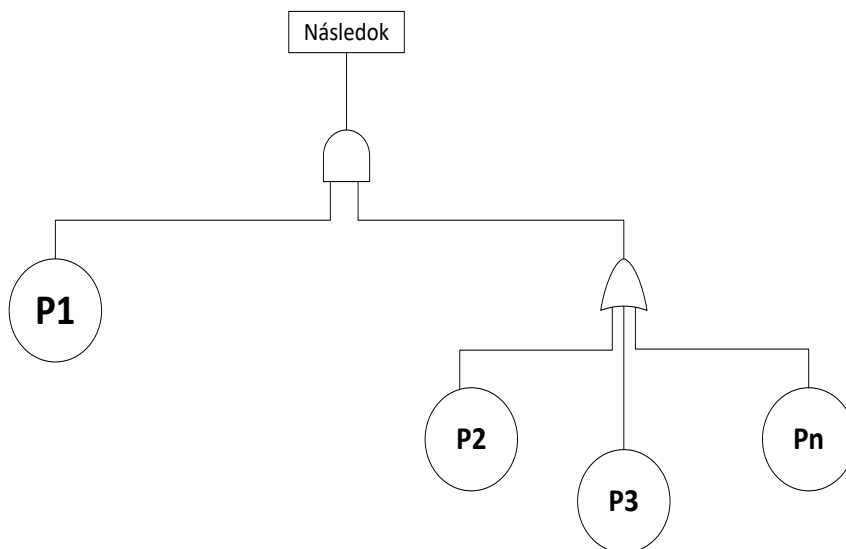
kde : P1, ...Pn sú príčiny

N je následok,

\wedge je logické **and**,

\vee je logické **or** (alebo).

Graficky je táto kauzalita vyjadrená na obrázku 2.1.

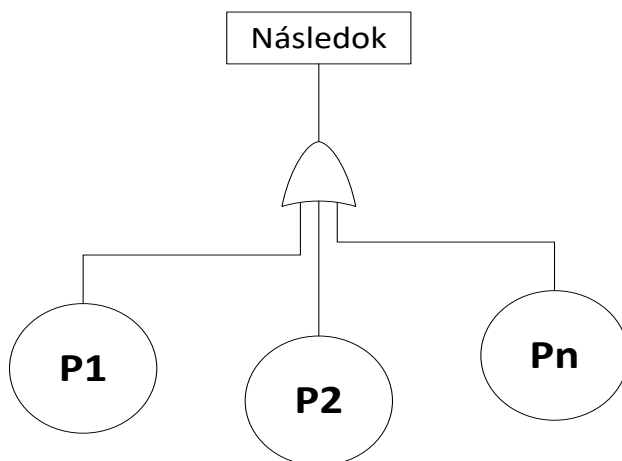
Obrázok 2.1 Konjunktúrna kauzalita

Príčiny dostatočné, sú také príčiny, ktorých existencia produkuje výskyt následku (javu). Aj tu platí, že následok nastane vždy, ak je prítomná, ak existuje príčina, ale existencia, nastúpenia javu, následku, neznamená automaticky prítomnosť danej príčiny (z následku nevyplýva existencia danej príčiny). Uplatňuje sa tzv. **viacnásobná kauzalita**, čo znamená, že daný jav, konkrétny následok môžu vyvolať aj ďalšie dostatočné príčiny. Môžeme zapísať:

$$P1 \vee P2 \vee \dots \vee Pn \rightarrow N \quad (2.4.)$$

kde : P1, ... Pn sú príčiny
 N je následok,
 \vee je logické **or** (alebo).

Graficky je táto kauzalita vyjadrená na obrázku 2.2.

Obrázok 2.2 Viacnásobná kauzalita

Kauzálny reťazec a kauzálne pôsobenie

Kauzálne vzťahy podľa zákona kauzality nemôžeme zredukovať iba na vzťah jednej príčiny a jedného následku. Fakt, že nejaký následok, nejaký jav nastal, môže znamenať, že tomuto následku, tejto udalosti v určitej postupnosti predchádzala iná udalosť, kauzálne zviazaná z konečným alebo nekonečným počtom výskytov iných udalostí. V tomto kontexte je reálnejšie uvažovať o sprostredkovanom kauzálnom vzťahu, ktorý môže mať podobu kauzálneho reťazca alebo kauzálnej štruktúry (Schenk, J., 2013).

Kauzálny reťazec vzniká ako sled udalostí vedúci k určitému konečnému výsledku, pričom každá časť tohto sledu spôsobuje, že nastane jej nasledujúca časť, napr. P1 vyvolá príčinu P2, ktorá je následkom P1 a príčinou nasledujúcej príčiny, atď. Konečný následok N je vyvolaný postupným nastúpením viacerých príčin (P1 až Pn):

$$P1 \rightarrow P2 \rightarrow \dots Pn \rightarrow N \quad (2.5.)$$

V kauzálnom reťazci, vytvorenom množinou po sebe nasledujúcich príčin platí, že nevyhnutnosť následku nenasleduje prvú príčinu (*causa primus*) ale poslednú, najbližšiu príčinu. Nie prvá príčina je nevyhnutná, ale posledná, najbližšia k účinku (*causa prior*). Ak by nenastala posledná, najbližšia príčina, následok by s určitosťou nenastal.

Charakter kauzálneho pôsobenia závisí aj od typu väzby medzi príčinou a následkom. Z tohto hľadiska rozlišujeme (Schenk, J., 2013):

- jedno - jednoznačné pôsobenie: príčina P vyvoláva vždy len jeden následok N,
- jedno - mnohoznačné pôsobenie: pôsobením príčiny P môže vzniknúť viacej následkov N (N_1, N_2, \dots, N_n),
- mnoho - jednoznačné: následok N môže byť vyvolaný viacerými príčinami P (P_1, P_2, \dots, P_n),
- mnoho - mnohoznačné: viacero príčin P môže vyvolať viacero následkov N.

Kauzálne vzťahy

V kauzálnom reťazci identifikujeme minimálne dva typy činiteľov: príčinu (príčiny) a následok (následky). Z hľadiska vzťahov medzi týmito činiteľmi príčinu (príčiny) považujeme za nezávisle premennú (premenné) a následok za závisle premennú (premenné). Pri uvážení kvality vzťahov medzi nimi môžeme klasifikovať dva druhy vzťahov: pozitívne, kladné alebo negatívne, záporné (Hofreiter, L. a kol., 2013).

Pozitívny, kladný kauzálny vzťah je vtedy, ak nárast hodnoty (kvality) nezávisle premennej sa prejaví zvýšením hodnoty (kvality) závisle premennej, resp. pokles hodnoty nezávisle premennej sa prejaví poklesom hodnoty závisle premennej.

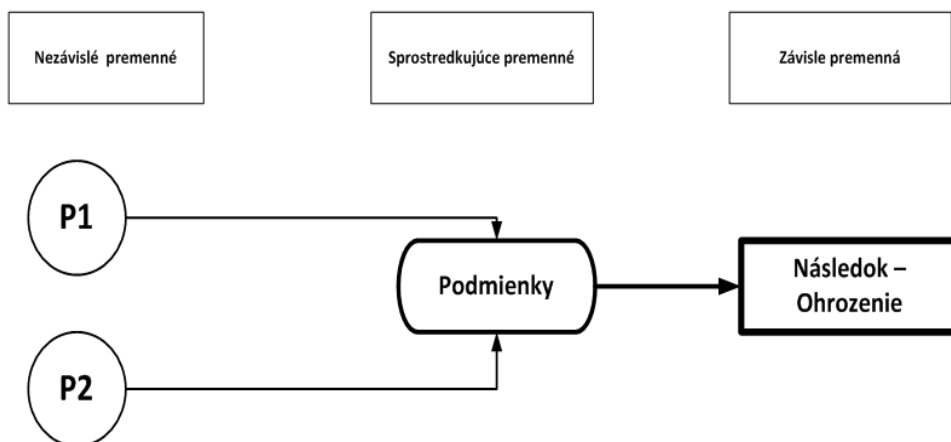
Negatívny, záporný kauzálny vzťah je vtedy, ak nárast hodnoty (kvality) nezávisle premennej sa prejaví poklesom hodnoty (kvality) závisle premennej, resp. pokles hodnoty nezávisle premennej sa prejaví nárastom hodnoty závisle premennej.

Kauzálny mechanizmus

Pre komplexné pochopenie zákona kauzality potrebujeme poznať pôsobenie kauzálneho mechanizmu. Z predchádzajúcich kapitol vieme, že každý jav je vyvolaný určitou príčinou alebo súborom príčin.

Existencia, nastúpenie alebo pôsobenie príčiny ešte neznamená vyvolanie, nastúpenie následku. Realizácia kauzálneho pôsobenia je podmienená istými podmienkami. V procese kauzálneho pôsobenia príčiny vystupujú ako nezávisle premenné, následok je závisle premenná. Podmienky predstavujú

spostredkujúce premenné a až tieto vyvolávajú, resp. umožňujú vznik následku (závisle premennej) (obr.2.3.).

Obrázok 2.3 Kauzálny mechanizmus

Podmienky môžu vystupovať ako akceleračný alebo retardačný činiteľ.

Akceleračné podmienky sú také podmienky v prostredí, ktoré urýchľujú realizáciu príčin a nastúpenie následku.

Retardačné podmienky sú také, ktoré zabraňujú, aby existujúce príčiny vyvolali následok. Predstavujú bariéru medzi príčinou a jej možným následkom. Ak by nepôsobili retardačné podmienky, následok by s určitou pravdepodobnosťou nastal.

Súhrn

Cieľom každej vedy je odhaliť zákony a zákonitosti týkajúce sa predmetu skúmania. Aj v teórii bezpečnosti usilujeme čo najobjektívnejšie a najkomplexnejšie zistiť a popísať javy, ich príčiny a súvislosti, ktoré súvisia s bezpečnosťou referenčných objektov.

Pre vyjadrenie a formulovanie, ale aj pochopenie javov súvisiacich s bezpečnosťou sme objasnili základné kategórie teórie bezpečnosti. Prezentované kategórie sú základné pojmy, ktoré odrážajú najvšeobecnejšie

a najpodstatnejšie vlastnosti, stránky a vzťahy javov, procesov a poznania v oblasti skúmania bezpečnosti.

Druhým a významným krokom pre pochopenie procesov súvisiacich s bezpečnosťou referenčných objektov je vysvetlenie hlavných a podstatných zákonov, ktoré vyjadrujú všeobecne platné, podstatné a nevyhnutné súvislosti javov týkajúcich sa bezpečnosti.

Zákony, ktoré sme prezentovali v tejto kapitole, vyjadrujú určitú, príčinnú, nevyhnutnú a trvalú súvislosť medzi javmi alebo vlastnosťami činiteľov bezpečnosti, ako aj opakujúce sa podstatné vzťahy, pri ktorých zmena jedných činiteľov vyvolá celkom určitú zmenu v javoch a procesoch, majúci vzťah k bezpečnosti ako takej.

Otázky

1. Aký je význam kategórií a zákonov v teórii bezpečnosti?
2. Čo vyjadrujú kategórie bezpečnosť, nie bezpečnosť a nebezpečnosť?
3. Čo umožňujú pochopiť kategórie príčina a následok?
4. Aký je význam kategórií možnosť, skutočnosť a nemožnosť pre skúmanie bezpečnosti referenčného objektu?
5. Ako sa prejavujú kategórie nevyhnutnosť a náhodnosť v reálnom prostredí?
6. Čo vyjadrujú kategórie istota a neistota pri skúmaní bezpečnosti?
7. Aké metodologické východiská poskytuje zákon jednoty a boja protikladov?
8. Ako sa prejavuje zákon prechodu kvantitatívnych zmien na kvalitatívne zmeny a naopak v reálnom prostredí?
9. Aký význam a aký je základný obsah kauzálneho zákona?

Literatúra použitá v kapitole

CASTI, J. 2012. Události X. Možné scénáre kolapsu dnešného složitého sveta Management Press, 2012. 306 s. ISBN: 978-80-7261-205-5

HOFREITER, L. 2004. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina-EDIS, 2004, s. 21. ISBN 80-8070-181-4

HOFREITER, L. 2006. *Securitológia*. 1.vyd. Liptovský Mikuláš :AOS, 2006. 138 s. ISBN 978-80-8040-310-2.

HOFREITER, L. et al. 2013. *Ochrana objektov kritickej dopravnej infraštruktúry*. EDIS-vydavateľstvo ŽU v Žiline, 2013. ISBN 978-50-554-0803-3.

HOMER –DIXON, T. 2006. *The Upside of Down* . Dostupné na Internete : <http://www.theupsideofdown.com/theargument.html>.

KOVÁČ, L. 2018. *O zmysle ľudského života*. Kaligram, 2018. 90 s. ISBN 978-80-89916-30-6

NÉMETH., L.2007. *Základy dialektickej a formálnej logiky*. ŽU v Žiline, 2007. 125 s. ISBN 978-80-8070-651-7

OCHRANA, F. 2013. *Metodologie sociálních věd*. Nakladatelství Karolinum, Praha, 2013.134 s. ISBN 978-80-246-2380-1

PROCHÁZKOVÁ, D. *Metody rizikového inženýrství*. Ostrava, SPBI, 2012, ISBN 978-80-7385-111-8, 147 s.

SCHENK, J., 2013: *Kauzálne modelovanie v sociológii: princípy, metódy a aplikácie*. IRIS, Bratislava, 224 s.

3 FILOZOFIA BEZPEČNOSTI

Filozofické východiská, ktoré sú prezentované v tejto kapitole, umožňujú sledovať vývoj myslenia o bezpečnosti od najstarších čias až po novovek.

V kapitole objasníme:

- Filozofiu bezpečnosti obdobia staroveku.
- Filozofiu bezpečnosti stredoveku.
- Filozofiu bezpečnosti novoveku.
- Konceptie pacifizmu.

3.1 O filozofii bezpečnosti

Filozofiu si ľudia najčastejšie predstavujú ako niečo, čo je spísané a obsiahnuté v obrovskom množstve kníh, niečo, čo pestujú filozofovia na univerzitách, čo je uznávanou vedou a čo sa dá študovať. Takýto pohľad na filozofiu je však pohľadom na jej odcudzenú podobu.

Filozofia (najčastejšie vysvetľovaná ako „láska k múdrosti“) však nie je odtrhnutá od reálneho života. Filozofia a filozofovanie začína, keď si človek uvedomí svoju nevedomosť, keď začína pochybovať, kladie si otázky a hľadá odpovede na ne. Filozofia vychádza zo skúsenosti a pýta sa, čo je základom skúsenosti. Tak je to aj z hľadiska filozofického prístupu k bezpečnosti. Neskúmame len kvantitatívnu stránku (mieru bezpečnosti), ale predovšetkým jej kvalitatívnu stránku – kladieme si najmä otázku, čo je bezpečnosť, v čom je jej podstata, aká je jej štruktúra apod.

Je známych mnoho vedeckých prístupov a vedeckých škôl, ktoré sa zaoberajú skúmaním bezpečnosti. Skúmanie otázok bezpečnosti sa v minulosti sústreďovalo najmä na objasňovanie a zdôvodňovanie *vzťahu vojny a mieru*, resp. *násillia* ako takého (Tříška, M., 1987). Pôsobenie prírodných živlov, ohrozenie predátormi zo živočíšnej ríše, choroby a epidémie, vojny medzi ľuďmi boli spočiatku chápané ako trest za hriech, za neposlušnosť voči bohom a neskúmala sa ich „nebožská“ podstata a príčiny.

Prvé vedecké reflexie anatómie, etiológie i spoločenských funkcií vojny a mieru sa zrodili už v najstarších kultúrach a civilizáciách. Záujem filozofov

o otázky vojny a mieru, ktoré boli spájané s existenciou bezpečnosti či „nie bezpečnosti“ (*in-security*), mal tri hlavné príčiny :

1. Následky vojen spôsobovali utrpenie a krivdy nielen žijúcemu, ale i nasledujúcim pokoleniam.
2. Vojny vyvolávali xenofóbne predstavy o všetkom, čo bolo cudzie.
3. Vojny prerušovali a znemožňovali mierový rozvoj a spoluprácu spoločenstiev.

Dobová filozofia bezpečnosti sa sústreďuje predovšetkým na skúmanie:

- aspektov **ontologických**, umožňujúcich odhaliť genézu, podstatu, príčiny a funkciu vojny a mieru,
- aspektov **axiologických**, odhaľujúcich charakter vojny a mieru, umožňujúcich kategorizáciu vojen na vojny spravodlivé a nespravodlivé, ako i hodnotenie roly vojny a mieru v ľudskom živote,
- aspektov **praxeologických**, spočívajúcich v hľadaní spôsobov, ako zabrániť nespravodlivým vojnám, ako aj budovaniu a udržiavaniu mieru.

Analýza prístupov k bezpečnosti ukázala, že filozofia vojny (*polemológia*) a filozofia mieru (*iremológia*) boli tesne spojené s konkrétnymi spoločensko-historickými podmienkami.

3.2 Filozofia bezpečnosti obdobia staroveku

Prvé dochované prístupy k skúmaniu problémov bezpečnosti môžeme nájsť v starovekej Indii a v starovekej Číne.

V starovekej Indii, v *Manuových zákonoch*, sa prvýkrát stretávame s pokusom o teoretické zovšeobecnenie otázok zaistenia bezpečnosti štátu. Vladárovi sa ukladá povinnosť, aby sa vždy riadil záujmami štátu, aby chránil a staral sa o verejné blaho. V spomínanom diele je tiež vystihnutý úzky vzťah vojny a politiky. Veľmi výstižne je charakterizovaná ozbrojená moc a jej vonkajšie a vnútorné funkcie.

Ďalšie nábožensko-filozofické smery, známe ako budhizmus a džinizmus, kládli dôraz na nenásilný spôsob riešenia problémov a prísne zakazovali akékoľvek násilie na živých tvoroch.

Mysliteľ **Kautilja**, nazývaný aj Čanakja, bol autorom spisu Štátoveda (*Arthašástra*), v ktorom charakterizoval šesť metód v politike: mier, vojnu,

vyčkávanie, útok, hľadanie obrany a dvojakú politiku. Načrtnol tézu, že vojna musí slúžiť vyšším politickým záujmom.

Ako vidíme, odkaz staroindického filozofického myslenia je rozporný a protirečivý: pohybuje sa od idey absolútneho nenásillia až po obhajobu násillia, ako prostriedku na dosahovanie politických záujmov.

V starovekej Číne bola filozofia mimoriadne a hlboko spätá so životom spoločnosti. Filozofia bezprostredne ovplyvňovala praktickú politiku, morálku celého národa, tvorila základ vzdelania, ktoré bolo podmienkou účasti na vedení štátu.

Jedným z najstarších učení starovekej Číny bol **taoizmus**, učenie o *tao* – ceste. Taoisti ostro odsudzovali vojny a násillie proti prostému ľudu. Predstaviteľ a zakladateľ taoizmu – **Lao-č** (Majster Lao) radil nechystať vojnové akcie, neusilovať sa o získanie cudzieho územia, pretože také správanie vyvoláva vždy odvetu. Taoisti tiež odmietali moc a násillie a všetko, čo nemalo pôvod v prirodzenom chode sveta.

Konfucius (551 – 479 p.n.l.) veril, že štát bude žiť v mieri a život ľudí bude stabilný, ak vládár bude dobre riadiť štát a jeho obyvatelia budú oddaní svojmu vládrovi. Podradení by mali zachovávať poslušnosť, nadradení by mali byť spravodliví a láskaví. Zachovávanie týchto princípov považoval za predpoklad poriadku a mieru. Nepostavil sa však proti vedeniu vojen, v tejto otázke bola rozhodujúca vôľa cisára, ktorý bol nositeľom „vôle nebies“.

Kritikom Konfucia bol **Meng-č** (Mencius, asi 4. stor. p.n.l.), ktorý nevidel podstatu ľudského šťastia, mieru a pokoja vo vôle nebies. Uznával právo ľudu na vzburu proti zlému panovníkovi. Predpoklad svetového mieru videl v zjednotení sveta na princípe nenásillia.

Prvoradý význam vojny a mieru pre štát zdôrazňoval čínsky mysliteľ a vojvodca **Sun –č** (Sun-Tzu). Vojna je podľa neho koreň života alebo smrti, cesta existencie alebo skazy pre štát. Preto vypracoval zásady a pravidlá vedenia vojny, pričom sa sústredil najmä na jej strategické aspekty.

Rovnako ako staroindickí a staročínski učenci, aj antickí učenci a filozofovia skúmali problém ľudskej bezpečnosti najmä v otázkach vojny a mieru. Homérske chápanie pôvodu násillia a vojen sa odvoláva na vôľu bohov,

zdôrazňuje bezmocnosť ľudí proti hnevu bohov, vojnu chápe ako neodstrániteľnú súčasť spoločenského poriadku.

Vojna ako závažný spoločensko-historický jav, ohrozujúci bezpečnosť národov a štátov, sa stala objektom záujmu historickej vedy, najmä dejín vojen. Už prví historici antického staroveku (*Herodotos*, *Tukydidés*) sa pri opisovaní vojen snažili nájsť ich príčiny a vysvetliť ich vznik.

Herodotos (asi 484 – 430 p.n.l.), „otec dejepisu“, v piatich knihách svojho diela *Historiés apodexis* (Výsledok skúmania) opisuje grécko-perzský konflikt (490-478 p. n. l.). Tieto vojny chápe ako odveký zápas Grékov s východnými „barbarmi“, ako boj o rovnováhu. Pokladal ich za každodenný, v podstate normálny stav ľudského spolužitia, aj keď odmietal negatívne následky vojen (Tříška, M., 1987, s.53).

Druhý významný historik – **Tukydidés** (460-400 p.n.l.), považovaný za vedeckého dejepisca v pravom zmysle slova, sa snažil príčiny vojen vysvetliť prirodzeným spôsobom a pragmaticky.

V klasickom období gréckej spoločnosti sa otázky vzťahu mieru a vojny spájali s problémom, ako skončovať s vnútornými, občianskymi vojnami, ktoré najmä Platón, považoval za neprípustné. Postupne sa upúšťa od videnia vojen a násilia ako božieho trestu a pôvod, resp. príčina násilia sa začína odvodzovať od zlej formy vlády, od nezákonnosti, či porušovania zákonnosti.

Platón (427 – 347 p.n.l.), žiak Sokrata a učiteľ Aristotela, obohatil antické predstavy o vojnách najmä vymedzením pojmu „násilie“, ktoré definoval ako silu, ktorá pôsobí rozličnými materiálnymi nástrojmi. V známom diele *Zákony* zdôrazňoval súvislosť medzi charakterom štátu a násilím, pričom násilie môže byť využité na rôzne účely. Násilie používané Grékmi vo vojnách s „barbarmi“ považoval za prirodzené, oprávnené. Avšak násilie, ktoré sa používalo vo vnútorných, občianskych vojnách, považoval za neprípustné, pretože ich príčinu videl v ziskuchtivosti, túžbe po moci, snahe obohatiť sa na úkor suseda ap. Platón okrem iného i naznačil otázky potreby stratifikácie spoločnosti, pretože podľa neho ľudia od prírody nie sú si rovní a každý by mal v spoločnosti zaujať také miesto, ktoré zodpovedá jeho nadaniu a schopnostiam. Od neho pochádza i myšlienka sociálneho štátu a ako prvý hovoril o boji medzi spoločenskými triedami.

Aristoteles (384-322 p.n.l.), žiak Platóna a vychovávateľ Alexandra Veľkého, definoval dva druhy násilia: *prirodzené a politické*. Prirodzené násilie malo pôvod a vyplývalo z formy vlastníctva, hospodárstva a rozdielu medzi pánom a jeho poddaným. Politické násilie vyplývalo, podľa neho, z troch foriem politickej moci (zákonodarnej, výkonnej a súdnej) a ich inštitúcií. Z hľadiska posudzovania vojen uplatnil kritérium spravodlivosti a nespravodlivosti, pričom rozhodujúce je, či je vojna vedená v záujme štátu, v súlade s jeho zákonmi a ústavou.

Špecifický prístup k posudzovaniu pôvodu vojen a násilia je obsiahnutý v prácach predstaviteľov *rímskeho stoicizmu*: **Lucia Annaea Senecu** (4 p.n.l. - 65 n.l.) a **Epikteta** (50 – 138 n.l.). Pôvod násilia hľadali v pôsobení osudu a náhody, ale aj vo vlastnostiach tyranských alebo tzv. otrockých duší. Niekedy odvodzovali pôvod násilia z vlastností duší takých ľudí, ktorí sa príliš zameriavajú len na hmotné potreby (Tříška, M ,1987, s. 71). Všeobecne však možno konštatovať, že neskorí stoici odsudzovali násilie a názory Senecu o rovnosti a bratstve všetkých ľudí neskôr inšpirovali francúzskych osvietenecov.

Neskoršie, rímske obdobie antického myslenia pristupovalo k posudzovaniu otázok násilia, vojny a mieru predovšetkým z hľadiska potrieb vládnucich vrstiev tejto veľmoci. Vojna so susednými kmeňmi, obcami a aj s cudzími národmi sa pokladala za normálny stav. Dbalo sa predovšetkým na to, aby vojnový stav bol riadne vyhlásený a nábožensky posvätený. Riadne vyhlásená vojna bola spravodlivá a zbožná (*iustum piunque bellum*). Z rímskeho prístupu k vojnám vyplynulo, že pojem *Pax Romana* (rímsky mier) označoval aj územia a krajiny, ktoré boli podrobené a podriadené Rímu (Tříška, M ,1987).

3.3 Filozofia bezpečnosti obdobia stredoveku

V stredoveku, ktorý sa vyznačuje odklonom od antických kognitívnych hodnôt filozofie a vedy, je filozofia považovaná za pomocnú náuku teológie. Teológia, až do obdobia renesancie, poskytovala univerzálne vysvetlenia pre všetky prírodné i spoločenské javy a procesy.

Obdobie raného stredoveku je charakteristické tým, že k skúmaniu násilia, vojny a mieru sa pristupovalo výlučne z pozície náboženského svetonázoru. Presadenie sa kresťanského náboženstva v Rímskej ríši a jeho uzákonenie

cisárom Konštantínom I. za štátne náboženstvo¹⁷ znamenalo, že toto náboženstvo začalo ovplyvňovať celú štruktúru spoločenského myslenia.

Aj keď sa pevne ukotvilo kresťanské náboženstvo, založené na myšlienke nenásilia, lásky medzi blížnymi, rovnosti všetkých pred Bohom, nepodarilo sa dosiahnuť všeobecný mier. S uzákonením kresťanstva ako štátneho náboženstva sa vojny, násilie, potláčanie iných národov a iných náboženstiev ospravedlňovali predovšetkým z náboženských pozícií. Vojny a násilie sa začali páchať pod zámienkou šírenia kresťanstva, zrodilo sa obdobie „spravodlivých vojen vedených v mene cirkvi“ (kresťanské križiacke výpravy na obranu Svätej zeme). Rímski cisári, ako kresťanskí panovníci a vládcovia kresťanského sveta, sa zaštitili heslom *Non bellum tuum sed Dei* (nevedieš vojnu svoju ale Božiu) a rozširovali svoju ríšu (Králik, J., 2003, s.95). So vznikom islamského sveta, sveta Dár –al Islámu, ktorý definuje zvyšok sveta ako Dár-al – habr (svet vojny), vzniká dôvod na vedenie „svätej vojny s neveriacimi“, vedenej novým náboženstvom – islamom. Od 7. storočia sa tak stávajú vojny a násilie nástrojom na rozširovanie náboženstva a potláčanie náboženských odporcov. Vznikajú reálne náboženské konflikty.

K násiliu a vojnám však nedochádzalo len medzi veriacimi a neveriacimi, ale aj medzi kresťanmi samotnými. Filozofovia a učitelia stáli pred otázkou, ako zdôvodniť tento jav. V snahe zdôvodniť jav, keď Kristus a Boh boli na zástavách oboch súperiacich, religiózna filozofia vypracovala špeciálne učenie, pomenované **ospravedlnenie Boha** - „*teodícea*“¹⁸. Účelom bolo vysvetliť, prečo dobrý a všemohúci Boh dopúšťa, aby vo svete vznikali mnohé konflikty, kruté vojny, prírodné katastrofy, aby existovalo nešťastie a strádanie ľudu.

Napriek cirkevným iniciatívam na mierovom poli, ktoré predstavovala myšlienka **pax dei** (*božieho mieru*), mierového hnutia **treuga dei** (*božieho primeria*), v súvislosti s reconquistou v Španielsku začala cirkev meniť stanovisko raného kresťanstva, ktoré striktne odmietalo vojny. Už pápež Alexander II. začal hlásať myšlienku „spravodlivej vojny v mene cirkvi“ a „svätej vojny s neveriacimi“. Následne pápeži pravidelne vyzývali veriacich na krížové výpravy, ktoré mali oslobodiť Svätú zem od neveriacich.

¹⁷ Cisár Konštantín I. Veľký včlenil cirkev do štátu a z kresťanskej cirkvi urobil stabilizujúcu silu trieštiacej sa Rímskej ríše.

¹⁸ teodícea – ospravedlňovanie všemohúceho, dobrotivého Boha vzhľadom na existujúce zlo na svete.

Kresťanský filozof, **Tomáš Akvinský** (1225-1274), rozvinul myšlienku o prípustnosti vojny v živote spoločnosti. Aj keď vyjadril podmienku *spravodlivej vojny*, tzn. existenciu autorizovanej kompetencie, ktorou mala byť sankcia zo strany štátnej moci, vojnu a násilie považoval za hriech.

Význam zaistenia bezpečnosti štátu, a to aj vojenskými prostriedkami, uviedol florentský teoretik a politik **Niccolo Machiavelli** (1469-1527) vo svojom diele *„Úvahy o vojenskom umení“*. V úvode k tomuto dielu uvádza: „...všetko, čo usporiadaná spoločnosť robí pre blaho ľudí a čo sa zachováva pred Bohom a zákonmi by bolo márne a zbytočné, keby nebolo chránené proti útoku z vonka.“ (Machiavelli, N., 1986, s. 85). venoval sa aj otázkam vnútorných konfliktov, ktoré predstavovali rovnakú hrozbu pre bezpečnosť štátu, ako napadnutie nepriateľom z vonka. Prínos jeho koncepcie je v tom, že upustil od vtedy dominujúcich náboženských pohľadov na zdroje spoločenského rozvoja. Machiavelli považoval konflikt za univerzálny a neustály stav spoločnosti, ktorý je dôsledkom nedokonalosti podstaty človeka, i snahy rozličných spoločenských skupín o neustále obohacovanie sa. Analyzuje nielen príčiny konfliktov, ale ukazuje aj na ich pozitívnu rolu v spoločenskom vývoji. V diele *Rozpravy o prvých desiatich knihách Tita Lívia* píše: „Zájmy mocných a zájmy ľudu sú vždy protichodné a z ich konfliktu sa rodia v živote spoločnosti stále nové zákony a vyšší stupeň slobody...“ a vyzdvihuje význam tých konfliktov, ktoré umožňujú ľudu získať podiel na správe štátu a sú v budúcnosti garanciou slobody (Machiavelli, N., 1986, s. 181). Aby však konflikt plnil konštruktívnu funkciu, musí byť riadený a túto rolu musí plniť štát.

3.4 Filozofia bezpečnosti obdobia novoveku

Úlohu štátu ako regulátora konfliktov presadzoval aj anglický filozof **Thomas Hobbes** (1588-1679). V známej knihe *Leviathan* (1651) veľmi negatívne hodnotil ľudskú prirodzenosť. Človek je, podľa jeho názoru, vo svojej podstate egoistický, závistlivý a lenivý. Hlavnou príčinou konfliktu medzi ľuďmi je ich snaha ovládnuť tie isté prostriedky na zaistenie života. To z nich robí nepriateľov, plodí súperenie, nedôveru a ctižiadosť, nastáva obdobie vojny všetkých proti všetkým (*omnia bella omni bellum*). Keď sa tento stav stal neúnosným, ľudia sa dohodli na vytvorení štátu (porovnateľného s biblickou obludou Leviathan), ktorý je, vďaka svojej ohromnej sile, schopný zbaviť ľudstvo nekonečného nepriateľstva. Neexistuje teda iná možnosť, ako

prekonať rozpory a nepriateľstvo medzi ľuďmi, než použitie násillia, ktorého nositeľom je štát.

T. Hobbes prispel svojimi úvahami aj k rozšíreniu názorov na ovplyvňovanie konfliktov medzi štátmi. Existujúci stav anarchie, absencia ústrednej autority v medzinárodných vzťahoch, nedáva štátom inú možnosť ako zaistiť svoju bezpečnosť, než zvyšovaním svojej vlastnej moci, alebo vstupom do koalícií s inými štátmi. Tým by došlo k vyváženiu moci iného (silnejšieho) štátu (skupiny štátov) a bola by dosiahnutá určitá rovnováha moci v danom priestore. V súlade s týmto názorom bola vojna považovaná za nástroj dosiahnutia mocenskej rovnováhy a zaistenia stability a bezpečnosti.

Predstaviteľ koncepcie racionalizmu v medzištátnych vzťahoch, holandský učenec, filozof novoveku a klasik prirodzeného a medzinárodného práva, **Hugo Grotius** (1583-1645), sa opieral o predpoklad, že medzinárodné vzťahy môžu byť riadené medzinárodným právom a normami, pričom sú rešpektované spoločné hodnoty a záujmy štátov. Tým by vlastne boli odstránené príčiny konfliktov medzi štátmi. Štát by mohol viesť vojnu s iným suverénnym štátom len vtedy, ak by bol presvedčený o svojom práve. Jeho úvahy sa stali aj teoretickým východiskom pre neskoršie chápanie neutrality štátov.

Zaujímavé myšlienky o podstate konfliktov vyjadril aj anglický filozof **Francis Bacon** (1571-1626). Ako prvý použil systémovú analýzu na odhalenie príčin sociálnych konfliktov vo vnútri štátu.

Vývoj ľudstva v novoveku, okrem rozvoja vedy, techniky a spoločenského pokroku, priniesol aj zostrenie sociálnych konfliktov. Táto skutočnosť prinútila učencov podrobnejšie sa zaoberať protirečivosťou a rozpormi v spoločnosti, súperením medzi ľuďmi, spoločenskými triedami a štátmi.

Predstaviteľom optimistického prístupu k objasneniu podstaty sociálnych konfliktov sa stal **Jean-Jacques Rousseau** (1712-1778), ktorý na rozdiel od Hobbesa, považuje človeka v jeho podstate za dobrého, mierumilovného, stvoreného a predurčeného pre šťastie. Vo svojej *Rozprave o pôvode nerovnosti medzi ľuďmi* (1753) obhajoval názor, že príroda urobila človeka dobrým, slobodným a preto šťastným; no spoločnosť, ktorej podstatou je vlastníctvo (podľa neho príčina všetkého zla), urobila človeka zlým, neslobodným, otrokom, a preto biednym. V období, ktoré charakterizoval

ako prirodzený stav, boli si ľudia rovní, no civilizačný vývoj ich zbavil rovnosti, slobody a šťastia. V práci *O spoločenskej zmluve* (1762) rozvíja ideu slobodnej občianskej spoločnosti a vyjadruje presvedčenie, že vývoj dospeje k všeobecnej zhode, ľudia znovu nájdu prirodzenú harmóniu a nastolia *večný mier*. Dosiachnutie spoločenskej zhody a nastolenie večného mieru však nebude možné bez určitej formy prinútenia.

Známy britský filozof a ekonóm **Adam Smith** (1723-1790) v práci *Rozprava o podstate a pôvode bohatstva národov* (1776) objasňoval konflikt ako mnohoúrovňový jav. Podľa neho je základom konfliktu rozdelenie spoločnosti na triedy (kapitalisti, vlastníci pôdy, námezdní robotníci) a ekonomické súperenie. Protiklady medzi triedami považoval Smith za zdroj progresívneho rozvoja spoločnosti a sociálny konflikt za určité blaho ľudstva.

Nemecký filozof **Immanuel Kant** (1724-1804) považoval mier medzi ľuďmi za neprirodzený stav. Tvrdil, že príroda má dva nástroje na rozdelenie národov: rozdiely náboženské a jazykové, pričom oba majú sklon vyvolávať vzájomnú nenávisť a vytvárať podhubie pre vojnu. Ako z toho vyplýva, ľuďom a ľudskej spoločnosti je prirodzený stav vojny, alebo aspoň jej hrozba. Tým sa stotožňuje s názorom Hobbesa o negatívnej podstate človeka, ale zároveň sa prikláňa k optimizmu Rouseaua o možnosti dosiahnutia večného mieru. Myšlienku večného mieru rozvinul I. Kant v známom spise *K večnému mieru* (Zum ewigen Frieden, 1795). Aj keď neprišiel s myšlienkou večného mieru ako prvý, bol však prvý, kto spojil otázku mieru s problémom vývoja a slobody a podal konkrétny a logický plán na uskutočnenie mieru medzi národmi. V Kantovej koncepcii večného mieru dominuje pokus o zdôvodnenie objektívne zákonitého nastolenie mieru medzi ľuďmi, pričom záruku dosiahnutia tohto stavu vidí predovšetkým v prírode, ale cestu videl aj v rozširovaní obchodu a spolupráce medzi štátmi. Kant na ceste k dosiahnutiu tohto ideálneho stavu uprednostňoval kategorické imperatívy ako univerzálne, morálne záväzné normy, ktoré by umožnili zachovať trvalý mier.

Významný posun v skúmaní konfliktov mal nemecký filozof **Georg W. F. Hegel** (1770-1831) a jeho filozofické učenie o dialektickom vývoji, ktorého hybnou silou je neustály *boj protikladov*¹⁹. Každá udalosť vyvoláva reakciu, protikladnú udalosť a z ich spojenia vzniká nová jednota na vyššej úrovni. Celý prírodný a spoločenský vývoj sa teda uskutočňuje po špirále rastúcej

¹⁹ Táto teória je schematicky vyjadrená ako : téza-antitéza-syntéza.

dokonalosti. Dejiny sveta sú podľa Hegla, v dôsledku boja protikladov, dejinami neustále zlepšovania. Konflikt tak vlastne zohráva pozitívnu, konštruktívnu funkciu. Hegel v ďalších prácach nadväzuje na Kantovu koncepciu „večného mieru“, prešiel od čistej kritiky Kanta v diele *Základy filozofie práva*, až k rozvoju jeho myšlienok večného mieru vo vlastnom vydaní *Encyklopédie filozofických vied* v roku 1827.

Učením a filozofiou Hegla sa inšpiroval jeho žiak, **Karl Marx** (1818-1883). Aj Marx prevzal Heglovu teóriu boja protikladov, avšak namiesto „svetového ducha“ určil za hýbateľa vývoja „*hmotný svet*.“ Marx vypracoval detailnú koncepciu sociálneho konfliktu, ktorý je vlastný všetkým úrovniam sociálneho života: politike, ekonomike, kultúre. Podľa neho celú doterajšiu históriu ovplyvňovala forma vlastníctva, ktoré tvorilo základ spoločensko-ekonomických formácií. Práve súkromné vlastníctvo je príčinou neustáleho triedneho konfliktu, ovplyvňuje vývoj kultúry, celej spoločnosti. Konflikt rozdielnych spoločenských skupín (vlastníkov a nemajetných pracujúcich) sa stal známym ako *triedny boj*. Triedny boj mal byť zavŕšený vybudovaním beztriednej spoločnosti, založenej na spoločnom vlastníctve. Tým by konflikty zanikli a začne nová história ľudstva. Avšak ani dosiahnutie tohto ideálu sa nezaobíde bez použitia masového násillia, prezentovaného ako nezmieriteľný boj proletariátu s buržoáziou, so socialistickými revolúciami, s občianskymi vojnami a diktatúrou proletariátu. Marxom a jeho neskoršími nasledovateľmi bola detailne rozpracovaná teória i prax „*revolučného násillia*“, zamerané na likvidáciu „triednych nepriateľov“ a inak zmýšľajúcich. Revolučné násillie malo byť hlavnou metódou riešenia sociálneho konfliktu. Použitie iných metód – reformy alebo kompromisy, boli len jeho doplnky. Treba povedať, že toto učenie, teória a prax triedneho boja, revolučného násillia, ovplyvnila vývoj vo svete viac-menej počas celého 20. storočia.

Názory na vojenské konflikty výrazne ovplyvnil pruský vojenský teoretik **Carl von Clausewitz** (1780-1831), ktorý vo svojej práci *O vojne*²⁰ (*Vom Krieg* ; 1832) poukázal vzájomnú súvislosť medzi politikou a vojnou. Jeho myšlienka o tom, že vojna je iba pokračovanie politiky inými prostriedkami je všeobecne známa. Clausewitzov prínos spočíval v tom, že sa na vojnu prestalo pozeráť ako na biologickú nevyhnutnosť, či ako na prejav vôle monarchu. Odhalil príčinu medzinárodného vojnového konfliktu, spočívajúcu

²⁰ Táto najznámejšia kniha o vojenskej stratégii bola napísaná prevažne po vojnách medzi rokmi 1816 a 1830 . Napriek tomu, že knihu nikdy nedokončil, vydala ju po jeho smrti jeho manželka v roku 1832.

vo vnútornom vývoji štátov, v eskalácii vnútorných politických problémov až do ich prerastenia do konfliktov na medzinárodnej úrovni.

Negatívnu rolu v teoretickom zdôvodňovaní podstaty a pôvodu vojen zohral britský národný ekonóm a sociálny filozof **Thomas Robert Malthus** (1766-1834), ktorý sa „preslávil“ svojou teóriou o preľudnenosti. Podľa tejto teórie sa ľudstvo príliš rýchlo rozmnožuje. Nedostatok potravín, vojnové konflikty a epidémie však tomuto rastu bránia a sú teda prospešné pre zachovanie ľudskej rasy. Malthus sa stal inšpirátorom mnohých despotických režimov (vrátane národného socializmu v Nemecku), využívajúcich jeho teóriou na zdôvodnenie genocídy „menejcenných“ rás, ktoré sa podľa ich názoru rýchlo rozmnožovali a ohrozovali existenciu „čistej“ rasy. Malthus svojím spôsobom inšpiroval i Darwina, ktorému poskytol „pracovnú hypotézu“.

Do skupiny názorov, ktoré negatívne ovplyvnili teóriu bezpečnosti, resp. ju deformovali na zdôvodnenie veľmocenských ambícií národov a štátov, patria aj **Nietzscheho** (1844-1900) tézy o prospešnosti vojny ako prostriedku sebarealizácie „nadčloveka“, ktorý sa vyznačuje silou, láskou k vojne, bojachtivosťou a vôľou po moci. Ako uvádza v práci *Mimo dobra a zla* (1886), „*život sám je predovšetkým prisvojovanie, urážanie, prekonávanie cudzieho a slabšieho, útlak, tvrdosť, vnucovanie vlastných foriem a vykorisťovanie*„ a kto tak nekoná, „*popiera vôľu k životu*“. Z hľadiska spoločenských útvarov je podľa neho prejavom ich života „*vôľa k moci, snaha získať prevahu, vôľa rásť a rozširovať sa*“ (Kiczko, L. et al., 1998, s.98). Aj toto „učenie“ sa stalo jedným z pilierov nacistickej ideológie.

Aj filozof a sociológ **Pierre Joseph Proudhon** (1809-1865) v práci *Vojna a mier* (*La guerre et la paix*, 1861) bránil vojnu, považoval ju za božský, spravodlivý, neškodný a morálny fenomén. Vojna je neoddeliteľnou súčasťou ľudstva a bude existovať tak dlho, ako bude existovať ľudstvo. Vojna je podľa neho nevyhnutná pre morálny vývoj, pretože obnovuje spôsob života, obrodzuje národ, zabezpečuje slobodu a robí pokrok. A zároveň sa pýta, kde by bolo ľudstvo, aká by bola civilizácia, keby neboli žiadne vojny.

3.5 Koncepcie Pacifizmu

Na začiatku 19. storočia, bezprostredne po skončení napoleonských vojen, boli v Európe a Amerike vytvorené mierové hnutia - pacifisti. Zástupcovia a

jednotlivé skupiny pacifistických hnutí sa snažili vypracovať plány na udržanie mieru, na vytvorenie trvalého mieru medzi národmi. V druhej polovici devätnásteho storočia sa stala objektom záujmu pacifistov humanizácia vojny, medzinárodná arbitráž a otázky odzbrojenia. Francúzsky spisovateľ **Victor Hugo** (1802-1885) najlepšie vyjadril nádeje pacifistov, keď počas svojich prejavov o mieri vo svete (*Discours d'ouverture du Congrès de la Paix*, 21. augusta 1849) tvrdil, že obchod nahradí vojnu. Hugo bol tiež vytrvalým obhajcom humanitárnej kolonizácie, ako aj myšlienok Spojených štátov amerických. Počas vystúpenia v Národnom zhromaždení dňa 1. marca 1871 dal túto adresu: *Žiadne hranice! Budme jednou republikou, budme Spojenými štátmi Európy, budme kontinentálnou federáciou, európskou slobodou, budme svetovým mierom!*

V tom čase ešte nebol v mierových plánoch pacifistov úplný zákaz vojen. Pacifisti umožnili štátu právo na sebaobranu. Ich cieľom bolo zakázať agresívne vojny, čo chceli dosiahnuť redukciami zbrojenia a obmedzením používania zbraní. Ale vďaka pacifistom boli prijaté Ženevské dohovory (1864), ktoré začali tendenciu humanizácie vojny.

Americký právnik **William Jay**, (1789-1858), popredný predstaviteľ protivojnovej teórie, dlhoročný prezident mierovej spoločnosti, veril, že vojna môže byť vylúčená mocou verejnej mienky.

Koncom 90. rokov vyvolali veľké nádeje rokovanie medzinárodnej mierovej konferencie v Haagu (1899). Hoci neboli dosiahnuté dohody o redukcii a kontrole zbrojenia, podarilo sa dosiahnuť dohody o humanizácii vojny a bol zriadený medzinárodný súd.

Počas inštitucionalizácie pacifistického myslenia sa objavili dve formy plného pacifizmu, ktoré odmietli akékoľvek násilie. Prvou formou bol tolstoizmus, druhou bol gandhizmus.

Odpor voči násiliu, ktorý reprezentoval ruský spisovateľ a aristokrat **Lev Tolstoj** (1828-1910), bol motivovaný nábožensky. Tolstoj vyznával, že každé násilie je zlé, a preto nie je prijateľné ani ako prostriedok boja proti zlu. Jeho zásadou bolo: neprotiviť sa zlu násilím. Koncepcia odporu voči násiliu bola založená na dvoch hlavných témach: nepretržité morálne zlepšenie jednotlivca a opozícia voči zlu. V práci *Vojna a soldateska* napísal, že vojna spôsobuje morálne zlo, porušuje správny historický vývoj ľudstva, porušuje zákon a bráni pokroku.

Pod vplyvom dejín prvej svetovej vojny pojem úplnej pasivity voči zlu postupne stratil priaznivcov.

Myšlienky pacifizmu významne pozdvihol **Mahatma Gandhi** (1869-1948). Jeho pacifizmus pochádzal z princípu starovekej Indie, achimsy²¹, z ktorej odvodil nasledujúce postuláty:

- ochrana ľudí pred krivdami a nespravodlivosťou,
- láskavosť k protivníkom,
- odpor bez násilia.

Presadzoval obranu národa pred bezprávnym predovšetkým formou pasívneho odporu, občianskou neposlušnosťou. Modifikoval pojem *satjagraha* (staja - pravda, aghara - pevnosť, sila), tzn. sila zrodená z pravdy a lásky, teda bez násilia.

Usiloval o to, aby sa súperenie, riešenie konfliktov bez použitia násilia bolo jediným spôsobom ich riešenia, ktorý by ľudia akceptovali a používali

V pacifistickom hľadaní spôsobu, ako odstrániť vojnu, sa objavila koncepcia hľadania ekvivalentu alebo nahradenia vojny. Americký filozof a psychológ **William James** (1842-1910) predstavil svoje vlastné úvahy o svojom morálnom ekvivalente. Podstata spočívala v tom, že človek musí umožniť ľuďom formovať a udržiavať morálne hodnoty a cnosti, zdolávania rizika, sebaobetovania a hrdinstva, ktoré sú diferencované a prejavujú sa len vo vojne. Tieto úvahy vyplývajú z nutnosti používať energiu nie na deštruktívne účely, ale na tvorivé a konštruktívne účely.

Na skutočnosť, že kultúrne národy sú schopné byť vystavené vojnovej psychóze, reagoval intelektuálny pacifizmus. Britský aristokrat gróf **Bertrand Russel** (1872-1970), filozof, logik, matematik a spisovateľ, veril, že predpokladom vedenia vojny je víťazstvo rozumu nad temnými pudmi. Toto víťazstvo však nie je založené na výpočte ziskov a strát vo vojne, ale je to víťazstvo rozumu, ktorý dáva prednosť životu a pre jeho pokrok sa snaží rozvíjať vedu a techniku. Požiadavky zdravého rozumu v záujme prežitia ľudstva ho viedli k boju za zákaz jadrových zbraní.

²¹ Achimsa - základná myšlienka a morálny princíp hinduizmu, budhizmu, predovšetkým v džinizme a znamená odmietnutia všetkého násilia voči živým bytostiam, úctu k všetkému životu: neodporúča zabíjať a neublížovať živým tvorom - ľuďom, zvieratám a v džinizme - aj rastlinám a Zemi.

Podobné chápanie pacifizmu vyjadril aj **Albert Einstein** (1879-1955). Ako sa vyjadril, ak by sa človek rozhodoval vždy podľa kritických úvah o svojej vlastnej situácii, výrazne by to zlepšilo očakávanie primeraného a upokojujúceho riešenia nebezpečných situácií. Podľa jeho názoru sú racionálny dôvod a sila intelektu najlepšie zbrane proti iracionálnemu správaniu. Aby sa dosiahol všeobecný stav mieru a bezpečnosti, musí byť svetový štát vytvorený správnym spôsobom, pretože národné štáty sú kontrolované inštinktom národného egoizmu. Svoj prístup k všeobecnému mieru a vyriešeniu vojen vyjadril v týchto myšlienkach:

- *Čím viac krajina vyrába zbrane, tým menej sa stáva bezpečnou – ten kto vlastní zbrane, stáva sa cieľom útoku.*
- *Pokiaľ je zbrojenie považované za záruku bezpečnosti, žiadna krajina sa nevzdá zbrane, ktorá by jej mohla zabezpečiť víťazstvo vo vojne.*
- *Podľa môjho názoru možno bezpečnosť dosiahnuť len opustením zbrojenia vo všetkých krajinách.*

Súhrn

Prístupy k skúmaniu podstaty bezpečnosti sú rôzne. Vždy boli a budú závislé od svetonázoru toho, kto sa otázkam bezpečnosti venuje. Tak to bolo aj v minulosti. Ľudia spočiatku vnímali každé ohrozenie svojej bezpečnosti za prejav vôle bohov, ich hnevu a následného trestu za správanie sa ľudí. Skúmanie otázok bezpečnosti sa v minulosti sústreďovalo najmä na objasňovanie a zdôvodňovanie vzťahu vojny a mieru, resp. násillia ako takého.

S rozvojom kritického myslenia začali ľudia hľadať príčinu ohrozenia bezpečnosti v iných ľuďoch, v iných národoch. Vrcholom je odhalenie príčiny a podstaty nebezpečenstiev vo vnútornom fungovaní spoločenských systémov.

Vývoj spoločnosti si vyžiadal skúmanie problémov bezpečnosti s ohľadom na rozšírenie spektra bezpečnostných hrozieb.

Problémom bezpečnosti sa začína zaoberať politológia, sociológia, ekonómia, veda o prírode a pod.

Otázky

1. Aká je podstata filozofického prístupu k bezpečnosti?
2. Aké sú základné prístupy filozofov starovekej Indie a Číny k otázke bezpečnosti?
3. Aké sú typické znaky antického prístupu k skúmaniu bezpečnosti ?
4. Čo bolo znakom teológov a teologického prístupu k bezpečnosti, mieru a vojne?
5. Aká bola podstata úvah o bezpečnej spoločnosti?
6. Aké sú spoločné črty analýzy bezpečnostných problémov v modernej dobe?
7. Ktoré koncepty patria k ospravedlneniu (obrane) vojen a za prečo?
8. Aký bol vplyv pacifizmu na vytváranie bezpečnostných konceptov?

Literatúra použitá v kapitole

HOFREITER, L. Wstęp do studiów bezpieczeństwa. Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne, Kraków, 2012. ISBN 978-83-7571-206-3

KICZKO, L. et al. : *Malá antológia z diel filozofov II.* APN, Bratislava, 1998.

KRÁLIK, J.: *Letokruhy diplomacie. Tri tisícročia rastu i krpatenia.* IURA EDITION, Bratislava, 2003.

LASICOVÁ, J., UŠIAK, J. *Bezpečnosť ako kategória.* Bratislava : Veda, 2012, s. 230. ISBN 978-80-224-1284-1.

TŘÍSKA, M.: *O vojne a mieri v dejinách filozofie.* SAV, Bratislava, 1987.

4 NOVODOBÉ PRÍSTUPY K BEZPEČNOSTI

V tejto kapitole objasníme:

- **Obsah teórie geopolitiky a jej vplyv na medzinárodnú bezpečnosť.**
- **Teórie Studenej vojny – Strategické štúdie, Mierové štúdie, Bezpečnostné štúdie.**
- **Kritické bezpečnostné štúdie a Koncept Ľudskej bezpečnosti.**
- **Obsah a zameranie vedy o bezpečnosti- Securitológie.**

V období po napoleonských vojnách až do začiatku 1. Svetovej vojny začínajú sa objavovať teórie, ktoré ospravedlňovali vojny a zdôvodňovali ich potrebný charakter. Sociálny darwinizmus, či teória „boja o život (prežitie)“, politická geografia, známa ako geopolitika, stali sa teoretickým základom pre zrod agresívnych ideológií a rozpútanie ďalšej svetovej vojnovnej katastrofy.

4.1 Geopolitika

Geopolitika je vo všeobecnosti definovaná ako *teória, ktorá sa zaoberá skúmaním vzťahov medzi geografickými podmienkami a politikou štátu.*

Autor termínu geopolitika, Švéd **Rudolf KJELLEN** (1864 – 1922) definoval geopolitiku ako *doktrínu posudzujúcu štát ako geografický organizmus alebo priestorový fenomén.* V časopise „*Zeitschrift für Geopolitik*“ bola zverejnená obširná definícia tohto pojmu, v ktorej sa uvádzali nasledujúce významy geopolitiky:

- geopolitika je veda o vzťahu teritória a politických procesov. Zakladá sa na širokom fundamente geografie, najmä politickej geografie, ktorá je vedou o politických organizmoch v prostredí a o ich štruktúre.
- cieľom geopolitiky je v potrebnom rozsahu a primeraným spôsobom podporiť politické aktivity, politický život a dať im potrebné zameranie a smer.
- geopolitika je umenie vedenia praktickej politiky, je to geografický rozum štátu.

Geopolitika však posudzuje štát nie v statike, ako niečo stále a nemenné, ale v dynamike, ako živý organizmus.

Podľa nemeckého teoretika **Fridricha Ratzela** (1844-1904) geopolitika posudzuje štát najmä vo vzťahu k okoliu a predovšetkým k priestoru a kladie si z cieľ riešiť problémy, ktoré vznikajú z priestorových vzťahov.

Podľa jeho mienky, na rozdiel od politickej geografie sa geopolitika nezaobrá takými otázkami, ako je poloha, veľkosť či hranice štátu, jeho ekonomika, trh či kultúra. Geopolitika je v podstate geograficky orientovaná politika, ktorá sústreďuje pozornosť na politické javy a snaží sa dať geografickú interpretáciu a analýzu geografických aspektov týchto javov.

K pojmu a obsahu geopolitiky existujú aj iné prístupy. Podľa politologických prístupov je hlavným zameraním geopolitiky odhalenie a skúmanie možnosti aktívneho využitia faktorov fyzikálneho prostredia a jeho vplyvov v záujme vojensko-politickej, ekonomickej a ekologickej bezpečnosti štátu. Táto „praktická geopolitika“ sa zaoberá všetkým, čo je spojené teritoriálnymi problémami štátu, jeho hranicami, s racionálnym využívaním všetkých zdrojov, vrátane ľudských.

V nadväznosti na uvedené prístupy môžeme konštatovať, že **geopolitika je systém poznatkov o ovládaní, kontrole, resp. využívaní priestoru v záujme politiky štátu**. Základnými teoretickými zdrojmi geopolitiky sú **geografický determinizmus a sociálny darwinizmus**.

4.1.1 Geografický determinizmus

Geografický determinizmus predstavuje súbor teórií a metodologických zásad, ktoré sa snažia vysvetliť vývoj a stav jednotlivých spoločností vzhľadom na zvláštnosti geografického prostredia v ktorom sa nachádzajú, alebo len na niektoré jeho faktory, napr.: charakter pôdy, vodstva, fauny a flóry, nerastné bohatstvo, veľkosť územia, klimatické podmienky ap. Podľa tejto teórie predstavuje geografia najzávažnejší faktor pri formovaní národnej politiky, pretože tieto faktory sú jedny z tých, ktoré určujú veľkosť moci štátu:

$$\text{moc} = \text{sila} \times \text{poloha}$$

Preto sa teritórium a jeho zdroje stali takou vážnou, a dá sa povedať i trvalou príčinou (i súdobých) konfliktov. Teritoriálny imperatív bol základným motívom agresívneho správania sa národných štátov a príčinou mnohých konfliktov. Príčinou väčšiny krvavých konfliktov éry nacionalizmu bola snaha ovládnuť určité územie, získať určité teritórium pre rozšírenie svojej moci, alebo naopak, strata územia, vnímaná ako národná pohroma.

Hlavným zákonom geopolitiky je potvrdenie fundamentálneho dualizmu, nachádzajúceho sa v geografickom usporiadaní planéty. Tento dualizmus sa odráža v odvekom antagonizme a súperení „telurokracie“ (suchozemskej, pevninskej moci) a „talasokracie“ (morskej moci). Charakter tohto súperenia mal podobu súperenia trhovej, obchodnej civilizácie (Kartágo, Atény) s vojensko-autoritatívnou civilizáciou (Rím, Sparta).

Od samého počiatku sa tento dualizmus vyznačoval nepriateľstvom medzi dvoma svetmi: svetom morskej moci, ktorý bol dynamický, pohyblivý, rozvíjajúci sa a suchozemským, ktorý sa vyznačoval statickosťou, relatívnou nemennosťou. **Telurokracia**, svet suchozemskej moci bol ohraničený pevninou, jeho jadro tvorilo vždy vnútrokontinentálne prostredie Eurázie, pomenované ako **heartland**²². Naproti tomu, **talasokracia**, začínala v pobrežných oblastiach kontinentu, tvorila akýsi vnútorný, či kontinentálny polmesiac – **rimland**,²³ a vyznačovala sa intenzívnym kultúrnym rozvojom. Geopolitickú mapu sveta dokončuje vonkajší, ostrovný polmesiac, spočiatku dostupný len morskej moci, krajinám rimlandu. Takáto všeobecná geopolitická mapa viedla ku konfliktnému civilizačnému dualizmu, k súpereniu dvoch veľkých priestorov – anglosaského (Anglicko + USA) a kontinentálneho, eurázijského. Tieto dva veľké Grossraum – y, talassokratické a telurokratické, spolu súperia na celom svete s cieľom dosiahnuť svetovládu.

V duchu tejto koncepcie je reprezentované aj odveké súperenie *telurokracie* (kontinentálnej moci, *Land Power*), reprezentovanej Ruskom, a *talasokracie* (morskej moci, *Sea Power*), reprezentovanej USA a ich spojencami v NATO. V tomto geopolitickom dueli talasokracia, resp. atlantizmus (USA a jeho spojenci) zvíťazil nad kontinentálnou mocou, nad Heartlandom. Toto víťazstvo umožnilo nástup jediného svetového hegemóna – USA a uplatňovanie politiky mondializmu (svetovlády).

V reakcii na narastajúcu moc atlantistov vznikla i geopolitická **teória európskeho kontinentalizmu**, ktorá za rozhodujúcu silu považuje

²² Heartland- je kategória geopolitiky, ktorú vytvoril MacKinder. Označoval tým akési srdce zeme, reálny fyzický útvar vo vnútri Eurázie . Tento priestor, ktorý nemal a nemá administratívne hranice, zahŕňa podstatnú časť Ruska. Ovládnutie tohto priestoru bolo podľa MacKindera predpokladom ovládnutia Svetového ostrova (Eurázie) a tým aj sveta.

²³ Rimland – tento pojem vytvoril N. Spykman a označil ním pobrežné oblasti Eurázie.

Heartland. Podľa tohto názoru osud Európy celkom závisí od osudu Ruska a Eurázie. Zvýrazňujúc význam ruského faktora akcentujú ešte druhý moment: že najdôležitejšia rola v boji s atlantizmom patrí islamskému svetu, predovšetkým antiamerickým režimom. Konečný záver, vyplývajúci z tejto koncepcie je vyjadrený nasledujúcim spôsobom:

*Rusko (Heartland) + Islam **proti** USA a ich spojencom (atlantizmu, mondializmu)*

Je to nebezpečná schéma, pretože jednak sa stavia proti euroatlantickej spolupráci, ale svojím spôsobom aj legitimizuje akcie radikálnych islamistov a fundamentalistov. Európa je považovaná za nástupisko formovania antiatlantického, eurázijsko - islamského bloku.

4.1.2 Sociálny darwinizmus

Sociálny darwinizmus sa snaží vysvetliť sociálne chovanie použitím pojmov prevzatých z biológie, zvlášť však z Darwinovho pojatia prirodzeného výberu, večného boja o život, o existenciu. Podľa tejto teórie je každý štát nezávislý len dotiaľ, pokiaľ má silu rozvíjať sa a napredovať bez pomoci iných. V súlade s touto koncepciou je rast (alebo rozpínanosť, rozširovanie územia) štátov vlastnosťou zdravého organizmu, je prirodzeným prejavom životaschopnosti. Zväčšovanie územia štátu nie je záležitosťou dohody, resp. záležitosťou spravodlivosti, ale súvisí s uplatňovaním prírodného zákona, práva silnejšieho.

Predstavitelia jednotlivých geopolitických škôl v duchu týchto základných prístupov zaujímali aj stanovisko k podstate, pôvodu a účelu konfliktov. **Fridrich Ratzel**, považovaný za otca geopolitiky, vo svojich prácach venovaných politickej geografii skúmal štáty ako živé organizmy, ktoré majú svoj životný cyklus – majú predpoklady rozširovať sa, expandovať, ale i zmenšovať sa, ba i zanikať. Výsledkom jeho skúmania sú zákony expanzie štátu, z ktorých vyplýva, že:

- veľkosť štátu sa zväčšuje v závislosti od stupňa rozvoja jeho kultúry,
- priestorový rozmach štátu sa prejavuje aj jeho rozvojom v iných oblastiach – ideológii, výroby, obchodu, ap.
- štát sa rozširuje tak, že pohlcuje, absorbuje politické jednotky menšieho významu,

- hranice sú orgán, ktorý sa nachádza na periférii štátu, (nie sú považované za konštantný faktor, ale sa prispôbujú rastu štátu),
- využívajúc svoju priestorovú expanziu sa štát usiluje ovládnuť a pohltiť také regióny, ktoré sú dôležité pre jeho rozvoj; usiluje sa o včlenenie bohatých regiónov, pobreží, údolí riek ap.
- počiatkový impulz na expanziu prichádza zvonka; štát je vyprovokovaný na expanziu iným štátom, alebo oblasťou, ktoré sú na zjavne nižšom stupni vývoja a predstavujú nižšiu civilizáciu.
- všeobecná tendencia k asimilácii a absorpcii najslabších národov podnecuje k ešte väčšiemu rozšíreniu územia štátu a predstavuje tak proces, ktorý živý sám seba.

Tento súbor Ratzelových zákonov sa stal bibliou a katechizmom všetkých, ktorí potrebovali zdôvodniť svoju expanziu. Na základe týchto zákonov vznikla i nacistická teória **Lebensraum**²⁴.

Švéd **Rudolf Kjellen** (1864-1922), dušou germanofil, autor termínu „geopolitika“, považujúci sa za žiaka F. Ratzela, bol tiež zástancom teórie o štáte ako živom organizme. Podľa neho silné, životaschopné štáty, disponujúce len obmedzeným, ohraničeným priestorom, teritóriom, sú podriadené kategorickému imperatívu rozšírenia svojho teritória buď cestou kolonizácie, pripojenia alebo vybojovania si nového územia. V súvislosti s tým sú teda vojny nevyhnutnou súčasťou expanzie štátu, sprevádzajú jeho rast a ľudia sú proti tomu bezmocní. Boj za rozšírenie priestoru, teritória štátu, je podriadená večným zákonom prírody. Z tohto pohľadu je osud malých štátov predurčený – buď sú vytesnené na perifériu silných štátov, prežívajú v jeho pohraničných oblastiach, alebo zanikajú, súc pohltené silnejším.

Podľa **A. Mahana** je každý štát nezávislý len dovtedy, pokiaľ má silu rozvíjať sa. To je základný záujem štátu, podstata jeho oprávneného egoizmu. K tomu potrebuje moc, aby mohol riešiť konflikty spojené s potrebou expanzie. Realizácia národného záujmu je teda vždy spojená s nejakou formou konfliktu, pričom pri jeho riešení rozhodujúcu rolu zohráva moc štátu.

²⁴ Nemci sa v priestore západnej Európy cítili stiesnení a preto sa rozhodli získať nový životný priestor na úkor „nižšej rasy“ – Slovanov. Podľa Hitlerom schváleného **Generalplan Ost** malo byť 75 % slovanského obyvateľstva odsunuté z východných teritórií na Sibír.

Aj **N. Spykman**, bol zástancom názoru, že konflikt je jedným zo základných aspektov života, element všetkých vzťahov medzi jednotlivcami, skupinami a štátmi. Mocenská rovnováha medzi štátmi trvá vždy len krátko, pretože jej účastníci sa ihneď usilujú o jej zmenu. Preto je nereálne, aby existoval svet bez konfliktov, bez prinútenia. *Svet bez boja by bol svetom, v ktorom by prestal existovať život.* (Krejčí, O., 1989, s.85) V súlade s touto koncepciou je teda usporiadaný len taký svet, v ktorom trvajú konflikty a vojny sú nevyhnutným nástrojom na udržanie mocenskej rovnováhy.

Podľa súdobých názorov je boj o moc trvalým rysom medzinárodných vzťahov a konflikt je spojený s rozširovaním moci a vplyvu nad územia, ľuďmi a rastom vojenských možností štátov (Krejčí, O., 1989, s. 86)

4.2 Strategické štúdie

Koniec 2. Svetovej vojny, následná antagonizácia vzťahov medzi bývalými spojencami a začiatok Studenej vojny vytvorili podmienky pre vznik Strategických štúdií (*Strategy Studies*).

V období studenej vojny, keď existoval bipolárny svet a ľudstvo čelilo hrozbe novej tretej svetovej vojny, na oboch póloch rozdeleného sveta dominovala predovšetkým obava z novej vojenskej invázie, či apokalypsy z dôsledkov raketojadrovej vojny.

Politickí vodcovia, predstavitelia vlád i vedci zaoberajúci sa otázkami bezpečnosti hľadali odpoveď na otázku: ako prežiť a existovať v ére jadrových zbraní, keď koniec sveta môže nastať každú chvíľu. Výskum problémov bezpečnosti sa tak sústreďoval predovšetkým na sledovanie a vyhodnocovanie vojenskej bezpečnosti štátu, na vyhodnocovanie a analýzu pomeru síl. Otázka bezpečnosti národov a štátov bola stotožňovaná predovšetkým s oblasťou vojenstva a ozbrojených síl. Referenčný objekt²⁵ bezpečnosti bol štát: bezpečnosť bola vnímaná ako ochrana štátu od vonkajších, najmä vojenských hrozieb, a bezpečnosť občanov štátu sa posudzovala podľa toho, či štát je bezpečný voči ozbrojenej agresii.

²⁵ Referenčným objektom sa v bezpečnostných štúdiách nazýva ten objekt, ktorého záujmy sú existenčne ohrozené a môže si legitímne nárokovať právo na prijatie mimoriadnych opatrení.

Pozornosť Strategických štúdií sa orientovala teda najmä na vojenský rozmer bezpečnosti a na hľadanie najvhodnejších spôsobov riešenia hrozby priamej vojenskej agresie medzi vtedajšími dominantnými aktérmi medzinárodného systému. Odras strategických štúdií, resp. ich realizácia spočívala vo vypracúvaní doktrín, ako napr. *Trumanova doktrína zdržiavania komunizmu*, *Brežnevova doktrína obmedzenej suverenity*²⁶, ale aj v súboroch stratégií ako napr. *stratégie pružnej reakcie*, *stratégia dvojítych účinkov*, *stratégia kontrasily*, *stratégia kvalitatívnej prevahy* ap.

Strategické štúdie je tak celkom možné považovať za nástroj na ospravedlnenie za použitie ozbrojeného násillia (vojny) a ozbrojených síl medzi štátmi pri riešení konfliktu a dosahovaní cieľov aktérov medzinárodného politického systému. Sú tak vždy spojené s politikou štátu, slúžia predovšetkým politickým záujmom vláducej elity.

4.3 Mierové štúdie a teória riešenia konfliktov

Súbežne s rozvojom Strategických štúdií začali sa výskumom otázok mieru (*Peace Reserarch*) zaoberať Mierové štúdie (*Peace Studies*), ktoré sa usilujú o neštátocentrické a globálnejšie pohľady na podstatu možných konfliktov. S koncom Studenej vojny sa iniciatívy centier Mierových štúdií, ako i mimovládnych a medzinárodných organizácií sústredili na problémy riešenia konfliktov (*Conflict Resolution*).

Riešenie konfliktov (*Conflict Resolution*) je činnosť, orientovaná na identifikáciu a riešenie príčin vyvolávajúcich konflikt, na zmenu vzťahov medzi aktérmi konfliktu a dosiahnutie takého urovnania sporu, aby sa toto riešenie nestalo príčinou nového konfliktu (Burtovaja, E.V., 2002).

Podstatou riešenia konfliktov je dosiahnutie takej sociálnej situácie, keď sa strany ozbrojeného konfliktu dobrovoľne rozhodnú pre mierové spolunažívanie alebo riešenie základných príčin nezlučiteľnosti svojich záujmov a pre zastavenie použitia zbraní a násillia (Waisová, Š.,2005, s. 31). Nedostatkom tejto definície je, že pojednáva len o ozbrojených konfliktoch, pričom škála konfliktov je podstatne širšia.

²⁶ Brežnevova doktrína bola aplikovaná napr. na ospravedlnenie okupácie Československa v roku 1968 a Afganistanu v roku 1979.

4.4 Bezpečnostné štúdie

Postupné utlmovanie veľkej dichotómie a erózia bipolarity zmenili charakter činiteľov, ktoré bezprostredne ovplyvňovali bezpečnosť. Vznik novej situácie postupne uberal na význame Strategických štúdií a vyvolal potrebu použitia nových metód a prístupov pri analýze bezpečnosti. Existujúce Bezpečnostné štúdie (*Security Studies*) sa výrazne neodlišovali od Strategických štúdií. Podľa Stephena Walta, tvorcu teórií obranného realizmu (*Defensive realism*) a rovnováha hrozieb (*Balance of Threat Theory*), predmetom Bezpečnostných štúdií je vojna sama a výskum hrozby, použitie a kontrola ozbrojených síl (Collins., A., 2007). V takto tradicionalisticky chápaných Bezpečnostných štúdiách bol zjavný štátocentrizmus a prioritou vojenskej bezpečnosti štátu.

Bezpečnostné štúdie sú jednak vymedzované ako *jeden z odborov disciplíny medzinárodných vzťahov a zameriavajú sa predovšetkým na štúdium koncepcie bezpečnosti a jej miesta a úlohy v zahraničnej politike štátov.* (Eichler, J., 2002, s.35). Vzhľadom na to, že bezpečnostné štúdie sú definované ako pododbor medzinárodných vzťahov a tieto sú jednou z disciplín politológie, i predmet bezpečnostných štúdií teda musí nutne rešpektovať predmet politológie. Podľa uvedenej definície dominantným referenčným objektom je štát, pretože bezpečnostné štúdie sa *zaoberajú vzájomnými väzbami medzi bezpečnostnou politikou štátu a medzinárodného bezpečnostného prostredia a usilujú sa o vytváranie teoretických koncepcií pre zaistenie bezpečnosti štátu* (Eichler, J., 2002, s.36).

4.5 Kritické bezpečnostné štúdie

V Toronte, v máji 1994 sa konala konferencia *Strategies in Conflict: Critical Approaches To Security Studies*. Práve na tejto konferencii sa začal v diskusii používať termín Kritické bezpečnostné štúdie (Critical Security Studies - CSS) a neskôr sa pod týmto titulom objavila i publikácia editorov **Keitha Krausa a Michaela C. Williamsa: *Critical Security Studies: Concept and Causes* (1997)**. Autori ako základnú riešili otázku: kto a čo je securitized? Podľa tradičného prístupu referenčným objektom je štát, bezpečnosť znamená ochranu štátu od vonkajších hrozieb a občania daného štátu sú bezpeční do takej miery, ako bezpečný je štát. Predmetom kritiky bolo, že sústredenie sa na štát ako jediný a výlučný referenčný objekt

je nepostačujúce²⁷. Štát v podmienkach moderného života nie je už schopný vždy, všade, a za každých podmienok zaistiť bezpečnosť svojich občanov (Collins., A., 2007, s.58).

O rok neskôršie (1998) publikovali predstavitelia tzv. Kodanskej školy (**Buzan, B., Wæver,, O., Wilde, J.**) prácu: *Security: A New Framework for Analysis* (česky: *Bezpečnosť: Nový rámec pro analýzu* (Brno, 2005), v ktorej prezentovali moderné chápanie bezpečnosti. Obsahom *Critical Security Studies* už nie je len vojenský rozmer bezpečnosti, ale tieto sa už zameriavajú aj na nevojenské rozmery bezpečnosti. Neskúmajú len vojny a ich štátnych aktérov, ale aj neštátnych aktérov a nevojenské zdroje ohrozenia, resp. také zdroje, ktoré nemôžeme jednoznačne identifikovať.

Výrazným príspevkom k premene konceptualizácie bezpečnosti smerom k ľudskej bezpečnosti boli práce Kodanskej školy (najmä Barryho Buzana) a školy tzv. tretieho sveta (napríklad *Mohameda Ayooba a Amitava Achary*) z počiatku osemdesiatich rokov. Obe školy spochybnili dominantnú pozíciu štátu, pretože zdôrazňovali, že:

- 1) referenčným objektom nie je len štát, ale i ľudský jedinec;
- 2) vedľa vojenských hrozieb existuje celá paleta ďalších hrozieb, ktoré môžu výrazne poškodiť, respektíve oslabiť bezpečnosť jedinca (i štátu), ako je napríklad zhoršovanie stavu životného prostredia, nedostatočný rozvoj a zaostalosť spoločnosti, kriminalita, organizovaný zločin, či nedostatok surovín (vrátane potravín a pitnej vody);
- 3) činnosť ,resp. nečinnosť, či zlyhanie štátu sa môže stať zdrojom hrozieb pre jedinca (sociálnu skupinu) i širšie bezpečnostné prostredie.

4.6 Koncept „Human Security“

V roku 1994 sa po prvýkrát v správe OSN o ľudskom rozvoji (*Human Development Report 1994*) objavil pojem „ľudská bezpečnosť“ (*Human Security*), ktorý bol spojený predovšetkým so zaistením bezpečnosti človeka ako individua. Tento koncept bezpečnosti spočíva v oslobodení človeka od

²⁷ Ako uvádza materiál vypracovaný v *International Commission on Intervention and State Sovereignty : The Responsibility to Protect*, zo suverenity štátu vyplýva jeho zodpovednosť za ochranu svojich občanov. To sa týka najmä : povinnosti predchádzať ohrozeniam, povinnosti reagovať na ohrozenia a povinnosti obnoviť bezpečnosť. Ak tieto povinnosti štát nie je schopný plniť, jeho suverenita je podriadená medzinárodnej zodpovednosti za ochranu a bezpečnosť a pripúšťa sa možnosť humanitárnej intervencie.

strachu (*freedom from fear*) a oslobodení od nedostatku (*freedom from want*). Garantovanie týchto dvoch slobôd, spolu so zaistením slobody slova, slobody vyznania a práva na dôstojný život môže tvoriť piliere pre zaistenie bezpečnosti človeka, a tým vlastne aj štátu.

Sloboda slova znamená mať možnosť bez strachu z prenasledovania vyjadriť svoje názory na verejné záležitosti, politiku a činnosť vlády.

Sloboda vyznania znamená mať možnosť slobodne veriť, pokiaľ viera (náboženstvo) nie je v rozpore so zákonom a nespôsobuje konflikt v spoločnosti.

Sloboda od nedostatku spočíva v poskytovaní základných ľudských potrieb, dostupnosti potravín, zdravotnej starostlivosti a zabezpečovaní dostatočnej odmeny za prácu. Sloboda od strachu spočíva v ochrane človeka pred akýmkoľvek druhom násilia, ako aj v poskytnutí podpory a pomoci počas ťažkých životných situácií.

Právo na dôstojný život spočíva v zaručení ľudských a občianskych práv, zabezpečení individuálnej a skupinovej identity, práva zúčastňovať sa na riadení verejných záležitostí a práva žiť v zdravom prostredí.

Podľa Správy o ľudskom rozvoji z roku 1994 sú rozmery ľudskej (individuálnej) bezpečnosti:

- ekonomická bezpečnosť (riziko nezamestnanosti, neistota pri získavaní alebo udržiavaní zamestnania, rozdiely v odmeňovaní, chudoba, bezdomovecstvo),
- potravinová bezpečnosť (množstvo a kvalita potravín, prístup k potravinám),
- zdravotná bezpečnosť (šírenie vírusov, chorôb, epidémií),
- environmentálna bezpečnosť (kvalita pitnej vody, pôdy, ovzdušia),
- individuálna bezpečnosť (chudoba, zločin, terorizmus, vojny),
- societálna bezpečnosť (etnické, náboženské a kultúrne konflikty),
- politická bezpečnosť (porušovanie ľudských práv).

Koncept ľudskej bezpečnosti (Human Security) je koncept kvalitatívne odlišného prístupu k bezpečnosti. Niekedy je tento koncept prezentovaný aj ako súčasť Kritických bezpečnostných štúdií.

4.7 Securitológia

Termín **Securitológia** je odvodený od latinského **securitas** (*bezstarosť, bezpečie, istota*) a gréckeho **logos** (*slovo, veda*), čo oprávňuje prekladať obsah tohto termínu ako „vedu o bezpečnosti“.

Pokusy o definovanie vedy o bezpečnosti sú známe už dlhodobejšie. Prvé náznaky definovania pojmu a obsahu bezpečnostnej vedy sa objavujú v prácach Jaročkina²⁸, Korzeniowskeho²⁹, Janošeca³⁰, Škvrndu³¹ a ďalších autorov.

Z pozície Securitológie pristupujeme k skúmaniu bezpečnosti ako ku komplexnému javu, ktorý je horizontálne i vertikálne členený a hierarchizovaný. Z hľadiska systémového prístupu považujeme bezpečnosť za celok, ktorého kvalita nie je daná iba prostým súhrnom (súčtom) úrovni jeho činiteľov, ale vzniká ako výsledok ich spolupôsobenia. V Securitológii posudzujeme každého činiteľa, každú dimenziu bezpečnosti ako súbor vzájomne sa podmieňujúcich činiteľov a dimenzií na nižšej úrovni, pre ktoré sú charakteristické vzťahy vzájomnej podmienenosti, kauzality a príčinnosti.

Definovať bezpečnostnú vedu – či vedu o bezpečnosti nie je jednoduché. Vo všeobecnosti by sme mohli povedať, že sa zaoberá rizikami a ohrozeniami, ktoré môžu priamo či nepriamo ovplyvniť existenciu ľubovoľného objektu.

Securitológia je *veda o zákonitostiach a mechanizmoch zaistenia (ale aj príčin a dôsledkov nezaistenia) bezpečnosti človeka, sociálnej skupiny, štátu, ľudstva proti vonkajším a vnútorným bezpečnostným rizikám a ohrozeniam najrôznejšej povahy pri rešpektovaní dynamiky vývoja bezpečnostného prostredia* (Hofreiter, L., 2006, s. 20-21).

Cieľom vedy všeobecne je, okrem iného, vytvárať a skúmať vhodné modely reality pomocou hypotéz, vytvorených pri skúmaní (pozorovaní) sveta.

²⁸ JAROČKIN, V.I.: Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности

²⁹ KORZENIOWSKI, L.: Securitologia – teoretyczne i praktyczne zagadnienia bezpieczenstwa. 2005. p. 69-82.

KORZENIOWSKI, L.: Securitológia. Objektívno-subjektívny charakter bezpečnosti firiem. 2005.

³⁰ JANOŠEC, J.: Discussion about fundamental problems of Security Science, 2006

³¹ ŠKVRNDA, F.: Securitology as a Multispecialty theme, 2006

Z tohto aspektu je možné formulovať aj hlavné **ciele Securitológie**, ktorými sú predovšetkým tieto :

- získanie potrebných znalostí o procesoch zaistenia bezpečnosti v rozličných sférach života človeka a ľudstva a teoretické zdôvodnenie týchto poznatkov,
- odhalenie vzájomných súvislostí medzi jednotlivými činiteľmi a dimenziami bezpečnosti, metódami ich skúmania a na základe týchto súvislostí vytvorenie jednotného systému poznatkov- všeobecnej teórie bezpečnosti,
- vypracovanie koncepcií, programov a opatrení na zaistenie komplexnej bezpečnosti subjektu.

Hranicou, ktorá charakterizuje pôsobnosť *vedy o bezpečnosti*, je mnohoaspektovosť pochopenia a reflektovania skutočnosti. Táto črta vychádza z vlastnosti bezpečnosti ako objektu výskumu a z faktu, že narušenie bezpečnosti subjektu je podmienené rôznymi objektívnymi a subjektívnymi, socio-psychologickými a kultúrnymi, politickými a právnymi, prírodnými a technickými, makro- a mikroekonomickými činiteľmi, ktoré sú vo vzájomných nerozborných zväzkoch. Práve pre tieto dôvody nemôžeme Securitológiu chápať v obmedzených, úzko postavených hraniciach. Vzhľadom na to, že skúmanie a riešenie teoretických otázok bezpečnosti si vyžaduje integrovanie poznatkov mnohých vedných oblastí a odborov ľudskej činnosti, je namieste požiadavka na principiálne novú metodológiu skúmania, na syntézu metodológie mnohých vied (prírodných, technických a spoločenských). Syntézu, resp. integráciu vedeckých prístupov k skúmaniu bezpečnosti, obsiahnutých v jednotlivých vedách, zaručuje komplexná veda o bezpečnosti – securitológia.

Mnohoaspektovosť skúmania problémov bezpečnosti a jej riadenia je základnou gnozeologickou zásadou a metodologickým pravidlom, ktorého rešpektovanie alebo nerešpektovanie je kritériom rozlišovania toho, čo je a čo nie je predmetom skúmania *Securitológie* .

4.7.1 Objekt, predmet a subjekt Securitológie

Objektom skúmania Securitológie môže byť ľubovoľný prvok resp. systém sociálnej, prírodnej, výrobnnej, technickej alebo inej povahy (ľudský jedinec, sociálna skupina, štát, planéta, trh, výrobné objekty, dopravné systémy, ekosystém, biosféra ap.), ktoré sú nevyhnutné a nenahraditeľné z hľadiska

zaistenia podmienok existencie človeka v tom najširšom zmysle slova a ktoré môžu byť vystavené pôsobeniu negatívnych faktorov najrôznejšej povahy, alebo ony samé predstavujú zdroj ohrozenia.

Predmetom skúmania Securitológie ako vedy je *bezpečnosť človeka a ostatných systémov, ktoré sú nevyhnutné na zaistenie životných podmienok človeka (planéta, štát, sociálna skupina, živé organizmy, technické systémy, infraštruktúra, výrobná sféra, trh, životné prostredie ap.), vzhľadom na rôznorodosť negatívnych vplyvov v rozličných situáciách, časových a priestorových podmienkach.* Takýto prístup k skúmaniu bezpečnosti sa musí opierať o prírodné, spoločenské i technické vedy.

Bezpečnostnú vedu – securitológiu nie je možné chápať len ako metodológiu vedeckého skúmania, vzťahujúcu sa k učeniu o normách a pravidlách, zákonoch a nástrojoch, ale ako svetonázor, vedeckú ideológiu, osobitnú filozofiu, regulujúcu integrálne vedecké poznanie. Medzi základné oblasti skúmania securitológie patrí:

- základná terminológia bezpečnosti,
- charakter bezpečnostného prostredia a tendencie jeho vývoja,
- analytické roviny bezpečnosti, referenčné objekty a aktéri sekuritizácie,
- bezpečnostné riziká a ohrozenia človeka, sociálnych skupín, štátu, ľudstva, ich charakteristiky a osobitosti ,
- zdroje a nositelia bezpečnostných rizík a ohrození,
- príčiny a dôsledky sekuritizácie javov a procesov,
- objekty pôsobenia bezpečnostných rizík a ohrození,
- bezpečnostné systémy, sily a prostriedky na ich vytvorenie, ich štruktúra, ciele a úlohy, zásady a režimy správneho fungovania.

Securitológia je *komplexná veda, ktorá vzniká na styku prírodných, spoločenských a technických vied, je to veda, ktorá skúma zákonitosti a mechanizmy zaistenie bezpečnosti a ochrany človeka, sociálnych skupín, štátov a prírodného prostredia.* Nie je to autonómna veda, je to veda, ktorá je otvorená voči prostrediu, v ktorom sa nachádza, ktoré ovplyvňuje a ktorým je ovplyvňovaná. Securitológia ako veda pojednáva predovšetkým o ľudskej činnosti a o dôsledkoch tejto činnosti na ľudstvo a prírodné prostredie.

Subjektom poznávacej i praktickej činnosti v Securitológii je človek, sociálna skupina, štát, koalícia štátov ap. Subjekt vystupuje ako aktívny činiteľ, ktorého aktivity sú zamerané na poznávanie a pretváranie objektu, pričom

sleduje dosiahnutie svojich cieľov, resp. uspokojenie svojich záujmov a potrieb.

Rola človeka, či už ako individuality alebo člena sociálnej skupiny, je mnohotvárna a protirečivá. Je súčasne objektom i subjektom, je zdrojom ohrozenia a zároveň je sám objektom ohrozenia. Človek, usilujúci sa o lepší život zároveň produkuje riziká, ktoré jeho život nerobia bezpečnejším. Na jednej strane dáva spoločenskému životu axiologický, normatívno-hodnotový obsah, formuje morálne imperatívy ako *môžeš – nemôžeš, dobre - zle, správne – nesprávne, smieš - nesmieš* ap., na druhej strane tieto normy, pravidlá a imperatívy sám porušuje.

4.7.2 Funkcie Securitológie

Základnou funkciou Securitológie je **funkcia poznávacia**. Jej uplatňovanie spočíva vo využívaní takých metód, ktoré umožnia efektívne analyzovať relevantné bezpečnostné prostredie a javy v ňom, štruktúru a zámery aktérov bezpečnostného prostredia, odhaľovať trendy vývoja a predvídať, čo sa môže v oblasti bezpečnosti stať. Securitológia môže poskytnúť včas informácie o tom čo sa deje, alebo čo sa môže stať a znižovať neurčitost' a neistotu aktérov sekuritizácie. Túto funkciu môžu plniť predovšetkým vedeckovýskumné pracoviská, orientované na problematiku bezpečnostného výskumu, ale i vysokoškolské pracoviská (katedry a inštitúty), ktoré pôsobia v odboroch orientovaných na bezpečnosť a bezpečnostné služby.

Druhou významnou funkciou je **funkcia normatívna**. Túto funkciu plní Securitológia tým, že na základe poznania súčasného stavu a budúceho vývoja v bezpečnostnom prostredí poskytuje návod na praktickú činnosť, na praktické kroky a opatrenia, ktoré treba urobiť na zaistenie bezpečnosti subjektu, vrátane vyčlenenia potrebných síl a prostriedkov. Táto funkcia je plnená prostredníctvom vypracúvania bezpečnostných stratégií, bezpečnostných politík a plánov, doktrín, koncepcií, na základe ktorých sa vytvárajú a prevádzkujú bezpečnostné systémy na rôznych úrovniach a pre rôzne sféry ľudskej činnosti. Súčasťou realizácie normatívnej funkcie Securitológie je i zdôvodnenie a vytváranie potrebných orgánov a inštitúcií verejnej a štátnej správy, zodpovedných za realizáciu bezpečnostnej politiky.

Z hľadiska efektívnosti Securitológie je žiaduce, aby boli spomínané dve funkcie v rovnováhe, teda aby subjekt (referenčný objekt) mal vždy dostatok

informácií o súčasnom a budúcom stave bezpečnostného prostredia a vedel, čo treba robiť, aby bola zaistená jeho bezpečnosť.

Uplatňovaniu predchádzajúcich funkcií napomáha aj **funkcia heuristická** (objaviteľská). Najmä objavovanie nových, netradičných bezpečnostných rizík a ohrození, nových a doposiaľ nepoznaných bezpečnostných výziev je dôležité pre efektívne fungovanie bezpečnostných systémov. Objavovanie doposiaľ nepoznaného je predpokladom pre aktiváciu aktérov sekuritizácie, pre hľadanie nových ciest a prístupov k zaisteniu bezpečnosti.

Z definície Securitológie vyplýva jej **funkcia integračná**. Teoretická a praktická činnosť pri riešení otázok komplexnej bezpečnosti ako multifaktorového fenoména a zložitého systému si vyžaduje integrovať poznatky, princípy a metódy mnohých vedných odborov z oblasti prírodných, sociálnych a technických vied.

Securitológia tým, že bude vyvážene uplatňovať uvedené funkcie, môže efektívne prispievať k systému komplexnej bezpečnosti.

Súhrn

Tradičné chápanie bezpečnosti záviselo od prítomnosti alebo neprítomnosti predovšetkým vojenských ohrození, súviselo najmä so zaistením fyzickej existencie štátu, s ochranou štátneho územia a moci voči hrozbe vojenského útoku iným štátom.

V nadväznosti na uvedené prístupy sme prezentovali **geopolitiku ako systém poznatkov o ovládaní, kontrole, resp. využívaní priestoru v záujme politiky štátu** .

V tomto kontexte je hlavným zameraním geopolitiky odhalenie a skúmanie možnosti aktívneho využitia faktorov fyzikálneho prostredia a jeho vplyvov v záujme bezpečnosti štátu. Táto „praktická geopolitika“ sa zaoberá všetkým, čo je spojené teritoriálnymi problémami štátu, jeho hranicami, s racionálnym využívaním všetkých zdrojov, vrátane ľudských.

V období Studenej vojny a existujúcej bipolarity bola bezpečnosť vnímaná predovšetkým ako stav bez vojny alebo jej hrozby. Vo vzťahu k národnej bezpečnosti bola bezpečnosť definovaná ako schopnosť odolať

ozbrojenému útoku zo zahraničia. Tradičné chápanie bezpečnosti bolo teda spojené s hodnotením hrozieb prevažne vojenského charakteru, s obranou štátu, koalície, s vojenským presadzovaním národných a koaličných záujmov, s elimináciou hrozby jadrovej vojny ap.

Koniec 2. svetovej vojny, následná antagonizácia vzťahov medzi bývalými spojencami a začiatok Studenej vojny vytvorili podmienky pre vznik Strategických štúdií (*Strategic Studies*). Strategické štúdie boli popisované ako pole výskumu, ktoré sa zaoberá spôsobmi, ktorými aktéri využívajú svoje vojenské prostriedky na dosiahnutie politických cieľov.

Postupné utlmovanie veľkej dichotómie a erózia bipolarity zmenili charakter činiteľov, ktoré bezprostredne ovplyvňovali bezpečnosť. Vznik novej situácie postupne uberal na význame Strategických štúdií a vyvolal potrebu použitia nových metód a prístupov pri analýze bezpečnosti.

Bezpečnostné štúdie sú vymedzované ako *jeden z odborov disciplíny medzinárodných vzťahov a zameriavajú sa predovšetkým na štúdium koncepcie bezpečnosti a jej miesta a úlohy v zahraničnej politike štátov.*

Predmetom Kritických bezpečnostných štúdií bolo, že sústredenie sa na štát ako jediný a výlučný referenčný objekt je nepostačujúce. Štát v podmienkach moderného života nie je už schopný vždy, všade, a za každých podmienok zaistiť bezpečnosť svojich občanov. Národná rovina bezpečnosti súvisí s definovaním stavu alebo požiadaviek na stabilitu štátu a úroveň vnútorného poriadku, administratívno–organizačné usporiadanie, stabilitu politického systému, hospodárskeho rozvoja, sociálnej súdržnosti, ochrany národných kultúrnych hodnôt, sektorov kritickej infraštruktúry ap.

Koncept ľudskej bezpečnosti (Human Security) je spojený predovšetkým so zaistením bezpečnosti človeka ako individua. Tento koncept bezpečnosti spočíva v oslobodení človeka od strachu (*freedom from fear*) a oslobodení od nedostatku (*freedom from want*). Garantovanie týchto dvoch slobôd, spolu so zaistením slobody slova, slobody vyznania a práva na dôstojný život môže tvoriť piliere pre zaistenie bezpečnosti človeka, a tým vlastne aj štátu. Je to zároveň koncept kvalitatívne odlišného prístupu k bezpečnosti.

Securitológia prezentuje *komplexný prístup k bezpečnosti. Vznikla na styku prírodných, spoločenských a technických vied ako veda, ktorá skúma zákonitosti a mechanizmy zaistenie bezpečnosti a ochrany človeka, sociálnych skupín, štátov a prírodného prostredia.* Bezpečnostná veda nie

je autonómna veda, je to veda, ktorá je otvorená voči prostrediu, v ktorom sa nachádza, ktoré ovplyvňuje a ktorým je ovplyvňovaná. Securitológia ako veda pojednáva predovšetkým o ľudskej činnosti a o dôsledkoch tejto činnosti na ľudstvo a prírodné prostredie.

Otázky

1. Ako geopolitika môže ovplyvňovať politiku štátu ?
2. Ktoré smery skúmania bezpečnosti sú charakteristické pre obdobie Studenej vojny?
3. Čo je predmetom skúmania bezpečnostných štúdií (Security Studies) a kritických bezpečnostných štúdií (Critical Security Studies) ?
4. Čo je podstatou konceptu ľudskej bezpečnosti (Human Security) ?
5. Čo je podstatou nového prístupu k skúmaniu bezpečnosti ?
6. Ako je definovaná Securitológia ?
7. Čo je objektom a predmetom skúmania Securitológie ?
8. Aké sú funkcie Securitológie a ako je možné ich realizovať ?

Literatúra použitá v kapitole

BURTOVAJA, E.V.: *Konfliktológia*. 2002 [cit.2007-06- 13] Dostupné z <<http://www.vusnet.ru/forum/>>

BUZAN, B., WÆVER, O., WILDE, J. *Bezpečnosť. Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum Strategických Studií, 2005. 272 s. ISBN 80-903333-6-2

COLLINS, A.(ed.) . *Contemporary Security Studies*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 444 s. ISBN 978-0-19-928469-6s.54.

EICHLER, J. *Bezpečnostní studia*. In: Zeman, P. et al. *Česká bezpečnostní terminologie. Výklad základních pojmů*. Brno, 2012.

HOFREITER, L.: *Securitológia*. AOS, Liptovský Mikuláš, 2006.

JANOŠEC, J.: *Discussion about fundamental problems of Security Science*. In: *Science & Military* , roč. 1, čís.2. L. Mikuláš, 2006.

JAROČKIN, V.I.: *Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности*. Dostupné z : <http://www.oxpaha.ru/view.asp>

KORZENIOWSKI, L.: *Securitologia – teoretyczne i praktyczne zagadnienia bezpieczeństwa*. In *Bezpieczeństwo, Administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej*. WSAiB Gdynia, 2005.

KORZENIOWSKI, L.: *Securitológia. Objektívno-subjektívny charakter bezpečnosti firiem*. In.: *Vývoj ekonomickej teórie a vzdelávania, uplatnenie a perspektívy v SR*. Ekonóm, Bratislava, 2005.

KRAUSE, K., WILLIAMS, M.C. (ed.). *Critical Security Studies: Concept and Causes*. London, UCL Press Limited, 1997. ISBN 1-85-728-733-9

KREJČÍ, O.: *USA a mocenská rovnováha*. Svoboda, Praha, 1989.

ŠKVRNDA, F.: *Securitology as a multispecialty theme* In: *Science & Military* , roč. 1, čís.2. L. Mikuláš, 2006.

WAISOVÁ,Š. : *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Praha, Portál, 2005, 206 s. ISBN 80-7178-390-0

5 BEZPEČNOSŤ

V tejto kapitole objasníme:

- *Obsah pojmu bezpečnosť*
- *Atribúty kategórie bezpečnosť.*

Bezpečnosť je už oddávna jednou z najsilnejšie pociťovaných ľudských potrieb. Ľudia vnímali dva aspekty bezpečnosti. Prvý vnímali ako ochranu pred nebezpečenstvami prírodnej povahy, ktorú prezentovali prírodne živly, dravá zver apod. Tento faktor brali ako niečo prirodzené, čo patrí k ich svetu, niečo, čo je neodvratné a to, či ich postihne pohroma, závisí od vôle bohov. Druhý aspekt bol spojený s javmi a hrozbami sociálnej povahy, a tým bol prikladaný väčší význam. Ľudia vnímali svoje postavenie v prostredí zápasu dobra, ktoré sa stotožňovalo s bezpečnosťou, istotou a zla, ktoré predstavovalo nebezpečenstvo pre život a majetok človeka. Bezpečnosť bola často personifikovaná (Hofreiter, L., 2006, s.29). Z rímskej mytológie je známa postava SECURITAS ako personifikácia spoločenskej a osobnej bezpečnosti. Stretávame sa ňou na rímskych minciach v časoch od **Nerona** (54-68) po **Magnencija** (350-351). Securitas býva vyobrazená ako zrelá žena, najčastejšie sediacca alebo opretá o stĺp, so vztýčenou rukou v ktorej máva rôzne predmety: žezlo Merkura, čašu, roh hojnosti, palmovú ratolesť, glóbus. V nadpisoch sa vyskytujú mená: *SECURITAS AUGUSTI* (*vznešená bezpečnosť*), *SECURITAS IMPERII* (*bezpečnosť impéria*), *SECURITAS ORBIS* (*bezpečnosť sveta*), *SECURITAS PERPETUA* (*trvalá, stála bezpečnosť*), *SECURITAS POPULI ROMANI* (*bezpečnosť rímskeho národa*) a ďalšie.

Definovať obsah pojmu bezpečnosť nie je jednoduché ani dnes. Pre jedného to bude stav, pre iného proces, inštitúcia, každý ju vníma inak. Bezpečnosť sama o sebe je zložitý, vnútorne štruktúrovaný, multifaktorový a hierarchizovaný fenomén, ktorého obsah, štruktúra i funkcie presahujú hranice nielen jedného vedného odboru (napr. vojenská veda, policajná veda), ale dokonca i celých vedných oblastí (spoločenských, prírodných, technických, a i.) (Hofreiter, 2004). V súčasnosti sú známe mnohé pokusy o objasnenie obsahu a významu pojmu bezpečnosť. Jeho definície nachádzame v monografiách, slovníkoch, vedeckých a odborných článkoch, zákonoch, technických normách ap. Pojem bezpečnosť inak vysvetľujú

sociológovia, inak ekonómovia, právnici, politológovia, ekológovia, vojaci či technici.

5.1 Definovanie pojmu bezpečnosť

Termín Bezpečnosť (*lat. **securitas** , angl. **Security**, nem. **Sicherheit**, rus.**Безопасность** - bezstarostnosť, bezpečnosť, istota, záruku, ale aj duševný pokoj, ochrana, zabezpečenie, určitosť, nespornosť*) sa používa v množstve rozličných vied, prírodných, technických i spoločenských (Hofreiter, 2006).

V najvšeobecnejšej rovine je bezpečnosť definovaná ako absencia, neprítomnosť nebezpečenstva. Takéto vyjadrenie býva označované ako bezpečnosť v úzkom ponímaní. V praktickom živote je však takéto ponímanie bezpečnosti veľmi obtiažne, pretože neexistuje, alebo je len veľmi ťažko dosiahnuteľný život s úplnou absenciou nebezpečenstva.

Bezpečnosť býva definovaná ako stav, v ktorom nikomu alebo ničomu nehrozí nebezpečenstvo. Z toho vyplýva, že bezpečnosť je predmetná a nemôže existovať bez objektu ohrozenia, vždy sa vzťahuje k niečomu alebo niekomu.

Korzeniowski vo svojich prvých prácach definuje bezpečnosť ako určitý objektívny stav, ktorý spočíva v neprítomnosti hrozby, ktorú subjektívne cítia (vnímajú) jedinci alebo skupiny (Korzeniowski, L.F., 2008).

V novších prácach (Korzeniowski, L.F., 2016, Korzeniowski, L.F., 2017) túto definíciu čiastočne upravuje a bezpečnosť definuje ako objektívny stav, ktorý je funkciou úrovne ohrozenia a obranného potenciálu . Tým sa jeho definovanie bezpečnosti približuje paradigme bezpečnosti, ktorú sme definovali v kapitole 1.5.

Realistickejšie už vyznieva definovanie bezpečnosti v širšom ponímaní, ktoré vychádza z praktickej koexistencie (spolupráce) indivíduí a sociálnych objektov v určitom prostredí, pričom táto koexistencia je ovplyvňovaná existenciou činiteľov, vplyvov a javov s negatívnym deštruktívnym potenciálom. Proces, v ktorom ide o odvrátenie, oslabenie alebo elimináciu hrozieb vyplývajúcich z bezpečnostného prostredia nám poskytuje predstavu o bezpečnosti v najširšom ponímaní.

V Krátkom slovníku slovenského jazyka (2003) je pojem bezpečnosť vyjadrený ako *istota, ochrana, zabezpečenie, záruka, zaistenie*.

Pojem bezpečnosť je vysvetľovaný aj ako:

- stav, v ktorom sa daný subjekt (občan, obyvateľstvo) necíti byť ohrozený z hľadiska svojej existencie, záujmov a hodnôt,
- súhrn opatrení na zaistenie vnútornej bezpečnosti a poriadku v štáte, na zabezpečenie ľudských práv a slobôd občanov pred pôsobením zločinu, terorizmu, organizovaného násillia a pod., zachovanie demokratických základov štátu, jeho zvrchovanosti, územnej celistvosti a nedotknuteľnosti hraníc.

Bezpečnosť je často prezentovaná aj ako:

- stav vedomia človeka, v ktorom sa necíti byť ohrozený,
- život bez ohrozenia,
- stav bez strachu a nepokoja o seba a iných,
- istotu do budúcnosti,
- absenciu ohrozenia zdravia, straty majetku či života; psychický stav, umožňujúci realizáciu životných cieľov a zámerov,
- situáciu, v ktorej človeka nič neohrozuje a v neočakávaných, nepredvídaných situáciách sa môže spoľahnúť na pomoc iných ľudí,
- ustanovenie orgánov a inštitúcií, ktoré svojou činnosťou garantujú občanovi stav istoty a bezpečnosti.

Pri akomkoľvek uhle pohľadu na bezpečnosť je nesporné, že je to kategória, ktorá zahrňuje celý rad :

- protichodných i rovnako orientovaných záujmov,
- interpersonálnych, skupinových, vnútroštátnych i medzištátnych vzťahov,
- činiteľov vojensko-politického, ekonomického, sociálneho, kultúrneho, ekologického, biologického, psychologického, geofyzikálneho, informačného či iného charakteru.

Komplexné objasnenie kategórie bezpečnosti vyžaduje precíznejšie charakterizovať jej atribúty a dimenzie.

5.2 Atribúty bezpečnosti

Filozofický termín atribút (z lat.- *attribuo*) vyjadruje podstatnú vlastnosť, podstatný znak alebo príznak posudzovaného objektu záujmu (Stručný

filozofický slovník, 1966, s. 29). Atribút, teda vlastnosť či znak alebo význam, je danému skúmanému objektu, resp. skúmanému problému prisudzovaný v závislosti od oblasti, v ktorej sa objekt skúma. Pojem bezpečnosť získava iné atribúty, ak ju skúma právnik, technik, ekológ alebo kriminalista, sociológ či politológ.

Tak napr. v teórii policajnej vedy sú bezpečnosti prisudzované tieto atribúty:

- **súhrn spoločenských vzťahov**, ktoré upravuje právo a ktoré chránia práva a oprávnené záujmy fyzických a právnických osôb, záujmy spoločnosti a ústavné zriadenie republiky,
- **faktický stav** (úroveň), ako sa tieto vzťahy chránia,
- **kategória**, v ktorej sa chápe bezpečnosť ako prípustná miera nebezpečenstva (Porada, Stacho, 2000, s. 7).

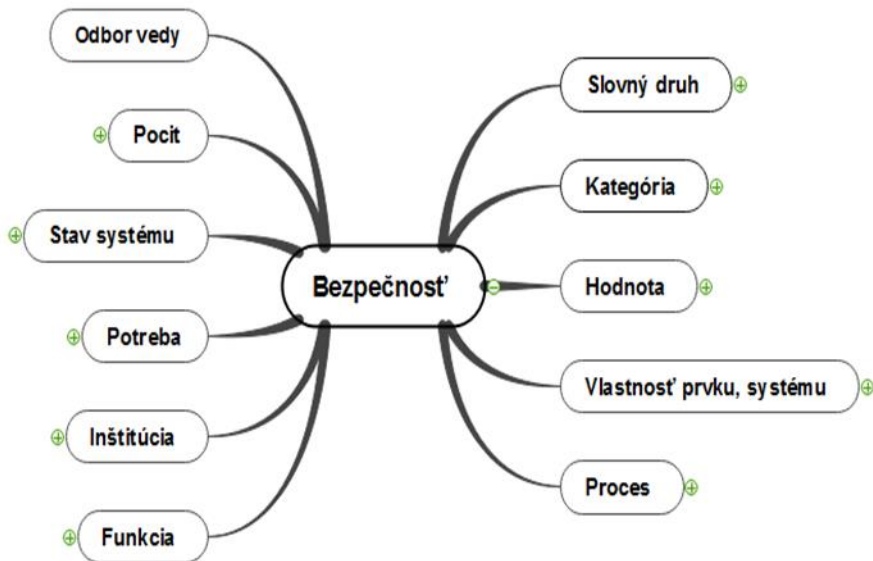
V Securitológii vnímame bezpečnosť ako dynamickú kategóriu, ktorá je výsledkom vzájomného pôsobenia troch hlavných činiteľov – ohrozenia, zraniteľnosti a odolnosti referenčného objektu.

Analyzovaný referenčný objekt môže byť nielen objektom, ale aj subjektom ohrozenia. Preto pojem bezpečnosť vzťahujeme k danému referenčnému objektu aj vo význame, ak nie je zdrojom ohrozenia, neohrozuje seba ani svoje okolie (iné systémy, javy, procesy a objekty), je v takom stave, ktorý umožňuje jeho stály a progresívny vývoj, resp. plnenie od neho požadovaných funkcií, má dostatočný potenciál na elimináciu alebo minimalizáciu vonkajších alebo vnútorných ohrození najrôznejšej povahy, je schopný okamžitej reakcie na zmenu stavu objektu a prostredia a dokáže reagovať na zmenu rovnováhy medzi ohrozeniami a systémom ochrany.

V tomto kontexte je pojem bezpečnosť, resp. bezpečný použitý ako atribút systému, javu, procesu alebo objektu, ktorý:

- nie je zdrojom ohrozenia, neohrozuje seba ani svoje okolie (iné systémy, javy, procesy a objekty),
- je v takom stave, ktorý umožňuje jeho stály a progresívny vývoj, resp. plnenie od neho požadovaných funkcií,
- má dostatočný potenciál na elimináciu alebo minimalizáciu vonkajších alebo vnútorných ohrození najrôznejšej povahy,
- je schopný okamžitej reakcie na zmenu stavu objektu a prostredia,
- dokáže reagovať na zmenu rovnováhy medzi ohrozeniami a systémom ochrany (obrany).

V prostredí bezpečnostnej komunity je kategórii bezpečnosť prisudzované oveľa širšie spektrum atribútov. Ich prehľad uvádzame na obrázku 5.1.

Obrázok 5.1 Mapa atribútov bezpečnosti

5.2.1 Bezpečnosť ako kategória

Pre bezpečnosť, podobne ako pre veľa iných kategórií, neexistuje jediná, určujúca a nespochybniteľná definícia. Bezpečnosť sama o sebe je zložitý, vnútorne štruktúrovaný, multifaktorový a hierarchizovaný fenomén, ktorého obsah, štruktúra i funkcie presahujú hranice nielen jedného vedného odboru (napr. vojenská veda, policajná veda), ale dokonca i celých vedných oblastí (spoločenských, prírodných, technických, a i.) (Hofreiter, 2004).

Z hľadiska reálneho (a realistického) hodnotenia bezpečnosti môžeme bezpečnosť definovať ako taký stav bezpečnostnej situácie, činiteľov a procesov tento stav ovplyvňujúcich, ktorý zaisťuje priaznivé podmienky pre existenciu, pretrvanie, plnenie požadovaných funkcií a rozvoj každého referenčného objektu (Hofreiter, 2006).

Bezpečnosť je párová kategória: jej protikladom je nie - bezpečnosť, teda taký stav, kedy bezpečnostná situácia v prostredí nevytvára primerané

podmienky pre existenciu, pretrvanie, plnenie požadovaných funkcií a rozvoj referenčného objektu. Je to stav, kedy existuje nerovnováha v prospech prevahy potenciálu ohrozenia nad možnosťami systému ochrany referenčného objektu odvrátiť hroziace nebezpečenstvo.

Kategória nebezpečnosť vyjadruje vnútornú vlastnosť spoločenského, prírodného alebo technogénneho systému alebo jeho prvkov ohroziť, narušiť bezpečnosť iných systémov alebo prvkov vo svojom okolí.

Bezpečnosť (ale i nie-bezpečnosť) z kauzálneho hľadiska vzniká ako následok pôsobenia príčin, vyvolávajúcich vznik/zánik ohrozenia alebo zníženie/zvýšenie odolnosti (zraniteľnosti) referenčného objektu alebo jeho systému ochrany.

5.2.2 Bezpečnosť ako odbor vedy

Vývoj bezpečnostnej situácie a charakter bezpečnostných rizík ukázal, že zaoberať sa bezpečnosťou jednotlivých oblastí spoločenského a hospodárskeho života separátne je nedostatočné. Povstala potreba celostného (holistického) chápania bezpečnosti. Úloha zaistenia bezpečnosti človeka a ľudstva, jeho prežitia a rozvoja v prijateľných podmienkach, predstavuje zložitý politický, vedecko-technický a sociálno-ekonomický problém. Požiadavka na zaistenie komplexnej bezpečnosti - to je kvalitatívne nový prístup v porovnaní s ohodnocovaním jednotlivých faktorov (rovín, sektorov) bezpečnosti spoločnosti. Zložitý komplex otázok, týkajúcich sa rozličných aspektov bezpečnosti si vyžaduje multidisciplinárny prístup k otázkam a obsahu bezpečnostného výskumu, bez ktorého nie je možné čeliť súčasným i budúcim bezpečnostným výzvam.

Vychádzajúc z faktu, že bezpečnosť, rovnako ako aj problém zaistovania bezpečnosti rôznych referenčných objektov na najrôznejších úrovniach, má multidisciplinárny charakter, ukazuje sa aj potreba jej multidisciplinárneho skúmania využitím metodologických postupov a teoretických poznatkov mnohých vied: filozofie, psychológie, sociológie, dejín, ekonomických, politických, právnych, vojenských, prírodných, poľnohospodárskych, lesných, banských, lekárskejších (medicínskych), pedagogických, do konca aj teologických a umeleckých vied. Uvedomenie si potreby multidisciplinárneho prístupu k skúmaniu bezpečnosti sa stalo a východiskom a pre formulovanie potreby vedy o bezpečnosti.

Argumenty pre uznanie bezpečnostnej vedy sú nasledujúce:

1. Je definovaný **predmet** skúmania bezpečnostnej vedy.
2. Je zrejmý **objekt** skúmania a **subjekt** poznávacej i praktickej činnosti (človek, sociálna skupina, štát, koalícia štátov ap.), ktorý vystupuje ako aktívny činiteľ, poznávajúci a pretvárajúci objekt.
3. Je definovaný systém nástrojov, metódy a princípy skúmania využiteľné pre potreby skúmania objektu bezpečnostnej vedy (Hofreiter L., 2006,s. 22-27).
4. V rámci konštituovania bezpečnostnej vedy usilujeme o vytvorenie svojho vlastného vedeckého jazyka, kategoriálneho aparátu (termíny a obsahy pojmov), svoje vlastné metódy, výskumné techniky a neustále pracovať na formulácii a operacionalizácii predmetu svojho skúmania a spôsobmi komunikácie s inými vedami a praxou.
5. Fakticky existuje vedecké spoločenstvo ako sociálny systém, vytváraný osobami a skupinami, ktoré sa zaoberajú výskumom v oblasti bezpečnosti.
6. Existujú komunikačné kanály, systém výmeny vedeckých informácií medzi členmi vedeckej komunity, umožňujúci prezentovať svoje poznatky (medzinárodné vedecké konferencie, vedecké časopisy, riešenie spoločných projektov vedy a výskumu, výmena vedeckých pracovníkov ap.).
7. Existuje záujem spoločnosti na činnosti formujúcej sa vedeckej bezpečnostnej komunity, riešiacej požiadavky a potreby zaistenia bezpečnosti v rôznych oblastiach a sektoroch spoločenského života.
8. Spoločenská akceptácia činnosti vedeckej komunity. Môžeme dokladovať pozitívne ohlasy o predmete bezpečnostnej vedy, prezentovaných výsledkoch skúmania a ohlasy na publikované vedecké a odborné práce.
9. Výsledky a zameranie doterajšej aktivity bezpečnostnej komunity majú aj praxeologický charakter, pretože sú orientované na hľadanie zákonitostí a pravidiel vedomého ľudského správania sa, súčinnosti a spolupráce pri zaisťovaní bezpečnosti, pri projektovaní a riadení bezpečnostných systémov.

5.2.3 Bezpečnosť ako hodnota

Bezpečné fungovanie štátu, bezpečnosť sociálnych skupín, každej rodiny, každého obyvateľa je jednou z najvyšších hodnôt. Bezpečnosť má podstatný

význam ako pre fungovanie štátu, tak aj pre existenciu človeka ako individua.

Bezpečnosť nadobúda formu vnútornej hodnoty a realizuje sa v individuálnom i spoločenskom vedomí. Charakteristické je, že táto hodnota má univerzálny charakter a je vo svojej podstate uznávaná všetkými ľuďmi, nezávisle od ich rasy, národnosti, pohlavia, veku či sociálneho statusu. Hodnota bezpečnosti sa však mení tak, ako sa mení situácia. Opatrenia zaisťujúce bezpečnosť sú často považované za niečo nežiaduce, rušivé, čo obmedzuje človeka, jeho osobné slobody alebo pracovné aktivity. Ale v prípade objavenia sa alebo pôsobenia ohrozenia sa postoj človeka mení, naliehavo pociťuje jej potrebu a aj hodnota bezpečnosti sa zvyšuje.

Hodnota bezpečnosti nie je veličinou trvalou, ale sa mení jednak v priestore, ale najmä v čase. Vplyvom vonkajších i vnútorných činiteľov, ktorí môžu byť najrôznejšej povahy, má hodnota bezpečnosti kolísavú úroveň – buď sa hodnota bezpečnosť zvyšuje, buď klesá, alebo zostáva bez zmien.

V dobe mieru, v blahobyte, počas pokoja a dostatku hodnota bezpečnosti klesá. Keď sa objavia sociálne nepokoje, bieda, vojny, teroristické útoky, narastá kriminalita, hodnota a potreba bezpečnosti prudko narastá. Môže narastať do takej miery, že ľudia sa kvôli bezpečnosti (osobnej alebo národnej) vzdávajú aj časti svojich občianskych práv a slobôd. Ľudia rešpektujú zvýšenie právomocí bezpečnostných a spravodajských služieb, dokonca prijímajú aj niektoré formy kontroly osobnej komunikácie v mobilných sieťach, rozširovanie kamerových dohľadacích systémov, uplatňovanie rôznych spôsobov biometrickej identifikácie ap. Hodnota bezpečnosti sa stala väčšou ako sloboda a ochrana ľudských práv. V tomto prípade však nemôžeme vylúčiť, že štát túto situáciu zneužije. Ak sa rozhodujeme medzi bezpečnosťou a slobodou, môžeme sa inšpirovať myšlienkou **Benjamina Franklina**³²:

"Tí, ktorí sa vzdávajú svojej slobody aby získali dočasnú bezpečnosť, si nezaslúžia svoju slobodu ani bezpečnosť a stratia oboje".

³² **Benjamin Franklin** (1706-1790) bol jedným z otcov- zakladateľov Spojených štátov Amerických. Na jar v rok 1776 bol povolaný do päťčlenného výboru, bol spoluautorom americkej deklarácie Nezávislosti a americkej Ústavy.

5.2.4 Bezpečnosť ako pocit

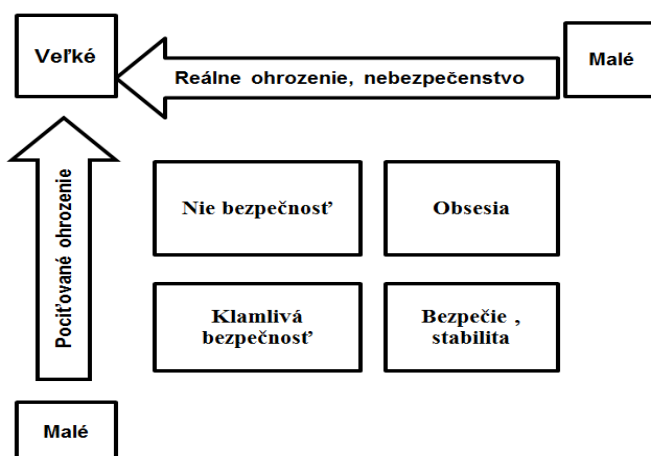
Bezpečnosť môže byť definovaná cez pocit referenčného objektu. Prirodzenou ľudskou vlastnosťou je vnímať svoju bezpečnosť alebo nebezpečenstvo na základe signálov a vnemov zmyslovými orgánmi, inštinktívnych reakcií organizmu, intuície. Ak posudzujeme bezpečnosť štátu, túto funkciu plnia rôzne bezpečnostné služby, spravodajské orgány ap. Vnímanie bezpečnosti, resp. schopnosť komplexného vnímania bezpečnosti nie je samozrejmosťou. Táto schopnosť je ovplyvnená profesnou orientáciou hodnotiteľa, ale aj jeho schopnosťami, zručnosťami a inými predpokladmi.

Ak berieme do úvahy profesiu hodnotiteľa (analytika), potom sa stretneme s tým, že inak vníma bezpečnosť vojenský stratég, inak politológ, inak sociológ alebo špecialista na informačnú bezpečnosť.

Z pohľadu človeka je bezpečnosť výsledkom subjektívneho vnímania prítomnosti alebo neprítomnosti ohrozenia svojej existencie a ohodnotenia možnosti čeliť im alebo odvrátiť reálne alebo domnelé ohrozenia.(obr.5.2).

Subjektívne vnímanie bezpečnosti (Korzeniowski, L., 2005) poukazuje na:

- uvedomenie si reálneho ohrozenia svojej bezpečnosti,
- neuvedomenie si (nevnímanie) ohrozenia svojej bezpečnosti,
- uvedomenie si nemožnosti aktívne čeliť ohrozeniu,
- vnímanie ohrozenia, ktoré reálne neexistuje (obsesia).

Obrázok 5.2 Vzťah vnímania ohrozenia a pocitu bezpečnosti

Pocit bezpečnosti je podľa Baumana predpokladom na dosiahnutie sebauspokojenia, na rozumnú a zmysluplnú činnosť a tvorivé myslenie (Kastner, J., 2002). Pre súčasnú spoločnosť je charakteristická skôr strata pocitu bezpečnosti a nárast fenoménu násillia. Vnímanie zhoršovania stavu bezpečnosti sa vzťahuje na tri základné problémy:

- či bude zaistená bezpečnosť (*security*) osobného majetku a všetkého, čo človek získa alebo nadobudne,
- či môžeme mať istotu (*certainty*), že budeme mať vždy dostatok informácií pre každodenné rozhodovanie,
- či bude garantovaná ochrana (*safety*) zdravia človeka a životného prostredia.

Vnímanie bezpečnosti môže byť aj klamlivé a nemusí zodpovedať reálnej situácii. Problém je v tom, že nie všetky ohrozenia sú bezprostredne registrované zmyslovými orgánmi človeka (alebo sú nedostatočné poznávacie schopnosti spravodajských orgánov). Ide najmä o ohrozenia, ktorých pôvodcom je iný človek, iní ľudia, iné štáty, ktorí skrývajú, utajujú alebo maskujú svoje skutočné zámery. Iná možnosť je, ak človek alebo spoločnosť podľahne neprimeranej sekuritizácii určitého problému a prijíma neprimerané bezpečnostné opatrenia, aj keď si to objektívna situácia nevyžaduje. Napriek tomu nie je možné subjektívne vnímanie bezpečnosti ignorovať.

5.2.5 Bezpečnosť ako proces

Existuje päť rôznych možností, ako môže človek reagovať na existujúce a vnímané ohrozenia svojej bezpečnosti. Z týchto piatich spôsobov reagovania si môže človek vybrať pri rozhodovaní o riešení ľubovoľného problému. Jedná sa o týchto päť možností:

- odstrániť, eliminovať zdroj ohrozenia,
- ustúpiť, cúvnuť pred nebezpečenstvom,
- vyhnúť sa nebezpečenstvu,
- ignorovať nebezpečenstvo a prijať riziko,
- rezignovať na svoju ochranu a podľahnúť nebezpečenstvu.

Do tejto schémy spadajú rôzne ľudské činnosti, rôzne situácie, ktoré sa vyskytujú v živote človeka. Každú reakciu je možné zahrnúť do jednej s uvedených kategórií. K typickým reakciám normálneho človeka, resp.

zdravej spoločnosti by mala patriť snaha o odstránenie či eliminovanie zdrojov ohrozenia svojej bezpečnosti.

Riadenie bezpečnosti sa tak zabezpečuje v rámci procesu, ktorý zahŕňa všetky aktivity, subjektov bezpečnosti, ktorých cieľom je odvrátenie, oslabenie alebo elimináciu hrozieb vyplývajúcich z bezpečnostného prostredia, a tým vytvorenie priaznivých podmienok na existenciu, pretrvanie a rozvoj do budúcnosti, na realizáciu vlastných záujmov a potrieb.

Ak budeme bezpečnosť považovať za proces, ktorého výstupom je vytvorenie bezpečného prostredia pre referenčné objekty, potom bude takáto činnosť zameraná najmä na :

- predchádzanie vzniku ohrození v prostredí objektu, na zmenu podmienok v prostredí objektu, ktoré znemožnia vznik ohrození,
- včasné vytvorenie flexibilného a efektívneho systému ochrany objektov a chránených záujmov,
- príprava a udržiavanie v pohotovosti potrebné sily a prostriedky na riešenie bezpečnostných incidentov a krízových situácií súvisiacich s chránenými objektmi či záujmami,
- včasné reagovanie na prejavy a pôsobenie bezpečnostných ohrození,
- obnovenie funkčnosti objektu, systému po negatívnych bezpečnostných udalostiach a incidentoch.

5.2.6 Bezpečnosť ako stav systému

V mnohých definíciách, uvedených aj v oficiálnych dokumentoch je bezpečnosť najčastejšie definovaná ako stav. Čo však takýto prístup k objasneniu bezpečnosti znamená?

Stav je v slovníkoch definovaný ako *súhrn vlastností charakteristických v istom čase pre niečo, pre niekoho* (Slovník cudzích slov. SPN, Bratislava, 1979.str. 363). Podobná definícia je aj v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* na s.235: *Stav je súhrn vlastností, okolností, ktoré charakterizujú niečo alebo niekoho v istej chvíli, v istej dobe, situácii*. A v ďalšom slovníku (Šalingová-Ivanová, M. 1993) je nasledujúci výklad pojmu stav: *forma existencie vecí, telesa, látky, systému, ktorá jestvuje v určitom čase*.

Stav je vždy v korelácii s procesom vznikania, zmeny alebo vývoja, závisí od týchto procesov a je nimi určovaný. Zároveň však obsahuje v sebe i základ pre ďalší vývoj a priebeh procesov vznikania, zmien. Stav vyjadruje momentálny charakter systému alebo objektu, momentálne vlastnosti a tým

aj možné spôsoby reakcie na vonkajšie či vnútorné podnety alebo jeho pôsobenie na okolie.

Bezpečnosť, definovaná ako stav znamená, že sa vzťahuje k určitému objektu v danom čase. To platí len vtedy, ak:

- posudzujeme abstraktný objekt vo vopred definovaných podmienkach,
- systém, v ktorom existoval objekt ukončil svoj vývoj, rozvoj alebo pohyb a ďalej zotrúva v dosiahnutom stupni vývoja.

Ak teda definujeme bezpečnosť ako stav, znamená to, mieru alebo hodnotu bezpečnosti „tu a teraz“, pretože v nasledujúcom časovom okamihu môže vplyvom vonkajších alebo vnútorných činiteľov dôjsť k pozitívnej alebo negatívnej zmene bezpečnosti.

Z hľadiska posudzovania vplyvu objektu na okolie to znamená, že ak je v danom časovom okamihu dostatočná úroveň bezpečnosti objektu, nebude predstavovať ohrozenie pre svoje okolie, ani pre seba samého. Zložitejšie je to z hľadiska hodnotenia vývojových tendencií. Z hľadiska vývoja stavu bezpečnosti objektu v nasledujúcom časovom okamihu sú možné tri varianty:

- stav bezpečnosti sa oproti predchádzajúcemu stavu nezmení,
- stav bezpečnosti sa oproti predchádzajúcemu stavu zvýši,
- stav bezpečnosti sa oproti predchádzajúcemu stavu zhorší.

V prípade, ak je v danom čase stav bezpečnosti objektu hodnotený ako stav *nebezpečia*, objekt pôsobí voči okoliu ako zdroj ohrozenia. Z hľadiska ďalšieho vývoja bezpečnosti zostávajú rovnaké možnosti, ako v predchádzajúcom prípade. Vývoj v bezpečnosti v nasledujúcom časovom okamihu bude závislý od vonkajších a vnútorných činiteľov, ktoré sú vo vzájomnej interakcii a ovplyvňujú bezpečnostné procesy

5.2.7 Bezpečnosť ako potreba

Pod pojmom **potreba** môžeme rozumieť pocit nedostatku niečoho, čo vzhľadom na biologické, spoločenské a kultúrne zretele je nevyhnutné pre život a rozvoj sociálnej jednotky. Psychológovia definovali potrebu ako špecifický stav organizmu spôsobený nedostatkom niečoho, čo je preňho dôležité, niekedy aj bezpodmienečne nutné pre jeho existenciu, rozvoj a normálne fungovanie. Tieto tri prvky sú presne navzájom spojené.

Veľmi známa je teória hierarchie potrieb, ktorej autorom je americký psychológ **Abraham Maslow**. Maslow vychádzal z toho, že každý človek je motivovaný uspokojovaním neuspokojených potrieb (Maslow A., 1990). Jeho teória vychádza z dvoch významných predpokladov:

1. Každá potreba človeka závisí od toho, čo človek už má. Len neuspokojené potreby môžu ovplyvniť jeho správanie, uspokojená potreba nemá na správanie človeka žiadny vplyv, už ho nemotivuje.
2. Potreby človeka sú usporiadané hierarchicky, podľa dôležitosti. Keď je uspokojená potreba nižšej úrovne, nastupuje potreby vyššej úrovne a motivuje konanie človeka.

Maslow rozdelil potreby ľudí do piatich skupín, ktoré sú hierarchicky usporiadané od najnižšej, po najvyššiu potrebu. Základnou ľudskou potrebou sú **fyziologické potreby**, ako je potrava, nápoje, potreby prístrešia, znesiteľné pracovné podmienky a pod. Keď sú fyziologické potreby relatívne dobre uspokojené, objavuje sa nová sústava potrieb, ktoré možno vo všeobecnosti pomenovať ako **potreby bezpečnosti** (ochrana pred fyzickým a psychickým ublížením, bez strachu o stratu zamestnania, bez strachu o seba, svojich blízkych, apod.). Potreba bezpečnosti sa môže stať činiteľom, ovplyvňujúcim správanie sa človeka až do takej miery, že mobilizuje všetky jeho zručnosti, schopnosti a možnosti. Človek, ktorý sa necíti byť bezpečný, spravidla celé svoje konanie orientuje na dosiahnutie svojej bezpečnosti.

Na Maslowovu teóriu nadviazal alternatívnou teóriou **Clayton Aldorfer**, ktorá je známa ako **teória ERG** (existencia – vzťahy – rast / *existence-relatedness-growth*) (Sedlák, M., 1997). Jeho model pozostáva z troch hierarchicky usporiadaných potrieb. Sú to :

1. Existenčné potreby, tvorené všetkými druhmi materiálnych a fyziologických potrieb, ktoré podmieňujú existenciu človeka (vrátane potreby bezpečnosti).
2. Potreby harmonických vzťahov s ostatnými ľuďmi (vrátane Maslowových interpersonálnych potrieb istoty, sociálnych potrieb a potrieb uznania).
3. Potreby rastu, týkajúce sa rozvoja ľudského potenciálu (vrátane potreby sebauznanania a sebarealizácie).

Podľa Aldorferovej teórie ERG nemusia byť potreby striktné hierarchicky usporiadané. Človek môže v rovnakom čase pociťovať a súčasne uspokojovať viac skupín potrieb, bez ohľadu na ich zaradenie. Znamená to,

že človek môže súčasne riešiť uspokojenie potreby bývania spolu s vnímaním a uspokojovaním potreby svojej bezpečnosti.

Ľudia chcú vo všeobecnosti žiť v takých podmienkach, v ktorých nie je ich život a majetok vystavený ohrozeniu. Táto potreba má subjektívny charakter, pretože všetci ľudia, bez rozdielu ich fyzickej zdatnosti, veľkosti bohatstva a majetku, sú zraniteľní. Potreba bezpečnosti sa realizuje ako na individuálnej, tak i na skupinovej (celospoločenskej) úrovni. Treba však zdôrazniť, že na rozdiel od iných ľudských potrieb potreba bezpečnosti sa nedá celkom uspokojiť. Proces zaisťovania bezpečnosti je trvalý a cyklický, nikdy sa nekončiaci proces, pretože sa vyvíja prostredie, objavujú sa nové ohrozenia a nebezpečenstvá, na ktoré musí sociálny subjekt reagovať.

Subjektívne uvedomenie potreby bezpečnosti sa odráža vo forme *záujmov*, ktoré stimulujú a smerujú činnosť ľudí. Záujmy sú viacúrovňové a odrážajú rozličné potreby. Potreba bezpečnosti patrí k základným, prvoradým potrebám ľudí a sociálnych skupín. Okrem bezprostredných záujmov bezpečnosti spätých s existenciou rôznych ohrození pre život a existenciou daných objektov, existujú i životne dôležité záujmy jednotlivcov, sociálnych skupín, národov, národností a koalícií štátov, ktoré môžu byť ohrozované záujmami iných objektov, a preto musia byť chránené. Realizácia a zachovanie týchto záujmov zabezpečuje nevyhnutné podmienky pre plnohodnotnú existenciu a úspešný rozvoj jedinca i sociálnych objektov, čo zodpovedá potrebám ich bezpečnosti.

Potreba bezpečnosti je významným motivujúcim, mobilizujúcim faktorom, ktorý sa významne prejaví najmä v mimoriadnych a krízových situáciách, v čase ohrozenia bezpečnosti človeka a iných sociálnych subjektov.

5.2.8 Bezpečnosť ako inštitúcia

Inštitúcia je kategória, ktorá nie je jednoznačne definovaná. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ, 2003) sa ako inštitúcia označuje *súbor osôb. organizačných foriem, materiálnych prostriedkov určených na verejnoprospešnú činnosť, alebo ako ustanovizeň.*

V kontexte zistenia bezpečnosti môžeme identifikovať a charakterizovať také inštitúcie, ako armáda, polícia, rôzne druhy bezpečnostných a záchranných služieb.

V dimenzii medzinárodnej bezpečnosti boli vytvorené a pôsobia inštitúcie, garantujúce **kolektívnu obranu** (NATO, EÚ), **kolektívnu bezpečnosť**

(Organizácia spojených národov, EÚ), **kooperatívnej bezpečnosti** (Organizácie pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe).

V dimenzii vnútornej, národnej bezpečnosti sú inštitúcie určené na zaistenie vnútornej bezpečnosti a poriadku klasifikované v rámci bezpečnostného sektora, v rámci ktorého sú to nasledujúce inštitúcie:

- ozbrojené sily, polícia a spravodajské služby,
- súdnictvo, väzenstvo, colníci,
- orgány, sily a prostriedky krízového manažmentu, vrátane záchranných služieb,
- bezpečnostné služby neštátneho charakteru.

Z hľadiska zaistovania verejného poriadku a ochrany osôb a majetku sú vnímané ako rozhodujúce inštitúcie bezpečnostné služby (Kočan, Selinger, 2013, s. 15). Tieto sú podľa zriaďovateľa a zákonnej úpravy ich činnosti a pôsobnosti rozdelené na:

- štátne bezpečnostné služby, ktoré sa ďalej delia na:
 - policajné,
 - spravodajské,
 - ochranné,
- neštátne bezpečnostné služby, ktoré sa delia na:
 - policajné (obecné polície),
 - súkromné bezpečnostné služby.

Každá z týchto bezpečnostných služieb plní celý rad úloh v sektore vnútornej bezpečnosti štátu, ochrany verejného poriadku a zaistovaní ochrany životov, zdravia a majetku občanov. Pôsobnosť a oprávnenia každej z bezpečnostných služieb je vymedzená zákonom, v prípade potreby spresnená ďalšími právnymi predpismi a vykonávacím predpismi.

Súčasná etapa rozvoja spoločnosti je charakteristická zvyšujúcim sa vplyvom neštátnych činiteľov na bezpečnosť a stabilitu vo svete. Dochádza k postupnej strate monopolu štátu na zaručenie bezpečnosti a použitie sily.

Schopnosť štátu ako subjektu medzinárodného práva byť kľúčovým aktérom medzinárodných vzťahov je konfrontovaná neštátnymi skupinami, organizáciami a nadnárodnými sieťami. Čoraz viac sa začínajú v bezpečnostnom sektore presadzovať i privátne spoločnosti.

Súkromné bezpečnostné služby sa čoraz viac stávajú súčasťou každodenného života. Potreba bezpečnostných služieb stúpa ako výsledok ekonomických, demografických a politických zmien, čo vedie k väčším rozdielom v spoločnosti. Toto rozdelenie sa odzrkadľuje v počte prípadov útokov a kriminálneho správania. Súčasne s týmto vývojom majú štátne a verejné úrady klesajúci podiel na priamej zodpovednosti pri zaistovaní ochrana životov, zdravia a majetku občanov. Hovoríme o *privatizácii inštitúcií bezpečnosti*.

5.2.9 Bezpečnosť ako funkcia

Bezpečnosť je vnímaná ako hlavná funkcia každého systému, vytvoreného subjektom bezpečnosti na zaistenie svojej bezpečnostnej potreby.

Systémy, ktoré zaistujú plnenie funkciu bezpečnosti rozlišujeme (Hofreiter, L. 2016) :

1. **Bezpečnostný systém**, ktorý je rozhodujúcim prostriedkom bezpečnostnej politiky štátu. Predstavuje mnohostranný komplex, ktorý sa skladá zo zahraničnopolitických, ekonomických, obranných, vnútrobezpečnostných, sociálnych, záchranárskych a ekologických nástrojov a ich vzájomných väzieb. Jeho prvkami sú štátne orgány, orgány samosprávy, ozbrojené sily, ozbrojené zbory, ozbrojené bezpečnostné zbory, spravodajské služby, a ďalšie záchranné zložky integrovaného záchranného systému, subjekty hospodárskej mobilizácie, subjekty pôsobiace na finančnom trhu a ostatné relevantné fyzické a právnické osoby. Takto definovaný bezpečnostný systém by mal zabezpečovať nasledujúce funkcie:
 - **preventívnu**, zameranú na predchádzanie vzniku nebezpečných udalostí, ktoré môžu spôsobiť významné škody alebo ohroziť existenciu objektu,
 - **pohotovostnú**, zameranú na zaistenie trvalej pripravenosti potrebných síl a prostriedkov, vyčlenených na riešenie krízových situácií³³,

³³ Pod pojmom krízová situácia sa rozumie časovo a priestorovo vymedzený alebo ohraničený priebeh javov a procesov po narušení rovnovážneho stavu spoločenských, prírodných a technologických systémov a procesov, v dôsledku ktorých sú ohrozené životy ľudí, životné prostredie, ekonomika, duchovné a hmotné hodnoty štátu alebo regiónu a jeho obyvateľov a môže byť narušené fungovanie inštitúcií verejnej moci. Krízové situácie môžu byť vojenského alebo nevojenského charakteru. (Šimák a kol. , 2005)

- **informačnú**, zabezpečujúcu trvalú analýzu bezpečnostného prostredia, identifikáciu bezpečnostných rizík a ohrození a včasné upovedomenie o vznikajúcich alebo vzniknutých krízových situáciách,
- **reakcie** na vzniknuté krízové situácie, spočívajúca v schopnosti včas a efektívne nasadiť disponibilné sily a prostriedky k odstraňovaniu následkov havárií, katastrof, resp. uskutočňovať záchranné a humanitárne operácie.

2. **Systém ochrany** ako integrovaný súbor reálnych prvkov, činností a procesov, logicky a funkčne usporiadaných tak, že vytvárajú nástroj na zaistenie bezpečnosti objektov a chránených priestorov v danom čase a priestore. **Hlavnou funkciou** systému ochrany ako celku je zaistiť bezpečnosť chráneného objektu (priestoru) a/alebo chráneného záujmu pred negatívnymi účinkami (vplyvmi) reálne pôsobiacich alebo latentných (potenciálnych) ohrození .

Základné **funkcie** systému ochrany sú:

- **odradzovanie** potenciálnych útočníkov od útoku na chránený objekt,
- **zabránenie** prieniku útočníka do chráneného objektu, chráneného priestoru,
- **detekcia** narušenia chránených objektov, priestorov a zón, alebo detekcia vzniku nebezpečnej situácie v objekte, resp. v jeho blízkom okolí,
- **spomalenie** pohybu útočníka,
- **reakcia** na narušenie chránených priestorov alebo zón, s cieľom nedopustiť prístup útočníka k chráneným objektom, priestorom alebo zónam, resp. zabrániť mu reálne ohroziť objekt, jeho funkcie alebo osoby v ňom.

Vo všeobecnosti každý systém, ktorého hlavnou funkciou je zaistenie bezpečnosti, by sa mal byť orientovaný na:

- **proaktívny prístup** zameriavajúci sa na odstránenie príčin predtým, ako budú mať možnosť sa objaviť. Musíme sa sústrediť na odstránenie tých príčin, ktoré vytvárajú hrozbu.
- **Preventívne prístupy**, pozostávajúce z vytvorenia ochranného systému na odradenie útočníka a / alebo jeho zabránenie v útoku. Pritom je možné používať príslušné prvky technických zabezpečovacích systémov, policajných a bezpečnostných služieb.
- **Reaktívny prístup**, založený na reakcii na udalosti po tom, ako sa stali. Podstatou tohto prístupu je zabezpečiť včasnú reakciu na bezpečnostný

incident s cieľom aktivovať sily a prostriedky na účinný zásah a poskytnúť potrebnú pomoc pri odstraňovaní následkov bezpečnostného incidentu.

5.2.10 Bezpečnosť ako vlastnosť

Bezpečnosť ako vlastnosť je prejavom kvality systému, objektu, ktorá sa posudzuje vo vzťahu k sebe samému (vnútorná vlastnosť) a v interakcii so svojim okolím. Podľa toho môže mať systém (objekt) tieto vlastnosti:

- môže byť bezpečný,
- môže nebyť bezpečný,
- môže byť nebezpečný.

Bezpečný potom môžeme požiť vo vzťahu k systému, javu, procesu alebo objektu, ktorý:

- nie je zdrojom ohrozenia, neohrozuje seba ani svoje okolie (iné systémy, javy, procesy a objekty),
- je v takom stave, ktorý umožňuje jeho stály a progresívny vývoj, resp. plnenie od neho požadovaných funkcií,
- má dostatočný potenciál na elimináciu alebo minimalizáciu vonkajších alebo vnútorných ohrození najrôznejšej povahy,
- je schopný okamžitej reakcie na zmenu stavu objektu a prostredia,
- dokáže reagovať na zmenu rovnováhy medzi ohrozeniami a systémom ochrany (obrany).

Objekt nebude bezpečný, ak nemá vlastnosti, ktoré sme uvideli v predchádzajúcom odstavci.

Nebezpečnosť vyjadruje vnútornú vlastnosť spoločenského, prírodného alebo technogénneho systému alebo jeho prvkov ohroziť, narušiť bezpečnosť iných systémov alebo prvkov vo svojom okolí.

Súhrn

Definovať obsah pojmu bezpečnosť nie je jednoduché. Pre jedného to bude stav, pre iného výsledok, každý ju vníma inak. Pre väčšinu sociálnych objektov však predstavuje jednu z najvyšších hodnôt, predpoklad rozvoja a záruku slobody.

Bezpečnosť ako sociálna kategória je jednou zo základných ľudských potrieb, ktorú treba stále rozvíjať, chrániť a uspokojovať. Bezpečnosť je výsledkom procesov a činností sociálnych subjektov, ktoré sú orientované na včasnú identifikáciu, zníženie, elimináciu alebo odvrátenie nebezpečenstiev alebo ohrození, ktoré majú potenciál zničiť alebo výrazne poškodiť duchovné a materiálne statky, spôsobiť výrazné škody, znemožniť alebo obmedziť ďalšiu existenciu a rozvoj jednotlivca, sociálnych skupín, štátu alebo ľudstva ako celku.

Bezpečnosť nemôžeme vnímať ako statický fenomén, ale ako neustále sa meniaci, dynamický fenomén, ktorý je ovplyvňovaný nielen vývojom a zmenami v bezpečnostnom prostredí, ale aj a zmenami a vývojom v samotnom subjekte.

Bezpečnosť treba chápať ako trvalý, cyklický a nepretržitý proces reagovania na ohrozenia vyplývajúce z okolia (z bezpečnostného prostredia) objektu alebo z objektu samého. Je to proces, umožňujúci nepretržite realizovať opatrenia na zaistenie ochrany objektu a to vždy, v ľubovoľných podmienkach a situáciách.

Platí, že referenčný objekt bude tým bezpečnejší, čím budú vyššie jeho *schopnosti včas* identifikovať bezpečnostné ohrozenia a *možnosti trvalo* ochraňovať svoje aktíva (životné záujmy) pred neustále sa meniacimi (vyvíjajúcimi sa) bezpečnostnými rizikami a ohrozeniami najrôznejšej povahy.

Otázky

1. Aké sú základné významy pojmu „bezpečnosť“ ?
2. Aký je rozdiel medzi potrebou a hodnotou bezpečnosti ?
3. Čím je ovplyvňovaný pocit bezpečnosti ?
4. Ako sa prejavuje potreba bezpečnosti v ľudskom konaní ?
5. Aké sú procesy pri zaisťovaní bezpečnosti ?
6. Aké inštitúcie sa vytvárajú, resp. existujú na zaistenie bezpečnosti?
7. Ako je možné chápať bezpečnosť ako vlastnosť ?

Literatúra použitá v kapitole

HOFREITER, L. 2004. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina-EDIS, 2004, s. 21. ISBN 80-8070-181-4

HOFREITER, L. 2006. *Securitológia*. 1.vyd. Liptovský Mikuláš :AOS, 2006. 138 s. ISBN 978-80-8040-310-2.

HOFREITER,L.2016. Bezpečnostný systém či systém ochrany? In: Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí. Žilina: Žilinská univerzita, 2016. - ISBN 978-80-554-1213-9. - CD-ROM, s. 180-186.

KASTNER, J. : *Existenzgeld statt Unsicherheit? Zygmunt Bauman und die Krise der Politik angesichts der neoliberalen Globalisierung*. In: JONGE, M. : KRON, T. : Zygmunt Bauman. Soziologie zwischen Postmoderne und Ethik. Leske+Budrich, Opladen, Stuttgart, 2002.

KORZENIOWSKI,L.F. 2008. *Securitologia – teoretyczne i praktyczne zagadnienia bezpieczeństwa*. In *Bezpieczeństwo, Administracja i biznes w kontekście członkostwa w Unii Europejskiej*. WSAiB Gdynia, 2005. p. 69-82.

KORZENIOWSKI L.F. *Securitologia. Nauka o bezpieczeństwie człowieka i organizacji społecznych*. Wydanie II. Kraków: EAS 2016, s. 143. ISBN 978-83-61645-19-1;

KORZENIOWSKI L.F: *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*. Wydanie II. Warszawa: Difin, 2017, s. 95. ISBN 978-83-8085-172-6.

KOČAN,Š.- SELINGER, P. 2013. *Bezpečnostné služby v Slovenskej republike*.Bratislava, APZ, 2013. ISBN 978-80-8054-555-0. 376 s.

Krátky slovník slovenského jazyka . VEDA, Bratislava, 2003

Krátky slovník slovenského jazyka. VEDA, Bratislava, 1997.

MASŁOW A.: *Motywacja i osobowość*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1990,

PORADA, V. - STACHO, P. 2000. *Úvod do teórie činnosti policajno-bezpečnostných orgánov*. APZ, Bratislava, 2000. ISBN 80-8054-153-1. 125 s.

SEDLÁK, M. 1997. *Manažment*. IURA EDITION, Bratislava, 1997. ISBN 90-89047-18-1. 348 s.

Slovník cudzích slov. SPN, Bratislava, 1979.str. 363

Stručný filosofický slovník. 1966. Svoboda, Praha, 1966. 535 s.

ŠALINGOVÁ-IVANOVÁ, M. : *Vreckový slovník cudzích slov*. Bratislava, Kniha-Spoločník, 1993.

ŠIMÁK a kol. 2005. *Terminologický slovník krízového riadenia*.1.vyd. Žilina, FŠI ŽU, 2005, ISBN 80-88829-75-5. Dostupné na Internetete:
<http://fsi.uniza.sk/kkm/files/publikacie/tskr.pdf>

6 DIMENZIE ANALÝZY BEZPEČNOSTI

Cieľom tejto kapitoly je:

- *Objasniť dimenzie analýzy bezpečnosti , pričom zohľadníme nielen filozofiu Kodanskej školy ale aj potreby bezpečnostného manažmentu.*
- *Objasniť sektory bezpečnosti v jednotlivých dimenziách analýzy bezpečnosti.*

Pod pojmom dimenzie (úrovne) analýzy bezpečnosti budeme rozumieť predmet analýzy a skúmania, definovaný podľa priestorového rozsahu a úrovne analytických rovín. Práve pomocou dimenzií analýzy bezpečnosti je možné hľadať výsledky bezpečnostného diania i zdroje teoretického vysvetlenia javov, ktoré môžu poukazovať na kauzálne vzťahy naprieč analytickými rovinami, či už zhora nadol (*top-down*) v prípade centralizovaných štruktúr, alebo zdola nahor (*bottom-up*) v prípade decentralizovaných štruktúr. Charakter analytických rovín však sám osebe nie je zdrojom informácií o ich vzájomných vzťahoch. Sú jednoducho označením oblastí, kde sa skúmané javy odohrávajú.

Pri skúmaní bezpečnosti v odbore Bezpečnostných štúdií sa používajú tieto analytické roviny (Buzan et al., 2005):

- medzinárodná,
- národná (štátna),
- skupinová,
- individuálna.

6.1 Medzinárodná rovina analýzy bezpečnosti

Zodpovedá regionálnej, kontinentálnej alebo globálnej úrovni definovania bezpečnosti. Utvára sa v interakcii štátov a iných aktérov medzinárodných vzťahov a dosahuje sa použitím efektívnych politických, vojenských, hospodárskych a diplomatických nástrojov.

Pri hodnotení medzinárodnej roviny bezpečnosti musíme brať do úvahy globálne problémy, ktoré sú odrazom vzťahu človeka a spoločnosti k prírodnému prostrediu, štátov k prírodným zdrojom, k bezpečnosti života na zemi. Dotýkajú sa životných záujmov všetkých národov, štátov, koalícií

(skupín) štátov a predstavujú ohrozenie bezpečnosti celého ľudstva. Dôsledkom ich neriešenia môže byť vážny regres podmienok života na globálnej úrovni

Predstavuje analýzu a hodnotenie úrovne medzinárodných vzťahov, ktoré vytvárajú vonkajšie podmienky pre zaistenie bezpečnosti každého štátu. Bezpečnosť na medzinárodnej úrovni je výsledkom cieľavedomého úsilia a aktivít medzinárodného spoločenstva, súboru pravidiel a inštitúcií, orientovaných na elimináciu ozbrojených medzinárodných konfliktov, politickú stabilitu, rovnovážny hospodársky rozvoj, minimalizáciu dôsledkov globálnych problémov. Medzinárodná bezpečnosť sa hodnotí s ohľadom na prítomnosť či neprítomnosť hrozby ozbrojených agresíí, vonkajších nátlakov ako vojenských, tak aj nevojenských (politických, ekonomický, hospodárskych, kultúrnych ap.) v medzinárodných vzťahoch.

6.2 Národná rovina analýzy bezpečnosti

Vo vedeckej komunite, zaoberajúcej sa skúmaním národnej bezpečnosti existujú dva pohľady (Hofreiter, L., 2014).

Ten **prvý** uplatňuje prístup, že bezpečnosť štátu a národná bezpečnosť je to isté a preto je možné oba pojmy voľne zamieňať.

Druhá skupina sa opiera o dôsledný výklad obsahu pojmu „národ“ v jeho kultúrnom význame.

Ak však nebudeme chápať národ ako národ-ľud (*populus*), ale ako kategóriu politickú - politický národ (*natio civilis*), potom môžeme stotožniť oba pojmy - bezpečnosť štátu má rovnaký význam ako národná bezpečnosť. V takomto ponímaní bude sa národná bezpečnosť týkať jednak teritória štátu, jeho integrity, celistvosti a nenarušiteľnosti, ako aj bezpečnosti sociálnych skupín, sociálnych jednotiek vo vnútri štátu.

Tradičný koncept národnej bezpečnosti stotožňuje bezpečnosť štátu so zaistením jeho fyzickej existencie, predovšetkým s ochranou štátneho územia a moci voči hrozbe vojenského útoku iným štátom. Tento prístup súvisí s pozíciou štátu v medzinárodnom politickom systéme a vyjadruje predovšetkým vonkajší aspekt bezpečnosti (Hofreiter, L., 2012, s. 143-145).

Širšie, modernejšie chápanie národnej bezpečnosti súvisí s definovaním stavu alebo požiadaviek na stabilitu štátu a úroveň vnútorného poriadku, administratívno–organizačné usporiadanie, stabilitu politického systému, hospodárskeho rozvoja, sociálnej súdržnosti, ochrany národných kultúrnych hodnôt, sektorov kritickej infraštruktúry ap.

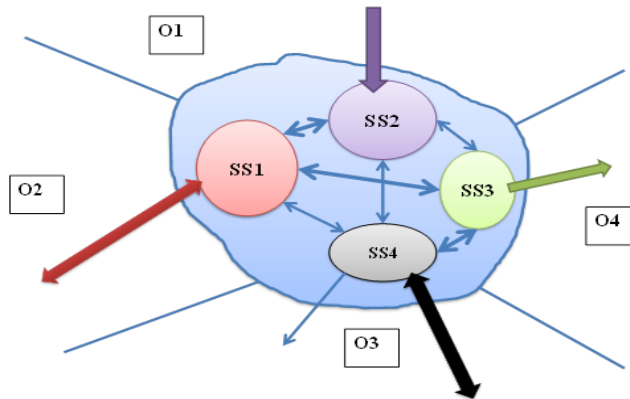
Národná rovina analýzy bezpečnosti vo všeobecnosti znamená analýzu a hodnotenie schopností štátu zaistiť ochranu nezávislosti, suverenity, integrity, zaistenie svojich sektorovo členených životných potrieb, záujmov a kľúčových hodnôt pred vnútornými i vonkajšími ohrozeniami.

Dimenzia národnej bezpečnosti má rozmer:

- inštitucionálny, spočívajúci vo vytvorení potrebných orgánov a inštitúcií s kompetenciami na zaisťovanie požadovaného stavu bezpečnosti,
- predmetový, zahrňujúci relevantné bezpečnostné výzvy a ohrozenia, ktoré majú potenciál zmeniť bezpečnostnú situáciu subjektov národnej bezpečnosti,
- normatívny, obsahujúci právne predpisy a normy regulujúce činnosť bezpečnostného sektora pri zaisťovaní bezpečnostných záujmov a potrieb subjektov národnej bezpečnosti,
- procesuálny, viažuci sa k praktickej činnosti štátnych orgánov a inštitúcií, ako aj ďalších prvkov bezpečnostného sektora, pri zaisťovaní národnej bezpečnosti.

6.2.1 Región ako rovina analýzy bezpečnosti

V sociálno-geografických štúdiách je región chápaný ako základná jednotka analýzy. Je charakterizovaný ako zložitý dynamický priestorový systém, ktorý vznikol na zemskom povrchu na základe interakcie prírodných a socioekonomických javov. Predstavuje územno-priestorový útvar, v ktorom je možné definovať základný socioekonomický systém a v priestore ho možno pomocou jedného či viacerých znakov presne vymedziť. Je to priestor, v ktorom dynamicky interaguje prírodná, ekonomická, kultúrna, sociálna a politická zložka, ktorý má intenzívne väzby so svojím okolím, dynamiku vývoja a vlastnú individuálnu identitu (Kasala, 2006).

Obrázok 6.1 Vyjadrenie regiónu ako systému

Symboly O1 -O4 vyjadrujú okolie systému – napr. iné regióny, SS1 – SS4 sú subsystemy regiónu (napr. sociálno-ekonomický, prírodný, technogénny, kultúrny ap.).

V regione - systéme - môžeme identifikovať subsystemy reálne (sociálne, prírodné, technogénne, biologické ap.), ktoré majú reálne prvky a reálne väzby, ako aj abstraktné, ktoré sú produktom ľudského myslenia, pričom objektívnu realitu zobrazujú pomocou prvkov abstraktnej povahy a vzťahom medzi nimi (napr. logické systémy a matematické systémy).

Hoci základným východiskom pre vymedzenie obsahu pojmu región sú geografické a prírodné hranice, v literatúre (Samson et al., 2001) sú charakterizované tri základné typy regiónov :

- **urbanistický**, ako hierarchicky štruktúrovaný systém sídiel,
- **sociálny**, ako územné spoločenstvo ľudí, ktoré má emocionálny vzťah k územiu, v ktorom žijú,
- **ekonomický**, predstavujúci ohraničené územie, ktoré je vnútorne prepojené sociálnymi, urbanistickými a ekonomickými väzbami. Ekonomický región je priestorovým podsystémom krajiny, v ktorom existuje určité usporiadanie vzájomných aktivít a väzieb medzi podnikmi, ľudským a prírodným potenciálom, ako aj infraštruktúrou.

Pre potreby štrukturálnej politiky a prispôbovaním sa metodike krajín EÚ bol vypracovaný systém kategorizácie Slovenska NUTS (*Nomenclature des Unités territoriales Statistiques – fr.*). Tento systém kategorizácie pracuje s päťstupňovým hierarchickým triedením, v ktorom tri stupne – NUTS I – NUTS III – sa vzťahujú na regionálnu úroveň, dva stupne – NUTS IV

a NUTS V – sa vzťahujú na lokálnu úroveň. Kategorizácia územia Slovenska podľa systému NUTS je uvedený v tabuľke 1.

Analýza regiónu ako systému vyžaduje:

- vymedzenie hraníc regiónu,
- identifikovanie subsystémov regiónu,
- identifikovanie prvkov podsystémov regiónu a ich väzieb,
- identifikovanie okolia regiónu a charakteru väzieb medzi regiónom a jeho okolím.

Tabuľka 6.1 Kategorizácia územia Slovenska podľa systému NUTS

Úroveň				
Regionálna			Lokálna	
NUTS I	NUTS II	NUTS III – VÚC, kraje	NUTS IV- okresy	NUTS V - obce
Slovenská republika	Bratislavský kraj	Bratislavský	8	73
	Západné Slovensko	Trnavský	7	251
		Trenčiansky	9	276
		Nitriansky	7	354
	Stredné Slovensko	Žilinský	11	315
		Banskobystrický	13	516
	Východné Slovensko	Prešovský	13	666
		Košický	11	440

Zdroj : Vlastné spracovanie podľa (Sloboda, 2006).

Za základné systémové vlastnosti regiónu môžeme považovať:

1. Región je dynamický, otvorený systém.
2. Región je subsystém systému vyššieho rádu – regiónu vyššej hierarchickej úrovne.
3. V regióne, ktorý predstavuje komplexný systém, existujú rovnako reálne prvky usporiadané do podsystémov, medzi ktorými dochádza k zložitým interakciám a väzbám, pričom tieto interakcie môžu byť priame alebo sprostredkované.
4. Senzitivita a reaktivita regiónu na vonkajšie i vnútorné podnety, vplyvy či zmeny.
5. Náhodnosť, ale i podmienenosť javov a procesov, vzťahov a väzieb, ktoré môžu, ale i nemusia v regióne nastať.

6. Nestabilita, ktorú spôsobujú náhodné interakcie prvkov, zložiek a podsystémov regiónu, spontánne vytváranie nových štruktúr a väzieb, ktoré nie sú stabilné, ale podliehajú neustálym zmenám.
7. Nelinearita, ktorá spôsobuje, že aj nepatrný impulz, nepatrná zmena sa môže rozvinúť do veľkých rozmerov a môže mať vážne a ďalekosiahle následky pre vývoj situácie v regióne.

Z hľadiska predmetu skúmania považujeme za potrebné identifikovať a definovať hierarchicky nižšiu rovinu analýzy na regionálnej úrovni a to lokálnu rovinu, resp. lokálne prostredie.

6.2.2 Lokálna rovina analýzy bezpečnosti

Lokálnu rovinu analýzy tvorí súbor materiálnych, ekonomických, sociálnych, politických a duchovných činiteľov, ktoré ovplyvňujú existenciu podmienok bytia, utvárania a činnosti referenčných objektov - jedincov a sociálnych skupín v geograficky relatívne malom prostredí.

Lokálnu úroveň analýzy reprezentujú jednotky na úrovni NUTS IV – okresy a NUTS V – mestá a obce. Mestá a obce však dnes už nemusia predstavovať základnú jednotku pre analýzu bezpečnosti. Faktor strachu, pocit ohrozenia – často vyvolané i neprimeranou sekuritizáciou niektorých problémov - spôsobili ďalšiu atomizáciu tohto prostredia. Sme svedkami, ako v mestách vznikajú uzavreté sídliská s riadeným prístupom do nich, okolo domov sa budujú čoraz vyššie oplotenia.

V danom lokálnom prostredí môžeme rozlíšiť lokality podľa spôsobu využitia, podľa historickej alebo architektonickej charakteristiky, alebo podľa sociálno-ekonomických činiteľov.

Je preto namieste vysloviť názor, že lokálna rovina analýzy bezpečnostného prostredia už nepostačuje pre komplexnú analýzu bezpečnosti. Dozrel čas, aby sme akceptovali aj **sublokálnu** rovinu analýzy bezpečnosti, pričom táto rovina by zahrňovala jednotky na úrovni sídliska, mestskej štvrte (obvodu), resp. i jednotlivých častí miest a obcí a ich ulíc.

Základným metodologickým princípom skúmania bezpečnosti v regióne a lokalite je teda princíp systémového prístupu. Podstatou systémového prístupu k skúmaniu bezpečnosti regiónu a lokality je ich dekompozícia na podsystémy (roviny analýzy na nižšej hierarchickej úrovni) a jednotlivé

sektory, posudzovanie úrovne ich bezpečnosti a ich následná syntéza pre región, resp. lokalitu ako celok.

6.2.3 Skupinová rovina analýzy bezpečnosti

Je spojená s interakciou sociálnych skupín medzi sebou navzájom a ostatnými aktérmi bezpečnostného prostredia štátu. Odráža rasovú, náboženskú, etnickú, sociálnu, majetkovú a kultúrnu štruktúru štátu.

Rozvrstvenie populácie môže byť (Hofreiter, L., 2004):

- **ekonomické**, podľa ekonomického statusu (bohatí, chudobní,...),
- **politické**, podľa podielu na moci (vrstva vládnuca, vláda, vrstva ovládaných, občania, stupne orgánov a inštitúcií politickej moci),
- **profesijné**, podľa spoločenského uznania vykonávaného povolania,
- **kultúrne**, podľa príslušnosti k dominantnej kultúre, alebo k subkultúram či marginalizovaným skupinám,
- **národnostné, etnické**, podľa príslušnosti k národnostným či etnickým skupinám,
- **religiózne**, podľa príslušnosti k náboženstvám a cirkvám.

V takto rozvrstvenom sociálnom prostredí štátu môžu vznikáť *vertikálne nerovnosti*, ktoré súvisia s pozíciou sociálnej skupiny (jednotlivca) v hierarchickej štruktúre prostredia štátu (skupiny), zatiaľ čo *horizontálna nerovnosť* ukazuje na rozdiely medzi priemermi vo vnútri rôznych skupín.

Nerovnosti medzi skupinami majú rôzne proporcie:

- ekonomické nerovnosti sa vzťahujú na rozdiely v prístupe k majetku, platom a príležitosti zamestnania;
- sociálne nerovnosti sa vzťahujú na rozdiely v prístupe k sociálnym službám;
- politické nerovnosti vyjadrujú rozdiely v politických príležitostiach a podiele na moci;
- kultúrne nerovnosti vyjadrujú rozdiely v možnostiach a podmienkach zachovávaní jazyka, náboženstva a obyčají.

Dominantnými disparitami v sociálnom prostredí je napríklad: *príjmová nerovnosť, majetková nerovnosť, politická nerovnosť, kultúrna nerovnosť, nerovnosť v dostupnosti sociálnych služieb, práva, adekvátneho zamestnania*, atď.

Analyzujúc kvantitatívne i kvalitatívne stránky nerovností môžeme konštatovať nasledujúce (Hofreiter, L., 2004):

- Nelegitímnosť sociálnych nerovností v očiach časti verejnosti znižuje pocit ich občianskej záväznosti, lojality a konformity vo vzťahu k spoločenskému celku. Takéto pocity sa stávajú často významným kriminogénnym a konfliktoogénnym činiteľom.
- Nerovnomerný vývoj, sociálne nerovnosti, nemožnosť uspokojiť základné existenčné potreby, zvyšujú frustráciu a riziko agresívneho správania. V prostredí chudobných a sociálne vylúčených budú jedni chudobní bojovať s inými chudobnými, predovšetkým o prístup k obžive a teda o prežitie.
- Nerovnomernosť vývoja, ďalšie prehlbovanie rozdielov a zvyšovanie chudoby môže vyvolať nespokojnosť v zaostávajúcich oblastiach. Nerovnomernosť je trvalým rizikom a môže byť zdrojom ohrozenia bezpečnosti aj v širšom bezpečnostnom prostredí štátu.

Nerovnoprávne postavenie jednotlivých sociálnych skupín, potláčanie alebo nerešpektovanie identity sociálnych skupín sa môže stať príčinou a zdrojom konfliktov a vyvolať ohrozenie bezpečnosti na národnej úrovni.

Na druhej strane, rovnoprávne postavenie všetkých sociálnych skupín, rešpektovanie ich identity, primerané uspokojovanie ich potrieb a zabezpečenie ich prístupu k vzdelaniu, práci a riadeniu spoločnosti vytvára podmienky pre vnútornú bezpečnosť štátu.

6.2.4 Rovina analýzy bezpečnosti na úrovni podniku, organizácie

Týka sa spoločnosti, združenia, firmy, podniku, úradu alebo inštitúcie, alebo ich časti alebo kombinácie, určených na produkciu tovarov, poskytovanie služieb, plnenie administratívne – správnych úloh, vzdelávanie a uspokojovanie potrieb obyvateľov. Organizácia je otvorený, komplexný, sociálno-technický, cieľovo orientovaný systém, ktorý je v neustálej interakcii so svojim okolím. Bezpečnosť na úrovni organizácie možno charakterizovať ako úsilie zaistiť bezpečné prostredie, v ktorom organizácia môže naplňovať svoje funkcie a plniť vytýčené ciele, je zaručené stabilné fungovanie organizácie v súčasnosti a stály rozvoj v budúcnosti. Analytická činnosť má byť preto zameraná najmä na:

- nepretržité identifikovanie a hodnotenie proximatívnych (bezprostredných) príčin ohrozenia bezpečnosti, tzn. identifikovanie ČO a AKO môže ohroziť bezpečnosť organizácie,
- nepretržité odhaľovania ultimatívnych (konečných) príčin ohrozenia bezpečnosti, tzn. zisťovania, PREČO môže byť ohrozená bezpečnosť organizácie,
- schopnosť bezpečnostného sektora³⁴ organizácie plniť funkciu zaistenia bezpečnosti organizácie, t.zn. ČÍM a AKO zaistiť ochranu aktív organizácie.

6.2.5 Individuálna rovina analýzy bezpečnosti

Vyjadruje vnímanie bezpečnosti jednotlivcom, ale je výrazne podmienená skupinovou príslušnosťou a jeho sociálnym statusom. Pocit osobnej bezpečnosti je daný tým, či sa človek - občan cíti bezpečný, či považuje za bezpečnú svoju krajinu, svoje mesto, svoju obec. Ľudí väčšinou zaujímajú tie problémy, ktoré sú k nim najbližšie, s ktorými sa najčastejšie stretávajú. Pri zaisťovaní individuálnej bezpečnosti je hlavným cieľom ochrana a bezpečnosť jednotlivcov. Zaistenie ochrany štátu pred útokom zvonka je určite nutná podmienka pre bezpečnosť jednotlivca, ale nie je to dostatočná záruka jeho bezpečnosti. Je známe, že v priebehu minulého storočia bolo ďaleko viac ľudí zabitých alebo inak ohrozených ich vlastnými vládami, než cudzími vojskami.

Požiadavky na individuálnu bezpečnosť, prezentovanú v koncepte ľudskej bezpečnosti, sú nevyhnutným predpokladom pre rozširovanie možností ľudskej voľby. Najpodstatnejšími prvkami tejto voľby je možnosť žiť dlhý a zdravý život, získať primerané vzdelanie, prácu, užívať politické slobody a ľudské práva, ako i mať istotu, že príležitosti a podmienky, ktoré majú ľudia dnes, budú mať i v budúcnosti.

Významný vplyv na vnímanie individuálnej bezpečnosti má:

- pozícia človeka na trhu práce; podľa tohto kritéria možno rozlíšiť zamestnávateľov, zamestnancov, samozamestnávateľov a ľudí mimo trhu práce,

³⁴ Bezpečnostný sektor organizácie tvorí súhrn jednotlivých komponentov bezpečnostnej štruktúry organizácie, fungovanie ktorých má byť založené na jej kompletnej bezpečnostnej politike. Predstavujú ho špeciálne vytvorené subjekty bezpečnosti alebo súbory subjektov (oblastí), ktorých hlavným cieľom je dosiahnutie, zaistenie a upevňovanie trvalej celkovej bezpečnosti osôb, majetku a životného prostredia v organizácii.

- pozícia človeka v zamestnaní vyplývajúca z typu zamestnávateľskej organizácie a postavenia človeka v hierarchii jej riadenia; z toho vyplýva jeho status, moc, plat, prestíž, istota v zamestnaní a pod.,
- sociálna pozícia človeka, ktorá zohľadňuje majetok človeka a jeho rodiny, trhové, pracovné a iné postavenie členov rodiny, rozsah a kvalitu sociálnych sietí, v ktorých existujú, ich vzdelanie, kultúrnu úroveň, spôsob života a pod.

6.3 Sektory analýzy bezpečnosti

Najrozšírenejšia klasifikácia sektorov analýzy bezpečnosti vychádza z práce predstaviteľov Kodanskej školy, B. Buzana, O. Wævra, J. de Wilda (2005, s.16-17). Sektorový prístup k analýze bezpečnosti je dôsledkom potreby skúmania širšieho spektra problémov, než len vojenskej bezpečnosti.

Definovanie sektorov bezpečnosti má dôležitý analytický význam, pretože umožňuje skúmať nielen samotný sektor bezpečnosti, ale aj interakciu a väzby na ostatné sektory.

Definovanie sektorov bezpečnosti umožňuje optimalizovať množstvo, zameranie, smer vektoru pôsobenia a súčinnosť síl a prostriedkov určených na zaručenie bezpečnosti. Zo široko ponímanej bezpečnosti je možné vyčleniť niektoré jej sektory, ktoré majú významný vplyv na celkový stav bezpečnosti. K takým sektorom patria :

- **politický**, týkajúci organizačnej stability štátu, systému vládnutia a ideológií, ktoré ju legitimizujú, postavenia, váhy, prestíže a akceptácie štátu v medzinárodnom politickom systéme; zabezpečuje ochranu záujmov štátu predovšetkým metódami politickými,
- **ekonomický**, vyjadrujúci zabezpečenie prístupu k zdrojom, financiám a trhom, potrebným na zachovanie prijateľnej životnej úrovne občanov a fungovania ekonomiky štátu,
- **societárny**, ktorý sa týka zachovania (v prijateľných podmienkach evolúcie) tradičných modelov jazyka, kultúry, náboženskej a národnej identity a zvykov,
- **sociálny**, zabezpečujúci primerané sociálne podmienky pre život človeka,
- **environmentálny**, ktorý sa týka zachovania miestnej a planetárnej biosféry ako základného podporného systému, od ktorého závisí každé ľudské konanie,

- **informačný**, vyjadrujúci stupeň zachovania prístupu k potrebným informačným zdrojom pri súčasnom zaručení ochrany tých vlastných informácií a zdrojov, pri ktorých si to vyžaduje dôležitý záujem (napr. štátu, obchodnej spoločnosti a pod.),
- **technologický**, ktorý vyjadruje mieru zachovania podmienok na organizáciu a riadenie priemyselnej výroby,
- **vnútorný**, vzťahujúci sa na zaručenie bezpečnosti občanov, ochrany ich majetku a zdravia, ako aj ochrany majetku štátu a záujmov sociálnych skupín,
- **vojenský**, ktorý vyjadruje kvalitu a kvantitu ofenzívnych a defenzívnych schopností štátu, vrátane vnímania zámerov ostatných štátov pri budovaní svojho vojenského potenciálu.

Tento výpočet faktorov bezpečnosti nie je konečný. Podľa oblasti posudzovania môžu byť vyjadrené ešte mnohé ďalšie, ako napr. *energetický, finančný, legislatívny sektor potravinový, sektor verejného poriadku a ochrany majetku, sektor dopravnej bezpečnosti* a pod. (Lukáš, L. 2017)

Rozsah sektorov analýzy bezpečnosti a ich význam sa mení v závislosti od dimenzie analýzy. Nie pre každú dimenziu má každý z identifikovaných a definovaných sektorov rovnakú váhu a dôležitosť. Váhu a dôležitosť, resp. zahrnutie daného sektora do analýzy bezpečnosti závisí od prístupu subjektu, ktorý sa analýzou bezpečnosti zaoberá. Iná bude štruktúra sektorov analýzy bezpečnosti na medzinárodnej úrovni, na národnej úrovni iná na úrovni regiónu, resp. mikroregiónu či na lokálnej úrovni alebo v rovine individuálnej bezpečnosti.

6.3.1 Sektory v rovine národnej bezpečnosti

Najširšie chápaný význam kategórie národná bezpečnosť zahŕňa ochranu a obranu štátu pred vonkajšími i vnútornými ohrozeniami, zaistenie jeho pretrvania, jeho politickej nezávislosti, ale i zaistenie potrebnej kvality života obyvateľstva, jeho bezpečnosti, ako aj zaistenie vnútorného poriadku a vnútornej bezpečnosti.

Sektory v rovine národnej bezpečnosti môžeme posudzovať z hľadiska:

- **vonkajšieho aspektu** národnej bezpečnosti, spočívajúcom predovšetkým vo vojenskom zaistení obrany štátu proti hrozbám

pôsobiacim z vonka. Dominantnými budú najmä politický a vojenský sektor bezpečnosti.

- **vnútorného aspektu** národnej bezpečnosti, spočívajúcom v zaistení vnútorného poriadku, stability politického systému, hospodárskeho rozvoja, sociálnej súdržnosti, ochrany národných kultúrnych hodnôt, sektorov kritickej infraštruktúry, bezpečnosti občanov i sociálnych skupín. V tomto prípade budú predmetom analýz tieto sektory bezpečnosti:

- politický,
- ekonomický,
- sociálny,
- societálny,
- environmentálny,
- vnútornej bezpečnosti a poriadku.

6.3.2 Sektory v dimenzii regionálnej bezpečnosti

Pri analýze a hodnotení bezpečnosti na úrovni regiónu budeme uplatňovať princíp rozhodujúcich činiteľov. Spočíva v identifikovaní rozhodujúcich sektorov bezpečnosti regiónu, v identifikovaní a hodnotení rozhodujúcich činiteľov, ich väzieb, vzťahov a vplyvu na úroveň bezpečnosti v jednotlivých sektoroch bezpečnosti regiónu. Tento princíp umožňuje abstrahovať nepodstatné, vedľajšie javy a procesy, ktoré nemajú významnejší vplyv na bezpečnosť regiónu.

Ak za objekt analýzy budem považovať región úrovne NUTS III, teda VÚC, resp. kraje, potom relevantnými sektormi analýzy bezpečnosti sú:

- ekonomický,
- sociálny,
- societálny,
- environmentálny.

6.3.3 Sektory v dimenzii lokálnej bezpečnosti

Lokálnu úroveň analýzy reprezentujú jednotky na úrovni NUTS IV – okresy a NUTS V – mestá a obce. Mestá a obce však dnes už nemusia predstavovať základnú jednotku pre analýzu bezpečnosti. Faktor strachu, pocit ohrozenia – často vyvolané i neprimeranou sekuritizáciou niektorých problémov - spôsobili ďalšiu atomizáciu tohto prostredia. Sme svedkami, ako v mestách vznikajú uzavreté sídliská s riadeným prístupom do nich, okolo domov sa budujú čoraz vyššie oplotenia.

Mení sa aj charakter lokálneho prostredia. Bývalá, relatívna, kultúrna a národnostná homogenita sociálneho prostredia urbanizovaných celkov je postupne nahradzovaná heterogenitou – či už národnostnou, etnickou, rasovou, kultúrnou či náboženskou. Dnes aj v malých mestách Slovenska môžeme stretnúť občana pochádzajúceho z ázijských alebo arabských krajín. Vytvára sa tak podhubie pre jav, ktorý **Bauman** nazýva *mixofóbia* (Bauman, 2008, s. 83).

Je preto namieste vysloviť názor, že lokálna rovina analýzy bezpečnostného prostredia už nepostačuje pre komplexnú analýzu bezpečnosti. Dozrel čas, aby sme akceptovali aj sublokálnu rovinu analýzy bezpečnosti, pričom táto rovina by zahrňovala jednotky na úrovni sídliska, mestskej štvrte (obvodu), resp. i jednotlivých častí miest a obcí a ich ulíc.

Po zvážení týchto aspektov je žiaduce, aby pre lokálnu a sublokálnu rovinu analýzy bezpečnosti boli posudzované tieto sektory bezpečnosti:

- ekonomický,
- sociálny ,
- societálny,
- environmentálny,
- sektor verejného poriadku a ochrany majetku,
- sektor osobnej bezpečnosti.

6.3.4 Sektory v dimenzii bezpečnosti organizácie, podniku

Bezpečnosť organizácie znamená *sústavné a efektívne využívanie všetkých zdrojov, zabezpečujúcich stabilné fungovanie organizácie v súčasnosti a stály rozvoj v budúcnosti*. Úlohu zaistenia bezpečnosti organizácie plní bezpečnostný sektor organizácie³⁵. Bezpečnostný sektor organizácie by mal zabezpečovať:

- rozvoj , ktorý predstavuje jeden z činiteľov bezpečnosti organizácie. Ak sa organizácia nerozvíja, potom veľmi rýchlo stráca schopnosť prežiť a prispôbovať sa meniacim sa vnútorným i vonkajším podmienkam.

³⁵ Bezpečnostný sektor organizácie tvorí súhrn jednotlivých komponentov bezpečnostnej štruktúry organizácie, fungovanie ktorých má byť založené na jej kompletnej bezpečnostnej politike. Predstavujú ho špeciálne vytvorené subjekty bezpečnosti alebo súbory subjektov (oblastí), ktorých hlavným cieľom je dosiahnutie, zaistenie a upevňovanie trvalej celkovej bezpečnosti osôb, majetku a životného prostredia v organizácii. (Belan,2015, s.84)

- pevnosť, stálosť – odráža odolnosť a spoľahlivosť štruktúr organizácie, vertikálnych, horizontálnych a iných väzieb v štruktúrach organizácie a schopnosť odolávať vonkajším i vnútorným negatívnym javom.

Štruktúra sektorov bezpečnosti v organizácii sa obvykle vytvára v závislosti na jej veľkosti a charaktere jej aktív. Medzi sektory bezpečnosti v organizácii môžu patriť sektory (Belan, 2015, s.84-85):

- bezpečnosti osôb,
- bezpečnosti objektov a chránených priestorov s utajovanými skutočnosťami,
- bezpečnosti objektov s inými aktívami,
- bezpečnosti pred požiarmi – požiarna ochrana,
- bezpečnosti práce – BOZP, vrátane bezpečnosti technických zariadení a hygieny práce (pracovné prostredie),
- bezpečnosti prevádzkových činností – technicko-prevádzková bezpečnosť, bezpečnosť kontinuity činností (BCM), predchádzanie závažným priemyselným haváriám,
- environmentálnej bezpečnosti
- protipožiarna bezpečnosti,
- počítačovej bezpečnosti – v tom i bezpečnosti informačných a komunikačných technológií,
- informačnej bezpečnosti – vrátane bezpečnosti informačných systémov, bezpečnosti dôležitých informácií, ochrana utajovaných skutočností, ochrana osobných údajov a rôznych druhov obchodného a výrobného tajomstva,
- bezpečnosti pred podvodmi a zneužitím,
- bezpečnosti vnútorného poriadku a riešenia incidentov,
- bezpečnosti vnútorného i vonkajšieho životného prostredia.

6.3.5 Sektory v dimenzii individuálnej bezpečnosti

Rovina analýzy individuálnej bezpečnosti zahrňuje, v súlade s konceptom Human Security, tieto sektory bezpečnosti (Hofreiter, L., Byrtusová, A., 2016):

- **ekonomickej bezpečnosti**, ktorá sa vzťahuje k hodnoteniu úroveň životného štandardu jedincov i celých rodín. Hodnotí sa, ako je zaistená účasť a uspokojovanie potrieb človeka v rovine ekonomického, politického, spoločenského a kultúrneho života. Zložky ekonomickej bezpečnosti zahrňujú:
 - úroveň a primeranosť platu,

- istotu zamestnania,
 - rozdiely vo finančných príjmoch,
 - chudobu,
 - bezdomovectvo,
 - prístup k sociálnym bezpečnostným sieťam
 - finančnú zraniteľnosť obyvateľov³⁶.
- **potravínovú bezpečnosť** (kvantita a kvalita potravín, dostupnosť potravín),
 - **bezpečnosť a ochranu zdravia** obyvateľov (dostupnosť a kvalita zdravotnej starostlivosti),
 - **environmentálna bezpečnosť** (zhoršovanie kvality vody, pôdy, ovzdušia)
 - **osobná bezpečnosť** (ochrana pred chudobou, kriminalitou, terorizmom, bezpečnosť v čase ozbrojených konfliktov ap.),
 - **politickú bezpečnosť** (stupeň zaistenia a rešpektovania občianskych a ľudských práv).

Súhrn

Identifikácia a analýza rovín a sektorov bezpečnosti je účinným prostriedkom, ako komplexne posudzovať bezpečnosť ľubovoľného subjektu.

Analytické roviny bezpečnosti umožňujú skúmať problémy bezpečnosti podľa kvantitatívneho, priestorového hľadiska: od malých (individuálna rovina, prezentovaná jednotlivcom), až po veľké celky (medzinárodná, globálna rovina). Definované analytické roviny umožňuje tiež lokalizovať a presne vymedziť referenčný objekt: od jedinca až po ľudskú civilizáciu, celú noosféru. Tým je odstránený štátocentrický prístup k skúmaniu bezpečnosti, pri ktorom jediným referenčným objektom bol štát.

Sektorový prístup k analýze bezpečnosti je dôsledkom potreby skúmania širšieho spektra problémov bezpečnosti. Definovanie sektorov bezpečnosti má dôležitý analytický význam, pretože umožňuje skúmať nielen samotný sektor bezpečnosti, ale aj interakciu a väzby na ostatné sektory.

³⁶ Finančná zraniteľnosť vyjadruje, ako dlho by mohol človek žiť z našetrených prostriedkov, keby stratil prácu. V situácii značnej zadlženosti obyvateľstva sa vyjadruje aj ako celkový podiel dlhov k disponibilnému príjmu.

Rozsah sektorov analýzy bezpečnosti a ich význam sa mení v závislosti od roviny analýzy. Nie pre každú rovinu má každý z identifikovaných a definovaných sektorov rovnakú váhu a dôležitosť. Váhu a dôležitosť, resp. zahrnutie daného sektora do analýzy bezpečnosti závisí od prístupu aktéra, ktorý sa analýzou bezpečnosti zaoberá.

Otázky

1. Prečo je potrebné identifikovať referenčný objekt a aktéra (aktérov) sekuritizácie ?
2. Aké môžu byť negatívne následky neprimeranej sekuritizácie ?
3. Kto sú referenčné objekty medzinárodnej roviny bezpečnosti?
4. Čím je charakteristická národná rovina bezpečnosti ?
5. Aké činitele ovplyvňujú realizáciu národného záujmu ?
6. Aké faktory ovplyvňujú skupinovú bezpečnosť ?
7. Čo je podstatou a obsahom individuálnej bezpečnosti ?
8. Ktoré činitele ovplyvňujú vojenskú bezpečnosť štátu ?
9. Aký je význam účasti štátu v systéme kolektívnej obrany ?
10. Čo je podstatou politickej bezpečnosti ?
11. Aký je vplyv politických konfliktov na politickú bezpečnosť ?
12. Čo je podstatou ekonomickej bezpečnosti a ktoré faktory ju ovplyvňujú ?
13. V čo spočíva rozdiel medzi sociálnou a sociálnou bezpečnosťou ?
14. ktoré faktory vplyvajú na environmentálnu bezpečnosť ?
15. Aká je štruktúra a obsah informačnej bezpečnosti ?

Literatúra použitá v kapitole

BAUMAN, 2008, *Tekuté časy. Život ve věku nejistoty*. Praha. Academia, 2008. 109 s. ISBN 978-80-200-1656-0

BELAN, L. 2015. *Bezpečnostný manažment. Manažérstvo bezpečnosti*. EDIS-vydavateľstvo ŽU v Žiline, 2015. ISBN 978-80-554-1138-5

BUZAN, B., WÄVER, O., DE WILDE, J. *Bezpečnost : Nový rámec pro analýzu*. 1. vyd. Brno : Centrum strategických studií, 2005. 267 s. ISBN 80-903333-6-2.

HOFREITER, L. *Asymetria národnej a medzinárodnej bezpečnosti*. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2012.. AOS Liptovský Mikuláš, 2012. ISBN 978-80-8040-4508-5. s. 143-145.

HOFREITER, L. 2004. *Bezpečnosť, bezpečnostné riziká a ohrozenia*. Žilina-EDIS, 2004, s. 21. ISBN 80-8070-181-4

HOFREITER, L. 2014. *Vnútoré činitele národnej bezpečnosti*. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2014. AOS Liptovský Mikuláš, 2014. ISBN - 978-80-8040-495-6. - CD-ROM, s. 193-201.

HOFREITER, L. - BYRTUSOVÁ, A. 2016. *Indikátory bezpečnosti*. Zlín : Radim Bačuvčík - VerBuM, 2016. - 134 s. - ISBN 978-80-87500-82-8

KASALA, K. *Meniaca sa identita miesta: Metodika výskumu*. In: Geografická revue. Ročník 2. Číslo: 2. FPV UMB. Banská Bystrica, 2006. s. 710

LUKÁŠ, L. a kol. 2017. *Teorie bezpečnosti I*. Zlín- VerBuM, 2017. ISBN 978-80-87500-89-7. 220 s.

SAMSON Š. a kol. (2001). *Regionálna ekonomika*. Košice: Ekonomická fakulta Technickej univerzity v Košiciach, 2001, 234 s., ISBN 80-7099-716-8.

SLOBODA, D. *Slovensko a regionálne rozdiely. Teórie, regióny, indikátory*. [online] Konzervatívny inštitút MRŠ. Bratislava, 2006. [cit. 2014-10-12]. Dostupné z : <http://www.konzervativizmus.sk/upload/pdf/>

7 ČINITELE BEZPEČNOSTI

V tejto kapitole objasníme:

- **Hlavné činitele pre hodnotenie bezpečnosti, ktorými sú:**
 - **Prostredie,**
 - **Ohrozenie,**
 - **Zraniteľnosť,**
 - **Odolnosť,**
 - **Obnoviteľnosť.**
- **Model pre hodnotenie bezpečnosti referenčného objektu.**

Pri uplatnení všeobecného prístupu k definovaniu bezpečnosti uplatňujeme paradigmu, že každý referenčný objekt sa mení v každom časovom okamihu buď sám osebe, alebo sa menia jeho vzťahy (väzby) voči okoliu (bezpečnostnému prostrediu). Rovnako tak je v neustálom vývoji aj bezpečnostné prostredie. Práve meniace sa podmienky v okolí objektu najviac ovplyvňujú bezpečnosť objektu. Bezpečnosť je teda závislá na vzájomnom pôsobení nasledujúcich činiteľov:

- ohrození (*threat*), ktoré sa nachádzajú v otvorenej alebo latentnej podobe v danom prostredí (*environment*)
- zraniteľností (*vulnerability*) objektu voči pôsobiacim ohrozeniam
- stavu zaistenia ochrany (*protection*) objektu ktorý môžeme kvantifikovať pomocou odolnosti (*resistibility*) a pružnosti reakcie na ohrozenia (*recoverability*).

Z hľadiska riešenia bezpečnosti objektov budeme sa zaoberať dvomi skupinami činiteľov:

- vonkajšie činitele, ku ktorým zaraďujeme vonkajšie bezpečnostné prostredie, bezpečnostné výzvy a bezpečnostné ohrozenia,
- vnútorné činitele, zahrňujúce vnútorné bezpečnostné prostredie, zraniteľnosť a odolnosť objektu.

Z hľadiska logického postupu skúmania a definovania činiteľov bezpečnosti prioritu má analýza a hodnotenie bezpečnostného prostredia a to z toho dôvodu, že vytvára rámec pre identifikovanie bezpečnostných výziev i ohrození.

7.1 Bezpečnostné prostredie

Bezpečnosť sociálnych systémov či jednotiek je ovplyvňovaná vzájomným pôsobením troch činiteľov :

- *aktérov bezpečnosti* (subjekt bezpečnosti, objekt bezpečnosti),
- *vzťahov medzi aktérmi bezpečnosti* (vzťahy spolupráce, súperenia, konfliktu, nepriateľstva ap.),
- **prostredia**, v ktorom sa realizujú vzťahy medzi aktérmi bezpečnosti.

Vzhľadom na doterajšiu absenciu uceleného vymedzenia pojmov prostredie a bezpečnostné prostredie považujeme za potrebné zaoberať sa nielen ich deskripciou, ale aj explanáciou.

Kategórie priestor (*space*) a prostredie (*landscape, environment*) sú vzťažnými pojmami, ktoré sa uplatňujú v širokom spektre bezpečnostných analýz.

Každý predmet, jav alebo proces je v reálnom svete zasadený v určitom priestore. Rovnako tak je možné študovať aj sociálne systémy a analyzovať ich z hľadiska priestorových perspektív.

7.1.1 Priestor

Priestor ako kategória označuje dimenziu, vystihujúcu spôsob koexistencie, rozloženie rozličných bytí, v ktorej je možný pohyb, rôzne rozmiestnenie objektov, miesto umožňujúce určovať vzdialenosti objektov, definovať pojem smeru.

Referenčný objekt je stredom svojho priestoru, ktorý sa pre neho rozprestiera dopredu, dozadu, doprava a doľava, nahor i nadol, ostatné objekty sú v ňom blízko alebo ďaleko, vpredu alebo vzadu atď. Priestor doplnený o dimenziu času umožňuje lokalizáciu udalostí, umožňuje určiť kde a kedy došlo (dôjde) k udalosti.

Priestor môžeme vnímať aj ako kombináciu fyzickej a sociálnej dimenzie. Vo všeobecnosti obsahuje všetky plochy a všetky objekty a infraštruktúry nutné pre existenciu sociálnych jednotiek, organizácií a inštitúcií. Priestor je vnímaný ako aréna udalostí a činov, v značnej miere určujúca podstatu a charakter odohrávajúcich sa v ňom udalostí.

Pre potreby bezpečnostných analýz rozoznávame :

- **Urbánný, mestský priestor** ako centrum, ktoré na jednej strane generuje vo zväčšenej miere celý rad sociálnych, kultúrnych, psychologických ekonomických, politických a ekologických problémov, ale na druhej strane zabezpečuje najkreatívnejšie zmeny, inovácie a rozvojové impulzy. Mestský priestor sa teda stáva priestorom, v ktorom sa jednak produkujú a prezentujú hlavné konflikty a protirečenia súčasnosti³⁷, ale aj činiteľom, ktorý by mal výrazne napomáhať zvládať tieto konflikty a protirečenia (zrýchlená sociálna, ekonomická, kultúrna, politická a ekologická transformácia).

V mestskom priestore môžeme identifikovať nasledujúce typy priestorov:

- *verejný priestor*, každodenne a bez obmedzenia prístupný pre verejnosť,
- *semiverejný priestor*, v ktorom je dostupnosť pre verejnosť čiastočne obmedzená, napr. otváracie hodiny obchodov, prevádzková doba úradov, lekární, ochranná zóna v múzeách, čakárne v ambulanciách a pod.
- *semiprivátny priestor*, zahrňujúce priestory prístupné pre obyvateľov, resp. užívateľov priestoru, napr. chodby, schodiská v obytných domoch, a pod.
- *privátny priestor*, prístupný len ich majiteľom, užívateľom alebo nimi pozvaným osobám, napr. rodinné domy, byty a pod.

Na komplexné posudzovania priestoru musíme uvažovať aj druhú kategóriu prostredia, a síce **rurálny, vidiecky** priestor.

Vidiecky, rurálny priestor sa vyznačuje nižšou koncentráciou obyvateľstva, nižšou hustotou osídlenia (často sa vyskytujú samoty, odlúčené obydlia a objekty), výrazným rastom dlhodobozamestnaných, nárastom počtu sociálne odkázaných, nízkym príjmom ekonomicky aktívneho obyvateľstva, slabým priemyslom a službami a absenciou modernej infraštruktúry. Podľa **Michálka** (Michálek, 2010) sa rurálny priestor vyznačuje veľkou diverzitou, cez pestovateľský poľnohospodársky na južnom a prevažne chovateľský na severnom Slovensku, až po vidiek rozptýleného osídlenia (sídiel kopaničiarskeho typu) a segregovaných rómskych osád.

V rurálnych jednotkách (obciach, osadách) môžeme identifikovať:

³⁷ Veľkosť mesta (podľa počtu obyvateľov resp. hustoty zaľudnenia) je dominantným faktorom determinujúcim úroveň kriminality.

- *privátny priestor*, prístupný len majiteľom alebo nimi pozvaným osobám, napr. rodinné domy, ale i pozemky, dvory, hospodárske dvory, farmy a pod.
- *semiprivátne priestory*, prístupné viacerým užívateľom, napr. spoločné dvory, uličky a pod.
- *verejné priestory*, voľne dostupné všetkým obyvateľom (napr. obchod, objekty infraštruktúry obce a pod.)

7.1.2 Prostredie

Základné východisko pre náš prístup k vymedzeniu prostredia tvorí predpoklad, že prostredie vo všeobecnosti predstavuje súbor podmienok, v ktorých existujú a formujú sa sociálne subjekty: jednotlivec (indivídium), sociálne skupiny, jednotlivé spoločnosti ako aj celé generácie ľudí. Vyjadruje určité časové a priestorové vymedzenie, v ktorom sa subjekty pohybujú (existujú, žijú) a ktoré je miestom (priestorom), kde sú určitým spôsobom činní.

Prostredie (*Environment, Umwelt* - okolie, milieu, okolitý svet) je definované ako súbor javov a procesov, ktoré obklopujú človeka počas jeho života a ktoré majú pre človeka nejaký význam a hodnotu (Geist, 1992). Predstavuje veľkú skupinu činiteľov, s ktorými referenčný objekt v interakcii a zároveň predstavuje súbor vplyvov týchto činiteľov na referenčný objekt.

Prostredie samo o sebe nie je konštantnou veličinou, ale sa postupne mení a vyvíja. Vzhľadom na jeho vývoj a vplyv človeka na jeho formovanie môžeme charakterizovať (Hofreiter, Matis, 2010):

a) prírodné prostredie

-*pôvodné*, nazývané tiež prostredím fyzikálnym, ktoré vzniklo prirodzeným vývojom sveta a bez vplyvov, resp. zásahov človeka. Toto prostredie je charakterizované najmä formou geografického, geomorfologického usporiadania, ktoré vytvorila príroda.

-*pozmenené, pretvorené*, teda tá časť prírodného prostredia, ktoré človek pretvoril podľa svojich potrieb a na zabezpečenie podmienok svojho života.

b) umelé prostredie

- *sociálne*, ktoré má rozhodujúci vplyv na existenciu a rozvoj sociálnych subjektov. Spravidla zahrňuje ľudí, sociálne skupiny,

sociálne vzťahy. Prináleží sem aj širší vplyv kultúrneho prostredia, ale i politický a hospodársky systém.

- *technogénne*, tvorené súhrnom technických a technologických výrobných systémov; patrí sem aj infraštruktúra.

Podľa priestorovej pozície voči subjektu môžeme charakterizovať prostredie:

- *vnútorné*, ktoré je identifikovateľné pre štruktúrované sociálne systémy (napr. rodina, pracovná skupina, sociálna skupina, štát, aliancia štátov),
- *vonkajšie*, ktoré identifikujeme pre všetky subjekty; patria sem všetky činitele, ktoré sú v okolí, resp. v bližšom či vzdialenejšom okolí subjektu.

Podľa geografických hraníc môžeme charakterizovať prostredie:

- *lokálne*, miestne, napr. obec, mesto, sídlisko, časť mesta, mestské aglomerácie, či okres,
- *subregionálne*, napr. kraj, vyšší územný celok, región v štáte,
- *regionálne*, napr. Stredná Európa, Balkán, Stredná Ázia ap.,
- *kontinentálne*, napr. Európa, Afrika,
- *globálne* - svet, globálna noosféra.³⁸

Hranice prostredia budú vždy závislé na referenčnom objekte prostredia. Čím vyššia bude úroveň referenčného subjektu, tým i geografické hranice prostredia budú rozsiahlejšie.

7.1.3 Bezpečnostné prostredie

Bezpečnostné prostredie referenčného objektu tvorí *časť prírodného, sociálneho a technogénneho prostredia*, v ktorom vzniká v danom čase a priestore, v dôsledku interakcií aktérov a vplyvu činiteľov prostredia adekvátna *bezpečnostná situácia*.

Štruktúru takto vymedzeného bezpečnostného prostredia tvoria:

- referenčné objekty, ktorých význam a hodnota vyžaduje ich ochranu, pričom tieto môžu mať schopnosť interakcie so svojím prostredím³⁹,

³⁸ Noosféra : oblasť interakcie medzi spoločnosťou a prírodou, v ktorej sa rozhodujúcim faktorom pre rozvoj stáva racionálna (v zmysle zachovania podmienok svojej existencie) ľudská činnosť. Táto oblasť integruje : hmotný, neživý svet - *geosféru*, živý svet - *biosféru* a *sociosféru* .

- ďalšie podmienky a činitele, ktoré priamo či nepriamo ovplyvňujú situáciu⁴⁰ v bezpečnostnom prostredí, teda i situáciu organizácií.

Z priestorového hľadiska rozlišujeme vonkajšie a vnútorné bezpečnostné prostredie referenčného objektu.

Vonkajšie bezpečnostné prostredie referenčného objektu môžeme považovať za *priestor, nachádzajúci sa zvonka jeho hraníc, v ktorom sa vyskytujú činitele, odohrávajú sa procesy, ktoré majú rozhodujúci vplyv na úroveň jeho bezpečnosti*. Vonkajšie bezpečnostné prostredie je tvorené súhrnom sociálnych, prírodných a technogénnych determinánt a iných činiteľov, ktoré môžu mať vplyv na bezpečnosť a plnenie funkcií referenčného objektu. Vonkajšie bezpečnostné prostredie môžeme tiež identifikovať ako:

- **blížšie**, v ktorom existuje bezprostredná interakcia medzi referenčným objektom a okolím, tzn. že sa vzájomne ovplyvňujú alebo sa môžu ovplyvňovať,
- **vzdialené**, ktoré tvorí bližšie neohraničený priestor, v ktorom existujú, alebo sa môžu vyskytnúť činitele s významným vplyvom na plnenie funkcií a existenciu referenčného objektu.

Vnútorné bezpečnostné prostredie môžeme považovať za *priestor, nachádzajúci sa vo vnútri hraníc referenčného objektu, v ktorom sa vyskytujú činitele, odohrávajú sa procesy, ktoré majú alebo môžu mať rozhodujúci vplyv na úroveň jeho bezpečnosti*.

Vnútorné bezpečnostné prostredie referenčného objektu budeme identifikovať a hodnotiť vtedy, ak si to vyžaduje jeho charakter– teda v prípade rozsiahlejších sociálnych, politických alebo materiálnych (výrobných, nevýrobných, obytných apod.) objektov, ktoré samy o sebe predstavujú zložitejšiu, členitú štruktúru.

³⁹ Forma interakcie objektu s prostredím môže byť **aktívna**: objekt vplýva na charakter situácie v prostredí, alebo **pasívna**, charakterizovaná zraniteľnosťou objektu voči vonkajším vplyvom.

⁴⁰ Pod pojmom situácia rozumieme časovo usporiadanú **štruktúru vzťahov, interakcií a väzieb** medzi subjektom a objektom, viazanej na určitý priestor, ktorého parametre spolu s charakterom činností naplňujúcich tieto vzťahy určujú špecifiku situácie.

7.1.4 Bezpečnostná situácia

Bezpečnostná situácia, ako kvantifikátor kvality bezpečnostného prostredia, je v najširšom ponímaní výsledkom:

- interakcie relevantných referenčných objektov – aktérov v bezpečnostnom prostredí (jedincov, sociálnych skupín, bezpečnostných orgánov, inštitúcií, politických jednotiek ap.) medzi sebou,
- vplyvu činiteľov bezpečnostného prostredia na referenčné objekty bezpečnostného prostredia,
- pôsobenia činiteľov bezpečnostného prostredia medzi sebou.

Príklady variantov interakcie činiteľov a aktérov bezpečnostného prostredia je uvedený v tabuľke 7.1.

Tabuľka 7.1 Varianty interakcií činiteľov bezpečnostného prostredia

Činiteľ prostredia	Činiteľ prostredia		
	Sociálny	Prírodný	Technogénny
Sociálny	Interakcie ľudí, sociálnych jednotiek medzi sebou	Interakcie ľudí a prírody, pôsobenie ľudí na prírodu	Interakcie ľudí a infraštruktúry, pôsobenie ľudí na technosféru
Prírodný	Pôsobenie prírody na ľudí	Pôsobenie prírodných činiteľov medzi sebou	Pôsobenie prírody na technosféru
Technogénny	Pôsobenie technosféry na ľudí	Pôsobenie technosféry na prírodu	Pôsobenie prvkov technosféry medzi sebou.

V závislosti na charaktere interakcií bezpečnostných aktérov, vplyvu a vzájomných interakcií činiteľov bezpečnostného prostredia môžeme bezpečnostnú situáciu charakterizovať ako:

- stabilne pozitívnu,
- pozitívnu s tendenciou negatívneho vývoja,
- stabilne negatívnu,

- negatívnu s tendenciou pozitívneho vývoja.

Bezpečnostná situácia bude hodnotená ako **pozitívna**, ak vzťahy medzi sociálnymi aktérmi v bezpečnostnom prostredí nebudú konfrontačné, konfliktné, ich záujmy a aktivity nebudú protikladné, resp. žiadny z aktérov nebude predstavovať pre iného aktéra hrozbu. Riziká vyplývajúce z prostredia sú kontrolované, tzn. že referenčné objekty bezpečnosti majú dostatočný potenciál na včasnú elimináciu možných ohrození.

Negatívna tendencia vývoja bezpečnostnej situácie bude spôsobená zmenou kvality vzťahov aktérov, ich protikladnými záujmami a potrebami, ako aj postupnou stratou schopnosti referenčných objektov riadiť bezpečnostné riziká aktivované činiteľmi bezpečnostného prostredia (tzn. že dôjde k zvýšeniu ich zraniteľnosti voči existujúcim či predpokladaným ohrozeniam).

Ak vývoj bude mať opačný charakter, teda bude dochádzať k zvyšovaniu schopností referenčného objektu riadiť či eliminovať reálne ohrozenia, resp. budú sa znižovať vplyvy negatívnych činiteľov, potom budeme hovoriť o **pozitívnej** tendencii vývoja bezpečnostnej situácie.

O **stabilne negatívnej** situácii budeme hovoriť vtedy, ak vzťahy aktérov bezpečnostného prostredia sú dlhodobu konfrontačné bez perspektívy ich vyriešenia a ukončenia. Protikladnosť ich záujmov a potrieb je trvalým zdrojom konfliktov. V prostredí sa výrazne prejavujú negatívne činitele, spôsobujúce ohrozenie bezpečnosti referenčného objektu. Referenčné objekty nemajú potrebný potenciál na riadenie bezpečnostných rizík, na odstránenie následkov negatívnych udalostí resp. na nastolenie a udržanie verejného poriadku a bezpečnosti.

7.2 Činitele bezpečnostného prostredia a bezpečnostnej situácie

Rozoznávame dva základné **druhy činiteľov** bezpečnostného prostredia, spôsobilé vyvolať adekvátnu bezpečnostnú situáciu:

1. **Determinujúce, podmieňujúce činitele**, ktoré zásadne a dlhodobu podmieňujú stav a vývoj bezpečnosti referenčných objektov. Sú relatívne stále, s malou dynamikou vlastných zmien. Ich vplyv a pôsobenie je spravidla predvídateľné, rovnako sa dá s určitou vierohodnosťou

predvídať aj ich vývoj. Medzi podmieňujúce činitele môžeme zaradiť činitele:

- *globalizačné*, so všetkými pozitívnymi a negatívnymi vplyvmi globalizácie,
- *politicko-právne*, napr. charakter politického systému, systém vlády politický režim, politická sloboda, zákonodarná moc, kvalita zákonov, právne prostredie, vymožitelnosť práva, súdnictvo ap.,
- *kultúrno-historické*, ako napr. história, historická pamäť, tradície, kultúrne hodnoty, náboženstvo ap.,
- *ekonomicko-sociálne*, napr. stav a výkonnosť ekonomiky, prístup k zdrojom, stav infraštruktúry, kvalita života, sociálne zabezpečenie, kvalita sociálnych služieb, ochrana zdravia ap.,
- *geograficko-klimatické*, napr. charakter a poloha územia, štátnych hraníc, kvalita a úrodnosť pôdy, vodné zdroje, podnebie, klíma ap.,
- *demografické*, predovšetkým kvalitatívne a kvantitatívne charakteristiky populácie a obyvateľstva,
- *environmentálne*, ako stav životného prostredia, vody, pôdy, ovzdušia,
- *bezpečnostné*, resp. bezpečnostný sektor, prezentovaný obranným potenciálom, ozbrojenými silami a zložkami, bezpečnostnými službami, ale i systémom krízového riadenia, záchrannými službami a sektorom súkromnej bezpečnosti.

2. **Dynamizujúce činitele** sú tie pôsobiace sily, ktoré majú potenciál spôsobiť výrazné kvalitatívne zmeny bezpečnosti objektov kritickej infraštruktúry. Výskyt a vplyv týchto činiteľov je menej predvídateľný, môžu sa prejaviť a pôsobiť s malou dobou výstrahy, neočakávané a prekvapivo. Vzhľadom na charakter ich podstaty môžeme identifikovať činitele:

- *sociálnej povahy*, ako napr. národnostné, náboženské, etnické či politické konflikty, teroristické útoky, kriminalita, výtržnosti a iné narušenie verejného poriadku,
- *prírodnej povahy*, najmä zemetrasenia, erupcie sopečných vulkánov, povodne, zosuvy pôdy, lavíny, víchrice, búrky ap.,

- *ekonomickej povahy*, ako napr. krízy, náhle obmedzenie dodávky surovín a nosičov energií, ap.,
- *technogénnej povahy*, prejavujúce sa ako havárie, výbuchy, požiare technických zariadení, úniky nebezpečných látok ap.,
- *medicínskej povahy*, ako napr. endémie, epidémie (explozívne alebo kontaktné), či pandémie.

Výsledok pôsobenia týchto činiteľov môže byť alebo **akceleračný**, ak majú pozitívny vplyv na existenciu a fungovanie objektu v danom prostredí, alebo **retardačný**, ak môžu spôsobiť ohrozenie existencie objektu, plnenia jeho funkcií, či vyvolať dokonca jeho deštrukciu.

Je zrejmé, že existuje vzájomný kauzálny vzťah medzi podmieňujúcimi a dynamizujúcimi činiteľmi. Prejavy niektorých dynamizujúcich činiteľov môžu byť priamo vyvolané charakterom podmieňujúcich činiteľov, na druhej strane prejavy dynamizujúcich činiteľov môžu vyvolať zmeny v charaktere podmieňujúcich činiteľov. Tak napr. kultúrno-historické činitele môžu vyvolať niektoré druhy sociálnych konfliktov, vyriešenie týchto konfliktov sa môže odraziť v zmene politicko-právnych činiteľov. Právna anómia môže vytvoriť podmienky pre niektoré druhy kriminality a potreba riešenia tohto problému môže zase vyvolať zmeny v právnom zaistení ochrany záujmov občanov a spoločnosti.

7.2.1 Bezpečnostné výzvy a ohrozenia

V bezpečnostnej praxi sa často stretávame s pojmami bezpečnostné výzvy a bezpečnostné ohrozenia. Neznamenajú to isté a nemôžu sa zamieňať.

Bezpečnostné výzvy sú také zmeny v bezpečnostnom prostredí organizácie, ktoré môžu mať destabilizujúci účinok na organizáciu a preto vyžadujú adekvátnu reakciu na ne. Bezpečnostné výzvy nemožno automaticky považovať za ohrozenia. Ak organizácia včas a primerane reaguje na aktuálne výzvy, nielenže eliminuje vznik ohrozenia, ale môže i zvýšiť úroveň svojej bezpečnosti.

Bezpečnostné ohrozenie predstavuje konkrétny, fyzicky existujúci objekt, jav, udalosť či proces, ktorý má schopnosť spôsobiť škodu alebo ujmu. V najširšom význame sa takto označuje všetko, čo je pre organizáciu nebezpečné, čo by mohlo negatívne zmeniť úroveň jeho bezpečnosti. Ohrozením označujeme aj udalosti a javy, ktoré môžu v relatívne krátkom

čase nastať alebo už nastali a môžu spôsobiť dramatické zmeny podmienok existencie referenčného objektu. Ohrozenia môže byť vyvolané silami prírody alebo ľudskou aktivitou, môžu nastať s určitou pravdepodobnosťou a majú potenciál spôsobiť drastické zmeny v podmienkach existencie organizácie .

7.2.2 Zraniteľnosť

Zraniteľnosť vo všeobecnosti znamená slabinu, slabé miesto alebo stav ľubovoľného materiálneho objektu, technického prostriedku alebo sociálneho subjektu, ktoré môžu byť využité vonkajšími alebo vnútornými ohrozeniami rôznej povahy a intenzity.

Vyjadruje výsledok expozície a citlivosti systému na negatívne javy a udalosti antropogénnej, prírodnej či technogénnej povahy. V najširšom ponímaní je to predispozícia objektu alebo systému na narušenie jeho existencie, stability, rozvoja, integrity a/alebo poškodenie.

Takto ponímaná zraniteľnosť má aspekty:

- vonkajší, prezentovaný pôsobením ohrození prírodnej alebo antropogénnej povahy,
- priestorový, spočívajúci v rizikivosti priestoru umiestnenia (dislokácie) referenčného objektu,
- vnútorný, vyjadrujúcu citlivosť a predispozíciu referenčného objektu na ujmu alebo poškodenie v dôsledku pôsobenia vnútorných ohrození.

Pri vnímaní zraniteľnosti ako rizika expozície sa analýza zraniteľnosti zameriava na charakteristiky činiteľov, podmienok a dopadov expozície. Analyzuje sa udalosť pôsobiaca na objekt, resp. na jej systém ochrany. Pri tomto prístupe nie sú posudzované príčiny a ďalšie faktory, ktoré ovplyvňujú zraniteľnosť objektu, ale len aspekt časovej a priestorovej koexistencie objektu a pôsobiaceho ohrozenia.

Sociálnu zraniteľnosť vyjadríme ako vnútornú predispozíciu sociálneho aktéra na narušenie jeho existencie, stability, rozvoja, integrity a/alebo poškodenie jeho záujmov, znemožnenie uspokojovania jeho životných potrieb. Takto definovaná sociálna zraniteľnosť vyjadruje, že objektom skúmania pôsobenia ohrození rôznej povahy (sociálnej, prírodnej, technogénnej) sú sociálni aktéri – jednotlivci, sociálne skupiny, sociálne systémy a predmetom skúmania je ich predispozícia na poškodenie, deštrukciu či inú formy ujmy, škody či straty.

Sociálna zraniteľnosť zvyčajne zahŕňa sociálne charakteristiky, ktoré môžu spôsobiť, že sociálni aktéri sú citlivejší, majú väčšiu predispozíciu na zhoršenie kvality svojho života, na svoju existenciu či uspokojovanie svojich záujmov a potrieb. Podáva charakteristiku osoby alebo skupiny a ich situácie, ktoré ovplyvňujú ich schopnosť predvídať, odolať a vyrovnať sa s následkami pôsobenia rôznych ohrození.

Sociálna dimenzia zraniteľnosti vyjadruje také aspekty, ako je sociálna spravodlivosť, sociálna diferenciácia, organizáciu spoločnosti či potenciál jedinca. V rôznych štúdiách sociálny rozmer zraniteľnosti zahŕňa aj otázky, ako sú chudoba, sociálna marginalizácia, bezmocnosť, demografiu, sociálne siete, vzdelávanie, zdravie a stupeň blahobytu, pohlavie, kultúru.

Ostatné činitele sociálnej zraniteľnosti, ktoré ovplyvňujú citlivosť a expozíciu na mimoriadne udalosti, a ktoré sú identifikované v literatúre zahŕňajú príslušnosť do sociálno-ekonomickej triedy a kasty, pohlavie, vek (staršie osoby a deti), rasu a etnický pôvod, vlastníctvo bytov (nájomcovia, vlastníci), prístup k finančným zdrojom na obnovu po katastrofe.

Pri hodnotení sociálnej zraniteľnosti ide o komplexný súbor charakteristík, ktoré vyjadrujú situáciu človeka. Sú to najmä:

- podmienky života (kvalita výživy, fyzické a duševné zdravie),
- sociálna odolnosť (kvalifikácia, vzdelanie, vlastný kapitál, vlastné rezervy),
- schopnosť vlastnej ochrany, schopnosť vytvoriť bezpečný domov, vytvoriť a udržať bezpečné miesto,
- stupeň sociálnej ochrany (existencia systému sociálnej ochrany a pomoci v núdzi),
- sociálne a politické siete a inštitúcie (sociálny kapitál, inštitucionálne prostredie a podobne).

7.2.3 Odolnosť

Pri výskume bezpečnosti sa často stretávame s tým, že sa pojmy zraniteľnosť a odolnosť viac-menej stotožňujú, odolnosť predstavuje synonymum zraniteľnosti. Význam oboch pojmov však nemožno považovať za totožný.

Pokiaľ zraniteľnosť (*vulnerability*) vyjadruje výsledok expozície a citlivosti systému na negatívne javy a udalosti, **odolnosť** znamená *schopnosť objektu odolať vplyvu rušivých udalostí (resistibility)*, vyrovnať sa

s pôsobením negatívnych javov a udalostí, zachovať si svoju funkčnosť, integritu, pretrvať bez poškodenia, resp. rýchlo odstrániť škody a straty a obnoviť pôvodné funkcionality a normálne podmienky svojej existencie (recoverability).

Odolnosť referenčného objektu v tomto kontexte môžeme vnímať ako jeho schopnosť obnoviť svoju funkčnosť a reorganizovať sa po vzniku zmien, vyvolaných poruchami, resp. vonkajšími negatívnymi vplyvmi, udalosťami rôzneho charakteru. Môže byť charakterizovaná:

- rezistenciou voči vonkajším negatívnym vplyvom, udalosťami,
- rýchlosťou návratu do pôvodného stavu, ak došlo k negatívnym javom a udalosťami.

Odolnosť referenčného objektu je charakterizovaná tromi kľúčovými črtami:

1. Robustnosť, fyzická odolnosť: schopnosť absorbovať účinky deštruktívnych energií negatívnej udalosti bez zmeny svojho stavu.
2. Pripravenosť: schopnosť a možnosť pripraviť sily a prostriedky na reakciu a na zvládnutie negatívnej udalosti.
3. Obnoviteľnosť: schopnosť čo najrýchlejšie a najúčinnšie po odznení negatívnej udalosti obnoviť pôvodné funkcionality, vlastnosti a kapacity referenčného objektu.

Úroveň odolnosti objektu bude závisieť na množstve a kvalite ľudských, materiálnych, hmotných a finančných zdrojov a zásob, použiteľných na odstraňovanie následkov negatívnych javov a udalostí, ako aj od akcieschopnosti síl a prostriedkov krízového reagovania.

Ekonomický aspekt odolnosti referenčného objektu môže byť analyzovaný pomocou Indexu deficitov (strát) vplyvom negatívnej udalosti - *Disaster Deficit Index* – DDI (Cardona et al., 2009).

$$DDI = \frac{P_P}{P_D} \quad (7.1.)$$

kde P_P - množstvo prostriedkov potrebných na pokrytie strát a škôd, spôsobených negatívnou udalosťou,

P_D - dostupné (dispozičné) finančné prostriedky na obnovu funkčnosti a vyriešenie následkov negatívnej udalosti.

Tento index slúži na vyjadrenie adaptívnej schopnosti vyrovnávať sa s následkami extrémnych udalostí. Hodnota DDI väčšia ako 1,0 odráža

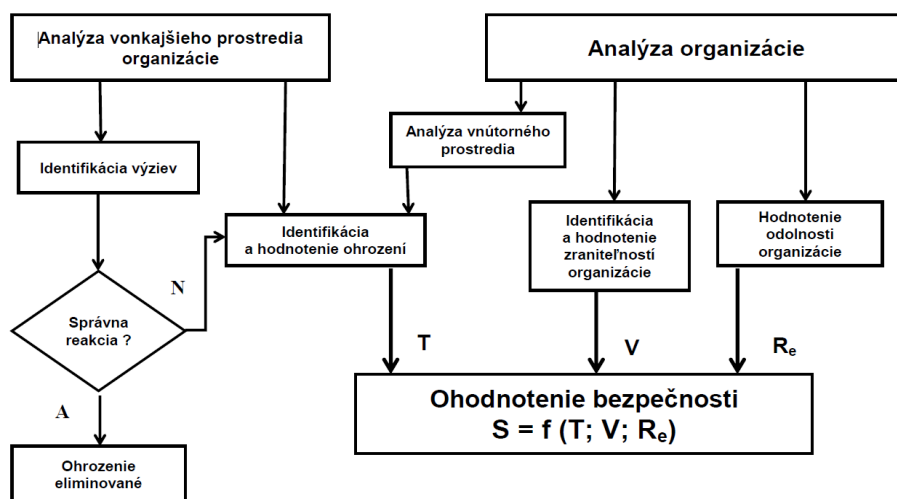
neschopnosť samostatne a bez pomoci riešiť následky udalostí. Čím je hodnota DDI väčšia, tým väčšia je finančná disproporcia medzi stratami a schopnosťou odstrániť následky extrémne, resp. inej negatívnej udalosti.

Príbuzné poňatie odolnosti, **sociálna odolnosť**, vyjadruje schopnosť a možnosti jednotlivcov alebo sociálnych skupín na zabezpečenie priaznivých podmienok v rámci nových okolností a ak je to potrebné, aj novými prostriedkami. Novými okolnosťami rozumieme situáciu, ktorá vznikla pôsobením negatívnych javov a udalostí najrôznejšej povahy a príčiny.

7.3 Hodnotenie bezpečnosti objektu

Hodnota (miera) bezpečnosti objektu bude vždy výsledkom interakcie vonkajších a vnútorných bezpečnostných ohrození (T) a jej ochranných (obranných) vlastností, schopností a možností, parametrizovaných prostredníctvom činiteľa zraniteľnosti (V) a odolnosti (R_e), pričom index R_e súhrnne vyjadruje aj fyzickú odolnosť (resistibility), aj obnoviteľnosť (recoverability).

Na hodnotenie bezpečnosti objektu odporúčame postup, ktorý je uvedený na obrázku 7.1. Spočíva v postupnosti identifikovania a hodnotenie činiteľov bezpečnosti a následné komplexné ohodnotenie bezpečnosti referenčného objektu.

Obrázok 7.1 Model hodnotenie bezpečnosti

Dosiahnutý alebo očakávaný stupeň bezpečnosti objektu môžeme ohodnotiť na základe vzťahu identifikovaných činiteľov bezpečnosti: veľkosti a intenzity identifikovaných ohrození, zraniteľnosti a odolnosti. Ohodnotenie spočíva v logickom posúdení vzťahu týchto činiteľov a ich vplyvu na bezpečnosť sektoru, napr.:

- ak veľkosť identifikovaného ohrozenia je ohodnotená ako veľká, ale zraniteľnosť objektu je ohodnotená ako veľmi malá, odolnosť objektu je veľká, to ukazuje na dostatočnú bezpečnosť organizácie, pretože dané ohrozenie nemôže, vzhľadom na minimálnu zraniteľnosť a veľký stupeň odolnosti narušiť funkčnosť organizácie alebo spôsobiť jej dramatickú škodu či inú ujmu.

Tabuľka 7.2 Matica hodnotenia bezpečnosti objektu

Odolnosť	Ohrozenie								
	Malé			Stredné			Veľké		
	Zraniteľnosť								
	Malá	Stredná	Veľká	Malá	Stredná	Veľká	Malá	Stredná	Veľká
Veľká									
Stredná									
Malá									

Súhrn

Bezpečnosť je taký stav bezpečnostnej situácie a procesov tento stav ovplyvňujúcich, ktorý zaisťuje priaznivé podmienky pre existenciu, pretrvanie a rozvoj referenčného objektu.

Efektívnosť hodnotenia bezpečnosti je v podstatnej miere závislá od toho, ako bude zvládnutý proces identifikácie a hodnotenie činiteľov, ktoré sú zásadne determinujú bezpečnosť organizácie.

Pri analýze a hodnotení bezpečnosti budeme uplatňovať princíp **rozhodujúcich činiteľov**. Tento princíp umožňuje abstrahovať nepodstatné, vedľajšie javy a procesy, ktoré nemajú významnejší vplyv na bezpečnosť objektu.

Výsledkom nášho skúmania je prezentovanie, definovanie a popis dvoch skupín činiteľov bezpečnosti:

- vonkajšie činitele, ku ktorým zaraďujeme vonkajšie bezpečnostné prostredie, bezpečnostné výzvy a bezpečnostné ohrozenia,
- vnútorné činitele, zahrňujúce vnútorné bezpečnostné prostredie, zraniteľnosť, a odolnosť objektu a pružnosť reakcie na ohrozenia.

Pri rešpektovaní uvedeného prístupu môžeme prijať záver, že k narušeniu (zmene úrovne) bezpečnosti objektu dôjde vtedy, keď:

- nastanú také zmeny v objekte, ktoré výrazne zvýšia jej zraniteľnosť, znížia jej odolnosť, resp. znížia jeho schopnosť reagovať na ohrozenia, pričom vývoj v prostredí zostane nezmenený,
- v prostredí (okolí) objektu dôjde k zmenám, ktorých výsledkom bude pôsobenie ohrození vysokej intenzity, prevyšujúcich stupeň zraniteľnosti a mieru odolnosti objektu.

Otázky

1. Aký je význam identifikovania činiteľov bezpečnosti?
2. Aký je vzťah priestoru a prostredia a ich význam pre analýzu bezpečnosti?
3. Čo je účelom a obsahom analýza bezpečnostného prostredia?
4. Čo sú bezpečnostné výzvy a aký je ich možný vývoj?
5. Aké sú kategórie ohrození a čím je podmienený ich vznik a pôsobenie?
6. Čím je daná fyzická odolnosť referenčného objektu?
7. Čím je podmienená reaktibilita referenčného objektu na ohrozenia?

Literatúra použitá v kapitole

CARDONA, O.D., CARREÑO M.L. 2009. *Updating the Indicators of Disaster Risk and Risk Management for the Americas*. In: *Journal of Integrated Disaster Risk Management*. [on-line]ISSN 2185-8322. S.24-47

GEIST, B. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing, 1992. ISBN 80-85605-28-7

HOFREITER, L., MATIS, J. *Komplexná metodika hodnotenia bezpečnostného prostredia*. Priebežná výskumná správa. Liptovský Mikuláš: Akadémia ozbrojených síl gen. M.R. Štefánika, 2010. s.83

HOFREITER, L. 2015. *Manažment ochrany objektov*. EDIS-Vydavateľstvo ŽU v Žiline, 2015. ISBN 978-80-8040-1164-4.

HOFREITER, L. 2016. *Bezpečnostné prostredie súčasného sveta*. Zlín-VerBuM, 2016. ISBN 978-80-87500-79-8. 160 s.

HOFREITER, L., BYRTUSOVÁ, A. 2016. *Indikátory bezpečnosti*. Zlín-VerBuM, 2016. ISBN 978-80-87500-82-8. 136 s.

MICHÁLEK, A. *Rurálna kriminalita a rurálne okresy Slovenska so zvýšenou kriminalitou*. In: *Geografický časopis / geographical journal* 62 (2010) 4, s. 329-345. ISSN 0016-7193

8 METODOLOGICKÉ ASPEKTY TEÓRIE BEZPEČNOSTI

Cieľom tejto kapitoly je:

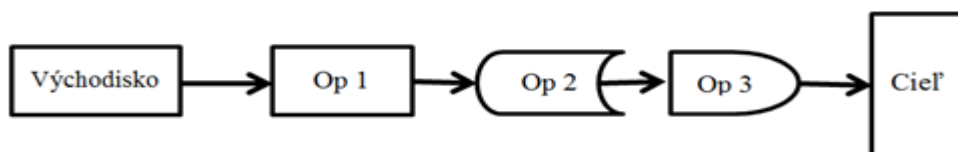
- *Objasniť štruktúru a klasifikáciu vedeckých metód.*
- *Objasniť obsah a štruktúru empirických metód.*
- *Objasniť obsah a štruktúru logických metód.*

Teória bezpečnosti je súhrnom poznatkov, získaných v procese vedeckého poznávania. Aby poznatky splnili požiadavku na ich konzistentnosť, koherentnosť a najmä pravdivosť, musia byť v procese poznávania použité adekvátne postupy a nástroje. Inak povedané, musia byť použité primerané vedecké metódy a postupy skúmania a poznávania.

8.1 Štruktúra a klasifikácia metód

Termín metóda pochádza z gréckeho slova *methodos* a doslova znamená cesta, vedecká cesta, spôsob bádania, alebo aj cesta za niečim.

Pojem vedecká metóda sa všeobecne charakterizuje ako cieľavedomý postup, pomocou ktorého sa dá dosiahnuť určitý cieľ, niečo sa pozná alebo bude vyriešené. Metóda predstavuje obvykle usporiadanú množinu operácií (technik, procedúr), ktoré na seba určitým spôsobom nadväzujú a tvoria jednotný, vopred pripravený postup, podľa ktorého môžeme riešiť celú skupinu problémov alebo úloh na dosiahnutie cieľa, ktorým je získanie vedeckých poznatkov alebo vyriešenie určitého výskumného problému (Porada, Stacho, 2000) (obr.8.1.).

Obrázok 8.1 Štruktúra vedeckej metódy

Vedecká metóda je postavená na pravidlách logiky. Jej vlastnosťami sú:

- systematičnosť,
- presnosť,
- kontrolovateľnosť,
- overiteľnosť,
- možnosť zovšeobecnenia.

Pojem metóda býva používaný v rôznej šírke. Najčastejšie sa týmto pojmom označujú špeciálne postupy v rámci jednej vedeckej disciplíny, ako napr. v kriminológii metóda modelovania, metóda prognózovania, experimentálna metóda a pod.

Niekedy sa však používa pojem metóda v širokom zmysle, napr. analytická metóda, indukčná metóda, dedukčná metóda a pod. Potom je výrazom na označenie určitého všeobecného poznávacieho postupu, spôsobu skúmania a zahŕňa aj ostatné logické prostriedky, napr. syntézu, abstrakciu, zovšeobecňovanie a pod.

Vedecké metódy sú najčastejšie klasifikované podľa týchto kritérií (Porada, Stacho, 2000, s.35-37):

- a) podľa vzťahu objektu a subjektu poznávania na:
 - a. metódy empirické,
 - b. metódy teoretické,
- b) podľa špecifiky objektu poznávania na:
 - a. metódy matematicko-logické,
 - b. metódy prírodovedné a technické,
 - c. metódy spoločensko-vedné,
- c) podľa stupňa všeobecnosti na:
 - a. metódy všeobecné,
 - b. metódy špeciálne.

Okrem uvedenej klasifikácie môžeme metódy podľa spôsobu hodnotenia rozdeliť na (Hofreiter, 2015) :

- kvalitatívne,
- kvantitatívne,
- semikvantitatívne.

8.1.1 Kvalitatívne metódy

Kvalitatívne metódy používajú slová na popis činiteľov i stavov bezpečnosti. Použité popisné stupnice (škály) môžu byť prispôsobené alebo upravené tak, aby vyhovovali okolnostiam, a rôzne činitele môžu byť popísané rôznym spôsobom. Kvalitatívne metódy sa využívajú v prípadoch, ak chýbajú alebo sú ťažko vyjadriteľné číselné hodnoty (údaje) pre kvantitatívne ohodnotenie činiteľov a stavov, sú jednoduchšie a rýchlejšie, ale sú viac subjektívne.

Kvalitatívne metódy by mali vychádzať zo skutočných faktov a dostupných údajov. Úroveň bezpečnosti sa určuje expertným ohodnocovaním (kvalifikovaným odhadom) slovné. Takéto ohodnotenie využíva subjektívnu pravdepodobnosť, ktorá vyjadruje mieru osobného presvedčenia o výskyte posudzovaného javu (udalosti) v závislosti na definovaných faktoroch. Slovná deskripcia činiteľov i výsledných stavov je pre väčšinu užívateľov zrozumiteľnejšia a intuitívne prijateľnejšia.

8.1.2 Kvantitatívne metódy

Kvantitatívne metódy sú založené na matematickom vyjadrení činiteľov bezpečnosti z frekvencie výskytu udalostí, ktoré sa vyskytli v minulosti .

Tieto metódy sa dajú použiť predovšetkým v tých prípadoch, ak je dostatok relevantných údajov, ktoré sa dajú hodnotiť štatisticky. Využívajú najmä:

- štatistickú analýzu (štatistické charakteristiky miery variability – rozptyl, smerodajná odchýlka, variačný koeficient),
- simulačné postupy (napr. Monte Carlo).

Tieto metódy sú viac exaktné než kvalitatívne, ich vykonanie vyžaduje viac času a úsilia, v niektorých prípadoch môžu byť tiež menej prehľadné.

8.1.3 Semikvantitatívne metódy

Semikvantitatívne (polokvantitatívne) metódy využívajú kvalitatívne popísanie stupnice, ktoré majú pridelené číselné hodnoty, kombináciou týchto charakteristík sa určí hodnota činiteľov i miera bezpečnosti.

V tejto metóde sú kvalitatívne stupnice (škály) doplnené číselnými hodnotami. Cieľom je vytvoriť stupnice, ktoré sú podrobnejšie, než môže obvykle poskytnúť kvalitatívna alebo len kvantitatívna analýza.

8.2 Empirické metódy

Empirické metódy sú metódy, ktoré sú založené na skúsenosti, na bezprostrednom živom obraze reality. Patria k nim také metódy, v ktorých sa odraz javov a procesov v reálnom prostredí získava prostredníctvom priamych zmyslových vnemov reality a vnemov výstupov techniky.

Podľa spôsobu získavania empirických údajov sa tieto metódy rozdeľujú na:

- metódy exploratívne, zisťovacie,
- metódy observačné, pozorovacie,
- experiment
- historické metódy,
- prípadová štúdia.

8.2.2 Observačné, pozorovacie metódy

Observačné metódy sú založené na zámernom a systematickom pozorovaní (sledovaní) predmetu záujmu. Ich cieľom je získanie informácií, dát, ktoré umožnia rozšírenie vedeckého poznania, a to najmä ich zovšeobecňovaním, vytváraním hypotéz a teórií atď. Základnou observačnou metódou je pozorovanie.

Pozorovanie

Pozorovanie je definované ako „*technika zberu informácií založená na zameranom, systematickom a organizovanom sledovaní zmyslovo vnímaných prejavov aktuálneho stavu prvkov, aspektov a fenoménov, ktoré sú objektom skúmania*“ (Reichel, J., 2009, s.94).

Pozorovanie je jednou zo základných metód využívaných v kvalitatívnom výskume. Pomáha nám zistiť “čo sa skutočne deje”. Pre výskumníka slúži na orientáciu v zatiaľ neznámej problematike. Pozorovaním si dopĺňa informácie získané iným spôsobom (napr. rozhovorom). Výskumník tak má možnosť doplniť informácie o prostredí (napr. o prostredí, v ktorých sa objekt skúmania vyskytuje, o činiteľoch prostredia, o režime v chránenom objekte apod.). Pozorovanie možno klasifikovať podľa nasledujúcich dimenzií:

- skryté – otvorené pozorovanie,
- zúčastnené – nezúčastnené pozorovanie,
- štrukturované – neštrukturované pozorovanie,
- pozorovanie v umelej situácii – v prirodzenej situácii,

Za kľúčovú charakteristiku pre klasifikáciu pozorovanie však budeme považovať mieru štandardizácie. Podľa tejto charakteristiky budeme pozorovanie členiť na (Reichel, J., 2009, s.94):

- štandardizované pozorovanie,
- neštandardizované pozorovanie.

Štandardizované pozorovanie

Pri štandardizovanom pozorovaní je vopred stanovený objekt, cieľ, predmet pozorovania, jeho forma, miesto, čas, pozorované parametre (činitele, fenomény). Táto forma pozorovania umožňuje postihovať kvantitatívnu i kvalitatívnu stránku pozorovaných javov, umožňuje požadovanú kvalitu záznamu o pozorovaní a jeho prezentáciu.

Neštandardizované pozorovanie

Pri neštandardizovanom pozorovaní je často určený len cieľ alebo predmet pozorovania a o ďalších aspektoch jeho realizácie sa pozorovateľ rozhoduje priebežne a samostatne. Môže dôjsť i ku korigovaniu cieľa predmetu pozorovania, ak pozorovateľ usúdi, že pôvodný zámer pozorovania bol mylný.

8.2.3 Experiment

Experiment je metóda získavania dát, ktorá sa široko používa nielen v technických a prírodných vedách, ale je využiteľná aj v bezpečnostnom výskume.

Experimentom sa označuje zámerne vyvolaný proces, ktorý slúži na získanie alebo overenie poznatkov za pomoci novovytvorených podmienok, zodpovedajúcich cieľom skúmania.

Experiment môže byť použitý na získanie dát o chovaní technických zabezpečovacích prostriedkov pri zmene parametrov vonkajšieho prostredia, resp. podmienok, v ktorých by mali byť použité (napr. zmenou teploty, tlaku, svetla, charakteristík detegovaného objektu a pod.).

V prípade bezpečnostnej reality, v ktorej môžeme identifikovať a definovať nezávisle premennú a závisle premennú, môže experiment spočívať :

- zisťovanie stavu (parametrov) nezávisle premennej pred pôsobením závisle premennej,
- zisťovanie stavu (parametrov) nezávisle premennej pri pôsobení závisle premennej,
- zisťovanie stavu (parametrov) nezávisle premennej pri pôsobení zmenenej závisle premennej,

- zisťovanie stavu (parametrov) nezávisle premennej po pôsobení zmenenej závisle premennej.

Výhodou experimentu je, že umožňuje hlbšie preniknúť do mechanizmu vzájomného pôsobenia činiteľov bezpečnostnej reality, získať potrebné dáta pre projektovanie účinných a odolných systémov ochrany aktív subjektu bezpečnosti.

8.2.4 Historická metóda

Historická metóda umožňuje študovať vznik, vývoj a fungovanie skúmaného predmetu alebo javu. Je prostriedkom dát, informácií o príčinách a podmienkach súčasného stavu skúmanej reality.

Historickou metódou sa dopracovávame k hlbšiemu poznaniu a pochopeniu súčasného stavu a v ňom pôsobiacich príčin.

Aplikácia historickej metódy môže viesť k stanoveniu periodizácie vývoja určitého javu, procesu. Prostredníctvom tejto je možné objasniť vnútornú spojitosť skúmaného javu s prítomnosťou.

Na základe pozorovania a objasnenia zákonitostí vývojového procesu je možné naznačiť trendy a do určitej miery predikovať budúce stavy bezpečnostnej reality.

8.2.5 Prípadová štúdia – Case Study

Prípadová štúdia (*Case Study*) patrí do skupiny kvalitatívnych výskumných metód, preferujúcich vysvetľujúci a interpretatívny prístup. Pre úspešné použitie tejto metódy je potrebné objasniť, čo je prípad a čo je prípadová štúdia .

Drulák (Drulák, P. 2008,s.32-33) uvádza, že *prípad* môže byť:

- buď dostatočne ohraničený aspekt historickej epizódy alebo dostatočne ohraničená historická epizóda, alebo
- objekt, uzavretý systém, ktorý má:
 - jasné hranice,
 - svoju vnútornú logiku,
 - svoju špecifickú podstatu.

Z uvedeného vyplýva, že prípad bol objektom výskumu, mal by spĺňať dve kritériá: časové a tematické ohraničenie.

Prípadová štúdia je detailná analýza *prípadu*, vybraného ako objekt výskumu. Prípacom v bezpečnostnom výskume môže byť určitý objekt, systém, alebo určitá časovo a priestorovo uzavretá udalosť (bezpečnostný incident). Cieľom prípadovej štúdie je poskytnúť podrobný popis, hlboké porozumenie alebo príčinné vysvetlenie vybraného prípadu. Na základe toho klasifikujeme:

- exploratórne,
- deskriptívne,
- explanatórne,
- komparatívne prípadové štúdie.

Exploratórne prípadové štúdie majú za cieľ preskúmať štruktúru prípadu a vzťahy, ktoré pôsobia, definovať hypotézy a otázky, navrhnúť teóriu a pripraviť podklady pre ďalší výskum.

Deskriptívne prípadové štúdie umožňujú detailné preskúmanie daného prípadu a podať čo najkomplexnejší popis daného javu. Jedná sa o štúdium prípadu, ktorý skúmame pre jeho jedinečnosť, pre jeho vnútornú povahu, porozumenie ktorej má pre subjekt bezpečnosti hodnotu.

Explanatórne prípadové štúdie podávajú vysvetlenie prípadu tým, že sú hľadané jeho jednotlivé príčinné reťazce. Cieľom je odkrývať menej známe alebo doposiaľ neznáme vzťahy a štruktúry daného prípadu, analyzovať ich charakter, identifikovať príčiny a následky.

Komparatívne prípadové štúdie slúžia na skúmanie dvoch alebo niekoľkých prípadov a využívajú komparatívnu analýzu, ktorá vyúsťuje do zistenia, či sú dva prípady rovnaké (totožné), podobné alebo odlišné, rozdielne. Výsledkom môže byť aj zistenie spoločných príčin, resp. pôsobenie rovnakých alebo podobných kauzálnych mechanizmov, spájajúcich analyzované prípady. .

8.2.1 Exploratívne metódy

Exploratívne metódy sú určené na zisťovanie údajov o objekte a predmete skúmania. Využívajú sa najmä:

- dotazovanie,
- štúdium dokumentov.

Dotazovanie

Dotazovanie je metóda získavania informácií v sociálnom prostredí. Dotazovateľmi i respondentmi sú sociálne jednotky – dotazovateľ na jednej strane a respondent alebo respondenti na strane druhej.

Podstatou dotazovania je kladenie otázok a podľa toho môže mať dotazovanie formu:

- rozhovoru (interview),
- dotazníka,
- ankety.

Rozhovor

Rozhovor (interview) patrí medzi jednu z najpoužívanejších exploratívnych výskumných metód. Väčšinou sa realizuje priamym kontaktom medzi výskumníkom a skúmanou osobou, hoci v súčasnosti sa stále viac začínajú uplatňovať aj nepriame formy, napr. telefonické alebo on-line interview.

Rozhovor je vedecká metóda, ktorá je vopred naplánovaná. Je to asymetrická situácia, t.j. výskumník vedie rozhovor a kladie otázky a respondent na ne odpovedá. Odpovede si výskumník zaznamenáva a neskôr ich vyhodnotí.

Rozhovor umožňuje zachytiť nielen fakty, ale i hlbšie preniknúť do motívov a postojov respondentov. Možno pri ňom sledovať aj vonkajšie reakcie respondenta a podľa nich usmerňovať ďalší priebeh rozhovoru.

Rozhovor (Zeľová, 2002, s.71-86) sa môže uskutočniť ako :

- štruktúrovaný,
- neštruktúrovaný.

Štruktúrovaný (štandardizovaný) rozhovor, v ktorom je presne znenie otázok a ich poradie dopredu dane a záväzné. Štruktúrovaný rozhovor umožňuje zhromažďovať údaje od viacerých respondentov, hromadne ich spracovávať a porovnávať. Z výsledkov sa usudzuje na názory skupín, populácii, ktoré respondenti reprezentujú.

Neštruktúrovaný (neštandardizovaný) rozhovor, v ktorom je obsah, presne znenie a poradie otázok vecou rozhodnutia pýtajúceho sa. Takýto rozhovor je pružný, otvorený, prispôsobuje sa priebehu komunikácie a

respondentovi. To ale neznamená, že nevyžaduje žiadnu prípravu. Umožňuje detailnejšie a hlbšie poznanie jednotlivca, resp. špecifickej situácie. Otázky možno aktuálne nasmerovať na problémy a oblasti, ktoré sa počas rozhovoru ukážu ako kľúčové, resp. citlivé.

Dotazník

Dotazník patrí medzi jednu z najčastejšie používaných metód vo výskume. Používa sa na hromadné a rýchle zisťovanie faktov, názorov, postojov, preferencií, hodnôt, motívov, potrieb, záujmov v oblasti bezpečnostnej reality.

Dotazník môže byť :

- voľný, neštruktúrovaný, pri ktorom respondent voľne formuluje svoj názor na skúmaný problém,
- pološtruktúrovaný, v ktorom respondent odpovedá na súbor otázok v ľubovoľnom poradí,
- štruktúrovaný, v ktorom respondent odpovedá na otázky v stanovenom poradí.

Anketa

Anketa ako metóda zberu informácií využíva niekoľko otázok (voľných, uzatvorených či polo uzatvorených), orientovaných na získanie odpovedí na tému súvisiacu s predmetom záujmu (napr. s hodnotením bezpečnosti v danej lokalite, s rozsahom preventívnych opatrení a pod.).

Anketa býva spravidla uskutočňovaná formou voľne distribuovaných anketových lístkov či letákov. Účasť v ankete je výsledkom osobnej voľby občana, preto výsledky ankety nemusia mať reprezentatívny charakter a nie je ich možné zovšeobecniť.

Štúdium dokumentov

Metóda štúdia dokumentov je najčastejšie používaná vo výskumných úlohách, pri spracúvaní vedeckých štúdií a záverečných (kvalifikačných) prác na vysokých školách.

Za dokumenty budeme v tomto kontexte považovať:

- právne dokumenty (zákony a právne predpisy, vyhlášky, nariadenia),
- odborné (odborové) normy a predpisy,

- štatistické a iné výkazy,
- publikácie (knihy, časopisy, noviny),
- dokumenty na rôznych nosičoch (CD, DVD, Internet ap.).

Štúdium dokumentov znamená sledovať predmet záujmu (jeho vznik, vývoj i súčasný stav) a názory (dáta) o v rozsiahlom časovom úseku prezentované širokým spektrom odborníkov, resp. verejnosti.

Predpokladom získania relevantných informácií, dát o predmete záujmu je výber vhodných dokumentov, schopnosť porozumieť danému dokumentu a správne ho interpretovať.

Cieľom je účelná **obsahová analýza dokumentu**, ktoré nespočíva len uvedení jeho obsahu, resp. kvantitatívnych údajov, ale predovšetkým kvalitatívna interpretácia dokumentu. To znamená, identifikovať tie dáta, údaje a fenomény, ktoré sa vzťahujú k predmetu záujmu, k skúmanému problému.

8.3 Logické metódy

Do skupiny logických metód patria metódy, ktoré využívajú princípy logiky a logického uvažovania. Skôr, ako budeme charakterizovať jednotlivé skupiny logických metód, objasníme podstatu logického uvažovania.

8.3.1 Logické uvažovanie

Logika je jednou zo základných disciplín filozofie, ktorá vznikla ako reakcia rozumu na potrebu poznávania ľudského sveta, odovzdávania poznatkov iným ľuďom. Logika sa ani tak nezaobrá obsahom poznatkov, ako princípmi rozhodujúcimi o správnosti usudzovania, resp. logickou správnosťou uvažovania.

Uvažovanie je myšlienková činnosť zloženú zo súdov formulovateľných v nejakých výrokoch, medzi ktorými môžu byť rozmanité logické i mimologické väzby.

Uvažovanie je prechod **od jedných tvrdení**, výrokov, premís **k iným** následkom, záverom, úsudkom. Úsudok je myšlienkový proces alebo akt, v

ktorom z konečného počtu súdov, ktoré sa nazývajú premisy, odvodíme súd, ktorý sa nazýva záver.

V logike podľa spôsobu odvodzovania záverov rozlišujeme:

- deduktívne uvažovanie,
- uvažovanie nededuktívne,
- uvažovanie induktívne:
 - neúplná indukcia,
 - úplná indukcia,
- eliminačná indukcia.

Deduktívne uvažovanie

Deduktívne uvažovanie je myšlienkový postup, pri ktorom z istých výrokov, premís, odvodzujeme iné výroky alebo iné výrokové formy. Medzi výrokovými výrazmi, z ktorých vychádzame, z ktorých odvodzujeme a výrokovými výrazmi, ktoré odvodzujeme, resp. ktoré dedukciou získavame je vzťah logického vyplývania.

Pri deduktívnom uvažovaní záver (úsudok) logicky vyplýva z premís, teda nie je prípustná, resp. neexistuje iná možnosť, iný záver.

Príklad deduktívneho uvažovania :

P1: V tejto nádobe sú všetky guľôčky biele.

P2: Táto guľôčka je z tejto nádoby.

Záver: Táto guľôčka je biela.

Uvažovanie nededuktívne

Pri nededuktívnom uvažovaní usudzujeme z premís na *pravdepodobnosť* záverov, z premís vyvodzujeme záver s určitou pravdepodobnosťou, resp. stupňom pravdepodobnosti. záver daného úsudku *n e v y p l ý v a* z premís logicky, ale len s určitým stupňom pravdepodobnosti.

Príklad nededuktívneho uvažovania:

P1: V tejto nádobe sú biele a čierne guľôčky.

P2: Táto guľôčka je z tejto nádoby.

Záver: Táto guľôčka je pravdepodobne čierna.

Uvažovanie induktívne – neúplná indukcia

Induktívne uvažovanie je typ nededuktívneho uvažovania. Pri tomto spôsobe uvažovania na základe určitého počtu singulárnych (jednotlivých) výrokov, premís vyplýva záver s určitým stupňom pravdepodobnosti.

Príklad:

Majme množinu študentov FBI (X_1, \dots, X_n)

P1: X_1 je študent FBI, študuje na KBM

P2: X_2 je študent FBI, študuje na KBM

P3: X_3 je študent FBI, študuje na KBM

Záver : Ak X je študent FBI, tak študuje na KBM

Ale naozaj každý študent FBI študuje na KBM ?

Z premís daného induktívneho úsudku záver nevyplýva, resp. vyplýva len s určitým stupňom pravdepodobnosti.

Z premís daného induktívneho úsudku záver nevyplýva, resp. vyplýva len s určitým stupňom pravdepodobnosti; v opačnom smere, zo záveru daného úsudku vyplývajú premisy, ktoré sú jednotlivými prípadmi všeobecného výroku, ktorý je záverom daného úsudku (Viceník, J., s.100 .)

Uvažovanie induktívne –úplná indukcia

Pri úplnej indukcii **záver logicky vyplýva z premís**. A platí tento vzťah aj opačne: zo záveru daného úsudku logicky vyplývajú jedinečné výroky, ktoré vystupujú ako premisy v úplnej indukcii.

Úplná indukcia si zachováva formu indukcie, ale vzťah medzi premisami a závermi je vlastne vzťahom deduktívneho vyplývania. Všeobecný záver pri úplnej indukcii logicky vyplýva z premís. Je ekvivalentný konjunkcii jednotlivých výrokov vystupujúcich v premisách úplnej indukcie. Pravdivosť predpokladov zaručuje pri úplnej indukcii pravdivosť záveru a platí to aj naopak. Úplná indukcia má charakter deduktívneho uvažovania. (Viceník, J., s.102 .)⁴¹

Príklad:

Skúmame úroveň jazykovej pripravenosti doktorandov. Zistenia zapíšeme vo forme premís:

⁴¹ <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2001/1/91-103.pdf>

X1 je doktorand, X1 ovláda anglický jazyk

X2 je doktorand, X2 ovláda anglický jazyk

....

Xn je doktorand, Xn ovláda anglický jazyk.

Záver: Platí, Každé X, ktoré je X doktorand, tak ovláda anglický jazyk.

Eliminačná indukcia

Eliminačná indukcia je forma nededuktívneho uvažovania, ktorá umožňuje spomedzi súhrnu spoluvystupujúcich javov, okolností, udalostí vyčleniť tie, ktoré sú dôležité, podstatné pre vystúpenie nejakého iného javu, okolnosti, udalosti (Viceník, J., 2001, s. 204).

Podstatou eliminačnej indukcie je hľadanie nevyhnutných súvislostí javov, ktoré možno označiť za príčinu iných javov. Zásady skúmania týchto súvislostí vypracoval v r. 1843 r. **John Stuart Mill** a následne boli tieto zásady nazvané **Millove kánony**.

J.S.Mill stanovil päť pravidiel – kánonov, ktoré ďalej popisujeme. Môžu byť však využité iba za predpokladu platnosti zákona kauzality

1. kánon: pravidlo jedinej zhody

Podľa tohto pravidla platí: Ak vo všetkých prípadoch , keď nastala udalosť U vystúpil aj jav P, potom P je príčina danej udalosti.

Príklad:

Identifikovali sme tri možné príčiny: P1, P2, P3

Ak P1, nonP2, P3....U

Ak P1, nonP2, non P3.... U

Ak P1, P2, nonP3.....U

Príčinou U je P1

Zdôvodnenie: príčina P1 sa vyskytovala vo všetkých prípadoch výskytu udalosti U.

2.kánon: pravidlo jediného rozdielu

Toto pravidlo umožňuje zistiť príčinu udalosti tak, že posudzujeme prípady nastúpenia udalosti U v závislosti od výskytu javu P. Ak v prípade, keď jav P nenastúpi sa nevyskytne ani udalosť U, potom jav P je príčinou udalosti U.

Príklad:

Identifikovali sme tri možné príčiny: P1, P2, P3

Ak P1,P2,P3.... U

Ak P1,non P2,P3.... U

Ak P1, P2,non P3..... nonU

Príčinou U je P3.

Zdôvodnenie: udalosť U nastala vždy, keď sa vyskytovala príčina P3. Keď sa príčina P3 nevyskytla, udalosť U nenastala.

3.kánon: pravidlo zhody a rozdielu

Podľa tohto pravidla platí, že udalosť U sa vyskytne vždy, keď sa vyskytne jav P a udalosť U sa nevyskytne, ak sa nevyskytne jav P, potom P je príčinou udalosti U.

Príklad:

Identifikovali sme tri možné príčiny: P1, P2, P3

Ak P1,P2,nonP3.... U

Ak P1,nonP2, P3.... U

Ak nonP1, P2,nonP3....nonU

Ak nonP1, nonP2,P3.... nonU

Príčinou U je P1.

Zdôvodnenie: udalosť U nastala vždy, keď sa vyskytovala príčina P1. Keď sa príčina P1 nevyskytla, udalosť U nenastala nezávisle od výskytu ostatných P.

4.kánon: pravidlo zvyškov

Podľa tohto pravidla platí, že ak P1 a P2 sú príčinami U1 a U2 a ak vieme, že P2 je príčinou U2, potom P1 je príčinou U1.

Príklad:

Ak P1,P2, U1, U2

Ak P2 U2

P1 je príčinou U1

5.kánon: pravidlo združených zmien

Podľa pravidla združených zmien je príčinou udalosti ten jav P, ktorý keď sa zmení, zmení sa aj udalosť U.

Príklad:

Ak P1,P2,P3.... U

Ak P1, zmena P2, P3.....zmena U

P2 je príčinou U

8.3.2 Výroková logika

Ako sme uviedli pri charakteristike logického uvažovania, toto je spojené s posudzovaním väzieb medzi výrokmí.

Výroková logika je súčasť **formálnej logiky**⁴², ktorá skúma pomocou ktorých logických spojok je možné spojiť dva alebo viac jednoduchších výrokov do zloženého výroku, ktorý môže byť pravdivý, alebo nepravdivý.

Výroková logika, ktorú budeme používať, je dvojhodnotová, pretože výroky môžu mať vždy len jednu z dvoch pravdivostných hodnôt: buď je pravdivý (1), alebo nepravdivý (0), tretia možnosť neexistuje (*tertium non datur*).

Samotné výroky môžu byť buď jednoduché (ktoré sa nedajú ďalej členiť) alebo zložené, ktorá sa skladajú z viacerých jednoduchých výrokov. Pri posudzovaní problémov bezpečnosti budeme používať najmä zložené výroky, napr.: *ak nebudem chrániť svoj majetok, tak utrpím stratu*.

Budeme charakterizovať tieto logické operácie s výrokmí:

- konjunkcia,
- disjunkcia,
- implikácia
- ekvivalencia.

Konjunkcia

Konjunkcia výrokov p a q je pravda vtedy a len vtedy, ak sú oba jednoduché výroky pravdivé.

⁴² **Formálna logika** je veda, ktorá študuje v ucelenej podobe myšlienkové pochody z hľadiska ich logickej štruktúry alebo formy. Hlavnou úlohou formálnej logiky je sformulovať zákony a princípy, ktorých dodržiavanie je nevyhnutnou podmienkou na to, aby sme v procese uvažovania, usudzovanie dospeli k pravdivým výsledkom.

Konjunkcia viacerých výrokov je pravdivá vtedy a len vtedy, ak sú všetky pravdivé.

Nie je pravdivá, ak je pravdivý len jeden výrok alebo žiadny.

Konjunkciu zapisujeme : $p \wedge q$, $p \wedge q$, $p \wedge q$

p	q	$p \wedge q$
0	0	0
0	1	0
1	0	0
1	1	1

a)

p	q	$p \vee q$
0	0	0
0	1	1
1	0	1
1	1	1

b)

Obrázok 8.2 Logické matice konjunkcie – a) a disjunkcie – b)

Disjunkcia

Disjunkcia výrokov p a q je pravda iba vtedy, ak je aspoň jeden z výrokov – p alebo q - pravdivý. Disjunkcia je nepravdivá iba vtedy, ak sú obidva výroky nepravdivé.

Disjunkciu zapisujeme: p alebo q, lat. *p* vel *q*; $p \vee q$

Implikácia

Implikácia vyjadruje existenciu dvoch výrokov: p – antecedent, ktorý nasleduje po AK , a q – konzekvent, ktorý nasleduje po TAK.

Pravdivosť implikácie je závislá len od pravdivosti výrokov. Implikáciou zložený výrok je nepravdivý vtedy, ak je antecedent pravdivý a konzekvent nepravdivý, tzn. keď by následkom pravdy mala byť nepravda. V ostatných prípadoch je pravdivý.

Implikáciu zapisujeme : $p \Rightarrow q$; AK p, TAK q

Ekvivalencia

Ekvivalencia zloženého výroku je pravdivá vtedy, ak obidva jednoduché výroky, p a zároveň q, majú rovnakú pravdivostnú hodnotu. V ostatných prípadoch je nepravdivá.

Slovne vyjadrujeme ekvivalenciu : **Vtedy a len vtedy, keď'.....**

Ekvivalenciu zapisujeme : $p \leftrightarrow q$

p	q	$p \Rightarrow q$
1	1	1
1	0	0
0	1	1
0	0	1

<i>p</i>	<i>q</i>	$p \leftrightarrow q$
0	0	1
0	1	0
1	0	0
1	1	1

Obrázok 8.3 Logické matice implikácie – a) a ekvivalencie – b)

8.4 Deskripcia logických metód

Do skupiny najčastejšie používaných logických metód patria tieto metódy:

- metóda analýzy a metóda syntézy,
- metódy deduktívne,
- metódy induktívne,
- metóda komparácie,
- metóda analógie.

8.4.1 Analýza a syntéza

Analýza a syntéza zohrávajú významnú úlohu v procese poznania a sú uskutočňované na všetkých stupňoch tohto procesu. V myšlienkových operáciách sa prejavujú ako logické formy myslenia a sú spojené mnohými myšlienkovými operáciami.

Analýza je proces mysleného alebo faktického rozčlenenia celku na jednotlivé časti. V procese analýzy myslenie postupuje od zložitého k jednoduchému, od náhodného k nevyhnutnému, od mnohotvárnosti k jednote a k totožnosti.

Cieľom analýzy je poznanie jednotlivých elementov zložitého celku, zistenie súvislostí a zákonitostí medzi nimi.

Descartova „kartézská analýza“ (podľa jeho mena Cartezius). Formuloval ju v štyroch maximách, a to:

- a) pochybuj,
- b) rozlož problém na menšie časti,
- c) začni od najľahšieho,
- d) snaž sa o komplexnosť.

Descartes v maximách zdôvodňuje, že:

1. Žiadnu vec nikdy nemožno považovať za pravdivú dovedy, kým ju nepoznáme celkom určite ako takú, to znamená tak jasne a výrazne, že nezostane nijaká možnosť ďaleko nej pochybovať.

2. Každý zo skúmaných problémov treba rozdeliť na toľko častí, na koľko sa len dá a na koľko to bude potrebné pre jeho lepšie riešenie.

3. Treba myslieť podľa poriadku, začínať od predmetov, ktorých poznanie je najjednoduchšie a najľahšie, pričom treba brať do úvahy zákonitú vzťahy aj medzi tými javmi, ktoré netvorí prirodzený poriadok.

4. Všade treba robiť také dôkladné a celkové vyčíslenia prehľadov, aby sme si boli celkom istí, že sme na nič nezabudli.

Táto metóda, neskôr obohatená syntézou, dodnes patrí medzi základné metódy vedeckého poznania. (Poláková, Spálová, 2009, s.20)

Analýza môže byť použitá ako:

- Klasifikačná analýza, určená na zisťovanie znakov a vlastností určitého celku, ako aj skúmanie ich podobnosti, zhodnosti, ekvivalentnosti
- Vzťahová, relačná analýza, zameraná na skúmanie vzťahov a relácií medzi celkami, ich časťami či zložkami, pričom sa skúmajú vlastnosti tých vzťahov.
- Kauzálna analýza, ktorá sa orientuje na odhalenie a analýzu príčin a prírodných vzťahov, ako aj na identifikovanie, odhalenie príčin a následkov ich prejavov.
- Funkcionálna analýza slúži na skúmanie podstatných funkcií zložiek, častí systému.

Syntéza je proces spájania častí, vlastností a vzťahov medzi nimi; je to postup od totožného, podstatného k rozdielnosti, mnohotvárnosti. Syntézou dosiahneme spojenie informácií a dát, ktoré boli získané analýzou, do jedného celku.

8.4.2 Metódy deduktívne

Deduktívne metódy (metódy ex post) sú založené na analýze udalostí, ktoré už vznikli, hľadani a objasnení ich príčin a súvislostí medzi týmito príčinami. Deduktívne metódy využívajú myšlienkový postup od všeobecného k zvláštnemu, od dôsledku k hľadaniu príčin (Čo spôsobilo daný jav, udalosť, stav?).

Ich význam spočíva v tom, že umožňujú zostaviť typové scenáre vzniku a prejavov rizík rôznej povahy a sú zdrojom inovácie procesov bezpečnostného manažmentu.

8.4.3 Metódy induktívne

Induktívne metódy (metódy ex ante) umožňujú predvídať možné ohrozenie chráneného záujmu, pričom sa analyzujú okolnosti, ktoré by ohrozenie mohli zapríčiniť. Pomocou týchto metód môžeme vyhodnotiť predpokladaný (očakávaný, pravdepodobný) počet udalostí, odhadnúť ich možné následky a prijať vhodné preventívne opatrenia. Indukcia je myšlienkový postup, pri ktorom postupujeme:

- od jednotlivosti ku zovšeobecneniu,
- od známych vecí k neznámym,
- od konkrétnych javov k abstrakcii.

Induktívne metódy spravidla využívajú:

- pravdepodobnostné modely,
- expertné odhady.

Pravdepodobnostné modely

Pravdepodobnostné modely (Mimra, M., 2001) pracujú s vybranými činiteľmi bezpečnosti ako s rýdzo pravdepodobnostnou veličinou. Tento prístup je založený na tom, že sa daný jav vyskytuje s určitou pravdepodobnosťou, ktorú je možné určiť na základe určitých štatistických veličín (napr. počet výskytov danej skupiny javov, dĺžky sledovaného obdobia a pod.). Uplatnenie týchto modelov v bezpečnostnej praxi je však veľmi zložitý, pretože často chýbajú všetky štatistické údaje, na základe ktorých by sa mohli stanoviť parametre pravdepodobnostných vzťahov. Okrem toho niekedy ide aj o javy a udalosti, ktoré sa doposiaľ neobjavili. Korektné využitie týchto modelov je tiež možné len v prípadoch, keď sa podmienky a

predpoklady daných javov v čase zásadne nemenia. A v sociálnom prostredí sú východiskové podmienky vzniku relevantných udalostí veľmi premenlivé .

Expertné odhady

Expertné odhady (Mimra, M., 2001, Popper, M. – Kelemen, J., 1988) využívajú priame, formalizovaným výpočtom spravidla priamo nepodložené vyjadrenie výskytu rizikového javu alebo ohrozenia, stanovenie jeho veľkosti alebo významnosti. Spôsob vyjadrenia môže byť:

- a) slovnou deskripciou (tzv. nominálnou stupnicou),
- b) abstraktnou číselnou hodnotou (tzv. ordinálnou stupnicou),
- c) percentuálne (tzv. kardinálnou stupnicou).

Tento odhad môže byť založený:

- buď na empiricko–intuitívnom zhodnotení rizika ako celku, tzn. bez rozboru jeho jednotlivých veličín a predpokladov,
- alebo na dôkladnom zvážení kvalitatívnej závažnosti týchto veličín (parametrov rizika) a odhade rizika ako veličiny z týchto parametrov odvodených.

8.4.4 Porovnávacie metódy

Porovnávacie metódy predstavujú spôsob skúmania a výkladu javov, ktorým sa na základe stanovenia zhody medzi týmito javmi usudzuje na ich spoločné vlastnosti alebo pôvod.

Porovnávacie metódy sa veľmi často používajú, lebo sú ľahké a jednoduché. Vychádza sa z toho, že kvantitatívne a kvalitatívne určenie javov je dané len ich formou a vonkajšími vlastnosťami. To umožňuje jej prostredníctvom určovať a klasifikovať veci a javy na základe porovnania a využívania elementárnych vzťahov podobnosti. Porovnávacie metódy sa dajú použiť len tam, kde existujú najmenej dva javy, ktoré majú niečo spoločné. Obmedzenosť týchto metód sa prejavuje v tom, že neumožňuje prejsť od faktov vonkajšej zhody k odhaleniu vzťahov, ktoré ich podmieňujú. Metódy porovnávania:

- Metóda párového porovnávania- Fullerovej trojuholník
- Metóda kvalitatívneho párového porovnávania – Saatyho metóda.

8.4.5 Metóda analógie

Analógia (*grécky ἀναλογία - podobnosť*) - znamená posudzovanie určitých vlastností jedného predmetu (vecí, ľudí, javov, konceptov atď.) na základe jeho podobnosti s iným predmetom (ktorého vlastnosti sú známe) alebo podobnosti či zhodnosti iných vlastností alebo funkcií, ktorými porovnávané objekty disponujú.

Schéma analogického uvažovania môže mať nasledujúcu štruktúru:

Prvý predpoklad: A má charakteristiky X, Y, Z a G.

Druhý predpoklad: B má znaky X, Y, Z.

Záver z odôvodnenia analogicky: B má tiež funkciu G.

Analogická úvaha môže mať aj štruktúru proporcií:

Prvá verzia: A je B rovnako ako C je D.

Druhá verzia: A je B rovnako ako B je C.

Analógie sa používajú predovšetkým ako prostriedok na vytváranie nových myšlienok a hypotéz, ktoré sa nazývajú heuristickou funkciou analogického uvažovania. Analógia môže pomôcť pri vytváraní alebo objasňovaní jednej teórie (teoretický model) prostredníctvom fungovania inej teórie (teoretický model). Môže sa teda používať v teoretických a aplikovaných vedách vo forme modelov alebo simulácií, ktoré možno považovať za silné analógie. Iné oveľa slabšie analógie pomáhajú porozumieť a popísať funkčné správanie podobných systémov.

Podľa niektorých názorov je schopnosť analogicky uvažovať niečo imanentné v ľudskej mysli a človek ju používa na dennej báze, často bez toho, aby si to uvedomoval. Porovnanie rôznych prípadov (udalosti, správanie, objekty) s cieľomrobiť rozhodnutia v každodennom živote, vydávať súdne rozhodnutia alebo odhadovať hodnotu nehnuteľností je jedným z príkladov použitia analógie.

Analógia je tiež všeobecná metóda predvídania, vychádzajúca zo skutočnosti, že existujú všeobecné, zhodné, spoločné a podstatné vlastnosti, jednota zákonov vzájomného pôsobenia medzi netotožnými javmi, procesmi a prvkami ich štruktúry

Historická analógia využíva na predikciu historické znalosti a na základe nájdenia podobných či takých istých znakov a vlastností už známeho javu a

skúmaného javu predpokladá pri ich komparácii podobný vývoj v budúcnosti.

Súhrn

Skúmanie problémov bezpečnosti nie je možné bez zvládnutia primeraných vedeckých metód.

Pojem metóda vyjadruje cestu, osobité postupy a spôsoby získavania poznatkov o premete skúmania.

Spektrum relevantných metód, ktoré sú prezentované v tejto kapitole je široké. Vyplýva to z o samotnej podstaty ba charakteru predmetu skúmania – teda bezpečnosti.

Skúmanie bezpečnosti je spojené s objasňovaním príčin a podmienok vzniku, ale aj zmien stavu bezpečnosti referenčných objektov. Tieto sú vyvolávané činiteľmi, ktorých podstata je rôznorodá – od sociálnych, po technogénne a prírodné. Niektoré parametre činiteľov bezpečnosti sú kvantifikovateľná štatistickými dátami, parametre iných môžeme získať len pomocou kvalitatívnych metód.

Špecifičnosť skúmania a hodnotenia bezpečnosti si vyžaduje aj zvládnutie logických metód a logického uvažovania. Je to preto, lebo logika je veda o správnom uvažovaní. Umožňuje jasne, dôsledne, presne, systematicky uvažovať a predovšetkým – správne vyvodzovať závery a posudzovať pravdivosť výrokov. Doterajšie skúsenosti z riešenia výskumných úloh ale aj praktických riešení pre rôzne subjekty ukazujú, že bez zvládnutia logických metód sú niektoré problémy neriešiteľné.

Bezpečnostná realita nie je jednoduchá, je štruktúrovaná a komplexná. Jej poznanie je náročné a vyžaduje aj po stránke metodologickej všestranne pripraveného človeka.

Otázky

1. Podľa akých znakov charakterizujeme a klasifikujeme metódy?
2. V čom je rozdielnosť empirických a logických metód?
3. Aká je využiteľnosť observačných metód pri skúmaní bezpečnosti referenčných objektov?

4. Aká je využiteľnosť exploračných metód pri skúmaní bezpečnosti referenčných objektov?
5. V čom je rozdiel medzi deduktívnym a nededuktívnym uvažovaním?
6. Aká je využiteľnosť eliminačnej indukcie pri skúmaní bezpečnosti?
7. Ktoré logické operácie sú využiteľné pri riešení kauzálneho vzťahu?
8. Ktoré z logických metód sú využiteľné pri hodnotení bezpečnosti referenčného objektu?

Literatúra použitá v kapitole

DRULÁK, P. a kol. 2008. *Jak zkoumat politiku*. Praha, Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-385-7. 256 s.

HAMAJ, P. 2009. *Logika, etika, filozofia*. Liptovský Mikuláš, 2009. ISBN 978-80-8040-382-9

MIMRA, M. 2001. *Komparace metod a terminologie vyhodnocování rizik*. Brno, ÚSS VA, 2001.

NÉMETH, L. 2007. *Základy dialektickej a formálnej logiky*. ŽU v Žiline, 2007. 125 s. ISBN 978-80-8070-651-7

OCHRANA, F. 2013. *Metodologie sociálních věd*. Praha, Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2380-1

POLÁKOVÁ, E. SPÁLOVÁ, L. 2009. *Vybrané problémy metodológie masmediálnych štúdií*. Trnava, UCM, 2009. ISBN 978-80-8105-133-3. 112 s.

POPPER, M. – KELEMEN, J. : *Expertné systémy*. ALFA, Bratislava, 1988

PORADA, V. - STACHO, P. 2000. *Úvod do teórie činnosti policajno-bezpečnostných orgánov*. APZ, Bratislava, 2000. ISBN 80-8054-153-1. 125 s.

REICHEL, J. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha, Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-3006-6. s.94

VICENÍK, J. Úvod do problematiky metodológie vied (V) . [on-line] dostupné z: <http://www.klemens.sav.sk/fiusav/doc/organon/2001/1/91-103.pdf>

ZEĽOVÁ, A. 2002. *Rozhovor a dotazník*. In: Albert, A., Zeľova, A. Manažérstvo kvality na vysokých školách. Košice: TU KIP 2002.

9 ETICKÉ ASPEKTY BEZPEČNOSTI

Cieľom kapitoly je:

- **Objasniť, čo je morálka, morálne normy, morálne hodnoty a morálne zásady.**
- **Objasniť, čo je etika, etické teórie a kategórie etiky.**
- **Poukázať na etické problémy bezpečnosti.**

Bezpečnosť je považovaná základnú potrebu každého sociálneho objektu, za podmienku jeho existencie, rozvoja i prežitia. Uvedomenie si potreby bezpečnosti sa odráža vo forme *záujmov*. Je zrejmé, že konanie ľudí, ktoré je zamerané na zaisťovanie bezpečnosti, je spojené s určitou činnosťou, s konaním, smerujúcim k zaisteniu svojej bezpečnosti, svojich chránených záujmov.

V súvislosti s tým sa vynára otázka: Môže subjekt bezpečnosti robiť čokoľvek, aby zaistil svoju bezpečnosť či ochranu svojich záujmov? Existujú obmedzenia, ktoré determinujú jeho rozhodovanie o prijímaných opatreniach? Prvými determinujúcimi činiteľmi sú požiadavky na legitimitu a legalitu takého konania.

Legitimita konať za účelom zaistenia bezpečnosti znamená právom zaručené oprávnenie konať, rozhodovať o prijímaných opatreniach.

Legalita pri zaisťovaní bezpečnosti znamená konať tak, aby toto bolo v súlade s platným právom, v súlade so zákonmi a právnymi predpismi.

Okrem uvedených požiadaviek na konanie subjektov bezpečnosti treba akceptovať a rešpektovať aj tie, ktoré nie sú explicitne vyjadrené v zákonoch a právnych predpisoch.

Sú to morálne a etické požiadavky na konanie subjektov bezpečnosti.

9.1 Morálka a morálne zásady

Slovo „morálka“ má pôvod v latinskom *mós, móres*, ktorý označuje mrav, obyčaj, charakter. Jeho pôvodcom je starorímsky filozof Cicero (106-43 p.n.l.), a vzniklo pri preklade gréckeho slova *ethos*, ktorý používal Aristoteles (384-322 p.n.l.) na objasnenie genézy morálnej čnosti. V Etike

Nikomachejskej uvádza, že *ethos* znamená správanie sa podľa zásad, zvykov a pravidiel, ktoré prijala určitá skupina ľudí (Ricken, 2001, s. 8). Cicero použil na pomenovanie týchto pravidiel slovo *moralis*, ktoré označovalo charakter, mrav (Agafonová, 2006, s.2).

V súčasnosti termín **morálka** používame na označenie súhrnu morálnych zásad, noriem, pravidiel, ideálov, čností, prijatých daným filozofickým alebo religijným smerom. Morálka má vždy skupinový charakter a každá skupina má viac alebo menej vyvinutý systém morálnych požiadaviek. Je to teda sociálny konštrukt, ktorý sa vyvíja so spoločnosťou v čase a v priestore.

Morálka tak bezprostredne súvisí s variabilitou vnútorných a vonkajších stránok morálneho ľudského života a kultúry v časových aj geografických podmienkach, s ich celkovou dynamikou, neustálym pohybom a protirečivým vývojom (Hamaj, s.71). Morálka je skutočnosť, teda to čo je, čo platí v danej spoločnosti v danom čase. Štruktúru morálky tvorí diferencovaná jednota:

- morálneho vedomia,
- morálnych vzťahov,
- morálnej praxe, činu.

Morálku je možné charakterizovať ako duchovno-praktický fenomén, hodnotovo-normatívny spôsob osvojenia si sveta človekom. Poslaním morálky je korigovať, usmerňovať a kultivovať správanie sa človeka, jeho praktické postoje v každodennom živote. Je to rovnako schopnosť človeka riadiť sa vo svojom konaní svedomím, t.j. hodnotením všetkých ľudských záležitostí z pozície diferenciácie dobrého a zlého, čestného a nečestného, morálne spravodlivého a nespravodlivého. Morálka to je nielen niečo objektívne dané, ale rovnako niečo, čo je zámerne vnútorne chcené a želané ľudským subjektom (Hamaj, s. 71).

Medzi základné funkcie morálky patrí (Čipkár,J., 2010, s.13-14) :

- regulatívna funkcia: smeruje k usmerňovaniu správania jedinca v sociálnej skupine, zabezpečuje morálnu integráciu človeka do spoločnosti; morálna regulácia sa opiera iba o verejnú mienku;
- hodnotiaco – normatívna funkcia: ide o typickú funkciu morálky; morálne osvojenie skutočnosti predstavuje hodnotovo- imperatívny spôsob osvojenia si sveta;
- poznávací funkcia: ide o nájdenie adekvátneho, t. j. správneho konania; hodnotenie je svojím spôsobom poznaním, poznaním významu, že

imperatív vychádza zo skúsenosti, a teda z poznania; poznanie smeruje k orientácii a regulácii, vždy je im podriadené;

- orientačná funkcia: smeruje k orientácii v riši hodnôt, k objaveniu významu objektu pre človeka, k uprednostňovaniu hodnôt, línie správania sa a pod.;
- prognostická funkcia: pomocou ideálov umožňuje odhaliť želanú líniu správania sa;
- motivačná funkcia: smeruje k motivovaniu ľudského správania;
- informatívna (komunikatívna) funkcia: plní svojím bohatým duchovným arzenálom prostriedkov; zabezpečuje mravný kontakt ľudí navzájom, ako aj kontakt generácií, minulosti s prítomnosťou i perspektívou;
- výchovná funkcia: morálka učí človeka mravnému konaniu, stáva sa podstatným výchovným momentom pri formovaní človeka.

Hlavný obsah morálky tvoria normy konania, motívy konania, kritériá morálneho konania, morálne hodnoty a morálne zásady, prijaté a vyžadované danou spoločnosťou.

9.1.1 Morálne konanie

Prvým predmetom morálneho hodnotenia je konanie. Preto je dôležité objasniť, čo budeme považovať za konanie.

Konanie je zmena stavu reality⁴³, spôsobená človekom. Môžeme uviesť štyri príklady konania človeka (subjektu bezpečnosti):

1. Konanie, ktoré mení realitu tak, že odstráni (eliminuje) udalosť, ktorá doteraz prebiehala.
2. Konanie, ktoré mení realitu tak, že vytvorí podmienky na vznik udalosti, situácie, ktorá doposiaľ nebola.
3. Konanie, ktoré zabráni zmene reality, aby boli zachované podmienky na trvanie udalosti.
4. Konanie, ktoré zabráni zmene reality, aby neboli vytvorené podmienky na vznik udalosti.

Konanie človeka (subjektu bezpečnosti) môžeme hodnotiť:

- podľa zámeru:
 - úmyselné, keď človek koná podľa vopred prijatého zámeru, cieľa,
 - neúmyselné, keď človek svojím konaním spôsobí niečo, čo nezamýšľal, čo nebolo jeho zámerom,

⁴³ Konanie nie je to isté, ako udalosť, ktorá tiež môže zmeniť stav reality alebo situáciu referenčného objektu.

- podľa možnosti voľby:
 - dobrovoľné, teda konanie bez donútenia, z vlastnej vôle, podľa vlastného zámeru,
 - nedobrovoľné, vynútené, keď človek koná pod nátlakom, pod hrozbou vážnej ujmy, keď aj nemorálne konanie môže byť akceptované;
- podľa morálnych noriem⁴⁴:
 - správne, morálne, keď človek koná podľa morálnych a etických noriem, tak ako považuje za svoju povinnosť, ale nie z donútenia, alebo pre prospech, ale z vlastnej vôle;
 - nie morálne, keď človek nevie alebo nemá schopnosť ohodnotiť správnosť (morálnosť) svojho konania,
 - nesprávne, nemorálne, je konanie v rozpore s morálnymi normami, v rozpore s povinnosťou, s právom;
- podľa následkov:
 - konanie motivované dosiahnutím určitého cieľa, ktorý môže byť pozitívny aj negatívny. Napr. podanie lieku, s cieľom usmrtiť pacienta.
 - konanie s nezamýšľaným následkom, ktorý nastane bez predchádzajúceho úmyslu, zámeru. Napr. podanie lieku, ktorý utlmuje bolesť pacienta, ale môžu mu aj skrátiť život.

Ohodnocovanie morálneho konania

Hodnotenie, či je konanie morálne alebo nie, umožňuje:

- verejná mienka,
- svedomie.

Verejná mienka koriguje správanie ľudí v intenciách všeobecne uznávanej a dodržiavanej morálky. Plnenie morálnych požiadaviek na základe verejnej mienky sa kontroluje všetkými ostatnými ľuďmi.

Svedomie vystupuje ako jeden z najintímnejších osobných regulátorov správania človeka. Spolu s pocitom povinnosti, cti a dôstojnosti umožňuje človeku uvedomiť si svoju morálnu zodpovednosť nielen sám k sebe ako

⁴⁴ Morálny imperatív konania vyjadril **Immanuel Kant**: *Konať morálne nie pre vlastný prospech, nie preto, že sa nám to páči, nie preto, že je to nariadenie nejakej autority, ale preto, že je to moja vôľa.*

subjektu morálnej voľby, k iným ľuďom, či celej spoločnosti, ale aj k životnému prostrediu, k prírode a životu vôbec. Svedomie je odrazom morálneho sebedomia a morálneho postoja osobnosti - ide o záväznosť morálnych pohnútok, ktoré nútia človeka byť morálne dôsledným. Je morálnym strážcom správania sa osobnosti v najrôznejších situáciách a najmä v tých, kedy kontrola verejnej mienky neexistuje alebo je obmedzená.(Čipkár, s.17)

9.1.2 Morálne normy

Predstavujú súhrn pravidiel konania a správania sa, ktoré sú záväzné pre všetkých členov spoločnosti. Morálne normy a morálka úzko súvisia. Od poznania a rešpektovania noriem závisí aj morálka jednotlivca či celej spoločnosti.

Morálne normy sú reprezentatívne alebo typické vzory a pravidlá správania sa v danej skupine ľudí, často podporované a udržiavané právnymi či inými sankciami .

Morálne normy sa vyznačujú imperatívnosťou (to, čo je normou, prikazuje sa robiť, rešpektovať). Normy sa transformujú do pravidiel a princípov, určujú líniu správania sa človeka. Súbor noriem, pravidiel a princípov predstavuje morálny kódex. Morálny obsah normy často závisí od miesta normy v štruktúre a hierarchii noriem. Tá istá norma v iných morálnych súvislostiach nadobúda iný obsah.(Čipkár,s.17).

Dôležité v tomto prípade je, že na základe zdieľanej "normy" posudzujeme, čo je zlé alebo dobré, čo by sa malo či nemalo robiť. Termín norma v tomto prípade používam ako všeobecný termín, obsahujúci „malo by to byť tak“ presvedčenia (explicitné či implicitné), ktoré majú vplyv na úsudky.

9.1.3 Morálne hodnoty

Morálne hodnoty sú štandardmi dobra a zla, ktorými sa riadi správanie a voľby jednotlivca. Morálka jednotlivca môže pochádzať zo spoločnosti a vlády, náboženstva alebo seba. Keď sa morálne hodnoty odvodzujú od spoločnosti a vlády, môžu sa nevyhnutne zmeniť, ako sa menia zákony a morálka spoločnosti. Príklad vplyvu meniacich sa zákonov na morálne hodnoty možno vidieť v prípade manželstva vs. „spolužitia“.

Morálne hodnoty sú súborom princípov, ktoré nás vedú k hodnoteniu toho, čo je správne alebo zlé

Morálne hodnoty pomáhajú formovať charakter a osobnosť jednotlivcov. Deti sa o ňom učia prostredníctvom morálnych príbehov.

Morálne hodnoty, ako sú integrita, odhodlanie, lojalita, pravdivosť, čestnosť, úcta k sebe atď., by mali byť zdedené každým jednotlivcom. Ako sme uviedli, morálne hodnoty nám pomáhajú rozlišovať medzi tým, čo je správne a čo zlé, dobré alebo zlé pre vás, ako aj pre spoločnosť. V dôsledku toho sa vaše rozhodovacie právomoci prirodzene zlepšujú.

Nie je vždy ľahké udržať kontrolu nad svojimi slovami a činmi. Skôr ako začnú hovoriť alebo konať, použite akronym THINK:

T- Je to pravda?

H- Je to užitočné?

I - Je to inšpirujúce?

N- Je to potrebné?

K- Je to láskavé?

9.1.4 Morálne zásady

Morálne zásady sú spoločensky, individuálne ustálený názory na morálne hodnotenie konanie, správanie sociálnych jednotiek, Sú to zásady správneho a nesprávneho, ktoré prijíma jednotlivec alebo sociálna skupina Morálne zásady majú svoju vlastnú vnútornú hodnotu, nie sú len prostriedkami na dosiahnutie určitých cieľov, často sú súčasťou týchto cieľov. Dodržiavanie morálnych zásad je v ľudskej civilizácii také dôležité, že sa zásady stávajú zvláštnym druhom objektívnej skutočnosti a sú neoddeliteľnou časťou biosociálnej i sociokultúrnej oblasti. Majú prirodzené a objektívne základy. Ľudské činy dokazujú ich centrálnu postavenie v ľudskom správaní. V tomto zmysle sú rovnako časťou prírody ako všetky ostatné fenomény. Vzťahujú sa na ľudské bytosti, na ich záujmy, potreby a hodnoty.(Čipkár, s.23)

Môžeme identifikovať štyri morálne zásady, podľa ktorých sa hodnotí konanie, správanie sociálnych jednotiek. Sú to individualizmus, kolektivismus, altruizmus a egoizmus.

Individualizmus je zásada, podľa ktorej ekonomické a spoločenské javy sú založené na konaní jednotlivcov, ktorí existujú, presadzujú záujmy a priority založené na ich vnímaní spoločnosti. Pretože spoločnosti sa skladajú len z úhrnu jednotlivcov, preto by nemali konať ako celok. Ide o priamy protiklad kolektivismu.

Kolektivismus vyzdvihuje význam skupiny nad záujmy hociktorého jednotlivca. Vychádza z toho, že kolektívne záujmy môžu existovať bez ohľadu na osobné záujmy. Táto zásada je často prítomná v pre ázijských kultúrach.

Altruizmus je založený na tvrdení, že morálnou povinnosťou jednotlivca je usilovať sa o dobro iných bez ohľadu na svoje vlastné dobro. Kde egoizmus zdôrazňuje sebarealizáciu, tam altruizmus uprednostňuje sebaobetovanie. Je morálna zásada, ktorá od človeka vyžaduje potlačiť vlastný egoizmus a obetovať svoje záujmy v prospech záujmov iných ľudí; vyžaduje nezištnú službu ľuďom ako zásadu svojho rozhodovania

Egoizmus ako zásadu konania charakterizuje nadmerná alebo prehnaná sebaláska, zameranie na dosahovanie vlastného dobra a svojich záujmov a potrieb. Egoizmus vyplýva z individuality vtedy, ak jednotlivec uprednostní svoje záujmy pred záujmami iných. Je to morálny postoj, keď človek uprednostňuje vlastné záujmy a pri rozhodovaní neberie do úvahy záujmy iných ľudí ani spoločnosti ako celku

Okrem týchto zásad, ktoré majú charakter metodologických východísk a ukazujú na obsah určitého morálneho systému, existujú v morálke aj ďalšie zásady, ako napr. humanizmus, čestnosť, rozumnosť, rovnosť, spravodlivosť, tolerancia a iné.

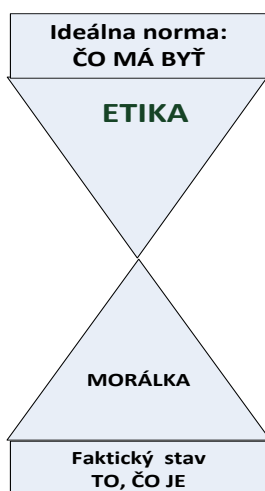
9.2 Etika

Etika, filozofická disciplína skúmajúca morálku alebo morálne relevantné konanie a jeho normy, je disciplínou praktickej filozofie ktorá zahŕňa aj teoretické štúdium hodnôt a princípov a usmerňuje ľudské konanie v situáciách, keď je možný výber. Študuje logiku jazyka morálky a v axiologickej rovine skúma filozofické otázky morálnych hodnôt. V tomto kontexte býva označovaná ako náuka o morálke (Korčoková, Z. 2005, s.180).

Etika ako teoretická reflexia morálky nielen odôvodňuje, ale aj stanovuje isté morálne zásady, ktorými sa spoločnosť riadi. (Hulan, B., 2005, s.58)

Kudlička uvádza, že etika je praktická filozofia, ktorá sa zaoberá spôsobmi správania a konania, ktoré určujú činnosť jednotlivcov v spoločnosti (Kudlička, J., 2005, s.185) Etika sa usiluje nájsť odpovede na otázku, ako má jednotliviec konať vo vzťahu k sebe, k svojmu prostrediu, k iným ľuďom.

Vzťah etiky a morálky môžeme vyjadriť ako vzťah medzi tým, čo je a tým, čo má byť. (obr.9.1.)

Obrázok 9.1 Vzťah morálky a etiky

Etika (ako disciplína skúmajúca špecifický spôsob regulácie spoločenského správania ľudí z hľadiska morálnych predstáv, princípov a noriem o tom, ako sa má konať, čo je dobré a zlé) v konkrétnej spoločensko-historickej situácii odráža určité predstavy o spoločnosti, „aká by mala byť“ a akí by mali byť ľudia, aby ich rozhodovanie a konanie zodpovedalo kritériám žiaduceho správania. (Čipkár, J., s.16)

Etiku môžeme z hľadiska logickej výstavby členiť nasledujúcim spôsobom:

- **Deskriptívna etika**, ktorá skúma rozmanité fenomény morálky a mravov rozličných skupín, inštitúcií a kultúr. Opisuje tieto javy, vysvetľuje a interpretuje ich. Zisťuje činitele, ktoré ovplyvňujú zmeny predstáv o morálnych aspektoch ľudského konania.
- **Normatívna etika** sa zaoberá predovšetkým praktickými problémami, vyriešenie ktorých má dať odpoveď na otázku, ako by sa mali ľudia

správne správať. Cieľom normatívnej etiky je kritické zhodnotenie existujúcich morálnych noriem. Normatívna etika zdôvodňuje morálne normy a princípy správneho ľudského konania, rieši otázky zmyslu ľudského života, podstaty dobra a zla.

- **Analytická etika** má čisto vedecký charakter. Zaoberá sa najmä rozborom etických pojmov a výrokov s ohľadom na ich logickú štruktúru. Jej cieľom je kritická analýza jazykových elementov a foriem morálnych výpovedí.

9.3 Etické teórie

Moderná etika je také odvetvie filozofie, ktoré analyzuje morálnu teóriu. Nie je to alternatíva alebo protiváha *starých, klasických teórii*, ale skôr príprava pre ďalšie, podrobnejšie štúdium klasických etických teórii. Funkciou analýzy tu má byť spresnenie (sformulovanie) otázky tak, aby odpovedajúci vedel, ako na položenú otázku odpovedať.

V nasledujúcom texte budeme charakterizovať tieto etické teórie (Hamaj, P., 2009, s.86-89):

- motivistické,
- konzekvenčné,
- nominalistické .

9.3.1 Motivistická teória

Motivistické etické teórie zastávajú zásadu, že správnosť alebo nesprávnosť ľudských činov je determinovaná motívmi - pohnútkami, z ktorých činy jednotlivca či skupiny vychádzajú. O morálnom hodnotení činu, konania rozhoduje predovšetkým motív konania. Čin môže byť považovaný za morálny, ak bol vykonaný na základe dobrého motívu, bez ohľadu na jeho následok.

9.3.2 Konzekvenčná teória

Konzekvencionálna etika (lat. - *cosequentia* = dôsledok) predstavuje taký typ etických teórii (Filozofický slovník, s. 260), v ktorých sa morálne hodnotenie konania určuje v závislosti od jeho dôsledkov. Stúpenci takejto teórie vychádzajú z toho, že mravnosť uspokojuje nejaké potreby jednotlivca (sociálnej skupiny), kde prinajmenšom formálne uznávajú jej účelný

charakter. V kontexte tejto teórie o morálnom ohodnotení činu rozhoduje jeho efekt. Ak bol čin vykonaný so zlým úmyslom, ale priniesol dobrý efekt, je uznaný za morálny, napr. priniesol šťastie pre veľkú skupinu ľudí, priniesol vysoký priemerný úžitok.

Negatívny aspekt tejto teórie je možné vyjadriť známym: účel (cieľ) svätí prostriedky.

Hedonistická konzekvencionálna etika uznáva, že správnosť či nesprávnosť činov človeka závisí na tom, aké prinášajú dôsledky – teda príjemné či nepríjemné (Popkin – Stroll, s. 72 - 73). Je to prístup, podľa ktorého sú ľudia povinní usilovať o svoje šťastie, lebo je to eticky správne. Za užitočné a správne sa považuje to, čo slúži na uspokojenie potrieb, záujmov, čo vyvoláva pocit uspokojenia, rozkoše, šťastia človeka. Subjektivizmus tejto teórie spočíva v tom, že to, v čom spočíva šťastie, potešenie, radosť, o tom rozhoduje každý sám.

Agathistické konzekvenčné teórie hovoria, že nie je správne identifikovať dobré s pôžitkom alebo zlé so strasťou, ale že dobré činí z dobrého (zlé zo zlého) čosi neopakovateľné.

9.3.3 Nominalistické teórie

Nominalistické etické teórie odmietajú konzekvencionálnu aj motivistickú teóriu. Tvrdia, že správnosť alebo nesprávnosť činov nezávisí ani na pohnútkach (motívoch) z ktorých činy vychádzajú, ale ani na dôsledkoch, ktoré potom nasledujú, ale len a len na tom, aký ráz má posudzovaná činnosť človeka. Abstrahujú od motívu i efektu.

Podľa tejto teórie dobré je to, čo je v zhode s normami, pravidlami daného systému. Podľa toho o morálnom hodnotení daného činu nemôže rozhodovať ani efekt, ani motív, ale to, či zodpovedá morálnym normám daného systému (spoločnosti).

9.4 Kategórie etiky

Etika podobne ako aj iné spoločenskovedné disciplíny má svoju sieť základných pojmov – svoj kategoriálny systém, do ktorého môžeme zaradiť kategórie, ako napr : dobro a zlo, povinnosť, zmysel života, šťastie, sloboda, zodpovednosť, svedomitosť, čestnosť.

9.4.1 Dobro a zlo

Kategórie „dobro“ a „zlo“ predstavujú v morálke najvšeobecnejšie kladné a záporné hodnotenie. V podstate morálka bez nich nie je možná. Tieto kategórie používame v oblasti ľudskej orientácie v medziľudských vzťahoch alebo v mravnom styku človeka s vecným svetom, v regulácii ľudského vzájomného správania sa.

Dobrom je všetko, čo vedie k rozvoju človeka, k naplneniu jeho ľudskosti i to, čo prospieva človečenstvu ako celku. Teda, kategória dobra vyjadruje pozitívnu hodnotu nášho morálneho snaženia, našej činnosti, vzťahov, charakterových vlastností, pretože tieto vstupujú do potrieb, záujmov, motívov a cieľov mravného subjektu. Dimenzie dobra sú dimenziami ľudského sveta.

Zlo je opak dobra. Zlo je to, bráni rozvoju človeka, čo mu škodí, sú to činy a skutky, ktoré sú v rozpore s morálnymi zásadami a normami daného spoločenstva.

9.4.2 Zodpovednosť a povinnosť

Zodpovednosť nie je subjektívnym základom iba svedomia, ale akejkol'vek mravnosti všeobecne. Vysoký stupeň pochopenia morálnej zodpovednosti vzniká tam, kde povinnosti jednotlivca voči inému človeku, sociálnej skupine, aj v oblasti starostlivosti o životné prostredie premieňajú sa na povinnosť človeka voči sebe samému, na vnútornú potrebu osobnosti.(Čipkár, s.20)

Povinnosť vystupuje ako mravný (spätý s mravnosťou, s mravmi v danom spoločenstve) i ako morálny (spätý s uvedomením si dobrovoľného plnenia svojich povinností) záväzok a súvisí s morálnym ideálom.

9.4.3 Zmysel života

Zmysel života je cieľ, ktorý ľudia vytyčujú svojmu životu. Tento pojem sa dá vymedziť na základe zodpovedania dvoch otázok: **Kto som? a Kam spejem?** Otázka zmyslu života je jednou zo základných otázok rôznych filozofických a náboženských systémov a odpoveď na ňu, ak je dosiahnutá, obsahuje všetku múdrosť ľudstva. Od najstarších čias až po súčasnosť za zmysel života človeka považuje realizácia jeho rozumu a čnosti, snaha stať sa morálnejším, múdrejšími a dokonalejším.

Bez ohľadu na hodnoty, ktoré človek vyznáva, zmysel života je vyjadrením vzťahu hlavne k:

- naplneniu funkcií a úloh človeka v rodinnom a spoločenskom živote,
- dosiahnutiu cieľa bytia ľudskej existencie ako osoby, jeho naplňovanie v súlade s hodnotovým systémom,
- vyhýbaniu sa utrpeniu, nepríjemnostiam, ťažkostiam a zbytočným obetiam,
- dosiahnutiu pocitu uspokojenia a potešenia.

9.4.4 Spravodlivosť

Spravodlivosť je v prvom rade hľadisko pri rozdeľovaní základných existenčných prostriedkov v rámci daných a inštitucionalizovaných pomerov. Ku spravodlivosti ako určitému stavu patrí kontrola moci a rozdelenie síl a ku spravodlivosti mocných patrí ochota súhlasiť s obmedzením svojej moci právnymi inštitúciami.

Spravodlivosť znamená uznať, že každý človek si zasluhuje úctu už kvôli sebe. Idea spravodlivosti a rovnosti v podobe požiadavky rovnakých možností je stále aktuálna. Spravodlivosť okrem iného znamená aj rešpektovanie a ochranu práv iných, znamená požiadavku nekrivdiť nikomu a brániť krivde. Boj o spravodlivosť je bojom proti násiliu, egoizmu (jedinca, sociálnej, či profesijnej skupiny, národa) každého druhu.

Piliere spravodlivosti spočívajú:

- na rovnakom zaobchádzaní s každým, v rovnosti každého pred právom
- v retribučnej spravodlivosti, teda v primeranosti odmien a trestov,
- v distribučnej spravodlivosti, spočívajúcej v spravodlivom rozdeľovaní práv i povinností,
- v procesnej spravodlivosti, garantujúcej posudzovanie rovnakých prípadov rovnako a rôznych diferencovane.

9.4.5 Svedomitosť

Kategóriou svedomitosti vyjadrujeme disciplinovanosť v prístupe k plneniu povinností. Svedomitosť znamená dochvilnosť, alebo presnosť realizácie úloh, ktorými nás poveruje spoločnosť, alebo ktoré si staviame pred seba sami. Svedomitosť znamená principiálnosť, t. j. neuhýbanie problematickým situáciám. Svedomitosť znamená angažovanosť na strane spoločenského dobra proti spoločenskému zlu. Svedomitosť je aj rozhodnosťou v riešení každej situácie.

9.4.6 Čestnosť

Kategória čestnosť či poctivosť vyjadruje takú líniu postupu v mravnom konaní, ktorá odmieta dvojakosť, dvojitvárnosť a je teda predovšetkým pravdovravnosťou, otvorenosťou, odmietnutím falše a klamu. Čestnosť je vlastnosť správať sa k iným ľuďom statočne, poctivo a slušne. Výraz čestnosť predpokladá predovšetkým absolútny zákaz používať nečestné prostriedky na dosiahnutie materiálnej alebo inej výhody (Čipkár, s. 25-26)

9.4.7 Sloboda

Kategória slobody má mnoho aspektov (ontologický, biologický, fyziologický, psychologický, spoločenský a subjektívny – ako výsledok vedomia mravného subjektu).

Mravná sloboda je kritériom mravnosti. Ak by neexistovala sloboda vôle, mravnosť by sa stala zbytočnou. Sloboda je teda predpokladom nielen mravnosti, ale aj morálnosti človeka.

Zvyčajne sa sloboda chápe ako možnosť realizovať, naplniť svoje túžby a potreby, skutočná sloboda je však možnosť robiť a konať všetko, čo v je v súlade s normami, s právom, čo nespôsobuje škodu inému.

Seneca rímsky stoický filozof, štátnik a dramatik (4 – 65 pred n. l.) sa k téme slobody vyjadril: „*Sloboda sa nedá kúpiť. Pýtaš sa, čo je sloboda? Ničomu neotročíš, nijakej nutnosti, nijakej náhode, osudu postavíš sa čelom*“. A holandský filozof Baruch Spinoza (1632 – 1677) uvádza: „*Sloboda neruší nutnosť, ale ju predpokladá.*“

Zbierku citátov k téme sloboda môžeme skompletizovať názorom nemeckého filozofa a ekonóma Karla Marxa (1818-1883) : „*Sloboda je poznaná nutnosť*“.(<https://citaty-slavných.sk/citaty/>)

Sloboda ako etická kategória môže nadobúdať dva významy. **Pozitívny význam** vyjadruje s byť slobodným, mať slobodu k niečomu, môcť konať slobodne, podľa svojho rozhodnutia.

Negatívny význam slobody vyjadruje byť oslobodený od niečoho, od strachu, od nedostatku, nebyť nútený konať proti svojmu presvedčeniu a pod.

Slobodu v duchu etiky je možné charakterizovať ako slobodu vôle, slobodu voľby dobrovoľne uskutočniť to, čo pokladám za dobré a často i spravodlivé.

9.4.8 Šťastie

Šťastie je morálnou kategóriou, ktorá úzko súvisí so zmysluplnosťou života. Naplnenie života znamená vždy šťastie, ale šťastie nemusí byť naplnením života. Zvyčajne sa charakterizuje ako pocit uspokojenia či radosti zo sledovania a dosahovania stanovených cieľov. Závisí na ľudskom úsilí, je jeho výsledkom, ale môže ho priniesť i náhoda. Môže byť charakteristikou celej životnej línie človeka, teda označením schopnosti prekonávať nešťastie, alebo môže byť umením znášať utrpenie, vyrovnávať sa s nepríjemnosťami, ostať verný svojim ideálom aj za nepriaznivých okolností, teda je aj charakteristikou osobnosti.

Mravná osobnosť nemusí byť vôbec šťastná, pretože mravnosť niekedy vyžaduje najťažšie obete, ale skutočného šťastia bez mravnosti niet. A nakoniec, vlastné šťastie nemožno budovať na nešťastí iných. Skutočné šťastie možno nájsť len v plnohodnotnom angažovaní sa za ľudské dobro.

9.5 Etický problém

Etický problém vzniká vtedy, keď je zrejmé, ako by mal človek rozhodnúť alebo konať, ale toto rozhodnutie alebo konanie je v rozpore s jeho morálnymi hodnotami a zásadami.

Problém alebo situácia, ktorá vyžaduje, aby si osoba alebo organizácia vybrala medzi alternatívami, ktoré sa musia vyhodnotiť ako správne (etické) alebo nesprávne (neetické) (<http://www.businessdictionary>).

<p><i>Napríklad, zamestnávateľ musí z objektívnych dôvodov rozhodnúť o prepustení zamestnancov, hoci je to v rozpore s jeho sociálnym cítením. Druhý príklad etického problému: strážnik je povinný použiť zbraň na odvrátenie útoku, ale je to v rozpore s jeho zásadou nezabíjať.</i></p>

9.6 Etická dilema

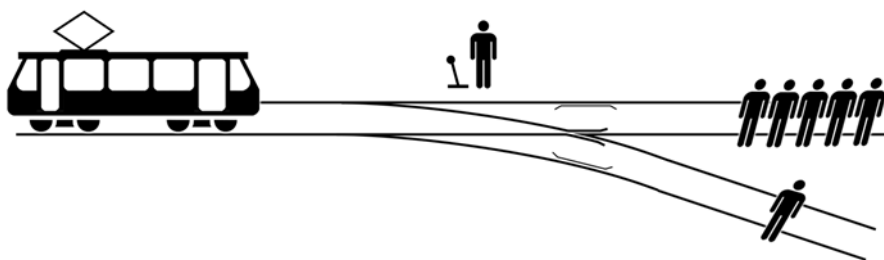
Etická dilema vyplýva zo situácie, keď je treba voliť medzi viacerými možnosťami, pričom každá z možností je v konflikte s morálnymi zásadami,

záujmami a hodnotami. Nie je zrejmé, ktorá z možností je pre človeka prijateľnejšia, pri ktorej neporuší svoje morálne zásady.

Súčasťou etickej dilemy je skutočnosť, že naša voľba má za následok viditeľné činy, ktoré prebiehajú v reálnom svete. Voľba, na základe ktorej konáme, má konkrétny dôsledok, podľa ktorého môžeme spätne posudzovať jej povahu a jej účinnosť. Tým sa pragmatické kritériá stávajú zásadnými.

Keďže po voľbe, za ktorú sa niekto rozhodol (či po zrelej úvahe alebo bez nej), sa ukázali jej dôsledky, možno ho v určitom zmysle činiť zodpovedným za jeho skutok, riešenie situácie.

Etickú dilemu charakterizuje, že nie je možné nájsť alebo prijať uspokojivé riešenia. Typický príklad je tzv. električková dilema (obr.9.2.)

Obrázok 9.2 Príklad etickej dilemy.

Zdroj: https://en.wikipedia.org/wiki/Trolley_problem#/media/File:Trolley_problem.png

Človek pri výhybke je postavený pred voľbu zmeniť nekontrolovateľný pohyb električky, pričom má dve možnosti: nerobiť nič, ale potom električka zabije päť ľudí na hlavnej trati, alebo prehodiť výhybku a presmerovať električku na vedľajšiu trať, na ktorej zabije jedného človeka. Ktorá voľba je etická???

9.7 Etika čnosti

Etika čností vychádza z toho, že sa človek rozhoduje podľa relatívne stabilných postojov- čností.

Čnosť (grécky *αρετη*, *areté*, lat. *virtus*) je vypestovaný a navyknutý (habituálny) sklon k dobrému konaniu. Podľa Aristotela je čnosť absolútna mravná zdatnosť alebo duševná zdatnosť, čiže stála vlastnosť alebo stav,

ktorým sa človek stáva dobrým a ktorým robí svoj výkon dobrým; čnosť je získaná vlastnosť k dobrému, mravnému konaniu.

Spomedzi čností sú najvýznamnejšie štyri:

- múdrosť, ak človek správne používa rozum,
- udatnosť, statočnosť, ak človek dokáže správne uplatniť vznetlivosť, srdnatosť v záujme dobra,
- umiernenosť, ak ovláda svoju požívačnosť,
- spravodlivosť, ak ovláda svoje konanie tak, aby nikomu nekrivdil.

Prezentované čnosti vyjadrujú stred medzi dvoma krajnosťami (tab.9.1), ich mieru stanovuje rozum človeka, ktorý buď posilňuje vôľu k dobru, alebo ho brzdi na ceste ku zlu.

Tabuľka 9.1 Krajnosti čností

Zanedbanie	Zlatý stred	Preháňanie
Nerozumnosť	Múdroosť	Opatrníctvo
Zbabelosť	Statočnosť	Opovážlivosť
Bezcitnosť	Umiernenosť	Neviazanosť
Trpieť bezprávie	Spravodlivosť	Konať bezprávie

Zdroj: Putnová, A., Seknička, P., *Etické řízení ve firmě*, s.46

9.8 Etika povinnosti

Etika povinnosti je viazaná na racionalitu človeka a ako samostatnú etiku ju rozvinul **Immanuel Kant** (1724-1804). Kľúčovým pojmom etiky zodpovednosti je „*kategorický imperatív*“, ktorý Kant označil za mravný postoj, ktorého základom je bezpodmienečné splnenie povinnosti, teda konať vždy správne bez ohľadu na následky (napr. vždy hovoriť pravdu, aj keď nám to neprináša úžitok, ale len problémy).

Etika povinnosti konať správne, morálne, vyplýva :

- z maximy, ktorá predstavuje všeobecné zásady konania:
 - „*Konať tak, aby maxima našej vôle mohla byť vždy uplatnená ako princíp vytvárajúci univerzálny zákon.*“
- z pravidiel konania v určitých situáciách. Tieto pravidlá vznikajú uplatnením maximy v rôznych situáciách.
- z konkrétnych povinností, vzťahujúcich sa na konanie v určitej situácii,

- zo spojenia účelu a prostriedku použitého na konanie, aby toto spĺňalo obsah maximy.

Istú maximu ľudského konania vyjadril aj **Konfucius**, čínsky učiteľ, editor, politik a filozof (550 - -478 pred n. l.) v pravidle : „*Nerob druhým to, čo nechceš, aby iní robili tebe.*“ (<https://citaty-slavnych.sk/citaty/53805>)

Na tomto základe boli formulované štyri etické pravidlá:

1. Pozitívna, pasívna forma: „*Správať sa k iným tak, ako si želám , aby sa oni správali ku mne.*“
2. Pozitívna, aktívna forma: „*Činiť iným to, čo si želám, aby oni činili mne.*“
3. Zabraňujúca, pasívna forma: „*Nesprávať sa k iným tak, ako si neželám, aby sa oni správali ku mne.*“
4. Zabraňujúca, aktívna forma: „*Nečiniť iným to, čo si neželám, aby oni činili mne.*“

9.8 Etika úžitku

Etika úžitku, utilitarizmus, nadväzuje na **hedonistickú** konzekvencionálnu etiku, podľa ktorej úžitok spočíva v individuálnom šťastí a rozkoši. Podľa tejto teórie je *konanie je správne, ak vedie k čo najväčšiemu šťastiu a čo najmenšiemu nešťastiu.*

Predstavitel' utilitarizmu, anglického etika a právnika, ale aj kritika ľudských práv, **Jeremy Bethama**, (1748-1832), čin je dobrý alebo zlý podľa miery blaha pre čo najväčší počet ľudí. V tomto kontexte je podľa neho možné mieru šťastia dokonca zmerať, kvalitu (morálnosť) každého konania, činu presne a objektívne určiť. Rozhodujúcim kvantifikátorom je trvanie, intenzita, blízkosť a istota pocitu blaha, počet osôb, ktoré ho pocítia.

Uplatnenie tohto prístupu znamená, že nezáleží na tom, či motív konania bol morálny, stačí, ak efekt, výsledok konania prinesie pocit blaha pre čo najväčší počet ľudí. Znamená to, že aj agresia veľkého štátu proti malému je morálna, ak to v občanoch veľkého štátu- agresora, vyvolá pocit uspokojenia, pocit blaha z „víťazstva“.

9.9 Etika zodpovednosti

Etika zodpovednosti je inšpirovaná právnou vedou a súvisí s povinnosťou človeka niesť následky za svoje činy. Človek je zodpovedný za svoje konanie, za porušenie práva, zákonov, morálnych noriem

Zodpovednosť môže byť:

- kriminálna, priama, má ju ten, kto sa protiprávneho konania dopustil,
- politická, ktorú má ten, kto svojím podielom na podpore režimu umožnil tomuto porušovanie morálnych a právnych noriem,
- morálna, ktorá je spojená s osobnou pasivitou, toleranciou zla, podporovaním zla,
- metafyzická, ak človek odmieta všeobecnú solidaritu s ostatnými, ak nepociťuje spolupatričnosť s trpiacimi apod.

9.10 Etické problémy bezpečnosti

Potreba zaistenia bezpečnosti je významným motivujúcim, mobilizujúcim faktorom nielen pre človeka ako jednotlivca, ale sociálne skupiny a politické jednotky – štáty a ich koalície. Z hľadiska požiadaviek na morálnosť konania týchto subjektov je legitímna otázka, či je každé konanie, smerujúce k zaisteniu bezpečnosti legálne, legitímne a v súlade s morálnymi normami a zásadami.

Pri uvažovaní nad morálnymi zásadami pri zaisťovaní bezpečnosti môžeme vychádzať z toho, že bezpečnosť nemôžeme zaisťovať tak, že:

- budeme obmedzovať slobody a práva všetkých ľudí,
- spôsobíme utrpenie ľuďom, ktorí sú nevinní, alebo nepredstavujú ohrozenia.
- budeme rozlišovať právo na bezpečnosť podľa spoločenského statusu, podľa majetku, rasy, národnosti,....

Pri posudzovaní činov na zaistenie bezpečnosti sa môžeme inšpirovať myšlienkou španielskeho katolíckeho duchovného, dominikána, právnika a kronikára Bartolomé de Las Casas (1484 - 1566) : *škodiť nevinným a zabíjať ich, aby boli potrestaní vinníci, je hriech hodný večného zatratenia.*

9.10.1 Asymetria bezpečnosti ako etický problém

Bezpečnosť je považovaná základnú potrebu každého sociálneho objektu, za podmienku jeho existencie, rozvoja i prežitia. Nie vždy, nie všade, nie pre každý referenčný sociálny objekt je táto potreba, táto podmienka rovnako a plnohodnotne zaisťovaná, nie každý má rovnaký prístup a rovnaké podmienky pre zaistenie svojej bezpečnosti. Je zrejmé, že zaisťovanie bezpečnosti je spojené s určitou mierou *nesúladu, nevyváženosti* referenčných objektov, ich *nerovnoprávneho postavenia* v systéme vzájomných vzťahov, *nerovnovážnosti* pozícií, potrieb a možností uspokojovať a zaisťovať potrebu bezpečnosti. Môžeme teda identifikovať **asymetriu bezpečnosti** a to ako v rovine referenčných objektov, tak aj v rovine sektorovej, inštitucionálnej a procesuálnej.

Asymetria individuálnej bezpečnosti

Asymetria v rovine ľudskej bezpečnosti existuje a nie je javom novým. Nerovnoprávna pozícia človeka je dôsledkom ekonomickej, politickej i profesijnej stratifikácie, ktorá sa vyvíjala s rozvojom spoločnosti. Zaistenie základných životných i kultúrnych potrieb, prístup k dostatku zdravých potravín, k lekárskej starostlivosti, vzdelaniu, primeraný finančný príjem za prácu – to nezáleží vždy len od vôle človeka, ale od jeho pozície v spoločnosti, od jeho ekonomického, politického, sociálneho i profesijného statusu. Rovnako je to aj v prípade zaistenie ochrany a bezpečnosti človeka pred násilím⁴⁵, v dostupnosti a vymožiteľnosti práva, v rešpektovaní jeho osobnej, kultúrnej, náboženskej i národnostnej identity a integrity. Iné sú potreby a možnosti človeka z vyšších spoločenských vrstiev, iné sú potreby, požiadavky a možnosti človeka nezamestnaného, chudobného a marginalizovaného. Práve *vysoký stupeň sociálnych nerovností, chudoba a vylúčenie sú jednou z príčin asymetrie ľudskej bezpečnosti.*

Asymetria národnej bezpečnosti

Bezpečnosť štátu, resp. **národná bezpečnosť** vo všeobecnosti znamená schopnosť štátu zaistiť ochranu nezávislosti, suverenity, integrity, zaistenie

⁴⁵ Myslíme násilie fyzické štrukturálne i kultúrne. Pozri : Hofreiter, L. 2008, s.34-42.

svojich sektorovo členených⁴⁶ životných potrieb, záujmov a kľúčových hodnôt pred vnútornými i vonkajšími ohrozeniami.

Asymetria v oblasti národnej bezpečnosti spočíva:

- vo veľkosti moci, ktorou štát disponuje, aby mohol zaistiť svoju vonkajšiu bezpečnosť, teda že nebude obeťou agresie zo strany vonkajšieho útočníka, alebo v prípade takého útoku bude schopný efektívnej a účinnej obrany a minimalizovať šance agresora na úspech. V súčasnosti však zaistenie národnej bezpečnosti presahuje možnosti jednotlivých štátov, asymetria potenciálov jednotlivých štátov je výrazná.
- v rozdielnom prístupe k rešpektovaniu práva štátov chrániť a presadzovať svoje kultúrno-civilizačné hodnoty,
- v rozdielnom prístupe k rešpektovaniu a zachovávaniu práva na slobodný duchovný a kultúrny rozvoj, rešpektovaniu a ochrane národnostnej, kultúrnej, náboženskej identity,
- v rešpektovaní práva na ochranu pred ideologickou, kultúrnou a politickou indoktrináciou z vonka a pod.

Súhrn

Manažér bezpečnosti, alebo podnikateľ v oblasti súkromnej bezpečnosti je vo svojej praxi konfrontovaný s otázkou, či môže robiť všetko, aby zaistil bezpečnosť referenčného objektu, iných chránených záujmov, resp. aby bol úspešným podnikateľom.

Na jednej strane je konfrontovaný s právnymi predpismi, na druhej by mal zohľadňovať aj morálne normy, zásady a etické princípy vo vzťahu k svojim podriadeným, zamestnancom či zákazníkom.

Aj v bezpečnostnom sektore, najmä v jeho privátnej časti, sa vyskytujú prípady, kedy sa prejavuje spoločenská nezodpovednosť, orientácia na dosiahnutie čo najväčšieho zisku bez rešpektovania zásad morálky a princíпов etiky.

Ale aj jedinec, pracovník, zamestnanec je často nútený riešiť etický problém, či etickú dilemu.

⁴⁶ Pod sektorovo členenými potrebami a záujmami rozumieme potreby a záujmy v politickom, vojenskom, ekonomickom, environmentálnom sociálnom, sociálnom a iných sektoroch bezpečnosti.

Zaradenie tejto kapitoly preto považujeme za príspevok k zvýšeniu povedomia potrebe a význame morálky a etiky v sektore bezpečnosti. Chceme aby bol pochopený rozdiel medzi tým, čo predstavuje morálka a čo etika.

Morálka je v tejto kapitole prezentovaná ako súhrn morálnych zásad, noriem, pravidiel, ideálov, čností, prijatých danou sociálnou jednotkou, resp. skupinou. Je to sociálny konštrukt, ktorý sa vyvíja so spoločnosťou v čase a v priestore.

Etika je filozofická disciplína, praktická filozofia, skúmajúca morálku alebo morálne relevantné konanie a jeho normy, je disciplínou praktickej filozofie ktorá zahŕňa aj teoretické štúdium hodnôt a princípov a usmerňuje ľudské konanie v situáciách, keď je možný výber.

Osvojenie a dodržiavanie morálnych zásad a noriem, zachovávanie etických pravidiel by malo byť súčasťou výbavy každého manažéra v sektore bezpečnosti, ale aj každého človeka. Preto túto kapitolu považujeme aj za príspevok k formovaniu hodnotového systému človeka.

Otázky

1. Prečo charakterizujeme morálku ako sociálny konštrukt?
2. Aká je základná charakteristika morálky?
3. Kedy je konanie morálne?
4. Aký je význam morálnych noriem, hodnôt a zásad pre bezpečnostný sektor?
5. V čom spočívajú pozitívne a negatívne stránky jednotlivých etických teórií?
6. Aký je zmysel poznania kategórií etiky?
7. Ako sa prejavuje etický problém a etická dilema v sektore bezpečnosti?
8. Ako by sa mala prejavovať etika povinnosti v činnosti manažérov bezpečnosti?
9. Sú zásady etiky zodpovednosti vnímané ako súčasť správneho konania jednotlivcov a organizácií (inštitúcií)?

Literatúra použitá v kapitole

AGAFONOVÁ, M. *Etika*. TU Košice, 2006. Dostupné z:
http://web.tuke.sk/ksv/skripta_etika.pdf

ČIPKÁR, J. *Etika a právo (dejiny etiky, etika ako systém, sociálna etika, environmentálna etika a profesijná etika právnicka)*. Košice, 2010. ISBN 978-80-7097-808-5, 231 s.

Filozofický slovník. Praha, Svoboda, 1981. 555 s.

HAMAJ, P. *Logika, etika, filozofia*. Liptovský Mikuláš, 2009. ISBN 978-80-8040-382-9

HOFREITER, L. *Asymetria národnej a medzinárodnej bezpečnosti*. In: Národná a medzinárodná bezpečnosť 2012 [elektronický zdroj] : AOS Liptovský Mikuláš , 2012.

HOFREITER, L. *Nerovnosť a asymetria bezpečnosti ako konfliktogénne činitele*. In: Krízový manažment: vedecko - odborný časopis Fakulty špeciálneho inžinierstva Žilinskej univerzity v Žiline. - ISSN 1336-0019. - Roč. 13, č. 1 (2014), s. 26-31.

HULAN, B. *Miesto morálky a etiky v procese prípravy a v praxi vojenských profesionálov*. In: Etika v príprave a činnosti vojenských profesionálov. Bratislava, 2005. ISBN 80-8040-273-6

KANT, I. (1970). *Kritika praktického rozumu*. Bratislava: Spektrum 1970

KORČOKOVÁ, Z. *Niektoré špecifiká v prejavoch vojenského profesionála*. In: Etika v príprave a činnosti vojenských profesionálov. Bratislava, 2005. ISBN 80-8040-273-6

KUDLIČKA, J. *Zodpovednosť ako kľúčový etický princíp v príprave a činnosti vojenských profesionálov*. In: Etika v príprave a činnosti vojenských profesionálov. Bratislava, 2005. ISBN 80-8040-273-6

POPKIN, R. H., STROLL, A.: *Filozofie pro každého*. Praha: IŽ, s.r o., 2000. ISBN 80-240-0257-4.

PUTNOVÁ, A., SEKNIČKA, P. *Etické řízení ve firmě*. Grada Publishing. Praha, 2007. ISBN 978-80-247-1621-3

RICKEN, F. *Etyka ogólna*. Wydawnictwo ANTYK , 2001, ISBN 83-88524-18-6

<https://citaty-slavnych.sk/citaty/>

<http://www.businessdictionary.com/definition/ethical-issue.html>

https://en.wikipedia.org/wiki/Trolley_problem#/media/File:Trolley_problem.png

g

<https://citaty-slavnych.sk/citaty/53805-konfucius-nerob-druhym-to-co-nehces-aby-ini-robili-tebe/>

10 TEÓRIA A RIEŠENIE KONFLIKTOV

Cieľom kapitoly je:

- **Objasniť pojmy konflikt, násilie a nátlak.**
- **Objasniť obsah a štruktúru konfliktu.**
- **Objasniť typológiu konfliktov.**
- **Prezentovať možné metódy riešenia konfliktov.**
- **Poukázať na konflikty pri ochrane osôb a majetku a ich možné riešenie.**

Je známych mnoho vedeckých prístupov a vedeckých škôl, ktoré sa zaoberali skúmaním problémov konfliktov. Za dlhé veky sa nahromadilo mnoho koncepcií, názorov a myšlienok, viažucich sa k objasneniu podstaty tohto fenoména. Vzťah zhody a konfliktu, mieru a násilia bol jedným z centrálnych problémov v rôznych vedeckých a religióznych prúdoch. Téma boja dobra so zlom sa stala častým námetom umeleckých diel.

Aj keď konflikty existujú od počiatku existencie ľudstva a boli súčasťou každodenného života i v nasledujúcich vekoch, nestali sa ihneď predmetom ani objektom vedeckého skúmania.

Tak, ako sa menili podmienky života, menili sa i samé konflikty. Menila sa ich ekonomická, sociálna, politická i fyzická podstata, príčiny a dôsledky. Toto sa samozrejme odrazilo i spoločenskom vedomí.

10.1 Definícia konfliktu

Tak ako sú rôzne prístupy ku kreovaniu teórie konfliktu, tak sú rôzne prístupy aj k definovaniu samotného pojmu konflikt.

Najjednoduchšia definícia môže znieť takto (Hofreiter, 2008, s.31) : *konflikt je súperenie medzi dvoma alebo viacerými smermi konania, ktoré sú buď protikladné, alebo sa navzájom vylučujú* .

V práci (Hofreiter, 2008, s.31) je pojem konflikt (lat. conflictio, angl. Conflict, nem. r Konflikt) objasňovaný nasledujúco :

- nezhoda, rozpor,
- spor, rozpor, nezhoda; ozbrojené stretnutie; vojna,
- situácia, v ktorej sú ľudia, skupiny alebo krajiny vo vážnom spore,

- situácia použitia násillia alebo boj medzi dvoma krajinami,
- situácia, v ktorej sú v rozpore myšlienky, pocity, city, názory alebo želania, resp. situácia spojená s rozhodovaním .

Tieto a niektoré ďalšie definície konfliktu vytvárajú len základné východiská pre skúmanie tohto dôležitého fenoménu. Aj keď existuje určitá typologizácia konfliktov, na počiatku treba prijať takú definíciu, ktorá bude spoločná pre všetky typy a druhy konfliktov.

Pre potreby definovania pojmu konflikt si treba ujasniť všeobecné prvky a všeobecné vzorce, ktoré sú vlastné všetkým konfliktom. Poznanie týchto základných východísk umožní urovnať konflikt v jeho špecifických prejavoch. Základom najvšeobecnejších prístupov ku konfliktom, ktoré môžu existovať ako v spoločnosti, tak aj v prírode, je analýza dvoch modelov skúmania konfliktu: statického a dynamického (Burtovaja, E.V., 2002).

Statický model umožňuje skúmať konflikt ako špecifický systém, ktorého jedným prvkom sú strany konfliktu (ľudia, živočichy, objekty, teórie ap.), a druhým prvkom sú vzťahy medzi stranami konfliktu. V súlade s Bouldingovou koncepciou je konflikt definovaný ako situácia, v ktorej sa strany usilujú získať pozíciu, s ktorou nesúhlasí druhá strana .

Skúmanie konfliktu pomocou dynamického modelu je založené na psychologickú teóriu behaviorizmu, podľa ktorej sa človek správa podľa princípu „stimul – reakcia“. Človek teda neustále reaguje na impulzy z okolitého prostredia. Ak sú podnety z okolitého prostredia v rozpore so záujmami človeka (objektu, skupiny), je i jeho reakcia adekvátne a dochádza ku konfliktnej situácii.

Veľký význam pre skúmanie konfliktov má Bouldingom formulovaný princíp „scarcity“ - t. zn. nedostatku, deficitu akýchkoľvek zdrojov a materiálnych či duchovných statkov, ktorý ovplyvnil ďalšie formovanie teórie konfliktov.

V súdobej odbornej literatúre existuje množstvo definícií konfliktu. **L.A. Coser** definoval konflikt ako zápas o hodnotu, o určitý status, moc a zdroje, v ktorom je cieľom neutralizácia, spôsobenie škody alebo odstránenia súpera. Táto definícia odhaľuje konflikt predovšetkým zo sociologického hľadiska, lebo jeho podstata, podľa názoru autora, je stret hodnôt a záujmov rôznych sociálnych skupín.

J.G. Zaprudskij definuje konflikt ako otvorené alebo skryté súperenie objektívne protichodných (protikladných) záujmov, cieľov a tendencií rozvoja sociálnych objektov, priamy i nepriamy stret sociálnych síl v zápase o existujúci spoločenský poriadok, je to osobitná forma historického pohybu k novej sociálnej jednote .

A.V Dmitrijev pod sociálnym konfliktom rozumie druh súperenia, pri ktorom súperiace strany sa usilujú získať teritórium alebo zdroje, hrozia opozičným osobám alebo skupinám a ich majetku alebo kultúrnej identite takým spôsobom, že forma súperenia nadobúda charakter útoku alebo obrany .

Waissová definuje konflikt ako sociálnu skutočnosť, keď proti sebe stoja najmenej dve strany (jednotlivci, skupiny, štáty), ktoré majú rozdielny pohľad na určitý fakt či rozdielne (protichodné) záujmy (Waisová, š., 2005). Na inom mieste tiež uvádza, že je to situácia, keď v tom istom okamihu minimálne dvaja aktéri usilujú o získanie toho istého statku, ktorý je deficitný a nedokáže uspokojiť potreby oboch (všetkých) aktérov (Waisová, š., 2005).

Podľa O. Krejčího je konflikt situácia, keď určitá skupina (kmeň, etnická skupina, politická strana či koalícia strán, štát či koalícia štátov) alebo jednotlivec je v cieľavedomom spore s jednou či viacej skupinami či jednotlivcami. Konflikt je zápas o hodnoty, týkajúce sa zachovania či zvýšenia sociálnych istôt, statusu či moci, v ktorom je cieľom odporcov neutralizovať, zraniť či odstrániť rivala alebo rivalov (Krejčí, O., 2007, s.141-142).

V internetovej encyklopédii wikipedia je konflikt definovaný ako udalosť, spoločenský proces, v ktorom sa jednotlivec alebo skupina snaží o dosiahnutie vlastných cieľov (uspokojenie potrieb, realizáciu záujmov) eliminovaním, zničením alebo podriadením si iného jednotlivca alebo skupiny, snažiacich sa o dosiahnutie podobných alebo identických cieľov. Konflikt medzi skupinami môže vzniknúť aj vtedy, keď sa tieto skupiny snažia o dosiahnutie rôznych cieľov, ale k ich realizácii chcú použiť tie isté prostriedky. Pri konflikte existuje vždy percepcia protivníka, jasná definícia situácie, v ktorej je protivník definovaný práve rozdielmi v snahách a cieľoch. F. Glasl definuje konflikt ako interakciu medzi agentami- jednotlivcami, skupinami alebo organizáciami – kde najmenej jeden agent chápe nezlučiteľnosť medzi jeho/jej zmýšľaním/myšlienkami/vnímaním a/alebo pocitmi a/alebo vôľou a zmýšľaním ...pocitmi...vôľou iného agenta (alebo agentov) a cíti sa obmedzený jeho činnosťou (Mischnick, R).

D. Kusá uvádza, že konflikt je stav, v ktorom jeden alebo dvaja (či viacerí) ľudia a spoločnosti ľudí majú pocit, že ich záujmy sú nezlučiteľné. Väčšinou k sebe zaujmú antagonistický prístup, ktorý sa prejavuje spôsobovaním ujmy druhej strane. Usilujú presadiť svoje záujmy ovplyvňovaním druhej strany (Kusá, D., 2006, s.5). Ovplyvňovanie oponenta môže pritom prebiehať ako nenásilnou, tak aj násilnou formou.

Všeobecne však môžeme povedať, že „konflikt predstavuje určitú kvalitu vzájomných vzťahov medzi jednotkami sociálneho prostredia - aktérmi, ktorými môžu byť jednotlivci, sociálne skupiny, štáty alebo koalície štátov, prejavujúce sa v ich úsilí o presadenie svojich potrieb, dosiahnutie svojich záujmov a cieľov na úkor a proti vôli svojich oponentov, resp. ktoré sú protichodné so záujmami protistojacej strany“ (Hofreiter, L., 2008, s. 33). Konflikt býva spravidla spojený s určitou formou nátlaku, násilia alebo iného, i nenásilného, ovplyvňovania protistojacej strany.

V takejto definícii sú obsiahnuté vlastnosti ľubovoľného konfliktu. No pre jeho úplnejšie pochopenie ako sociálneho fenoménu treba uvedenú definíciu konkretizovať a detailnejšie popísať aktérov a štruktúru konfliktu, príčiny jeho vzniku a jeho dynamiku.

Konflikt však nemožno stotožňovať s konkurenciou. V konflikte na sa rivali cielene snažia upevniť svoje postavenie na úkor postavenia ostatných, snažia sa protivníka odstrániť z oblasti sporu, alebo ho dokonca zničiť. Naproti tomu, konkurencia (competition) znamená, že aj keď sa aktéri snažia dosiahnuť ten istý cieľ na úkor druhého, ich vzťah nie je tak vyhrotený a nemusia sa obávať jeden druhého. Hlavná pozornosť je zameraná na cieľ, na súťaženie, nie na oponenta .

Musíme takisto rozlišovať medzi konfliktom a napätím vo vzťahoch medzi oponentmi. Napätie je vyvolávané skrytým nepriateľstvom, strachom, podozreniami, vnímaním divergencie záujmov a možno i prianím nadradenosti či získania nezávislosti; ale pritom spravidla neprechádza od postojov a vnímania k otvoreným, vzájomným nepriateľským činom, charakteristickým pre konflikt.

10.2 Násilie a nátlak

Kvôli správne mu pochopeniu týchto dvoch navzájom úzko súvisiacich pojmov treba objasniť obsah pojmu násilie a jeho funkciu v konflikte. Ako už bolo uvedené, konflikt sa často stotožňuje s pojmom násilie. Avšak konflikt a násilie sú dve rozdielne veci, aj keď násilie býva metódou či spôsobom riešenia konfliktu.

10.2.1 Násilie

Podľa slovníka je násilie použitie sily na donútenie. Násilie znamená aj uplatňovanie sily voči niekomu alebo niečomu, kto nám stojí v ceste pri realizácii našej túžby, akt sily pôsobiaci proti prekážke (Krátky slovník..., 1997, s.353).

Násilie (violent) sa na jednej strane chápe ako prejav niečoho prirodzeného, alebo aj ako produkt zle organizovaného spoločenského života. Preto ho možno chápať vo dvoch rovinách:

- násilie sa odmieta, pretože odporuje právu, morálke, hodnotám, náboženstvu ap.,
- vyzdvihuje sa jeho oslobodzujúci účinok, chápe sa ako reakcia na predchádzajúce násilie (prostredníctvom násilia je likvidované existujúce násilie).

Jedným z prvých mysliteľov, ktorý sa postavil na obranu násilia, používaného predovšetkým pre účely politického alebo triedneho boja, bol francúzsky filozof Georges Eugène Sorel (1847 1922). Sorel bol spočiatku zástanca Marxa, neskôr jeho teóriu zrevidoval a stal sa zástancom anarcho-komunizmu (anarchosyndikalizmu). Odmietal neodvratnú, postupnú zmenu, bol za priamu akciu vo forme generálnych štrajkov, bojkotov a sabotáží a konštantného narúšania kapitalizmu s cieľom nastoliť kontrolu výrobných prostriedkov zo strany robotníkov. Veril v potrebu uvážene koncipovaného „mýtu“, ktorý by skoordinoval masy. Inšpiroval sa jakobínmi, keď tvrdil že jedinou cestou zmeny je aplikácia moci (Hofreiter, L., 2008, s.35) .

Problém hodnotenia násilia však spočíva v správnom identifikovaní príčin a motívov, ktoré ho vyvolávajú, v spôsobe jeho využívania, v miere jeho využívania a vplyve na rovnováhu spoločnosti, v jeho dôsledkoch, v miere akceptovania sociálnej spravodlivosti, ap.

Násilie, ako možnosť donútenia, je nedeliteľnou súčasťou každého systému, vyskytuje sa ako v demokratických, tak aj v diktátorských, autoritatívnych a nedemokratických systémoch. V demokratických systémoch sa využíva v rámci politického konfliktu na presadenie vôle väčšiny na úkor menšiny. Násilie, prítomné v tomto konflikte, nie je deštruktívne, je uplatňované v súlade s existujúcim právnym poriadkom štátu. V nedemokratických režimoch je násilie využívané na potlačenie opozície, udržanie pozícií. Ak dôjde k mobilizácii potláčaných skupín, násilie má deštruktívny charakter, často prebieha formou ozbrojeného násillia.

V súvislosti s konfliktom môžeme konštatovať, že násilie spočíva vo využívaní akcií, slov, postojov, štruktúr alebo systémov, ktoré spôsobujú niekomu fyzické, psychické, sociálne alebo environmentálne škody a nedovoľujú mu realizovať jeho záujmy, potreby alebo ciele. Násilie je, keď jedna strana zneužije prevahu moci. Násilím je každý čin, ktorého následkom je, že druhá strana robí niečo, čo nechce robiť, alebo jej bráni robiť niečo, čo chce robiť, prípadne v nej vyvoláva strach.

Násilie sa v konfliktoch využíva:

- ako nástroj na presadenie vôle, cieľov, záujmov a potrieb silnejšieho proti vôli slabšieho,
- ako nástroj na vyjadrenie záujmov a potrieb slabších strán v konflikte, ak nepoznajú alebo nemôžu použiť iné spôsoby obhajoby svojich záujmov,
- ako odvetné opatrenie, reakcia na násilnú akciu druhej strany,
- ako dôsledok eskalácie konfliktu,
- ako dôsledok neúspešného riešenia konfliktu.

Násilie, ktoré sa stáva metódou, nástrojom riešenia konfliktu sa, v súlade s metodikou, ktorú použil nórsky bádateľ v oblasti konfliktov, Johann Galtung, rozlišuje na:

- zjavné, priame, fyzické násilie,
- skryté násilie, ktoré sa člení na:
 - štrukturálne násilie,
 - kultúrne násilie.

Priame násilie

Priame, zjavné násilie je možné identifikovať ako fyzické násilie, fyzické útoky, fyzické týranie, bitku, pouličné nepokoje, ničenie majetku,

vandalizmus, mučivé zabíjanie, ozbrojené akcie povstaleckých, teroristických či guerillových skupín, alebo, v najkrajnejšej forme ako vojny. Toto násilie sa obyčajne prejavuje ako vyústenie iných, menej viditeľných foriem násillia (najmä štrukturálneho násillia). Pri tejto forme násillia môžeme jednoznačne identifikovať aktérov – útočníkov, i obeť. Priame násillie často používajú aj utláčané, diskriminované, marginalizované a vylučované sociálne skupiny, ktoré nemajú iných možností, keď už inej cesty niet, používajú násillie ako legitímny nástroj na vyjadrenie protestu.

Štrukturálne násillie

Štrukturálne násillie je taký druh násillia, ktoré vychádza z úmyselného deštruktívneho jednania aktéra, zneužívajúceho svoju pozíciu na presadzovanie svojich záujmov proti záujmom druhej strany. Je priamo obsiahnuté v sociálnej a politickej štruktúre, z ktorej rezultujú nerovnosti v postavení strán konfliktu. Spočíva v presadzovaní takých ekonomických a politických podmienok, ktorými jedna strana (režim) obmedzuje rozvoj indivíduí ním ovládaných a jemu podriadených subjektov, a zabraňuje, aby dosiahli svoje záujmy a potreby.

Hlavnými formami štrukturálneho násillia sú represie v politike, vykorisťovanie v ekonomike. Táto forma násillia je vymedzená nerovnomerným rozdelením občianskych a politických práv, materiálnych a iných zdrojov medzi jednotlivcov a skupiny.

Súčasťou štrukturálneho násillia je napr. podpora alebo využívanie rasizmu, sexizmu, xenofóbie a iných foriem delenia a ovládania spoločnosti.

Štrukturálne násillie je vlastne všetko, čo bráni sociálnej jednotke, aby naplno rozvinula svoje možnosti, nadanie, svoj potenciál ap. Podľa **J. Habermasa** sa štrukturálne násillie nemanifestuje zjavne ako násillie, ale spočíva vo väzbe na chod a činnosť politických a mocenských inštitúcií, v ktorých je štrukturálne násillie zabudované dovnútra (Muránsky, M., 2001). Ono je obsiahnuté v zákonoch, v hodnotách, normách, inštitúciách a stereotypoch, ktoré diktuje presadzuje vládnuca moc pri ovládaní podrobených.

Nebezpečnosť štrukturálneho násillia spočíva v tom, že ho často nepostrehnú ani jeho obeť, pretože sa dávno vnútorne stotožnili s obmedzujúcimi životnými podmienkami a normami. Štrukturálne násillie je

prítomné napr. aj v diskriminačnej azylovej politike štátov, ktoré upierajú chudobným migrantom azyl, diskriminujú cudzincov podľa ich etnickej alebo rasovej identity. Štrukturálne násilie sa uplatňuje aj voči marginalizovaným sociálnym skupinám, ale i skupinám populácie

Kultúrne násilie

Menej si uvedomujeme tretiu formu násilia, ktorá je rovnako nebezpečná, ako dve predchádzajúce. Je to kultúrne násilie. Pod kultúrnym násilím rozumieme tie aspekty kultúry, ktoré sa dajú použiť, alebo sa používajú na ospravedlňovanie, popularizovanie, vyvolávanie alebo zlegitimizovanie priameho alebo štrukturálneho násilia.

Predpokladom vzniku a rozvoja kultúrneho násilia sú záujmy a aktivity jednotlivých sociálnych skupín. Fanatické náboženské skupiny, sekty, teroristické organizácie usilujú o získavanie ľudí, ochotných páchať násilie i formou samodeštrukcie. Extrémistické hnutia šíria myšlienky neofašizmu, rasizmu, xenofóbie. Politickí a ideologickí oponenti sa usilujú zdiskreditovať (často i likvidovať) jeden druhého, manipulovať verejnú mienku v záujme presadenia svojich politických hodnôt a záujmov. Na propagáciu týchto cieľov môže byť zneužitá i kultúra, a to i vo forme propagovania násilia.

Podstata je v tom, že pod vplyvom takejto „kultúry“ vznikajú v rôznych skupinách obyvateľstva deštruktívne formy správania (rasovo, nábožensky, politicky i ideologicky motivované útoky, vraždy, teroristické útoky, vydieranie, sklony k samovraždám, drogová závislosť, alkoholizmus, prostitúcia ap.), alebo sa znižuje prah citlivosti na násilné a deštruktívne správanie iných.

Podľa cieľov, funkcií a zamerania kultúra násilia zahŕňa idey, hodnoty, normy, tradície, prejavujúce sa a zobrazované v pojmoch, symboloch (hviezdy, kríže, zástavy, hymny apod.), obrazoch, materiálnych predmetoch, činnostiach a vo vedomí ľudí. Preniká i do zložiek vedy (na podporu a zdôvodnenie extrémistických a konfliktných teórií, na vyprodukovanie pseudovedeckých podkladov pre zdôvodnenie „historickej pamäte“ národa či domnelých „historických krívd“), umenia (bulvárna literatúra, filmy, koncerty ktoré propagujú kult násilia, krutosti a hrubosti, vytvárajú náchylnosť k suicidálnym aktom.), ideológie (heslá k zničeniu zástupcov iných národov,), relígie (nabádanie k deštrukcii tela kvôli nesmrteľnosti duše, výzvy k svätým vojnám, k samovražedným útokom ap.)

Kultúra násilia existuje ako náhodný jav (zvyk človeka, ktoré vyplynul z jeho štýlu života) a ako zákonitý proces, ktorý je odrazom vplyvu kriminálnych štruktúr, deštruktívnych religióznych a totalitných politických režimov vo vedomí, podvedomí ľudí a správaní sociálnych skupín.

Kultúra násilia vplýva na vedomie ľudí a sociálnych skupín nielen ako živelný a nekontrolovaný činiteľ, ale aj ako systém sociálnych a pseudo-kulturných fenoménov, ktorých jednotlivé časti sú navzájom spojené, skoor-dinované a riadené v rámci jednotlivých skupín ľudí, regiónov, štátov i v medzinárodnom rozsahu. Kultúrne násilie sa presadzuje prostredníctvom hromadných komunikačných prostriedkov, propagujúcich násilie, vyvolávajúcich rasovú alebo náboženskú neznášanlivosť, rasizmus, xenofóbiu, intoleranciu, umenia (menovite pseudoumenia), informačných technológií (v prvom rade Internet, potom počítačové hry s obsahom vyvolávajúcim agresivitu, násilné správanie, xenofóbiu, rasizmus ap.).

Kultúrne násilie znižuje psychickú a sociálnu odolnosť človeka a spoločnosti, narušuje integritu, podporuje narastanie deštruktívnych faktorov vo vedomí a správaní jednotlivých ľudí i veľkých skupín obyvateľstva.

Kultúrne násilie je všetko, čo môže výrazne ovplyvniť ľudí, mobili-zovať ich pre podporu konfliktu, alebo naopak, urobiť z nich vinníkov, alebo obeť.

10.2.2 Nátlak

V súvislosti s násilím, ako prejavom konfliktného správania, sa často používa pojem nátlak. V slovníkoch je nátlak definovaný ako nútenie, naliehanie (s použitím moci), nanucovanie niečoho niekomu (Krátky slovník., s.357, synonymický slovník,...). Nátlak je možné považovať za formu násilia, pretože je založený na prevahe sily, intelektu, informovanosti, zdrojov ap.

Nátlak (*pressure*) je akt, ktorým jedinec pôsobí na druhého jedinca či skupinu tak, aby ich donútil k realizácii činov, ktoré by tento jedinec či skupina samy o sebe či z vlastného rozhodnutia, dobrovoľne nevykonali. Nátlak obsahuje vždy prvok sily (skutočnej alebo domnelej) pôsobiacej proti želaniu, vôli a súhlasu druhého. Vo vzťahu k činnosti môže byť nátlak zameraný buď na donucovanie k niečomu, čo je v rozpore so záujmom

oponenta, alebo na odradzovanie od výkonu danej aktivity, od uskutočnenia vôle a realizácie záujmu či potreby slabšieho, či závislejšieho oponenta.

Pri riešení problémov medzi štátmi alebo vo vzťahu k danému (problémovému) štátu sa nátlak nachádza medzi vojnou (presadením vôle fyzickou silou) a diplomaciou (využívanie rokovania). Umožňuje požadovanú zmenu správania bez narušenia suverenity štátu fyzickou silou. Nátlak je v medzinárodnej politike mocenským zásahom štátu či skupiny štátov do záujmovej sféry iného štátu (iných štátov). Cieľom takéhoto správania je spravidla vynútiť si zmenu politického kurzu alebo správania sa štátu pri riešení či už vnútorných, alebo medzištátnych problémov. Používané nátlakové opatrenia môžu mať formu ekonomických sankcií, ako napr. embargo na vývoz alebo dovoz tovarov, colné tarify, bojkot tovaru, obmedzovanie licencií, alebo zastavenie pomoci. Problémom je, že ekonomické sankcie svojím účinkom viacej zasahujú obyvateľstvo a podnikateľov, ako vládu štátu.

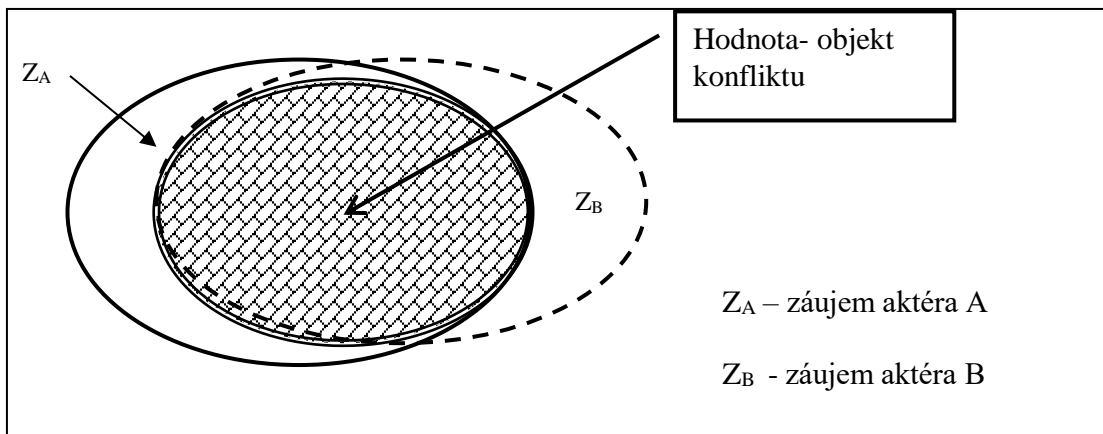
Ak je hospodársky nátlak spojený s použitím vojenskej sily, potom hovoríme o vojenskej blokáde. Za blokádu sa považuje vojenský akt smerujúci k izolovaniu, uzavretiu či obklúčeniu časti územia štátu alebo celého územia štátu.

10.3 Štruktúra konfliktu

Akýkoľvek konflikt predstavuje proces, prechod z jednej situácie do druhej, z ktorých každá je charakterizovaná určitou kvalitou vzťahov medzi súperiacimi stranami. Zároveň každý konflikt je charakterizovaný určitým invariantsom jeho prvkov, vytvárajúcich jeho vnútornú štruktúru ako celostného javu.

Štruktúru konfliktu tvoria (Hofreiter, L., 2008, s.89):

- objekt a predmet konfliktu,
- aktéri – účastníci konfliktu,
- prostredie konfliktu.

Obrázok 10.1 Štruktúra konfliktu

10.3.1 Objekt konfliktu

Nevyhnutnou podmienkou vzniku konfliktu je jeho objekt. Konflikty medzi jedincami alebo sociálnymi skupinami nevznikajú bez príčiny, ale len vtedy, ak existuje niečo, čo si chcú účastníci medzi sebou rozdeliť. Tým „niečím“, kvôli čomu strany vstupujú do sporu, do súperenia, môžu byť rozličné materiálne i duchovné hodnoty: majetok, vláda, moc, teritórium, zdroje, status, idea, relígia ap. Hodnota, kvôli ktorej dochádza ku stretu záujmov súperiacich strán, sa nazýva objekt konfliktu. Objekt konfliktu je teda tá časť reality, ktorá je v nejakom vzťahu k subjektom (stranám) konfliktu.

Dôležitosť pochopenia objektu pri skúmaní podstaty konfliktov si vyžaduje jeho podrobnejšiu charakteristiku. Objekt konfliktu môžeme podrobnejšie objasniť nasledujúcim spôsobom:

1. Objekt konfliktu neexistuje sám osebe, bez vzťahu k účastníkom (stranám) konfliktu. Na to, aby sa nejaká hodnota, vlastnosť, vzťah či idea stala objektom konfliktu, musí sa stať predmetom záujmu a potrieb jednotlivcov, sociálnych skupín, štátov alebo koalícií štátov. Teritórium, zdroje, suroviny, náboženstvo ai. samé osebe nie sú objektom konfliktu. Takým sa stanú až vtedy, keď o tieto hodnoty prejaví niekto záujem, keď sa objaví úsilie o ich kontrolu, získanie, používanie alebo násilné presadenie.
2. Avšak ani predchádzajúca podmienka nestačí, aby daná hodnota sa stala objektom konfliktu. Prejavenie záujmu o danú hodnotu, o jej získanie či používanie je dôležitou, nie však postačujúcou podmienkou na vznik konfliktu. Konflikt vznikne vtedy, keď objekt (materiálna či iná hodnota), o ktorý prejavia záujem viaceré subjekty, je v takom množstve,

že nedokáže uspokojiť potreby všetkých záujemcov. Inak povedané, daná hodnota sa stane objektom konfliktu len vtedy, ak je deficitná, nie je dostupná v dostatočnom množstve či kvalite pre každého, kto ma o ňu záujem.

10.3.2 Predmet konfliktu

Na rozdiel od objektu konfliktu, predmetom konfliktu sú tie rozpory, nezhody, protirečenia, ktoré vznikajú medzi stranami a ktoré sa rozhodli riešiť formou súperenia.

Rozpory, nezhody, protirečenia môžu byť :

- vnútorné a vonkajšie,
- antagonistické a neantagonistické,
- hlavné a vedľajšie,
- objektívne a subjektívne ai.

Vnútorné rozpory predstavujú stret záujmov vo vnútri skupiny, spoločenstva, štátu, aliancie štátov.

Vonkajšie rozpory vznikajú stretom alebo kolíziou záujmov medzi dvoma alebo niekoľkými samostatnými sociálnymi systémami.

Vonkajšie a vnútorné rozpory sa navzájom ovplyvňujú. Vnútorné rozpory v štáte sa môžu prejaviť v medzištátnych vzťahoch rovnako, ako vonkajšie rozpory môžu ovplyvniť vnútornú situáciu v štáte.

10.3.3 Aktéri konfliktu

Druhým základným prvkom štruktúry konfliktu sú jeho účastníci – aktéri konfliktu. Aktérom – účastníkom konfliktu môžu byť jednotlivci, sociálne skupiny, národy, štáty, politické a náboženské skupiny, firmy ap. so svojimi záujmami, cieľmi a hodnotami, ochotní a schopní vstupovať do protikladných, protirečivých vzťahov s inými jednotkami sociálneho a prírodného prostredia alebo sami so sebou (napr. intrapersonálny konflikt).

V závislosti od typov konfliktov môžeme definovať širokú škálu aktérov konfliktu. Z hľadiska potrieb skúmania konfliktov veľkých sociálnych skupín nám však bude postačovať nasledujúce členenie aktérov konfliktu :

- priami aktéri konfliktu,

- nepriami aktéri konfliktu.

Aktéri konfliktu sú tí, ktorí aktívne vstupujú do konfliktu, vytvárajú ho, ovplyvňujú ho, alebo sú ním pozitívne alebo negatívne ovplyvnení (Mischnick, R., s.43-44)

Priamymi účastníkmi konfliktu sú vždy strany, ktoré sú v priamom spore. Zohrávajú rozhodujúcu rolu pri vzniku a rozvíjaní konfliktu. Priami účastníci konfliktu sú jeho hlavnými predstaviteľmi a predovšetkým ich spor, stret záujmov či súperenie je predmetom konfliktu. Preto priamych účastníkov konfliktu nazývame aj subjektmi konfliktu alebo oponentmi (z lat.: *oppositus* – postavený proti) v konflikte.

Nepriamymi účastníkmi konfliktu sú všetci ostatní účastníci konfliktu, ktorí zohrávajú menej významnú rolu v procese vzniku a priebehu konfliktu. Často ich nazývame tretími stranami konfliktu. Napriek tomu ich rola môže byť ako konštruktívna, tak aj deštruktívna. Na jednej strane môžu prispievať k odvráteniu alebo vyriešeniu konfliktu, ale môžu tak isto prispievať k jeho eskalácii a prehlbovaniu.

Spomedzi nepriamych účastníkov konfliktu sa môžu formovať skupiny, ktoré priamo podporujú niektorý zo subjektov konfliktu (napr. rôzne organizácie, hnutia, nadácie ap.).

10.3.4 Prostredie konfliktu

Prostredie konfliktu je prvok štruktúry konfliktu, predstavujúci súhrn objektívnych podmienok, v ktorých vzniká a prebieha konflikt. Prostredie má rozhodujúci vplyv na príčinu vzniku a samotnú dynamiku konfliktu (Hofreiter, L., 2008, s.95).

Z pohľadu charakteru sociálnych systémov rozlišujeme mikro a makro prostredie konfliktu. Mikroprostredie konfliktu je súhrn podmienok vplývajúcich na kvalitu spolupráce a koexistencie ľudí, podmienok, ktoré môžu ovplyvniť interpersonálne a medziskupinové konflikty. Mikroprostredie svojim rozsahom predstavuje malú sociálnu skupinu.

Makroprostredie konfliktu zahrňuje tie podmienky, ktoré zásadne ovplyvňujú vznik a priebeh konfliktov medzi veľkými sociálnymi skupinami a štátmi. Je zrejmé, že makroprostredie vplýva aj na charakter mikroprostredia.

Podľa podstaty základných prvkov prostredia konfliktu môžeme charakterizovať :

- fyzické prostredie konfliktu,
- spoločensko-psychologické prostredie konfliktu,
- sociálne prostredie konfliktu.

10.4 Príčiny konfliktov

Príčina je v najširšom slova zmysle jav, ktorý je podmienkou vzniku iného javu. Z reálneho života však vieme, že ten istý jav vyvolá v jednej skupine konflikt, v druhej skupine, resp. v inom prostredí zostane bez odozvy. Čo je toho príčinou?

Ľubovoľný jav sa stane príčinou konfliktu vtedy, keď má charakter uspokojovať potrebu subjektov.

Pojmom potreba sa vo všeobecnosti označuje *stav osoby, sociálnej skupiny, spoločenstva, spoločnosti, ktorý vzniká ako prejav prírodnej alebo spoločenskej nevyhnutnosti a ktorý si aktér uvedomuje ako pocit nedostatku predmetov, prostriedkov, podmienok nevyhnutných na jeho normálnu životnú činnosť, sebarealizáciu, rozvoj, prípadne ako pocit samej životnej činnosti.* (Černík, V., 2005, s.3)

Potreba – to je všetko, čo je nevyhnutné na zabezpečenie života, fungovania a uspokojovanie záujmov sociálnych subjektov (jedince, skupiny, národa, štátu). Uspokojovanie potrieb sociálnych objektov je iniciátorom ich aktivity.

No existencia potreby (potrieb) ešte samo o sebe neznamená dostatočnú príčinu na vznik konfliktu. Ak uspokojovanie potrieb subjektu nie je spojené s ohrožovaním záujmov a potrieb iného subjektu, konflikt nevznikne. Ak je napr., dostatok náhradných dielov na motorové vozidlá, nevznikne žiadny konflikt. Konflikt vznikne, ak ich bude nedostatok, ak nebudú cenovo dostupné pre všetky, najmä malé, servisy. Podobne je to aj s dostupnosťou automobilov, aj keď ich relatívna dostupnosť nebude automaticky znamenať zánik automobilovej kriminality. Vždy bude niekto, u koho bude potreby vyššia, ako je reálna možnosť jej uspokojenia.

Konflikt sa môže začať aj súčasným vyjadrením nároku na tú istú vec dvoch, na opačných stranách stojacích záujemcov, ochotných o ňu bojovať. Je to

stretnutie dvoch alebo viacerých, do určitej miery sa vylučujúcich, alebo protichodných snáh, síl, potrieb, záujmov, citov, hodnôt alebo tendencií.

Konečnou a rozhodujúcou príčinou každého sociálneho konfliktu je rozpor alebo stret záujmov⁴⁷ medzi jeho subjektmi – jednotlivcami alebo sociálnymi skupinami,

10.5 Typológia konfliktov

Klasifikácia konfliktov podľa rôznych kritérií vyplýva z potreby ich podrobnejšieho skúmania, preniknutia do ich podstaty a je daná tiež praktickými otázkami súvisiacimi z ich riadením a reguláciou. Klasifikácia závisí od tých kritérií, ktoré budeme považovať za rozhodujúce, za hlavné z hľadiska vyjadrenia podstaty konfliktu.

Pre klasifikáciu konfliktu sa môžu použiť také kritériá, ako sú napr.:

- strany konfliktu (intrapersonálne, interpersonálne, medzi jednotlivcom a skupinou, medzi skupinami, medzi štátmi, skupinami štátov)
- rovina konfliktu (horizontálne alebo vertikálne orientované konflikty),
- charakter potrieb, kvôli ktorým vznikol konflikt (materiálne, nemateriálne, duchovné ap.)
- trvanie konfliktu (krátkodobé, s rýchlym priebehom, dlhodobé, ap.),
- dôsledky konfliktu / konštruktívne, deštruktívne.

Pri skúmaní konfliktov môže byť použitá i nasledujúca klasifikácia konfliktov:

- prírodné alebo fyzické konflikty, kedy vstupuje do súperenia človek s prírodou,
- sociálny konflikt, pri ktorom súperí človek (sociálna skupina) s iným človekom (sociálnou skupinou)
- vnútorný, alebo psychologický konflikt, kedy človek je v konflikte sám so sebou, kedy jeho želania sú v rozpore s jeho možnosťami, s jeho svedomím ap.

Môžeme akceptovať aj nasledujúce typy konfliktov:

- konflikt vzťahov – napr. averzia k inej osobe

⁴⁷ Záujem predstavuje zameranie aktéra konfliktu na hodnoty, predmety alebo činnosti, ktoré majú pre neho politický, sociálny, ekonomický, biologický či kultúrny význam a/alebo emocionálnu príťažlivosť. Záujem je to, čo aktér konfliktu skutočne chce, čo ho motivuje k činnosti (Hofreiter, L., 2008, s 43)

- konflikt hodnôt - spor o to, čo je dobré alebo zlé, správne alebo nesprávne,
- konflikt záujmov - stret odlišných záujmov a potrieb,
- konflikt informácií - odlišné zdroje a interpretácia údajov,
- konflikt štrukturálny- mocensky nevyvážené organizačné štruktúry .

10.6 Metódy riešenia konfliktov

Napriek nespornému významu prevencie konfliktov nás realita presvedča o tom, že nie vždy sa podarí vznikajúce spory eliminovať a vyriešiť v ich latentnej podobe, teda pokiaľ nedôjde k ich zjavnému prepuknutiu a eskalácii. Preto treba poznať a zvládnuť aj metódy riešenia zjavných, reálnych konfliktov.

Spôsoby, alebo metódy riešenie konfliktov sú také rôznorodé, ako i samotné konfliktné situácie. Všetky možné spôsoby riešenia konfliktov môžu byť zaradené do jednej z nasledujúcich skupín (Hofreiter, L., 2008, s.146 -159) :

1. vyhnutie sa alebo únik z konfliktu,
2. násilné potlačenie konfliktu (metóda násilia),
3. taktika win-loss
4. metóda jednostranných ústupkov alebo prispôsobenia sa,
5. metóda kompromisu alebo spolupráce.

Východiskom pre výber spôsobu riešenia konfliktu je miera ústretovosti aktérov konfliktu, ich schopnosť a ochota viesť rokovania a riešiť vzniknuté problémy. To je do značnej miery závislé od stupňa rozvoja, resp. eskalácie konfliktu. Čím je nižší stupeň eskalácie konfliktu a aj intenzita vzájomného násilia, tým je aj väčší predpoklad použitia koperatívnych metód, zaručujúcich uspokojenie potrieb a záujmov aktérov konfliktu (prístup win-win). S narastajúcim stupňom eskalácie konfliktu sa možnosť vzájomnej dohody znižuje a narastá možnosť obojstranných strát (prístup los-los) až vzájomnej deštrukcie .

10.6.1 Vyhnutie sa, alebo únik z konfliktu

Tento spôsob riešenia konfliktnej situácie sa vyznačuje najmenšou schopnosťou, či pripravenosťou aktéra alebo aktérov konfliktu vstupovať do vzájomných kontaktov (rokovaní).

Únik z konfliktu je relatívne najjednoduchší spôsob, ako môže aktér vyriešiť svoju účasť v konflikte. Jeho podstatou je ignorovanie konfliktnej situácie, odmietnutie jej existencie, opustenie scény konfliktu. Aktér, ktorý sa ocitne v konfliktnej situácii, sa rozhodne neprijímať žiadne konštruktívne kroky na jej riešenie, alebo zmenu.

Výhody a nevýhody metódy

Na prvý pohľad sa tento prístup k riešeniu konfliktnej situácie javí negatívne, svedčí o pasivite a odovzdanosti aktéra konfliktu. No pri podrobnejšej analýze tohto prístupu zistíme aj **jeho pozitívne stránky**, jeho **prednosti**.

Medzi ne patria najmä tieto:

- je to rýchly a lacný spôsob riešenia konfliktnej situácie, nevyžadujúci žiadne materiálne ani intelektuálne zdroje,
- poskytuje možnosť odvrátiť alebo oddialiť konflikt, ktorý je jedného aktéra nepodstatný, alebo zapojenie sa do neho nevyhovuje jeho záujmom.

Hlavným a podstatným **nedostatkom** tohto prístupu k riešeniu konfliktu je, že pri určitých podmienkach môže viesť k eskalácii konfliktu, pretože príčina, kvôli ktorej vznikol, sa únikom aktéra z konfliktu neodstráni, ale len zakonzervuje. Ak je príčina konfliktu reálna, skutočne existujúca, významná pre aktéra, potom odďaľovanie jej riešenia môže konflikt len prehĺbiť, zosťriť a nie odstrániť.

10.6.2 Násilné potlačenie konfliktu (metóda násilia)

Použitie tejto metódy na vyriešenie konfliktu svedčí o vysokom stupni pripravenosti jedného z aktérov konfliktu použiť tento krajný spôsob. Podstatou je odhodlanie, resp. presvedčenie o potrebe použiť silu alebo hrozbu použitia sily na dosiahnutie či presadenie svojich záujmov a cieľov.

Za určitý spôsob násilného riešenia násilných vnútorných, ale i medzištátnych konfliktov môžeme považovať **nasadenia regulárnych ozbrojených síl do oblastí konfliktov** v rámci operácií na podporu mieru (*Peace Support Operations*)- PSO⁴⁸. Je to vlastne spôsob násilného riešenia

⁴⁸ **PSO** predstavujú multifunkčné operácie, vedené súčasne vojenskými silami a civilnými organizáciami na princípe nestrannosti. Spravidla sa členia na operácie na predchádzanie konfliktom, operácie na vynútenie mieru po vzniku konfliktu, operácie na

konfliktu treťou stranou, ktorú v tomto prípade predstavuje spravidla medzinárodné spoločenstvo, disponujúce vojenskou, ozbrojenou silou s potrebným mandátom na riešenie konfliktu.

Použitie sily či hrozby jej použitia je krajným, nie vždy efektívnym a konečným vyriešením konfliktu. Donútením strán konfliktu k ukončeniu nepriateľských aktov voči sebe nemusí znamenať odstránenie objektu konfliktu, príčiny sporu. nie je vylúčené obnovenie konfliktu, ak prestanie pôsobiť sila, spôsobujúca nôtene prerušenie konfliktu.

10.6.3 Nekooperatívne prístupy k riešeniu konfliktov

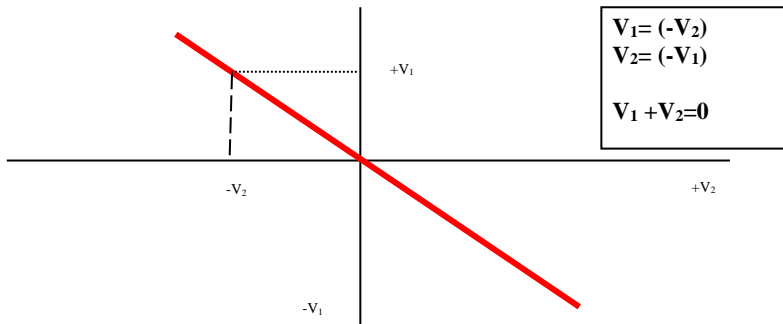
Spôsob vyriešenia konfliktu, keď jedna strana konfliktu dosiahne víťazstvo a získa všetko (dosiahne splnenie všetkých svojich zámerov a cieľov) a druhá strana nezíska nič (všetko prehrá), je historicky najčastejšie vyskytujúcim sa prípadom.

Taktika „výhra – prehra“ (*win-loss*), ako spôsob vyriešenia konfliktu, bol asi prvým spôsobom, ktorý si ľudia osvojili. Počas existencie ľudskej spoločnosti získali ľudia bohaté skúsenosti s jeho použitím v najrôznejších situáciách. Aj keď sa jednotlivci a sociálne skupiny usilujú najprv vyhnúť konfliktu, ak to predsa len nie je možné, mobilizujú všetky svoje sily a zdroje na to, aby presadili svoje záujmy a ciele, aby zabránili svojej porážke a neúspechu, neutrpeli ujmu, škodu či stratu v súperení s oponentom.

V konflikte, v ktorom sú záujmy súperiacich strán v zásadnom protiklade, sa každá zo strán usiluje o dosiahnutie absolútnej prevahy a donútiť protistojacu stranu k riešeniu, ktoré je v protiklade s jej záujmami (napr. konflikty o moc, o teritórium, náboženské konflikty ap.).

Riešenie konfliktu použitím nekooperatívnej stratégie „*všetko, alebo nič*“, znamená v podstate **hru s nulovým súčtom**. Vždy ide o totálnu porážku súpera, pričom platí: „*aby som ja získal , ty musíš stratit*“. Zisk jednej strany je umožnený len stratou strany druhej. Grafické znázornenie tejto nekooperatívnej stratégie je na obrázku 1.

presadzovanie mieru, operácie na udržanie mieru, operácie na budovanie mieru a humanitárne operácie.

Obrázok 10.2 Ziskový vektor pri nekooperatívnom prístupe k riešeniu konfliktu. Vlastné spracovanie

Uplatňovanie tejto stratégie je charakteristické pre konflikty, v ktorých sa aktéri orientujú predovšetkým na konfrontáciu a vedú **spor o konkrétne pozície a o ich udržanie**.

10.6.4 Kooperatívne prístupy k riešeniu konfliktov

Ak sú aktéri konfliktu prístupní a ústretoví, majú možnosť využiť dva prístupy k vyriešeniu konfliktu :

1. Prijatie jednostranných ústupkov alebo prispôbenie sa.
2. Dosiahnutie kompromisu alebo spolupráce.

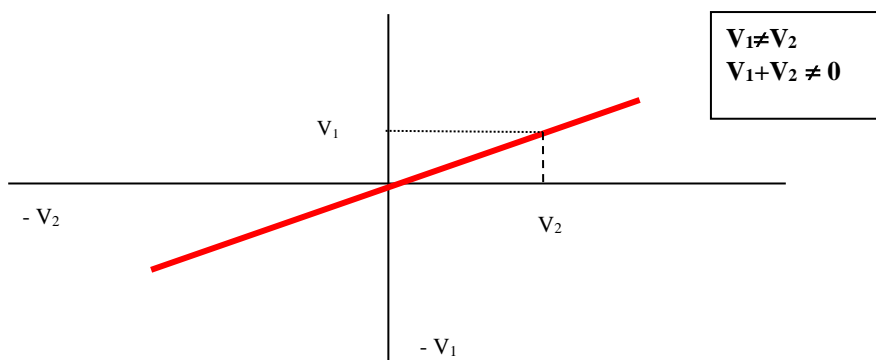
Tieto dva kooperatívne prístupy sú veľmi obsahovo bohaté, ale i náročné na schopnosti a vlastnosti oponentov. Sú však jednoznačne orientované na dosiahnutie konštruktívneho vyriešenia konfliktu, na zmiernenie negatívnych vzťahov medzi súperiacimi stranami.

Prijatie jednostranných ústupkov alebo prispôbenie sa

Prijímanie čiastočných ústupkov neznamená pre žiadneho z aktérov konfliktu ani jednoznačnú výhru, ani jednoznačnú prehru. Nie je to ani „win-

win“, ani „win-loss“. Každá zo súperiacich strán niečo stratí a niečo získa. Je to **hra s nenulovým súčtom** (obr.10.3).

Strana, ktorá ustúpi zo svojich pozícií síce niečo stráca, ale na druhej strane získa hodnoty, alebo udrží pozície, ktoré by mohla v pokračujúcom konflikte stratiť.

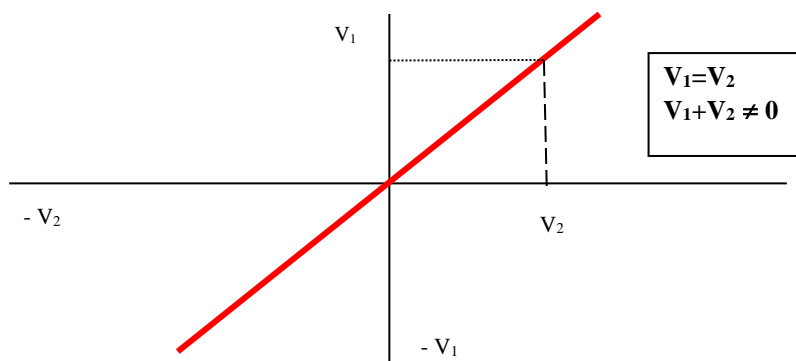

Obrázok 10.3 Ziskový vektor pri riešení konfliktu prijatím ústupkov. Vlastné spracovanie

Strana, ktorá prijme ústupky oponenta, síce získa, ale nie toľko, koľko by mohla získať pri ďalšej eskalácii konfliktu. Tento zisk je však spojený s rizikom a mohol by byť aj menším, ako v prípade prijatia ústupku.

Metóda kompromisu alebo spolupráce

Spolahlivý, efektívny spôsob riešenia konfliktu, zaručujúci primerané uspokojenie záujmov a potrieb oboch aktérov, je metóda kompromisného riešenia, vzájomne výhodnej spolupráce. Je to čistá hra „win-win“, **hra s nenulovým súčtom**, v ktorej obidvaja aktéri majú rovnaké zisky, i rovnaké straty. (obr. 10.4).

Obrázok 10.4 Ziskový vektor pri kooperatívnom prístupe k riešeniu konfliktu. Vlastné spracovanie

Kompromis je spravidla druh vzájomného, obojstranného súhlasu, založeného na vzájomnej korekcii pozícií oboch strán vo vzťahu k riešenému problému, hľadanie vzájomne výhodnej pozície voči sporným otázkam.

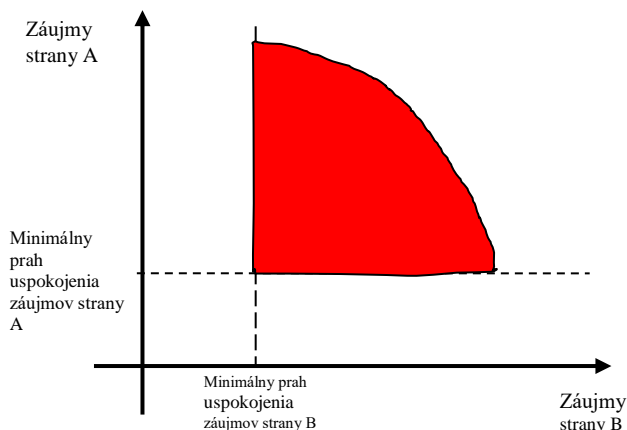
Metóda kompromisného riešenia konfliktu, vzájomných ústupkov sa môže stať spoľahlivým základom pre dlhodobú spoluprácu. Táto metóda sa najčastejšie používa v demokratických spoločnostiach a považuje sa za **klasický, vzorový spôsob riešenia konfliktu**, keď cestou obojstranných ústupkov, vzájomne výhodných dohôd sú vytvorené podmienky na uspokojenie záujmov súperiacich strán.

V záujme dosiahnutia úspechu pri realizácii tejto metódy treba vytvoriť priaznivé podmienky, medzi ktoré patria:

1. pripravenosť oboch strán konfliktu prijať v záujme dosiahnutia svojich cieľov vzájomné ústupky podľa princípu „win-win“, alebo „daj-dostaneš“,
2. úplná nemožnosť vyriešiť konflikt násilným spôsobom, únikom z konfliktu alebo len metódou jednostranných ústupkov.

Významnú rolu pri použití metódy kompromisu zohrávajú vzájomné rozhovory, rokovania alebo vyjednávanía, ktoré umožnia zistiť oblasť zhody záujmov. Poznanie a odhalenie tejto „*oblasti zhody*“ je potom východiskom pre dosiahnutie zhody v ďalších otázkach, týkajúcich sa záujmov strán konfliktu. Často sa totiž stáva, že nie je možné dosiahnuť rovnocenné a rovnako významné ústupky od oboch aktérov konfliktu. Z hľadiska prijatých ústupkov nemusí byť dosiahnutá vždy absolútna rovnováha. ktorákolvek strana konfliktu môže ústupkom v obhajobe jedného záujmu (pre neho menej významnom) získať výhodnejšie postavenie alebo prevahu

pri obhajobe druhého záujmu, pre neho významnejšom a dôležitejšom. Nevyhnutnou podmienkou pri hľadaní kompromisu v takom prípade je, aby ústupky neprekročili hranicu minimálneho uspokojenia záujmov súperiacich strán (obr.10.5). V opačnom prípade už nepôjde o metódu kompromisu, ale o metódu jednostranných ústupkov.

Obrázok 10.5 Oblasť možných kompromisov pre riešenie konfliktu

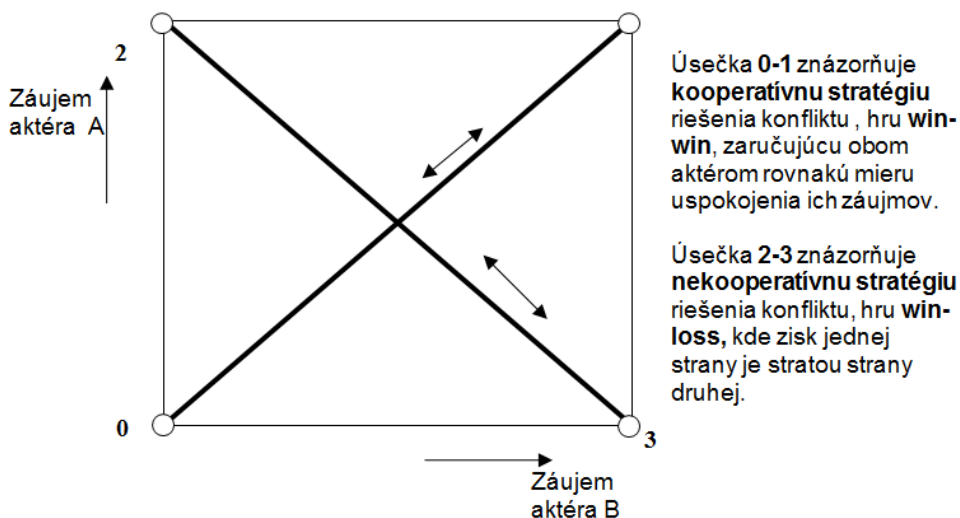
Rokovania, ktoré sa vedú v záujme dosiahnutia vzájomnej dohody, kompromisu v názoroch na riešenia sporných otázok, sú vedené pri rešpektovaní **záujmov strán**. Na rozdiel od taktiky obrany pozícií, ktorá je orientovaná predovšetkým na konfrontačné správanie sa strán, rozhovory na základe realizácie záujmov sú založené na partnerskom vzťahu strán. Táto metóda predpokladá obojstrannú otvorenosť účastníkov konfliktu k vzájomnej, pozitívnej spolupráci v rámci modelu hry „win-win“.

10.7 Riešenie konfliktu v bezpečnostnom manažmente

Riešenie konfliktov je činnosť, orientovaná na identifikáciu a riešenie príčin vyvolávajúcich konflikt, na zmenu vzťahov medzi aktérmi konfliktu a dosiahnutie takého stavu, aby sa toto riešenie nestalo príčinou nového konfliktu.

Riešenie konfliktov je komplexná, poznávacia, analytická a rozhodovacia činnosť, spočívajúca vo výbere takého variantu riešenia, ktorý umožní jeho

aktérom najlepšie dosiahnuť svoje ciele, alebo aspoň neutrpieť straty. Prístupy k riešeniu konfliktov sú uvedené na obrázku 10.6.

Obrázok 10.6 Ziskové vektory stratégií riešenia konfliktov. Zdroj: spracované podľa (Ramsbotham, O., 2006)

Nebudeme sa zaoberať riešením vnútorného, intrapersonálneho konfliktu páchatela, aj keď vlastne ochranca tým, že vytvára bezpečnostný systém na ochranu objektu, k nemu výrazne prispieva. Ochranca zvyšuje riziko pre páchatela, ktorý musí voľiť medzi vlastnou „potrebou“ a možnosťou neúspechu či dokonca zadržania.

Asi najčastejší konflikt, prebiehajúci v rovine ochrancu je vyvolávaný rozporom medzi „chcem“ a „môžem“, „chcem“ a „nemôžem“, „chcem“ a „treba“, „treba“ a „môžem“, „treba“ a „nemôžem“. To sú pohnútky, ktoré najčastejšie ovplyvňujú činnosť a rozhodovanie manažéra bezpečnosti na akejkoľvek úrovni. Takýto konflikt sa môže odohrávať ako v rovine intrapersonálnej, tak aj v rovine interpersonálnej (medzi bezpečnostným pracovníkom a jeho nadriadeným), alebo medzi medziskupinovej úrovni (v rámci štruktúry organizácie). Riešenie nie je jednoduché, ani jednoznačné.

Aktéri konfliktu vlastne sledujú rovnaký cieľ – zaistiť bezpečnosť objektu, rozpor je buď názoroch na voľbu prostriedkov, alebo na výšku nákladov spojených s vytvorením bezpečnostného systému, resp. v nedostupnosti prvkov, potrebných na vytvorenie bezpečnostného systému. Preto je možné

využiť všetky stratégie riešenia konfliktu, reprezentujúce hry s nenulovým súčtom: buď metódu jednostranných ústupkov (musím niečo obetovať, aby som niečo získal), alebo metódu kompromisu (čistá hra win-win).

V rovine konfliktu medzi ochrancom a páchatelom ide vždy o antagonistický konflikt, pretože záujmy a potreby aktérov konfliktu sú absolútne protichodné a jedná sa o hru s nulovým súčtom, pričom platí: „*aby som ja získal, ty musíš stratiť*“. Zisk jednej strany je umožnený len stratou strany druhej. Riešenie tohto typu konfliktu je vždy v oblasti nekooperatívnych stratégií, využívajúcich metódu odstrašenia, odradenia, násilia. Prvé dve metódy spadajú do oblasti preventívnych stratégií. Prevencia vzniku konfliktu znamená uplatňovanie takej stratégie, takých opatrení a takej politiky, ktorej cieľom je zabrániť vypuknutiu konfliktu a jeho eskalácie až po použitie násilných prostriedkov riešenia sporu.

Sú známe dva prístupy k prevencii konfliktov:

1. **Priama prevencia** (direct prevention), najmä priame a situačné stratégie prevencie. V priebehu uplatňovania preventívnych stratégií ide o plánovanie a realizáciu takých opatrení, ktoré zmenšia pravdepodobnosť vzniku konfliktu tým, že zmenia podmienky tých predpokladov, ktoré umožňujú existenciu príčin konfliktu. Cieľom priamej a situačnej prevencie je meniť podmienky pre páchatel'a, sťažovať potenciálnym páchatelom realizovať jeho záujem, zvyšovať riziko odhalenia páchatel'a, resp. minimalizovať jeho možné zisky. Tieto opatrenia sa realizujú predovšetkým použitím technických zabezpečovacích prostriedkov (EZS, CCTV, EPS a pod.), fyzickej ochrany a režimových opatrení pri ochrane majetku a objektov,
2. **Štruktúrálna prevencia**, ktorú môžeme považovať za klasickú metódu prevencie, spočívajúcu v trvalom odstránení konfliktogénnych faktorov, v eliminovaní zdrojov a príčin konfliktov v ich zárodku, resp. v zabránení ich prejavom. Medzi základné nástroje štruktúrálnej prevencie konfliktov môžeme zaradiť včasné riešenie a predchádzanie vzniku chudoby, hlbokých sociálnych, politických a ekonomických antagonizmov, rešpektovanie ľudských práv a občianskych slobôd, ap. V rámci štruktúrálnej prevencie ide najmä o realizáciu opatrení:
 - sociálnej prevencie, zameranej na vytváranie priaznivých spoločenských podmienok a zvyšovanie životnej úrovne ľudí prostredníctvom sociálnych, ekonomických, kultúrnych a výchovno-vzdelávacích a zdravotníckych opatrení; cieľom týchto opatrení by malo byť jednak zlepšiť životné podmienky ľudí, ale aj motivovať ich

- k prosociálnemu správaniu a pozitívne meniť tie podmienky prostredia, ktoré sa môžu stať konfliktogénnymi faktormi,
- zameraných na prevenciu viktimácie, ktorej cieľom je pripraviť sociálne subjekty tak, aby sa nestali aktérmi konfliktu, resp. obeťou trestného činu. Rozsah preventívnych opatrení je orientovaný na formovanie tzv. bezpečnostného správania sa občana, využívanie opatrení situačnej prevencie a získanie potrebných informácií o tom, ako sa správať v krízových situáciách, keď je ohrozovaný buď sám, alebo iné osoby.

Štúdium spôsobov a metód riešenia konfliktov a ich aplikácia vo sfére pôsobnosti bezpečnostného manažmentu je jedným z predpokladov, ako zvýšiť efektívnosť a účinnosť opatrení orientovaných na ochranu osôb a majetku.

Súhrn

Východiskom pre skúmanie konfliktov je pochopenie, čo to konflikt je, v čom je jeho podstata a čím sa odlišuje od iných, menej radikálnych a agresívnych foriem súperenia sociálnych subjektov.

V procese analýzy konfliktu. začíname tým, že sa pokúšame identifikovať štruktúru konfliktu, teda :

1. PREČO vznikol, alebo môže vzniknúť konflikt. Potrebujeme teda identifikovať objekt konfliktu, tú hodnotu, kvôli ktorej vstupujú aktéri do súperenia.
2. ČO je predmetom konfliktu, akú podobu majú rozpory.
3. KTO je účastníkom konfliktu a aké sú vzťahy medzi nimi..
4. KDE konflikt prebieha

Po analýze prístupov k definovaniu konfliktu sme prijali záver, že :

- konflikt predstavuje určitú kvalitu vzájomných vzťahov medzi jednotkami sociálneho prostredia, ktorými môžu byť jednotlivci, malé alebo veľké sociálne skupiny,
- konflikt je prejavom úsilia o presadenie potrieb, dosiahnutie záujmov a cieľov aktéra konfliktu,
- tieto potreby a záujmy aktéra konfliktu sú protichodné so záujmami a potrebami protistojacej strany.

Nemenej významné pre štúdium, analýzu a kategorizáciu konfliktov je objasnenie podstaty a štruktúry násillia, ako formy a nástroja riešenia

konfliktu. Ukázali sme, že konflikt nesprevádzajú len zjavné, fyzické formy násilia, ale práve fyzické násilie vyplýva z iných, nemenej nebezpečných foriem násilia, a to násilia štruktúrneho a kultúrneho. Pochopenie týchto faktorov je dôležité pre predchádzanie, resp. riešenie konfliktov.

Riešenie konfliktu si vyžaduje predovšetkým ústretovosť aktérov, ochotu viesť rokovania a riešiť vzniknuté rozpory. Bez toho nie je možné dosiahnuť kompromisné riešenie, ale len násilné ukončenie konfliktu. Pocit krivdy sa potom stáva tým faktorom, ktorý môže opäť prispieť k obnoveniu konfliktu.

Otázky

1. Čo je konflikt a čo je objektom konfliktu?
2. Aký je rozdiel medzi násilím a nátlakom?
3. Čo je podstatou nekooperatívnych prístupov k riešeniu konfliktu?
4. Aká je podstata kooperatívnych prístupov k riešeniu konfliktu?
5. Kedy možno považovať konflikt za ukončený?
6. Čo je obsahom konfliktov pri zaisťovaní bezpečnosti referenčných objektov (chránených záujmov)?

Literatúra použitá v kapitole

BURTOVAJA, E.V.: *Konfliktológia*. 2002 .Dostupné z <http://www.vusnet.ru/forum/>

ČERNÍK, V.: *Sociálny systém, konanie a sociálna zmena*. In ČERNÍK, V., VICENÍK, J. (eds.) : *Zákon, explanácia a interpretácia v spoločenských vedách*. IRIS, Bratislava, 2005 ISBN 80-89238-01-7.

HOFREITER, L. *Riešenie konfliktov v bezpečnostnom manažmente*. In: *Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*, Žilina, 2008.

HOFREITER, L. *Teória a riešenie konfliktov*. Liptovský Mikuláš, 2008. ISBN 978-80-8040-347-8. 206 s.

KUSÁ, D. : *Riešenie konfliktov* . Mirius, Bratislava, 2006. Dostupné z: http://www.equalslovakia.sk/fileadmin/user_upload/projekty/27_1.2_Riesenie%20konfliktov%20I.pdf

MISCHNICK, R.: *Nenásilná transformácia konfliktov*. Manuál pre tréning trénerov. Dostupné z http://www.trainingoftrainers.org/img/manual_sk.pdf

MURÁNSKY, M.: Jednotná ústava v multikulturálnej Európe. Online.
Dostupné z <http://www.noveslovo.sk/archiv/2001-50/otrendoch.asp>

RAMSBOTHAM, O., WOODHOUSE, T., MIALL, H.: *Contemporary Conflict Resolution*. Polity Press, Cambridge, 2006. ISBN 0-7456-3212-2

WAISOVÁ, Š. : *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. , Dobrá Voda, vyd. Aleš Čeněk, 2002. ISBN 80-86473-16-3

WAISOVÁ, Š. : *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Praha, Portál, 2005, 206 s. ISBN 80-7178-390-0

11 PROGNOZOVANIE A PROGNOZOVANIE BEZPEČNOSTI

V tejto kapitole bude objasnené:

- *Čo je prognostika, prognóza, a prognózovanie.*
- *Aké sú metódy prognózovania.*
- *Čo sú to indikátory a aké je ich využitie pri prognózovaní bezpečnosti.*

*Savoir pour prévoir
(Treba vedieť, aby sme mohli predvídať),
August Comte(1798-1857)*

11.1 Prognózované a prognostika

Ľudia sa vždy zaujímali o svoju budúcnosť, o svoj osud. Často si kladli otázky: *Čo ma čaká? Akú mám budúcnosť? Budem zdravý? Budem šťastný?* Niekedy sa zaujímali aj o budúcnosť iných, svojho kraja, panovníkov trápil osud ich ríš, šanca na úspech vo vojne, atď. Trvalý záujem o veci budúcnosti umožnil vznik jednotlivcov, či skupín, ktoré uspokojovali túto potrebu ľudí.

S predpovedaním budúcnosti, lepšie povedané veštením, sa stretávame už v staroveku (Bednár, 1991). V Babylone sa zaoberali veštením mágovia, v starom Grécku to boli ženy- proročky, veštkyne, ktoré boli k dispozícii na „plný úväzok“. Medzi Grékmi bola najpopulárnejšia veštiareň v Delfách. Z mýtov je známych celý rad „Sibyl⁴⁹“ - kýmska, erytrejská, líbyjská, perzská, trójska. Kult „Sibyl“ sa preniesol prostredníctvom gréckych kolonistov i do Ríma. Počas vlády Ríma vznikla celá zbierka proroctiev, zložená z kresťansko-židovských, egyptsko-orientálnych i mnohých iných prameňov.(Bednár, 1991, s. 25) Proroci a ich posolstvá majú významné miesto i v knihách Starého zákona (Prorocké knihy *Izaiáš, Jeremiáš, Ezechiel* a ďalšie), ale i Nového zákona (*Zjavenie Jána*- videnie konca sveta). V Islame je ústrednou postavou prorok **Mohamed**, ktorý svoje prorocké poslanie považoval za pokračovanie a dovŕšenie činnosti starozákonných prorokov a Ježiša, zároveň chcel priniesť Arabom rovnakú knihu zjavení, ako majú židia a kresťania (Korán, 2000).

V histórii nájdeme stopy mnohých prorokov, astrológov, dvorných mágov či ako nazvať tých „osvietených“ mužov, ktorí vedeli uspokojovať potreby svojich chlebdarcov a ich túžbu poznať svoju budúcnosť. Tibetskí veštcia po

⁴⁹ Menom Sibyla sa označovali veštkyne a staré ženy vôbec.

očistení svojej mysle hľadali odpovede v hladinách jazier, v zrkadlách, v plameňoch lúčok alebo v bruškách svojich prstov. Čínski veštcovia vyryli svoje otázky do pancierov korytnačiek, potom ich piekli a budúcnosť vyčítavali zo zuhoľnatených zvyškov. Arabskí geomanti⁵⁰ veštili budúcnosť z jamiek v piesku. rímski veštcovia, nazývaní aj ako *haruspex*⁵¹, veštili budúcnosť z vnútorností obetných zvierat.

Dodnes sú predmetom citovania ale i popierania **Nostradamove Proroctvá**, zbierka rýmovaných veštieb výrazne apokalyptického ladenia, ktorú vydal roku 1555.

Ešte i dnes sú ľudia ochotní utiekať sa o pomoc k vešticiam, astrológom, numerológom, kartárom či iným novodobým „Sibylám“, hľadajúc u nich východisko z neistoty, strachu z budúcnosti, či potvrdenie svojho optimistického pohľadu na vlastnú budúcnosť, či budúcnosť svojich blízkych. Spoliehajú sa pritom na rôzne *veštby* (z *karát* – *kartomantia*, z *krištáľovej gule* - *krištáľomantia*, z *ruky* - *chiromantia*, z *snov* - *oneiromantia atd.*), *zjavenia*, *jasnovidectvo atd.*

Nám však v tejto práci nejde o veštenie, o proroctvá, ale o vedecké predvídanie budúcnosti, budúcich stavov sveta a reality.

Vedeckým predvídaním označujeme súhrn jeho rôznych foriem, ktoré majú spoločné, ale aj osobitné, len pre ne špecifické znaky. K ich spoločným znakom patrí (Holcr, Chalka, 2001):

- a. Zameranie výhradne na budúcnosť. Budúcnosť je chápaná vo význame ontologickom (predvídanie vzniku ešte neexistujúceho) aj gnozeologickom (predvídanie poznania už existujúceho, ale doposiaľ neznámeho).
- b. Výhradne poznávací povaha predvídaní. Predvídanie nie je činnosťou regulatívnou (akou je napríklad plán alebo program budúcich aktivít);

⁵⁰ **Geomantia**: veštenie zo znakov zo značiek nakreslených na zemi, prípadne z náhodne hodeného piesku alebo hliny.

⁵¹ Prvou historicky dochovanou predpoveďou kriminálneho činu je veštba *haruspexa Spurinna Vestriciusa*, Ten v osudný deň 15. 3. 44 pr. n. l. odporučil cisárovi G. J. Caesarovi, aby nechodil do senátu, lebo bude zavraždený. Ako je známe, cisár bol v ten deň v senáte ubodaný k smrti. Táto udalosť zapôsobila na veľkého rímskeho štátnika a spisovateľa Cicera tak silno, že o nej obšírne pojednáva v spise O veštení. Haruspikovia veštili z vnútorností zvierat (z tvaru ich pečene). Svojho haruspika mali všetci cisári. (Holcr, Chalka, 2001)

- c. súlad s vedeckým poznaním. Do vedeckého predvídania nemôžu byť zahrnuté žiadne postupy a ani poznatkové konštrukty, ktoré by odporovali vede.

Prognózovanie je najčastejšou formou vedeckého predvídania. *Najviac sa približuje plnohodnotnému vedeckému poznaniu a vedie k najspoľahlivejším výsledkom, využiteľným pri závažnejších rozhodovaniach a uskutočňovaní významnejších opatrení. Výsledkom prognózovania je prognóza.*

Pri objasňovaní pojmu *prognóza* sa môžeme stretnúť s rozdielnymi prístupmi, najmä pri komparácii prác rôznych autorov. Jedna skupina preferuje prístup, podľa ktorého je prognóza samostatná kategória, iná skupina vníma ako synonymum k pojmu predikcia.

J. S. Armstrong vo *Forecasting Dictionary* uvádza, že pojmy prognóza, predikcia či predpoveď *je možné zamieňať*, pričom prognózu definuje ako predikciu či odhad aktuálnej hodnoty v budúcom časovom období (pre časové rady) alebo v inej situácii (pre prierezové dáta).

Aj v slovenských slovníkoch sa pojmy predikcia a prognóza vysvetľujú ako predvídanie, predpovedanie.

L. Buřita naopak definuje len pojem prognóza⁵², aby na ďalšom mieste citovanej práce hovoril v súvislosti s prognózovaním o „metódach predikcie“ (Buřita, 2003, s. 50).

Podľa **M. Olejára** je predikcia vedecká predpoveď či predvídanie faktu, javu či procesu, má za úlohu predpovedať jav, proces, dej. (Olejár, www.ys.sk)

M. Bednáriková (Bednáriková, 2013, s.66-67) uvádza, že „*predikcia sa v rámci vedeckého kontextu chápe ako implikácia teórie, teda to, čo z teórie vyplýva vzhľadom na empirickú skutočnosť a bez ohľadu na súčasný stav empirického poznania.*“ Podľa jej názoru je pri predikcii dôležité to, aby sa týkala skutočností, ktoré nie sú doteraz vysvetlené, a nie tých, ktoré sa ešte neudiali.

K. Holcr (Holcr, 1981, s.12-13) uvádza, že prognóza je forma predpovede, ktorá spĺňa tieto predpoklady:

⁵² Prognóza je podľa neho systematicky odvodená a ohodnotená výpoveď o budúcom stave skutočnosti, ktorá má nastať za určitých podmienok a spravidla i v určitom čase.

- prognóza musí obsahovať časový alebo priestorový interval, v ktorom sa prognózovaný jav uskutoční, alebo bude objavený,
- tento interval musí byť konečný,
- musí existovať principiálna možnosť apriórneho určenia pravdepodobnosti uskutočnenia (nastúpenia, objavenia sa) prognózovaného javu,
- prognózovaný jav (udalosť, proces) musí byť verifikovateľný,
- prognóza musí byť formulovaná presne a jednoznačne.

V ďalšom budeme používať pojem **prognóza** vo význame **vedecky zdôvodnenej predpovede, stanovenie pravdepodobnosti ďalšieho vývoja, alebo možnej budúcnosti istého javu**. Vedecká predpoveď (prognóza) sa môže uskutočňovať v dvoch rovinách – empirickej a teoretickej.

Empirická prognóza je založená na pozorovanej opakovateľnosti javov, na využití skúsenosti a opakovateľnosti pozorovaných vzťahov, súvislosti a závislosti. Využívajú sa poznatky zo sledovania **časovej následnosti** (po jave X sa po určitom čase objavuje jav Y), **periodickej opakovateľnosti** (jav x sa opakuje po určitom čase, ak uplynul pozorovaný čas, mal by sa objaviť jav X).

Teoretická prognóza je založená na využívaní matematických a štatistických formalizovaných postupoch- modeloch.

11.2 Prognózovanie bezpečnosti

Teória bezpečnosti má praktický charakter len v tom prípade, ak vo svojej štruktúre organicky zahŕňa metódy umožňujúce predpovedať budúce stavy bezpečnostnej situácie referenčného objektu, znalosť ktorých umožňuje prijať správne rozhodnutia pre činnosť subjektov bezpečnosti.

Prognózovanie bezpečnosti akéhokoľvek referenčného objektu vyžaduje vytvárať si predstavy o budúcnosti, o jeho vývoji v závislosti od zmeny stavov jeho subsystémov v danom prostredí. Budúce stavy bezpečnostného prostredia a situácie v ňom však nie sú jednoznačne, tvrdo determinované, nie sú ani predestinované. Budúce stavy bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí i samotného referenčného objektu môžeme považovať za neurčité, polyvariantné.

To, čo bude, čo sa stane, je závislé od širokej škály objektívnych, podmieňujúcich i dynamizujúcich činiteľov, ale i od subjektívnych činiteľov. Neurčitosť budúcich stavov bezpečnostnej situácie referenčného objektu môže mať charakter:

- *objektívnej neurčitosti*, vyplývajúcej z nejednoznačnosti vývoja činiteľov bezpečnosti v čase,
- *subjektívnej neurčitosti*, vyplývajúcej z rozhodovacej činnosti a zásahov subjektu do priebehu procesov v bezpečnostnom prostredí a ovplyvňovania jeho činiteľov.

Budúce stavy bezpečnostnej situácie sú tiež závislé od prekvapivých, neočakávaných udalostí, od *dynamizujúcich udalostí*, od *strategických šokov*, ktoré dynamizujú alebo dramaticky menia situáciu referenčného objektu v bezpečnostnom prostredí, a tým aj vplyvy tohto prostredia na stav ostatných činiteľov bezpečnostného prostredia. Predikcia výskytu a vplyvu dynamizujúcich udalostí je však veľmi obtiažna, čo sťažuje aj samu predikciu vývoja bezpečnostnej situácie v prostredí.

Názory na prognózovanie budúcnosti môžeme rozdeliť do troch skupín (Holcr,1981).

Do prvej skupiny náleží poňatie **deterministické**, podľa ktorého budúcnosťou sú ešte neexistujúce javy a procesy, ktoré ale **nevyhnutne** nastanú po uplynutí menšieho alebo väčšieho časového intervalu. Pre stúpenecov tohto názoru sa budúce javy a procesy nachádzajú (v čase) pred nami a ich predvídanie je vlastne aktom odhalenia determinujúcich činiteľov, príčin budúcich javov a udalostí. Ak teda odhalíme príčiny, získame indíciu či argument, že skôr či neskôr jav alebo udalosť **určite** nastane. Podstatou deterministického prístupu je *absolutizovanie objektívnej príčinnosti (kauzality)*. V takto ponímanom determinizme nie je miesto pre náhodu, na pôsobenie vonkajších alebo vnútorných podmienok, ktoré alebo urýchľujú, alebo brzdia realizáciu existujúcich príčin a nastúpenie sociálnych javov a procesov.

Vedeckú hodnotu tohto prístupu, podľa nášho názoru, znižuje pochybnosť, či kauzálne vzťahy, ktoré platia dnes, platili aj v minulosti a budú platiť aj v budúcnosti, a rovnako aj to, či podmienky, ktoré umožnili realizáciu príčin, budú rovnaké aj v budúcnosti.

Druhý prístup k predikcii budúcich javov a udalosti je **indeterministický**. Opiera sa o neodôvodnené odmietanie objektívnej nevyhnutnosti a o absolutizáciu náhodnosti. Ak by ale v javoch a procesoch nejestvovala pravidelnosť, ak by nemali svoj poriadok, potom by nebolo možné ani ich

korektné predvídanie. Indeterminizmus vyraduje možnosť poznania budúcnosti (jej predvídanie) z korektnej vedeckej práce. V zmysle takéhoto prístupu je budúcnosť nepredvídateľná.

Tretie poňatie budúceho vývoja, **posibilistické**, nachádza oporu v súčasnej vede a nielenže umožňuje budúcnosť predvídať, ale na jej utváraní aj participovať. Budúcnosť je utváraná väčším či menším množstvom navzájom pôsobiacich nevyhnutných i náhodných faktorov v permanentne sa meniacich podmienkach. Budúcnosť teda nie je len jedna, ale možných budúcností je vždy viac, pričom skutočnosťou sa stáva len jedna z nich. Ktorá to bude, nie je fatálne predurčené. Môžeme ale stanoviť pravdepodobnosť (vierohodnosť - *plauzibilitu*), ktorý z možných variantov budúceho vývoja môže nastúpiť, ktorá možnosť je pravdepodobnejšia voči ostatným možnostiam. Podľa **M. Bednáríkovej** sú príčiny tým, čo zvyšuje pravdepodobnosť výskytu účinkov. To znamená, že pravdepodobnosť zmeny vo vývoji situácie bude vyššia, ak identifikujeme ich príčiny (Bednáríková, 2013, s.69).

11.3 Metódy prognózovania budúcnosti

Pod pojmom *metódy prognózovania* budeme rozumieť *sústavu teoretických a praktických pravidiel vedúcich k vytvoreniu predpovede o budúcich stavoch bezpečnosti referenčných objektov a bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí s určitou vypovedacou schopnosťou*.

Existuje viacero prístupov ku klasifikácii metód, využitelných pre predikciu budúcnosti.

J. Šindelář (Šindelář, 2010, s.40) klasifikuje metódy, s odvolaním sa na Armstronga, v troch dimenziách:

1. Subjektívne vs. objektívne metódy.
2. Naivné (extrapolačné) vs. kauzálne metódy.
3. Lineárne vs. klasifikačné metódy.

Subjektívne (intuitívne, pocitové, skúsenostné) metódy sú charakteristické skutočnosťou, že proces spracovania dát, ich analýza nie je presne štruktúrovaná, sú založené na úsudku a skúsenosti analytika.

Objektívne o metódy pracujú s dobre štruktúrovaným modelom analýzy dát (tiež označované ako štatistické metódy). Využívajú presne špecifikované procesy analýzy dát, majú striktné explicitnú, štatistickú a formálnu povahu.

Naivné metódy sú založené na použití dát, ktoré priamo špecifikujú skúmaný problém. Tieto metódy vychádzajú z predpokladu, že štúdiom minulých hodnôt dát a ich pohybu (prírastku, resp. úbytku) v čase je možné predpovedať budúce hodnoty dát, resp. stavu skúmaného javu alebo systému. Typickým príkladom týchto metód sú metódy extrapolácie, resp. naivnej extrapolácie.

Kauzálne metódy vychádzajú z pôsobenia kauzality, kladú otázku „prečo?“ Tieto metódy odvodzujú budúce stavy skúmaného predmetu na základe vzťahu príčiny a následku (účinku). Kauzálna premenná je teda premenná X, ktorej existencia je nutná a postačujúca podmienka pre výskyt Y (X musí predchádzať Y t.j. príčine predchádza následok).

Lineárne metódy sú založené na princípe linearity, čo znamená, že ak vysvetľujúca premenná vzrastie o určitú hodnotu, aj prognózovaná premenná vzrastie o rovnakú hodnotu, alebo jej násobok. Modely používajúce lineárne modely sú často používané a spojené s použitím aritmetických operácií.

Klasifikačné metódy sú založené na prístupe definovania skupín (vnútorne relatívne homogénne entity), ktoré reagujú rovnakým spôsobom. Prognóza je potom odvodená podľa pozorovaní reagovania skupiny.

V publikácii *Manuál prognostických metod* (Potůček a kol., 2006) rozdelili autori metódy podľa prevažujúceho dôrazu do troch skupín:

1. Metódy univerzálne aplikovateľné (napr. brainstorming, participatívne metódy, index stavu budúcnosti), ktoré majú najširšie uplatnenie pri predikcii.
2. Štruktúrne metódy (napr. systémový prístup, strom významnosti a morfológická analýza, kolesá budúcnosti), ktoré sa špecializujú predovšetkým na identifikáciu štruktúry poľa poznávacieho záujmu prognostika.
3. Procesuálne metódy (napr. metóda Delphi, extrapolácia trendov a časové rady, analýza dopadov trendov, scenáre, a i.), ktoré sa pokúšajú čo najvýstižnejšie zachytiť vývojovú dynamiku možných stavov budúcnosti.

L.Frank delí, v závislosti od druhu a kvality dostupných a využívaných informácií, metódy prognózovania na **metódy kvalitatívne a kvantitatívne** (Frank, 2006, s.51-52). Táto klasifikácia metód bude využitá pre náš prístup k posudzovaniu možností a spôsobov predikcie budúcich stavov bezpečnostnej situácie v bezpečnostnom prostredí.

11.3.1 Kvalitatívne metódy

Kvalitatívne metódy sa používajú v prípadoch, keď nie sú dostupné relevantné a validné štatistické dáta, resp. dané javy nie je možné popísať pomocou presne a prísne kvantifikovateľných údajov. Pri uplatňovaní kvalitatívnych metód sa využívajú skúsenosti, názory a úvahy expertov, ich subjektívne intuície. Procedúry kvalitatívnych metód predikcie sú **výskumné**, alebo **normatívne**.

Výskumné metódy

Výskumné metódy vychádzajú z informácií o minulosti a prítomnosti a aplikujú heuristické prístupy smerom do budúcnosti tak, aby sme získali predpoveď, aký bude nasledujúci vývoj, aké udalosti alebo javy sa môžu v budúcnosti vyskytnúť. Budúcnosť, teda to „**čo bude**“, prognózujeme na základe toho, čo bolo, čo sa stalo v minulosti a čo sme urobili, alebo čo sa stalo v súčasnosti.

Medzi tieto metódy patria metódy **projekcie**, ako relatívne najjednoduchšie metódy, ktoré predpokladajú zotrvačnosť minulého vývoja aj do budúcnosti, teda predĺženie súčasného vývoja stavu vecí a javov aj do budúcnosti⁵³. Do budúcnosti sa prenášajú („premietajú“) súčasné tendencie a trendy, avšak bez prihliadania na možné zmeny podmienok, ktoré môžu v budúcnosti nastať. Typickou je metóda tzv. „*naivnej extrapolácie*“ (Frank, 2006), pri ktorej vychádzame z predpokladu, že budúci vývoj je vlastne jednoduchým pokračovaním súčasného vývoja. Ďalšími využitelnými metódami sú *:delfská metóda, analógia* či *historická analógia* alebo rôzne *metódy predpovede*, či tzv. „*divoké karty*“.

Metóda Delphi je založená na opakovanom anonymnom formulárovom dopytovaní odborníkov ohľadom predikcie dlhodobého vývoja v danej oblasti. Je to agregovaná metóda, využívajúca silnú spätnú väzbu, umožňujúca expertom revidovať svoju predikciu na základe názorov ostatných expertov.

Analógia (gr. *podobnosť, obdoba, zhodnosť istých vlastností medzi netotožnými javmi*) je všeobecná metóda predvídania, vychádzajúca zo skutočnosti, že existujú všeobecné, zhodné, spoločné a podstatné vlastnosti, jednota zákonov vzájomného pôsobenia medzi netotožnými javmi, procesmi a prvkami ich štruktúry

⁵³ Je známy príklad z práce Americkej akadémie vied, keď prognózu na roky 1965-2000 zostavili na základe projekcie rokov 1765-1800 a 1865-1900 do budúcnosti.

Historická analógia využíva na predikciu historické znalosti a na základe nájdania podobných či takých istých znakov a vlastností už známeho javu a skúmaného javu predpokladá pri ich komparácii podobný vývoj v budúcnosti.

Predpoveď je metóda, ktorá je najmenej ukotvená v prítomnosti, Vyjadruje názory expertov na to, čo bude v budúcnosti bez ohľadu na súčasnosť. Snahou je zahrnúť do predpovede i úplne nové vplyvy, ktoré doposiaľ neboli pozorovateľné.

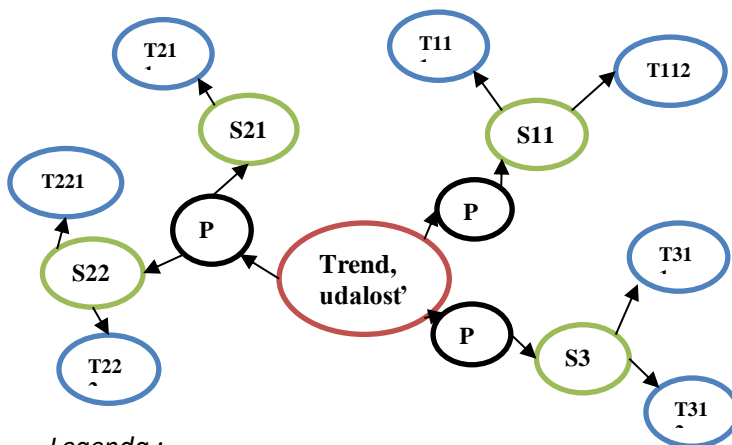
Divoké karty majú vhodne doplniť prognostické scenáre - ukázať, že sa môže prihodiť i to, čo nemá žiadnu alebo len malú oporu v súčasných trendoch. Ide o dramatické expozície udalostí, ktoré, aj keď sú málo pravdepodobné, nie je možné celkom vylúčiť zo spektra možných úvah o mozgnej budúcnosti. (Balabán, Rašek, A., 2008)

Výskumná metóda, nazývaná **kolesá budúcnosti** (*Futures Wheel*), umožňuje identifikovať dôsledky udalostí a trendov z minulosti i súčasnosti a vytvárať prognózy v rámci alternatívnych scenárov (Potuček, M., 2006). Pomáha presúvať myslenie z lineárneho, hierarchického a zjednodušeného spôsobu myslenia na sieťovo orientované myslenie. Umožňuje poznať širšie spektrum dôsledkov ich postupným odhaľovaním a identifikovaním. V závislosti od rozsahu prognózy táto metóda umožňuje odhaliť a poznať primárne, sekundárne i terciárne dôsledky trendov či udalostí na vývoj v súčasnosti a v budúcnosti. Metóda sa môže použiť v troch variantoch :

- všeobecná prognóza (obr. 11.1 a 11.2),
- sektorovo orientovaná prognóza (obr. 11.3),
- prognóza na základe vzájomných vzťahov minulosti, súčasnosti a budúcnosti (obr. 11.4).

Obrázok 11.1 Model prognózy dôsledkov. V tomto prípade sú identifikované len primárne dôsledky udalosti (trendu)

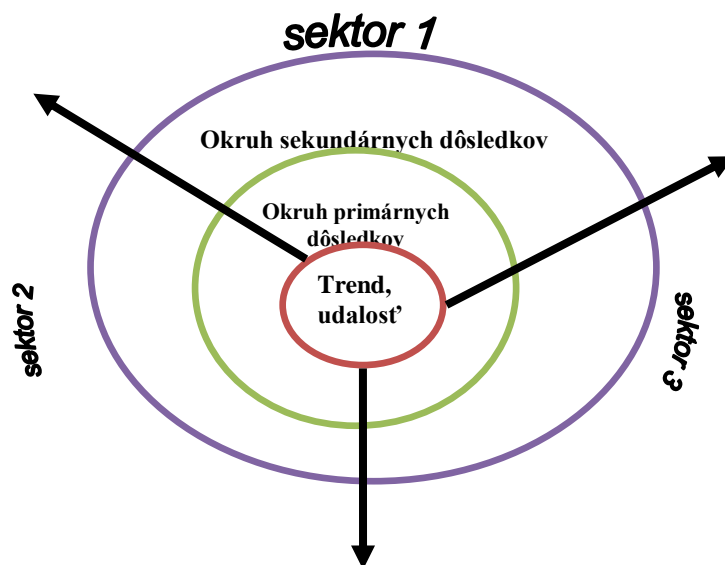
Legenda :

P_1 – okruh primárnych dôsledkov

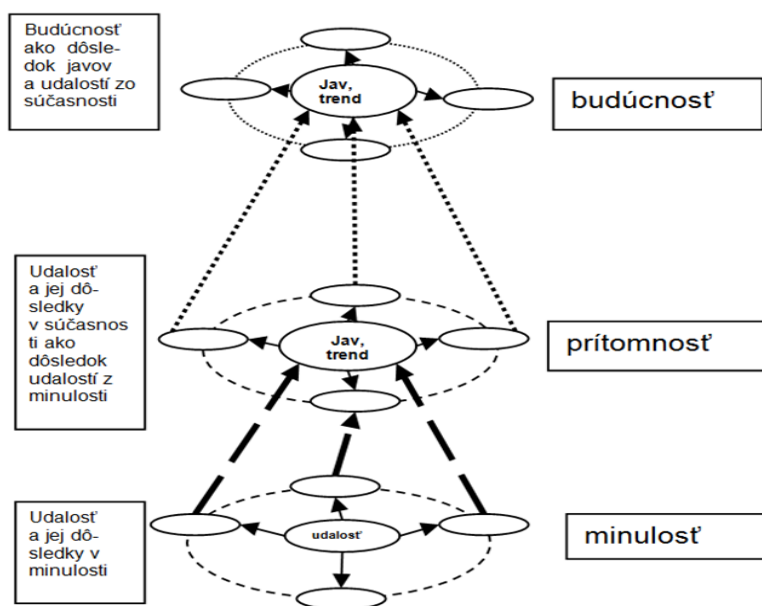
S_{11} – okruh sekundárnych dôsledkov

T_{111} – okruh terciárnych dôsledkov

Obrázok 11.2 Model identifikovania primárnych, sekundárnych a terciárnych dôsledkov trendu, udalosti.

Obrázok 11.3 Model identifikovania dôsledkov podľa sektorov (napr. sektor sociálny, politický, ekonomický apod.

Obrázok 11.4 Model prognózovania na základe vzájomných vzťahov minulých trendov a udalostí a ich dôsledkov v súčasnosti a v budúcnosti. Zdroj : Vlastné spracovanie

Prognóza na základe vzájomných vzťahov minulosti, súčasnosti a budúcnosti využíva dimenziu historických udalostí, súčasných korelácií a budúcich dôsledkov. Poskytuje priestor na vyjadrenie väzieb a vzťahov medzi minulosťou, súčasnosťou a budúcnosťou. Pri aplikácii tejto metódy je potrebné identifikovať kľúčové historické trendy a udalosti a ich vplyv na dôsledky v súčasnosti, následne prognózovať dôsledku súčasných javov a udalostí na vývoj v budúcnosti (aké javy a udalosti môžu nastať v dôsledku súčasných javov a udalostí).

Normatívne metódy

Normatívne metódy umožňujú pristúpiť k prognózovaniu bezpečnosti tak, že vytvárame víziu budúcich stavov a na základe toho, „**čo by sa malo stať**“; takáto prognóza je teda orientovaná na reguláciu, aktívny vstup subjektu do riadenia vývoja udalostí a procesov v prostredí, s cieľom dosiahnuť želaný, cieľový stav (napr. bezpečnosti, demografického vývoja, ekonomického rozvoja ap.).

Metóda scenárov

Pojem „scenár“⁵⁴ je popis udalostí, alebo sérií akcií a udalostí, ktoré sa majú, alebo mohli stať. Scenár je vlastne naratívna výpoveď – príbeh- o budúcom možnom stave sveta, vývoja udalostí v regióne, v danom prostredí, v danom sektore apod. Sú to príbehy, ktoré zobrazujú niektoré budúce udalosti, opis možného budúceho stavu sledovaného javu, alternatívny obraz možného budúceho vývoja. Okrem popisu budúcich možných stavov sa scenáre zaoberajú aj cestami vývoja, trendmi, ktoré súvisia s budúcim vývojom.

Ich cieľom nie je presná prognóza budúceho vývoja, ale skôr opis možného vývoja na základe poznania vývojových súvislostí medzi relevantnými

⁵⁴ **Scenár** – literárny náčrt s rozpisom deja, ponúka paradigmu možností realizačných riešení. Scenár je pokusom popísať viac-menej detailne určitý predpokladaný sled udalosti. Scenáre zdôrazňujú z rôznych hľadísk budúce udalosti. Niektoré scenáre môžu skúmať a zdôrazňovať určitý prvok v väčšieho problému, ako je kríza alebo iná udalosť, ktorá by mohla viesť k vojne, proces prerastania malej vojny alebo miestneho konfliktu do väčšej vojny, rozšírenie alebo zúženie akcií obmedzenej vojny, ukončenie vojny a problém mieru po vojne. Scenár je zvlášť vhodný vtedy, ak máme posúdiť rôzne aspekty problému viac-menej súčasne. S pomocou rozsiahleho scenára môže bádateľ systematicky preskúmať rôzne možnosti a získať cit pre udalosti a rozhodujúce momenty, kedy je životne dôležité urobiť správnu voľbu. Scenár pomáha našej predstavivosti.

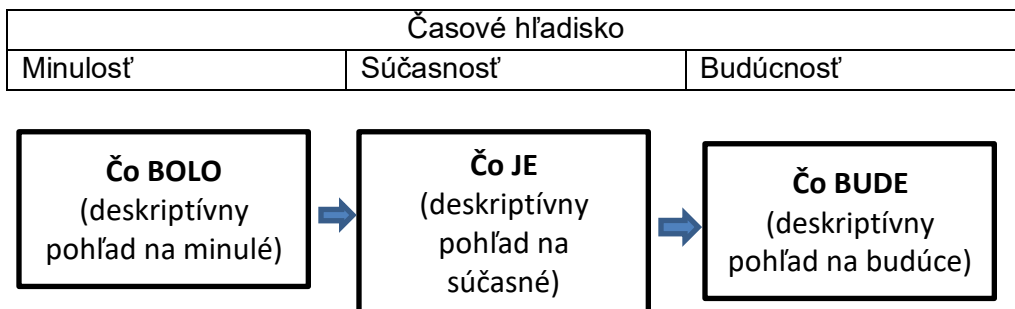
udalosťami, procesmi, či inými činiteľmi. Medzi základné vlastnosti scenárov patrí:

- hypotetickosť, je daná obmedzenou znalosťou budúcnosti, potrebou vytvárať hypotézy možného vývoja,
- variantnosť, je daná mierou neistoty budúceho vývoja, vyžadujúca vytvárať alternatívne scenáre,
- komplexný prístup, vychádza z potreby širokého ponímania budúceho vývoja, zameraním sa na podstatné činitele a trendy, potlačením nepodstatných činiteľov, javov a udalostí (Procházka et al., 2016).

Scenáre sú považované za vhodnú metódu prognózovania budúcich stavov zložitých referenčných objektov, resp. sociálnych systémov, ktoré sa vyznačujú okrem iného i vysokou objektívnou a subjektívnou neurčitosťou.

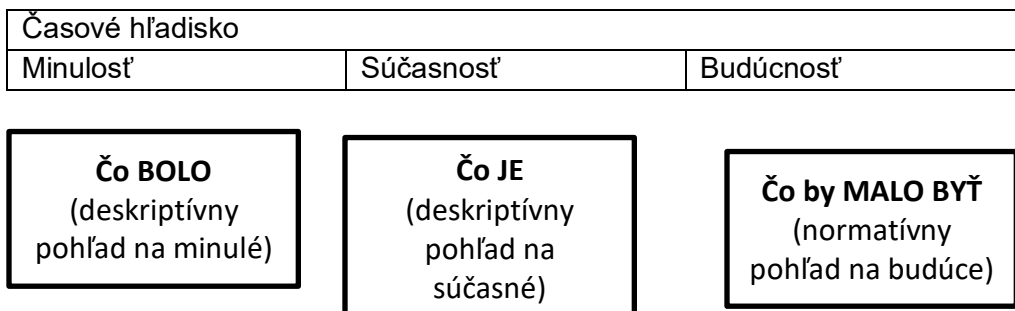
Podstatou tvorby scenárov je zváženie vplyvu známych, identifikovaných činiteľov (*certainties*) i neurčitostí (*uncertainties*) a na základe ich vzájomnej kombinácie vytvoriť varianty, alternatívy budúceho vývoja. V takom prípade budem hovoriť o **prediktívnych, nenormatívnych** alebo **normatívnych** scenároch (Ochrana, 2008). Budeme pritom uvažovať i súčasne existujúce a pôsobiace trendy, udalosti a ich dôsledky.

Model *nenormatívneho prediktívneho scenára* spočíva vo vytvorení si predstavy budúceho možného stavu vývojových trendov, udalostí a ich dôsledkov – toho ČO BUDE, teda budúceho stavu, ktorý môže nastať bez riadiacich zásahov subjektu (človeka, vlády), bez ovplyvňovania chodu a vývoja udalostí.

Obrázok 11.5 Model nenormatívneho prediktívneho scenára

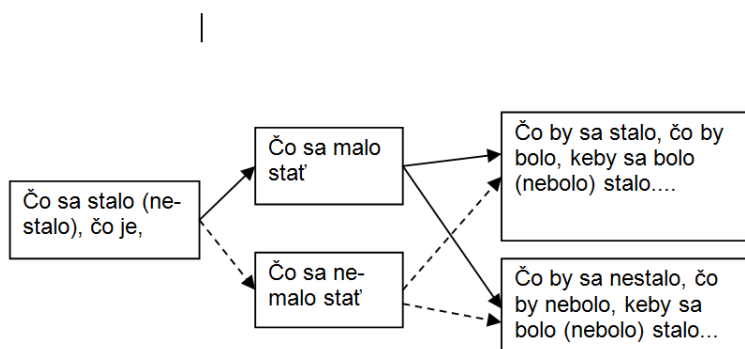
V prípade *normatívneho scenára* vyjadrujeme očakávaný stav, teda to, ČO BY MALO BYŤ (Čo by sa malo stať). Vytvárame si predstavu o budúcom ideálnom stave, ktorý bude výsledkom aktívnych zásahov, regulácie subjektu na chod udalostí.

Obrázok 11.6 Model normatívneho prediktívneho scenára

nevládnymi, hospodárskymi, politickými, vojenskými) ako nástroj na vytvorenie predstavy o budúcom možnom vývoji udalostí, trendov a o možných výsledkoch. Kvalitné scenáre by mali prispieť k tvorbe politických, vojenských či ekonomických stratégií.

Metódu scenárov môžeme použiť aj ako nástroj poznania príčin negatívneho vývoja v súčasnosti. Potom budeme hovoriť o **postdiktívnych scenároch**. Štruktúra scenárov tohto typu je na obrázku 11.7.

Obrázok 11.7 Štruktúra tvorby a využitia normatívnych postdiktívnych scenárov. Zdroj : Vlastné spracovanie.

Podľa tohto modelu môžeme vytvárať tzv. **retrospektívne hypotézy**, napr. o vývoji udalostí, možných dôsledkoch ak by nedošlo k intervencii do Iraku v r.2003, Afganistanu v r.2001, alebo ako by sa bola vyvíjala situácia v Iraku, keby bol režim Sadáma Husajna zvrhnutý už počas prvej vojny v Zálive v r.1991 apod.

Takýto model využíva aj **Jacques Attali**, keď uvažuje, čo by sa stalo, ako by sa svet vyvíjal, keby v júni 1914 Gavrilo Princip netrafil, aký by bol priebeh 2. svetovej vojny, keby Hitler nenapadol Sovietsky zväz a Japonsko by nenapadlo USA ale Sovietsky zväz, aký by bol osud „zamatových revolúcií“ v krajinách východného bloku, ak by v roku 1985 bol do funkcie generálneho tajomníka zvolený niekto iný a nie Michail S. Gorbačov⁵⁵ ? (Attali, 2008,s.11)

Thérèse Delpech cituje **Edwarda Gibbona**⁵⁶ rozvíjajúceho scenár, ktorý by nastal, ak by v r. 732 vojsko Frankov vedené Karolom Martelom v bitke pri Poitiers nebolo porazilo arabskú armádu emíra Abd ar-Rahmána a nebolo tak zabránilo invázii Saracénov do Európy. Gibbon píše: „...víťazným pochodom by vytvorili líniu dlhú poldruha tisíc kilometrov , tiahnucu sa od gibraltarskej skaly po brehy Loiry, následný postupom by dosiahli hranice Poľska i škótske výšiny. ...možno že v kolégiách Oxfordu by sa teraz vykladali interpretácie Koránu a tamojší profesori by viedli svojich obrezaných študentov pri štúdiu svätosti a pravdivosti učenia Proroka Mohameda.“(Delpech, 2008, s.155)

V rovnakom duchu môžeme modelovať scenár, aký by bol vývoj v Európe, keby v r. 1683 pri Viedni poľský kráľ Jan III. Sobieski neporazil Turkov.

Uvedené príklady ukazujú, akú úlohu pri vývoji ľudskej spoločnosti zohrávajú jednotlivé udalosti, náhoda, ale i nevyhnutnosť. Z týchto príkladov je zrejmé, že každá udalosť v prítomnosti má nejaké dôsledky v budúcnosti. Problém pre každého, kto sa pokúša vytvoriť scenár budúcnosti je , aby rozpoznal, identifikoval hlavné vektory síl, trendy obsiahnuté sa v súčasných udalostiach, a nenechal sa oslepiť a ovplyvniť ich momentálnymi prejavmi.

Poznanie minulosti a správne hodnotenie dejov súčasnosti dovoľuje nazrieť do budúcnosti. V minulosti sa skrýva svetlo i zdroj múdrosti, je to otvorená kniha, z ktorej treba vedieť čítať. No môžeme mať aj iný pohľad: **svetlo**

⁵⁵ Nástup Gorbačova a jeho politika umožnila realizovať jeho myšlienku, že : „každý národ musí mať právo slobodne si zvoliť cestu svojho vývoja, slobodne nakladať so svojim osudom , územím, a ľudskými i prírodnými zdrojmi.“ (Gorbačov, 1987, s.158). Škoda, že takúto politiku nerobí Rusko aj v súčasnosti.

⁵⁶ **Edward Gibbon** (1737-1794) bol jeden z najvýznamnejších britských historikov. Zaoberal sa najmä dejinami Rímskej ríše a jeho hlavné dielo „Úpadok a pád Rímskej ríše“ patrí dodnes ku klasickým dielam. Citát je z tohto diela.

minulosti ja za nami a my stojíme tvárou oproti mrakom budúcnosti. Prekonať tieto mraky, to je výzva, pred ktorou stojí každé pokolenie. Je samozrejmé, že chceme čo najlepšie poznať svoju budúcnosť, identifikovať jej svetlé, ale aj tienisté stránky. Preto aj scenáre, prognózy sa vypracúvajú tak, aby odhalili obe tieto stránky našej budúcnosti.

Hlavnou prednosťou kvalitatívnych metód je možnosť spracúvania a produkcie veľkého množstva informácií ako východísk pre vypracúvanie variantov a scenárov budúceho možného vývoja. Nevýhodou je hlavne výrazný vplyv subjektívneho hodnotenia a názorov expertov.

11.3.2 Kvantitatívne metódy prognózovania

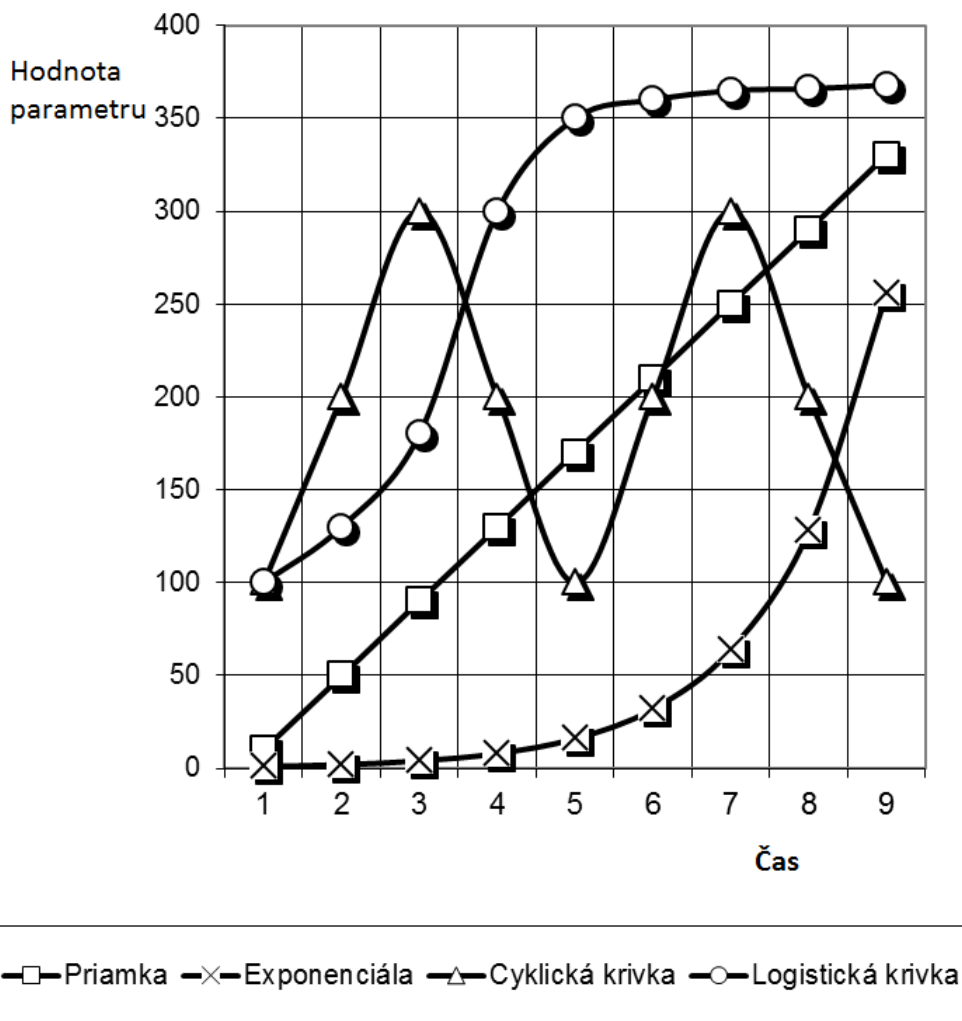
Kvantitatívne metódy využívajú predovšetkým a hlavne štatistické údaje, produkované, spracúvané a pretvárané za pomoci štatistických metód a matematických modelov. Aj kvantitatívne metódy prognózovania môžeme rozdeliť do dvoch skupín, a to na :

- metódy vychádzajúce zo **sledovania časových radov**⁵⁷, ktoré vychádzajú z analýzy chronologického radu jednotlivých premenných ; na základe štúdia pohybu a dynamiky vývoja minulých hodnôt premenných sa predpokladá aj budúci vývoj analyzovanej premennej. Napr., ak je ročný prírastok obyvateľstva dlhšiu dobu 2%, predpokladá sa i naďalej taký vývoj.
- metódy **ekonometrické**, ktoré odvodzujú hodnoty predikovanej závislej premennej na základe vývoja iných, nezávislých premenných. Cieľom je matematicky vyjadriť vzťah medzi nezávislými premennými a vývojom hodnôt závislej premennej.

Najtypickejšou kvantitatívnou metódou vypracúvania projekcií vývoja je **extrapolácia**. Jedná sa vlastne o zovšeobecnenia vývoja z minulosti do budúcnosti, o predlžovanie historického trendu, resp. predlžovania vývojového radu. Známe údaje štatistického radu (resp. jeho krivka) sa predlžia do budúcnosti so zamlčaným predpokladom, že aj v budúcnosti sa vývojové podmienky uchovávajú, teda že kombinované pôsobenie vnútorných a vonkajších príčin ich vzniku bude pokračovať s rovnakým výsledkom i v budúcnosti. Ak je rad štatistických údajov dostatočne dlhý a časový horizont projekcie krátky (najviac 1/3 známeho štatistického radu), potom

⁵⁷ Časový rad tvoria hodnoty, ktoré sú zhromažďované, zaznamenávané alebo pozorované postupne v čase, tzn. že sú chronologicky usporiadané z hľadiska času v smere minulosť - prítomnosť.

môže byť spoľahlivosť projekcie považovaná za postačujúcu. Vysokú predpovednú hodnotu má extrapolácia vtedy, ak vývoj prebieha podľa určitej zákonitosti, ktorú môžeme vyjadriť buď formou *priamky* (vzostupnej, zostupnej), alebo *krivky* (cyklickej, exponenciály, alebo logistickej krivky) (obr.11.8).

Obrázok 11.8 Extrapoláčn é krivky podľa funkcií.

Vývoj majúci tvar *priamky* je netypický a v prípade spoločenských procesov sa vyskytuje skôr výnimočne. Vyjadruje trend vývoja, kedy každé

nasledujúce štádium sa líši od predchádzajúceho o určitú konštantnú hodnotu.

Vývoj podľa **cyklickej krivky** je taký, ktorý sa periodicky opakuje (napr. hospodársky cyklus, cyklus krízy ap.)

Vývoj podľa **exponenciály** je typický pre také javy a procesy, ktorých intenzita vývoja neustále exponenciálne (kubicky alebo kvadraticky) narastá (napr. demografický vývoj, spotreba surovín, znečisťovanie prostredia ap.)

Vývoj podľa **logistickej krivky** je najtypickejším vývojom spoločenských javov a procesov. Vyjadrujú skutočnosť, že exponenciálny rast nemôže byť neohraničený, že má svoje hranice, svoje medze, ku ktorým sa približuje bez toho, aby ich skutočne dosiahol.

Predpoveď založená na štatistických údajoch z minulosti je hodnoverná, ak môžeme oprávnenne predpokladať, že minulosť a budúcnosť patrí do toho istého štatistického univerza, tzn. ak očakávame, že podmienky, ktoré platili v minulosti, budú rovnaké aj v budúcnosti.

11.4 Využitie indikátorov na prognózovanie bezpečnosti

V každej oblasti skúmania sú vyvinuté špecifické ukazovatele, ktoré majú popisovať dôležité vlastnosti daného skúmaného systému. Spravidla majú za cieľ opísať daný systém, jeho stavy, vlastnosti či iné parametre čo najjednoduchšie a najtransparentnejšie.

Vo všeobecnosti je indikátorom taký znak daného javu, ktorý vypovedá niečo významné o danom jave. Obvykle jedným indikátorom nie sme schopní popísať variabilitu skutočnosti, ktorú skúmame, a preto používame celé skupiny indikátorov a interpretácia získaných údajov je potom založená na kombinácii údajov zistených indikátormi.

Pojmom indikátor (*indicator*) môžeme označiť pozorovateľnú a merateľnú vlastnosť vybraného objektu alebo javu, výskyt alebo parametre, ktoré indikujú (s rôznym stupňom pravdepodobnosti) výskyt iného javu alebo jeho parametrov, tzv. *indicatum*, teda toho, čo sa skúma, čo je predmetom skúmania (Szarfenberg, 2008).

Hlavné funkcie indikátorov sú:

- deskriptívna, umožňujúca opis stavov skúmanej reality prostredníctvom relevantných indikátorov;
- interkonektívna, ktorá umožňuje uplatňovať systémový prístup k skúmaniu reality prepojenosťou a väzbami čiastkových (subsystémových) indikátorov;
- analytická, poskytujúca komplexný pohľad na stav a tendencie vývoja skúmanej reality cez identifikáciu rozhodujúcich činiteľov,
- **prediktívna**, umožňujúca sledovaním tendencií vývoja predikovať budúce možné stavy skúmanej reality, javu alebo procesu.

Indikátory bezpečnosti sú vlastne prekursori, ktoré umožňujú identifikovať stav bezpečnosti v danom prostredí, v daných podmienkach a v sektoroch, ktoré sú predmetom záujmu (sociálny, societálny, ekonomický a pod.).

Indikátory bezpečnosti môžeme klasifikovať v dvoch skupinách:

- **reaktívne indikátory**, ktoré definujeme *ex post*, teda po zmene stavu systému, keď deduktívnou metódou určíme parametre javu, udalosti, ktoré spôsobili kritickú zmenu bezpečnostnej situácie,
- **prediktívne indikátory**, vytvárané *ex ante*, na základe definovania prípustných stavov systému a vývoja parametrov javov, procesov a udalostí, ktoré tento stav môžu negatívne ovplyvniť. Definovanie a určenie hodnôt prediktívnych indikátorov umožňuje vytvárať preventívne stratégie, vytvárať efektívne bezpečnostné systémy a formovať potrebnú kultúru bezpečnosti.

Monitorovanie evolúcie hrozieb bezpečnosti pomocou analytických indikátorov dávajú možnosť ukázať kritické, zlomové body a využiť ich ako prahové hodnoty pre hodnotenie bezpečnosti v lokálnom prostredí.

Tento aspekt je obzvlášť dôležitý, nakoľko pre bezpečnosť a jej zaistenie nezohrávajú významnú rolu len samotné indikátory, ale najmä ich prahové hodnoty ako kritérium efektívnosti činnosti pri ochrane životne dôležitých záujmov a potrieb referenčných objektov v danom prostredí.

Prahová hodnota indikátorov je medzná hodnota, prekonanie ktorej «signalizuje» poruchy, narušenie v rozvoji najrôznejších prvkov verejného života, dôsledkom čoho vznikajú predpoklady negatívnych, deštruktívnych trendov v oblastiach bezpečnosti vcelku i pre jej jednotlivé zložky (sektory).

Okrem toho je súpis prahových hodnôt indikátorov dôležitým nástrojom systémovej analýzy bezpečnosti, umožňuje kvantifikovať a hodnotiť výsledky vedeckého prognózovania stavu bezpečnosti v danom prostredí.

1.4.1 Indikátory v sektore sociálnej bezpečnosti

Sociálna bezpečnosť je stotožňovaná s problémami ochrany občana, sociálnych skupín, spoločnosti pred hrozbou porušovania ich životne dôležitých záujmov, práv a slobôd. V užšom poňatí sa dá považovať za sociálne zabezpečenie, čo mu prisudzuje prevažujúci ekonomický rozmer.

Sociálnu bezpečnosť môžeme považovať za multifaktorový fenomén, vyjadrujúci stav interného a externého prostredia jednotlivca (komunity, spoločnosti), v ktorom:

- a. neexistujú faktory (hrozby) ohrozujúce základné sociálne a ekonomické podmienky existencie a rozvoja,
- b. sú zabudované dostačujúce mechanizmy na elimináciu hrozieb,
- c. umožňuje jednotlivcovi (spoločenstvu) hrozbám úspešne odolávať,
- d. má jednotlivec a spoločnosť zabezpečený dostatok prístupných základných zdrojov pre život a ďalší rozvoj, ktoré mu umožňujú, aby ich mohol efektívne využívať (treba pri tom vnímať aj subjektívnu zodpovednosť za vlastnú sociálnu bezpečnosť) (Míka, 2011).

Sociálna bezpečnosť je jav ťažko merateľný, preto na hodnotenie úrovne sociálnej bezpečnosti používame skupiny sociálnych indikátorov.

Sociálne indikátory sú ľahko identifikovateľné ukazovatele, ktoré umožňujú skúmať či merať javy a procesy v sociálnom prostredí. Predstavujú konštrukt vytvorený spravidla pomocou kvantitatívnych metód, ktorý poskytuje údaje o charakteristikách sociálneho života. Majú dynamický charakter, menia sa v priebehu času, a sú výsledkom interakcií činiteľov sociálneho prostredia a odhaľujú niektoré základné znaky sociálnej reality. Všeobecne možno povedať, že najčastejšie používané indikátory sú odvodené od oficiálnych štatistík a preto sa používajú na posudzovanie úrovne rozvoja spoločnosti.

V súčasnosti môžeme klasifikovať dve základné skupiny indikátorov:

- *klúčové, „headline“ indikátory*, ktoré majú poskytnúť jednoduchú a jasnú informáciu o vybraných kľúčových činiteľoch, napr. miera nezamestnanosti, kriminalita, miera rizika chudoby pracujúcich, demografický vývoj obyvateľstva, výskyt sociálno-patologických javov apod.

- *agregované indikátory*, ktoré integrujú do jediného údaju viacej čiastkových údajov tak, aby poskytli celkový obraz o stave daného činiteľa. Príkladom môžu byť indikátory ako indikátor materiálnej deprivácie, HDP, HDP/obyvateľa, ekvivalentný príjem domácnosti a pod.

Z hľadiska využitia indikátorov na prognózovanie sociálnej bezpečnosti je a javí ako vhodná metóda **vyhodnocovanie trendov** vývoja parametrov indikátorov sledovaného javu, procesu; trend⁵⁸ je pozitívny, ak zmeny parametru v sledovanom období ukazujú na zlepšovanie sociálnej bezpečnosti, ak zmeny parametru idú v smere zhoršovania sociálnej bezpečnosti, trend je negatívny. Treba ale tiež posudzovať väzbu medzi trendom a stavom sociálnej bezpečnosti. Väzba medzi indikátorom a stavom sociálnej bezpečnosti môže byť:

- kladná, ak rastúci trend ukazuje na rast sociálnej bezpečnosti, napr. rast príjmov ukazuje na rast blahobytu občanov,
- záporná, ak rast (pokles) trendu ukazuje na pokles (rast) sociálnej bezpečnosti, napr. rast miezd ukazuje na pokles chudoby, znižovanie miery rizika chudoby ukazuje na zvyšovanie sociálnej bezpečnosti ap.

11.4.2 Indikátory v sektore bezpečnosti a verejného poriadku

Pokiaľ predchádzajúce skupiny indikátorov môžu, po prekonaní kritických prahových hodnôt, signalizovať zhoršenie bezpečnostnej situácie v lokálnom prostredí, tieto indikátory už ukazujú na nedobrý stav bezpečnostnej situácie. Medzi také indikátory môžeme zaradiť:

- prítomnosť pouličných gangov, narušujúcich verejný poriadok, majúcich agresívne sklony,
- prejavy vandalizmu v uliciach, prejavujúce sa poškodzovaním fasád (graffiti), rozbíjaním dverí, okien a pod.,
- prípady ničenia majetku, poškodzovania automobilov, verejnej infraštruktúry a pod.,
- počet prípadov útokov na osoby na verejnosti, prejavy násilnej kriminality,
- počet prípadov drogovej kriminality, distribúcia drog, konzumácia drog na uliciach a pod.,
- počet prípadov uličnej (majetkovej, mravnostnej) kriminality,
- sumárny index trestnej činnosti,
- poriadok a čistota v uliciach, starostlivosť o verejné priestory a pod.

⁵⁸ V tomto kontexte považujeme trend za základný smer vývinu sledovaného javu, vývinovú tendenciu posudzovaného javu.

Reálne číselné (štatistické) hodnoty indikátorov alebo kladná odpoveď na existenciu týchto činiteľov, ukazujú na to, ako je v danej lokalite zaistená bezpečnosť občanov, ochrana verejného poriadku a aká je efektívnosť policajných a bezpečnostných služieb v lokalite. Pokiaľ hodnoty týchto indikátorov budú za hranicou kritických prahov, bude to signalizovať neuspokojivý stav bezpečnostnej situácie a ohrozenie bezpečnosti a poriadku.

Aj v tomto prípade sa pre prognózovanie bezpečnosti javí ako vhodná metóda **vyhodnocovanie trendov** vývoja parametrov indikátorov sledovaného javu, procesu; trend je pozitívny, ak zmeny parametru v sledovanom období ukazujú na zlepšovanie bezpečnosti v prostredí referenčného objektu, ak zmeny parametru idú v smere zhoršovania bezpečnosti, trend je negatívny a budúci vývoj smeruje k zhoršovaniu bezpečnosti v danom prostredí.

Súhrn

Podmienky existencie referenčných objektov v reálnom svete, v reálnom prostredí môžeme charakterizovať ako premenlivé, neisté, komplexné a nejednoznačné – sú vždy, vo väčšej či menšej miere, v stave dynamickej nestability.

Prognózovanie bezpečnostnej situácie a bezpečnosti referenčných objektov nie je veštenie, ani hádanie budúcich stavov. Prognózovanie sa opiera o overené vedecké metódy a postupy, ktoré umožňujú vytvárať varianty možných stavov bezpečnosti v budúcnosti.

Napriek zdokonaľujúcim sa schopnostiam prognózovať budúci vývoj, vždy bude dochádzať k udalostiam, ktoré sme nepredpokladali. Je to preto, že súčasný svet je zložitý, nestabilný a neusporiadany systém a v každom bode trajektórie jeho vývoja môže dôjsť k odchýlkam od očakávaného stavu, objavenia sa extrémnych udalostí, strategických šokov, ktoré môžu dramaticky zmeniť podmienky života ľudí a ich bezpečnosť.

Riziká prognózovania vývoja bezpečnostnej situácie v značnej miere vyplývajú z komplexity bezpečnostného prostredia a spočívajú najmä v emergentom správaní sa jeho činiteľov, ktoré vzniká v dôsledku mnohovariantnosti ich vzájomných interakcií. Druhým rizikovým činiteľom

pre vierohodnú prognózu vývoja bezpečnostnej situácie je nedostatok informácií o stavoch, ktoré vzniknú ako dôsledok týchto interakcií.

O budúcich stavoch bezpečnostnej situácie môžeme uvažovať v dvoch polohách: *čo sa stane*, alebo *čo sa môže stať*. Korektnejšie je uvažovať v polohe druhej, teda prognózovať, čo sa môže stať. A to aj preto, že nemôžeme akceptovať absolútny determinizmus, mechanické a absolútne pôsobenie príčin. Vždy sa ešte uplatňuje vplyv ďalších podmienok, alebo náhodných činiteľov, ktoré môžu pôsobiť buď akceleračne, alebo retardačne.

Otázky

1. Aký je obsah pojmov prognóza a prognostika?
2. Aký je význam prognózovania pre sektor bezpečnosti?
3. Ktoré prognostické metódy patria do skupiny Výskumných metód?
4. V čom spočíva rozdiel medzi normatívnymi a nenormatívnymi scenármi?
5. Aký je význam postdiktívnych scenárov?
6. Ktoré kvalitatívne metódy sú využiteľné v bezpečnostnom výskume?
7. Čo sú to indikátory bezpečnosti a kým je ich využitie pre prognózovanie bezpečnosti?
8. Ktoré indikátory sú využiteľné pre posudzovanie bezpečnosti a verejného poriadku?

Literatúra použitá v kapitole

ARMSTRONG, J.S. *Prediction*. In: *Forecasting Dictionary*. Dostupné z: <http://armstrong.wharton.upenn.edu/dictionary/defined%20terms.html#P>

ATTALI, J. *Krótká historia przyszłości*. Prószyński i S-ka, Warszawa 2008, ISBN 978-83-7469-743-9, s. 11.

BEDNÁR, V. *Velké proroctvá Sibyly, kráľovnej zo Sáby. Proroctvá slepého mládenca mnohé iné proroctvá, ako aj spôsoby veštenia, ich podrobný výpočet a opis*. Tatran, Bratislava, 1991. ISBN 80-222-0293-2. 232

BEDNÁRIKOVÁ, M. *Úvod do metodológie vied*. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013. ISBN 978-80-8082-620-8

- DELPECH, T.: *Powrót barbarzyństwa w XXI wieku*. Media Lazar NADIR, Warszawa, 2008, ISBN 978-83-922453-6-0
- BUŘITA, L. Prognostické metody a jejich využití v resortu MO. In: *Obrana a strategie*, 1/2003. Brno: Univerzita obrany. 2003. ISSN 1214-6463
- FRANK, L. *Analýza a predikce bezpečnostních hrozeb a rizik v České republice*. Disertační práce. Brno, 2006.
- GORBAČOV, M.S. *Přestavba a nové myšlení pro naši zemi a pro celý svět*. Svoboda, Praha, 1987.
- HOFREITER, L. *Bezpečnostné prostredie súčasného sveta*. VeRBuM, Zlín, 2016. ISBN 978-80-87500-79-8
- HOFREITER, L., BYRTUSOVÁ, A., *Indikátory bezpečnosti*. VeRBuM, Zlín, 2016. ISBN 978-80-87500-82-8
- HOLCR, K. *Vojenská prognostika*, Naše Vojsko, Praha, 1981
- HOLCR, K. CHALKA, R. *Prognóza a kontrola vývoja kriminality v Slovenskej republike*. Policajný inštitút AFG Trnava, Bratislava, 2001.
- KAGAN, R. *Powrót historii i koniec marzeń*. Rebis, Poznań, 2009, □ ISBN: 978-83-751034-03
- Korán*, Academia, Praha, 2000. ISBN 80-200-0246-4.
- MÍKA, T, V. *Súčasné zmeny v prostredia nové poňatie bezpečnosti z pohľadu teórie krízového manažmentu*. In: *Security Revue*. International magazine for security engineering. ISSN 1336–9717. Dostup z: <http://www.securityrevue.com/article/2010/11/>
- ONDREJKOVIČ, P., BEDNÁRIK, R. *Sociálne indikátory a ich možnosti ich použitia*. In: *PEDAGOGIKA SK 2010*, ročník 1, č. 2: 123-153
- PROCHÁZKA, J. et al. *Scenáre v procese plánování schopností*. In: *Vojenské Rozhledy* č. 1/2016, Praha: MO ČR, 2016. ISSN
- SZARFENBERG, R. *Wskaźniki, kryteria i mierniki. Marginalizacja i wykluczenie społeczne*. [online]. [cit. 2016-10-10]; Dostupné z:

<http://www.ekonomiaspoleczna.pl/files/ekonomiaspoleczna.pl/public/Biblioteka/2006.4.pdf>

ŠINDELÁŘ, J. *Přesnost a spolehlivost prognózy v řízení*, Disertační práce. Praha: Česká zemědělská univerzita v Praze, 2010.

OCHRANA, F.: *Vize, prognózy, koncepce, realizační plány a prováděcí metodiky jako nástroj řízení rezortu*. In: Vojenské Rozhledy, č. 4/2008, Brno: Univerzita obrany. 2008. ISSN 1214-6463

OLEJÁR, M. : *Predikcia*. Encyklopédia www.ys.sk. Dostupné z: <http://www.ys.sk/heslo/predikcia.php>

Záver

Výučba teórie bezpečnosti predstavuje parciálnu, relatívne úzku časť výučby problematiky bezpečnosti, aj to len na niektorých vysokých školách. Pritom človek, ako hlavný subjekt bezpečnosti potrebuje na plnenie aktívnej roly v riadení svojej bezpečnosti a bezpečnosti v akejkoľvek organizácii či inštitúcii poznatky, znalosti, metodické a iné nástroje. Potrebuje teóriu, ktorá je systémom vedeckých poznatkov, zákonnosti, princípov a metód výskumu, termínov a definícií z oblasti bezpečnosti, umožňujúca kvantitatívnu a kvalitatívnu analýzu činiteľov bezpečnosti, stanovenie a určenie ukazovateľov a kritérií na ohodnotenie bezpečnosti referenčných objektov a predikciu vývoja bezpečnostnej situácie.

Kvalitné vzdelávanie pre bezpečnostný sektor musí byť podporené rozvojom teórie bezpečnosti. Jej vypracovanie, pri zohľadnení špecifik a aktuálnych i budúcich požiadaviek na kompetencie bezpečnostných manažérov je výzvou doby.

Vzhľadom na veľmi široký rozsah možnej výučby problematiky teórie bezpečnosti v sekuritologickom ponímaní sme koncipovali obsah prezentovanej učebnice tak, aby zohľadnil požiadavky kurikula v odbore ochrana osôb a majetku, v programe Bezpečnostný manažment.

Prvá časť učebnice, prezentovaná kapitolami 1 – 4, sleduje zámer umožniť študentom ale aj širšej odbornej verejnosti získať základné poznatky, ktoré by im mali byť východiskom pre posudzovanie otázok bezpečnosti z filozofického hľadiska.

V kapitolách 5-8 sme z ontologicko-gnozeologického hľadiska pristúpili k objasneniu kategórie bezpečnosti, jej dimenzií a atribútov. Reagujeme tým na rôznorodosť a širokospektrálnosť prístupov k bezpečnosti, ako predmetu záujmu v širokej bezpečnostnej komunite. Nesledujeme cieľ presadiť jednotné chápanie tohto problému, poskytujeme čitateľovi a študentom priestor na vlastné kritické posúdenie prezentovaných názorov.

Kapitolou „Etické aspekty bezpečnosti“ sme chceli dať odpoveď na otázku, či môže subjekt bezpečnosti robiť čokoľvek, aby zaistil svoju bezpečnosť či ochranu svojich záujmov. Prezentovaním morálnych a etických noriem, zásad a princípov sme poukázali na obmedzenia, ktoré determinujú jeho rozhodovanie o prijímaných opatreniach. Teda že pri obhajobe a obrane

svojich záujmov nestačí len rešpektovať právne predpisy, ale aj morálne a etické normy a zásady.

Objasnením teórie konfliktov a možnosťami ich riešenia sme chceli poskytnúť budúcim manažérom bezpečnosti základné východiská pre orientáciu na pochopenie mechanizmu vzniku, priebehu i vyriešenia konfliktov, s ktorými sa pri riadení v bezpečnostnom sektore môžu stretnúť. Nie je to úplná, vyčerpávajúca odpoveď na všetky otázky konfliktov, ale s odkazmi na ďalšie literárne zdroje vytvára predpoklad aj pre samostatnú rozšírenie znalostí tejto problematiky.

Získanie kompetencií a spôsobilostí bezpečnostného manažéra sa nedá dosiahnuť bez zvládnutia metód a postupov vedeckého prognózovania budúcich stavov bezpečnostnej reality. Bezpečnostný manažér, bez schopnosti vytvoriť si predstavu o budúcom možnom vývoji, len veľmi ťažko bude projektovať a riadiť systémy ochrany či zložitejšie bezpečnostné systémy. Projektovanie akýchkoľvek preventívnych stratégií je závislé od schopnosti prognózovania či predikcie budúcich možných stavov v danom prostredí.

Obsah tejto učebnice by mal umožniť budúcim profesionálom v oblasti bezpečnosti získať a osvojiť si systém vedeckých poznatkov, zákonnosti, princípov a metód výskumu, termíny a definície z oblasti bezpečnosti, umožňujúci kvantitatívnu a kvalitatívnu analýzu činiteľov bezpečnosti, stanovenie a určenie ukazovateľov a kritérií na ohodnotenie bezpečnosti referenčných objektov a predikciu vývoja bezpečnostnej situácie. Teda zvládnuť teóriu bezpečnosti.

Streszczenie

Głównym celem tego podręcznika jest skoncentrowanie i rozwinięcie obecnej wiedzy na temat bezpieczeństwa w formie spełniającej wszystkie wymogi teorii bezpieczeństwa.

Za pomocą metody monograficznej i syntetyzującej w podręczniku gromadzą się dotychczasowe wyniki badań naukowych w postaci postulatów, stwierdzeń lub wiedzy związanej z bezpieczeństwem, aby umożliwić opisanie i wyjaśnienie przedmiotu, wykorzystywanego do prognozowania rozwoju bezpieczeństwa i sytuacji bezpieczeństwa.

Główny cel jest realizowany w jedenastu rozdziałach. Przede wszystkim uważamy za konieczne wyjaśnienie pojęcia, treści i funkcji teorii w ogóle oraz w odniesieniu do przedmiotu badań - do bezpieczeństwa. W pierwszym i drugim rozdziale dążymy do udzielenia jasnej odpowiedzi na pytanie, jaka powinna być teoria bezpieczeństwa, co powinna spełniać, a jednocześnie wspomnieć o podstawowych kategoriach i prawach teorii bezpieczeństwa.

Ewolucja myślenia o bezpieczeństwie została przedstawiona w trzecim i czwartym rozdziale. Podstawą jest rozwój filozoficznego podejścia do kwestii bezpieczeństwa, jego odbicie w dziełach filozofów od najdawniejszych czasów po czasy współczesne. W tych rozdziałach daliśmy również przestrzeń do wyjaśnienia nowoczesnych koncepcji i teorii związanych, a przede wszystkim, z kwestiami bezpieczeństwa na poziomie państwa.

Wyjaśnienie kategorii bezpieczeństwa, jej atrybutów, wymiarów, sektorów i czynników z rozdziału 5, 6 i 7. Ich zakres jest adekwatny do znaczenia i potrzeby zapewnienia kompleksowego obrazu bezpieczeństwa, chociaż problem ten może wydawać się wystarczająco zanalizowany w dotychczasowych publikacjach. Jednak analiza i porównanie tego nie potwierdzają. Opinie na temat tego, czym jest bezpieczeństwo, ewoluują nie tylko w czasie, ale także w społecznościach i obszarach badań. Naszym zamiarem jest ujednoczenie interpretacji tego, czym jest bezpieczeństwo, jak je analizować i oceniać.

Badania nad bezpieczeństwem wymagają odpowiednich narzędzi, procedur i metod. Musimy wiedzieć, jak zbadać kwestie bezpieczeństwa. Metodologiczny aspekt teorii bezpieczeństwa zawarty jest w ósmym rozdziale, w którym oprócz ogólnej klasyfikacji metod szczegółowo

wyjaśniamy empiryczne i logiczne metody mające zastosowanie do badań nad bezpieczeństwem.

Rozdział 9 poświęcony jest wyjaśnieniu zasad moralnych i etycznych, które odnoszą się do wymogów prowadzenia jednostek bezpieczeństwa. Chodzi o to, że jednostki bezpieczeństwa (personel ochrony) powinni są również akceptować i respektować te zasady, które nie są wyraźnie wyrażone w przepisach i regulacjach. Są to wymagania moralne i etyczne.

Rozdział 10 wyjaśnia teorię i zasady rozwiązywania konfliktów. Zawarliśmy ten rozdział w podręczniku, ponieważ konflikty, czy to interpersonalne, międzygrupowe czy międzypaństwowe, są jednym z poważnych zagrożeń dla bezpieczeństwa, mogą potencjalnie dramatycznie zmienić sytuację w zakresie zabezpieczenia społecznego. Ekspert sektora bezpieczeństwa powinien znać te problemy i mieć podstawowy przegląd możliwych sposobów i metod rozwiązywania konfliktów.

W ostatnim jedenastym rozdziale przedstawiamy funkcję predykcyjną teorii bezpieczeństwa. Teoria bezpieczeństwa pełni funkcję predykcyjną za pomocą różnych metod prognozowania przyszłych stanów bezpieczeństwa badanych zjawisk, procesów lub obiektów. Rozdział zawiera informacje na temat tradycyjnych metod prognozowania, lecz zawiera również wskazówki dotyczące korzystania ze wskaźników (indykatorów) sytuacji bezpieczeństwa i ich progów dla predykcji bezpieczeństwa w obszarach interesów subjektów bezpieczeństwa.

Nota o autorach

Hofreiter, Ladislav, profesor. Wykształcenie akademickie uzyskał w Wyższej Wojskowej Szkole Technicznej w Liptovskim Mikulaszu (1979). Jest absolwentem studium podyplomowego Akademii Wojskowej w Brnie (1983-1986), zawodowych szkoleń NATO School w Oberammergau (1997, 1998). Do 2000 roku oficer zawodowy, działał na różnych szczeblach dowódczych lub sztabowych. Jak pedagog i naukowiec działa od 1990 r.

Naukowy stopień doktor nauk wojskowych uzyskał w 1998 roku, natomiast w 2004 roku obronił pracę habilitacyjną na Żylińskim Uniwersytecie na kierunku Bezpieczeństwo Obywatelskie. Od r. 2015 profesor w dyscyplinie Nauki o Bezpieczeństwie-Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe.

Był wykładowcą w Wyższej Wojskowej Szkole Technicznej w Liptovskim Mikulaszu, Akademii Wojskowej w Liptowskim Mikulaszu, Wydziale Inżynierii Bezpieczeństwa, Uniwersytet Żyliński w Żylinie, Wyższej Szkoły Zarządzania Bezpieczeństwem w Koszycach, Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej w Nysie.

Jest autorem 7 monografii naukowych, 10 podręczników akademickich, ponad 150 artykułów naukowych w zakresie bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, lub zarządzania bezpieczeństwem.

Ma znaczący udział na rozwoju nauk o bezpieczeństwie – Securitologii. Jest członkiem Rady Naukowej European Association for Security, członkiem – akademikiem International Academy of Life Protection i Academy of Health Safety w Kijowie, współpracownikiem Security & Safety Research Institute w Gdyni. Jest także członkiem Rady dla szkoleń III. stopnia (PhD.) w specjalności Zarządzanie Bezpieczeństwem, Wydział Inżynierii Bezpieczeństwa, UŻ w Żylinie, promotor 8 prac doktorskich.

Zuzana Zvakova, doktor (PhD). Adjunkt katedry Zarządzania Bezpieczeństwem na Wydziale Inżynierii Bezpieczeństwa, Uniwersytet Żyliński w Żylinie. Absolwent studiów doktorskich u prof. Hofreitera na kierunku Ochrona osób i mienia, specjalność Zarządzanie bezpieczeństwem.

Specjalizuje się w zakresie ochrony obiektów przed systemami wybuchowymi, problematyką służb bezpieczeństwa i etyki bezpieczeństwa. Jest autorem 50 artykułów naukowych w zakresie ochrony obiektów i zarządzania bezpieczeństwem.

Ladislav Hofreiter, Zuzana Zvaková
Teória bezpečnosti

Wydawnictwo European Association for Security, Kraków, Polska
1.wydanie . 258 stron.
Liczba wydrukow: 100

Druk:
EDIS – vydavateľstvo ŽU v Žiline, Univerzitná HB, 010 26 Žilina

ISBN 978-83-61645-35-1

European Association for Security (Europejskie Stowarzyszenie Nauk o Bezpieczeństwie, EAS) – jest towarzystwem naukowym prowadzącym badania, popularyzującym nauki o bezpieczeństwie. EAS powstało na konferencji krakowskiej 12 maja 2000 r. i posiada osobowość prawną.

Działa na podstawie Statutu, który został uchwalony w dniu 12 czerwca 2001 r. i postanowieniem Sądu Rejonowego dla Krakowa Śródmieścia w Krakowie z dnia 21 maja 2002 r. wpisany do Rejestru Stowarzyszeń Krajowego Rejestru Sądowego pod numerem 0000114138.

Stowarzyszenie zrzesza osobistości świata nauki i menedżerów oraz instytucje akademickie, organizacje społeczne z Bułgarii, Czech, Francji, Grecji, Hiszpanii, Łotwy, Mołdawii, Niemiec, Polski, Rosji, Rumunii, Serbii, Słowacji, Ukrainy, Węgier, Turcji, Włoch, Zjednoczonego Królestwa Wielkiej Brytanii i Irlandii Północnej, zajmujące się problematyką edukacji oraz bezpieczeństwa.

Dotychczas w ramach działalności odbyło się ponad 90 międzynarodowych konferencji i seminariów naukowych zorganizowanych lub współorganizowanych przez Stowarzyszenie w Bułgarii, Czechach, Mołdawii, Polsce, Słowacji, Ukrainie i na Węgrzech. Na podstawie programowej wypracowanej przez Stowarzyszenie prowadzone są studia wyższe pierwszego i drugiego stopnia, studia podyplomowe i studia trzeciego stopnia (doktoranckie), także również dysertacje doktorskie (habilitacyjne).

Stowarzyszenie wydaje publikacje książkowe oraz czasopismo naukowe o zasięgu międzynarodowym pt. *Securitologia/Securitology/Секьюритология* ISSN 1898-4509,

ISBN 978-83-61645-35-1